ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

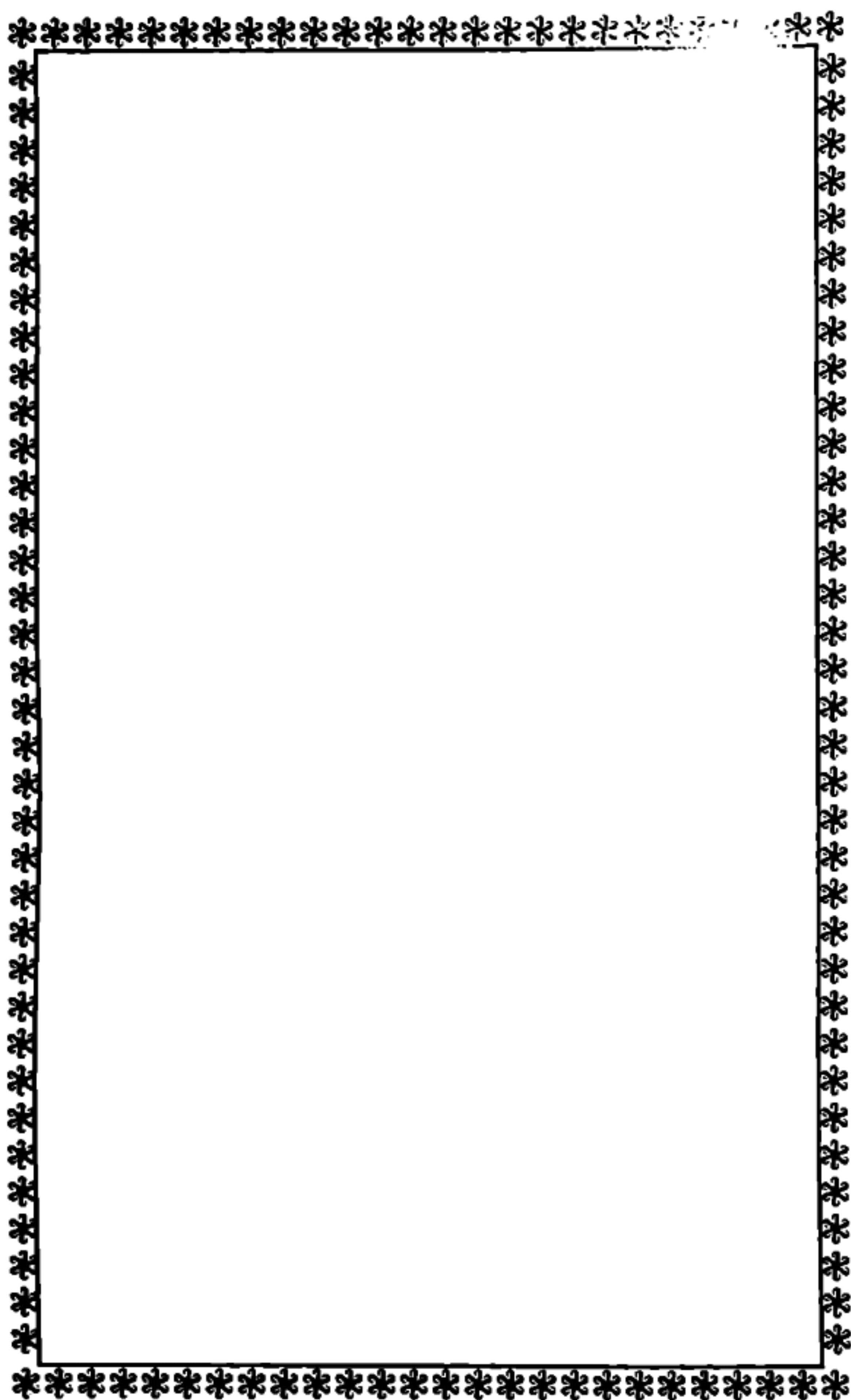
ਦੇ

ਹੁਕਮਨਾਮੇ

ਵਿਸ਼ਵ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਜਥਾ (ਰਜਿ:).
ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ (ਪੰਜਾਬ)

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਹੁਕਮਨਾਮੇ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਦੇ
ਹੁਕਮਨਾਮੇ

ਸੰਪਾਦਕ

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਵਿਸ਼ਵ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਜਥਾ (ਰਜਿ:),
ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ (ਪੰਜਾਬ)

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਦੇ
ਹੁਕਮਨਾਮੇ

SRI SATGURU RAM SINGH JI
DE
HUKAMNAME

ਸੰਪਾਦਕ - ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ - ੧੧੧੮ ਈ.

ਦੂਸਰੀ ਐਡੀਸ਼ਨ - ਜੂਨ ੨੦੧੬, 51ਵੇਂ ਵਾਰਸ਼ਿਕ
ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਮੇਲਨ ਦੌਰਾਨ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ: ਵਿਸ਼ਵ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਜਥਾ (ਰਜਿ:),
ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ-੧੪੧੧੨੬ ਲੁਧਿਆਣਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ :
-ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਟੋਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ,
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ-੧੪੧੧੨੬.
-ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਟੋਰ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ,
ਰਮੇਸ਼ ਨਗਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-੧੧੦੦੧੫.

ਟਾਈਪ ਸੈਟਿੰਗ : ਤੇਗ ਕੰਪਊਟਰ, ਦਿੱਲੀ

ਛਾਪਕ : ਆਰਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ੫੧, ਪਰਦਾ ਬਾਗ, ਦਰਿਆ ਗੰਜ,
ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ-੧੧੦੦੦੨ ਫੋਨ : ੨੩੨੮੦੬੫੭, ੬੫੧੬੬੪੮੧

ਸ਼੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸ਼੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਪਿਆਸੇ, ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਖਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਸੰਤ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਰਗੋਈ (ਬਰ੍ਹਮਾ) ਵਿਖੇ ਜੰਗਲਾ ਟੱਪ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ।

ਤਰਤੀਬ

ਦੂਸਰੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਬਾਰੇ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ੧੯੯੮ ਈ. ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 'ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇਂ ਨਾਂ ਦੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਛਪ ਜਾਣ ਨਾਲ ਆਮ ਸ਼ਰਧਾਲੂਜਨਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ, ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਖ਼ੋਜ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਅੱਸੂ ਦੇ ਮੇਲਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਕਥਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪੋਥੀ ਸੌਖਿਆਂ ਹੀ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਅਤੇ ਨਤੀਜਨ ਛੇਤੀ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇਸ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

'ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇਂ ਪੋਥੀ ਦੀ ਇਸ ਦੂਸਰੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕੁਛ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵਧਾਈਆਂ

ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਦੋ ਪੁਰਾਤਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਹਵਾਲੇ ਆਏ ਹਨ—'ਸੌ ਸਾਖੀਂ' ਅਤੇ 'ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਰ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀਂ' ਦੇ। ਸੌ ਸਾਖੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਂ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਰਤਨਮਾਲ : ਸੌ ਸਾਖੀਂ' ਵੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਸਰ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ੧੯੭੬ ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਆਈ ਸੀ ਜਦੋਂ ਹਰੀਪੁਰ (ਸਿਰਸਾ) ਵਿਖੇ ਬਡ ਤੀਰਥ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਪੁਟਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਪੋਥੀ ਨੂੰ 'ਬਡ ਤੀਰਥ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀਂ' ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਦੂਸਰੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਖ਼ੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸੌ ਸਾਖੀ—ਸੌ ਸਾਖੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਰਤਨ ਮਾਲ: ਸੌ ਸਾਖੀਂ' ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਮ ਕਰਕੇ 'ਸੌ ਸਾਖੀਂ' ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਏਥੇ ਅਸੀਂ ਏਸੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ।

'ਸੌ ਸਾਖੀਂ' ਐਸੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਹਰ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਜਗਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸੰਕਟਕਾਲ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੇ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਸਾਖੀਆਂ

ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਆਸਥਾ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ, ਰਹਿਤ-ਮਰਿਯਾਦਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਅਤੇ ਬਚਾਈ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲ ਜਾਣ ਸਦਕਾ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੂਟਨੀਤੀ ਵਰਤਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ, ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਨਗਾਰਾ ਆਦਿ ਖੋਹ ਕੇ ਨਿਹੱਥੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਾ ਬਣੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਵੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ, 'ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ' ਦੌਰਾਨ 'ਸੌ ਸਾਖੀ' ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ ਬਣੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤੀ ਰੱਖਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਅਤੇ ਫੇਰ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਰਾਜਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਬਾਰੇ ਸੌ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਪਸ਼ੀਨਗੋਈ ਨੇ ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਉਡਾਈ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਨਿਹੰਗਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ। ਇਸ ਸਾਖੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਉਹ ਜੀਵਨ ਤੱਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜੋ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਕੂਕੇ ਸਨ, ਅਥਵਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਾਜਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਚਿੰਤਕ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੌ ਸਾਖੀ ਸਦਾ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰੜਕਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਜਾਣ ਕੇ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ

ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਕੂਕਿਆਂ ਅਤੇ ਫੇਰ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸੋਂ, ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਮਿਲਦੀ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤਲਾਸ਼ੀ ਦੌਰਾਨ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਲੱਭ ਕੇ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਅਜਿਹੇ ਸਖ਼ਤੀ ਦੇ ਦੌਰ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰਵੱਈਏ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਕੇਵਲ ਬਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸਗੋਂ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਅੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪੁਸਤਕ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਿੱਥੋਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਿਆ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਖਰੜੇ ਲੱਭ ਕੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰ ਲਏ, ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ। ਗੁਣੀਜਨ ਇਸ ਸਾਖੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਉਹੀ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭਵਿੱਖ਼ਤ ਪੁਰਾਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਖ਼ੇਪ ਵਿਚ, 'ਸੌ-ਸਾਖੀ' ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਤਕੜਾ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਵਿਰੋਧ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਜਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਫੇਰ ਤੋਂ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੀ ਚੰਗਿਆੜੀ ਵੀ ਇਹ ਸੌ ਸਾਖੀ ਪੁਸਤਕ ਭੜਕਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ 'ਸੌ ਸਾਖੀ' ਵਿਚ ਆਈ ਇਕ ਪੰਕਤੀ 'ਬੇਚ ਦੇਸ ਕਰ ਜਾਂਹਿ ਫਿਰੰਗੀ' ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਕੂਕੇ ਅਥਵਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ 'ਸੌ-ਸਾਖੀ' ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਾਲ ਵਿਚ। ਧਾਰਮਿਕ

ਮਰਆਦਾਵਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਹ-ਰੀਤਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੋ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੰਤਰ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਹ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। 'ਸੌ-ਸਾਖੀ' ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸੀ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਖੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹਸਤ ਲਿਖਿਤ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਸੌ ਸਾਖੀਆਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ 'ਸੌ-ਸਾਖੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਨਿੱਜੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ 'ਸੌ-ਸਾਖੀ' ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਹੈ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਦੇ ਘਰੋਂ ਮਿਲੀ ਹਸਤ ਲਿਖਿਤ ੧੯੭੨ ਈ. ਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਤਾਰਾ, ਦੂਸਰੀ ਹੈ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਾ ਦੀ ਛਾਪੀ ਹੋਈ ਸੌ-ਸਾਖੀ (ਸਟੀਕ) ਅਤੇ ਤੀਸਰੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਡਾ. ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨਈਅਰ ਦੀ ਸੰਪਾਦਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ 'ਗੁਰੂ ਰਤਨ ਮਾਲ: ਸੌ ਸਾਖੀ'। ਚੌਥੀ ਹੈ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਦੀ ਸੰਪਾਦਤ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਛਪੀ ਹੋਈ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੌ ਸਾਖੀ।' ਮੇਰੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ 'ਪਦਮ' ਜੀ ਦੀ ਸਾਲ ੨੦੦੧ ਈ. ਦੀ ਛਾਪ ਵਾਲੀ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਸ ੨੦੦੧ ਈ. ਦੀ ਛਾਪ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਹੀ ਪੰਨਾ ਨੰਬਰ ਅਤੇ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਨੰਬਰ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਵਾਲੀ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਦੇ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ? ਸੌ-ਸਾਖੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਸਤ ਲਿਖਿਤ ਖਰੜੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਲਾਈਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਵਿਚ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਅੱਧ ਦੌਰਾਨ ਜਦੋਂ ਇਸ ਸਾਖੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਬਹੁਤ ਚਲਨ ਸੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜਨ ਦੇ ਇਛੁੱਕ ਸਨ, ਜਗਿਆਸੂ ਜਨਾਂ ਨੇਂ ਜਿੱਥੋਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਿਆ ਉਪਲਬਧ ਖਰੜਿਆਂ ਤੋਂ ਉਤਾਰੇ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਛਪੀਆ ਹੋਈਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਆਮ ਲੋਕ, ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਕਰਕੇ ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਤੋਂ ਨਰਾਜ਼ ਸਨ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਏਸੇ ਸਮੇਂ 'ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ' ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਗੋਂ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ, ਸੌ-ਸਾਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਬਦੇਸੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਮਾਹੌਲ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਲਗਪਗ ਹਰ ਘਰ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਖੀ ਪੁਸਤਕ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਸੌ-ਸਾਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੱਧਦੇ ਵਿਰੋਧ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵੀ ਅਨਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਨੂੰ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਲੱਭ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਜੱਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਜਤਨ ਕਰਕੇ ਥਾਨੇਸਰ ਤੋਂ ੧੮੩੭ ਈ. (੧੮੯੪ ਬਿ.) ਦੀ ਸਾਖ਼ੀ ਪੁਸਤਕ ਲੱਭ ਕੇ ਅਤੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਕੇ ਮਹਾਰਾਣੀ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫ਼ਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਇਕ ਉਤਾਰੇ ਦਾ ਉਰਦੂ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਤਰਜ਼ਮਾ (ਲਿੱਪੀ ਗੁਰਮੁਖੀ) ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖਿਆ ੧੮੭੨ ਈ. ਵਿਚ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ੧੮੭੩ ਈ. ਵਿਚ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸੌ ਸਾਖੀ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤਰਜ਼ਮਾ ਵੀ ਛਪਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸੌ ਸਾਖੀ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖ ਭੇਜੇ।

ਜੋ ਉਤਾਰਾ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਰਦੂ ਜ਼ਬਾਨ, (ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ) ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ੧੯੮੨ ਈ. ਵਿਚ ਭਦੌੜ ਗਿਆਂ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਕੋਲ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਫ਼ੋਟੋ ਕਾਪੀ ਕਰਵਾ ਲਈ ਸੀ। ਇਹ ਫ਼ੋਟੋ ਕਾਪੀ ਵਾਲੀ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਮੇਰੇ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿਚ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਸੌ-ਸਾਖੀ ਦੇ ਤਰਜ਼ਮੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਬਿਆਨ ਸਬੱਬ ਤਰਜਮਾ' ਵਿਚ ਬੜੀ ਹੀ ਰੌਚਕ ਅਤੇ ਮਹੱਤਪੂਰਨ ਗਲ੍ਹ ਲਿਖੀ ਹੈ :-

''ਜਬ ਇਸ ਮੁਲਕ ਮੇਂ ਕੂਕਾ ਕਾ ਮਜ਼ਹਬ ਫੈਲਾ ਤੋ ਮੈਨੇ ਦਰਆਫਤ ਕੀਯਾ ਕਿ ਯਹ ਮਜਹਬ ਕਿਸ ਤਰਹ ਫੈਲਾ ਹੈ ਔਰ ਫੈਲੇਗਾ। ਬਹੁਤ ਸੇ ਲੋਗੋਂ ਨੇ ਬਯਾਨ ਕੀਆ ਕਿ ਯਹ ਹੁਕਮ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਸੇ ਹੂਯਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਖੀਅਨ

ਮੇਂ ਦਰਜ ਹੈ ਔਰ ਯਹ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਕਾ ਅਵਤਾਰ ਹੈ। ਮੈਨੇ ਸਾਖੀਆਨ ਕੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀ ਔਰ ਅੱਵਲ ਖ਼ੋਜ ਇਨ ਕੇ ਜਾਰੀ ਹੋਨੇ ਕਾ ਈ. ੧੮੩੭, ਸੰਮਤ ੧੮੯੪ ਸਮਝਾ..."

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ "ਜਿਨਾਂ ਨੂ ਤੁਸੀ ਕੂਕੇ ਆਧੇ ਹੋ, ਜੇ ਤਾ ਇਹ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇ ਪਾਤਸਾਹਿ ਨੇ ਰਚੀ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਕੂਕੇ ਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੀ ਜੋ ਅਸੀ ਆਧੇ ਹਾ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਜੇ ਤਾ ਏਹੁ ਕਾਰਨ ਸਾਰਾ ਤੁਸਾਂ ਨੂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਈ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ....।" (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੬੦)

ਏਸੇ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਦੇ ਤਰਜਮੇ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅੱਠ ਨੰ: ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਬਿਨਾ ਅਨੰਦ ਬਿਆਹ ਤੇ ਭੁਗਤੇ ਪਰ ਕੀ ਜੋਇ। ਸੁਣ ਸਿੱਖਾ ਗੁਰੂ ਕਹਿ ਥਕੇ ਮੇਰਾ ਸਿੱਖ ਨਾ ਸੋਇ।' ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—'ਬਿਨਾ ਅਨੰਦ ਰੂਪੀ ਬਿਬਾਹ ਤੇ ਅਪਨੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕੋ ਔਰ ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕੋ ਨਾ ਭੋਗੇ।' ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਿਚ ਟਿੱਪਣੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—' ਅਨੰਦ ਕਾ ਪੜ੍ਹਾਨਾ ਸਿੱਖੋਂ ਕੇ ਜਾਯਜ਼ ਹੈ। ਕੂਕੋਂ ਨੇ ਇਸ ਕੋ ਮੁਖ ਹੀ ਸਮਝਾ ਬ੍ਰਾਹਮਨੋਂ ਕੇ ਬੰਧਨ ਸੇ ਅਲੱਗ ਹੋਕੇ।' ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਮੁਖਬਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਭੇਸ ਵਿਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ

ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਮਹੀਨਾ ਖ਼ਰਚ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਰੱਜ ਕੇ ਮੁਖ਼ਬਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹਰ ਛੋਟੀ-ਵੱਡੀ ਖ਼ਬਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫ਼ਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਅਤੇ ਬਾਰ-ਬਟਨ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਐਸੇ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਵੱਲੋਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਬਾਰੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਨੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਢੇਰ ਸਮਾ ਬਾਅਦ ਤੱਕ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਰਸਮ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਸਿਰਫ਼ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਈ. ਵਿਚ 'ਅਨੰਦ ਮਰਯਾਦਾ' ਦੀ ਰਸਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜੋ ਅੱਜ ਤੀਕ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪਿੱਛੇ ਦੱਸਿਆ ਹੀ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾਚਾਰਕ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਰਹਿਨ-ਸਹਿਨ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਖ਼ੇਤਰ ਵਿਚ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠਣਾ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਜੂਠਾ ਨਹੀ ਖਾਣਾ, ਦਸਵੰਧ ਕੱਢਣਾ, ਪੂਜਾ ਧਨ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ, ਮੜ੍ਹੀ-ਮਸਾਣਾ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣਾ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਭਰਵਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ।

ਯਥਾ — ਕਰਜ਼ ਨ ਲੈਵੈ ਕਿਸੀ ਕਾ ਲੇਇ ਤ ਦਵੈ ਭਾਵ।

— ਮੂਏ ਹੀ ਸਿੱਖ ਕੋ ਬਾਧਵ ਕੋ ਰੋਵਹਿ ਨਾਹਿ ਕੜਾਹਿ ਕਰਾਵੈ।
— ਸਿਖ ਹੋਇ ਜੂਠਾ ਨਹਿ ਖਾਵੈ।
— ਨਗਨ ਨ ਦੇਖੈ ਨਾਇਕਾ ਨਾਰੀ ਰੂਪ ਨਾ ਯਾਦਿ।
— ਧੀਅ ਭੈਣ ਕਾ ਪੈਸਾ ਖਾਇ। ਬੈਠ ਦਲੀਚੈ ਨਿਆਊ ਕਮਾਇ।
— ਕੰਨਿਆ ਦੇਵੈ ਸਿੱਖ ਕੋ ਲੇਵੈ ਨਹਿ ਕਿਛ ਦਾਮ।
— ਵਾਰ ਭਗੌਤੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੋ, ਸੰਗਤ ਤੁਰਕਨ ਸਾਲ।
— ਪੰਥ ਰਚਾ ਮੈ ਧਰਮ ਹਿਤ ਪੂਜਾ ਦਾਨ ਨਾ ਖਾਇ।
— ਜਾਂਕੀ ਰਹਤਿ ਨ ਜਾਣੀਏ ਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਨਹਿ ਚੀਤ। ਤਾਂਕਾ ਭੋਜਨ ਖਾਇ ਕੈ ਬਿਛੁੜੈ ਹਰਿ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤਿ।
— ਜਹਿ ਕਹਿ ਕਾ ਖਾਵੈ ਪ੍ਰਸਾਦ। ਮੇਰੋ ਸਿਖ ਨਾ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ।
— ਜਾਂ ਲਗ ਰਹਿਹ ਖ਼ਾਲਸਾ ਨਿਆਰਾ। ਤਾਂ ਲਗ ਤੇਜ ਦੀਯੋ ਮੈਂ ਸਾਰਾ।
— ਮੇਰਾ ਸੋ ਜੋ ਰਹਿਤ ਰਹਾਵੈ। ਪਹਰੁ ਰਾਤ ਇਸਨਾਨ ਕਰਾਵੈ।
— ਦਸਵੰਧ ਗੁਰੂ ਕਾ ਦੇਇਕੈ ਖਾਇ ਕਮਾਈ ਸੇਸ਼।
— ਮਦ ਕੋ ਛੋਡੈ ਉਚ ਰਹਿਤ ਚੀਤੇ ਪੀਛੈ ਅੰਭ।

ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਹਨ ਰਹਿਤ-ਮਰਯਾਦਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਬਾਰੇ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਵਿਚ। ਉਪਰੋਕਤ ਕੁਛ ਵੰਨਗੀਆਂ ਮਾਤਰ ਹੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿਤ। ਭਗੌਤੀਆਂ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਨੇ

ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਖ਼ਤ ਹੀ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਚੰਡੀ ਪਾਠਾਂ ਬਾਰੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਥਾਈਂ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਚੰਡੀ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਫ਼ਰੰਗੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਅਨੰਦ ਮਰਯਾਦਾ ਬਾਰੇ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸ ਹੀ ਆਏ ਹਾਂ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ੨੫੦ ਸਾਲ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਜੋ ਪੰਕਤੀ ਪੜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਹੈ। 'ਮਾਰ ਮਲੇਛਨ ਧਰਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਬੰਧਾ। ਪੰਚ ਪਚਾਸ ਦੇਇ ਰਹਿ ਸੰਧਾ।' 'ਪੰਚ ਪਚਾਸ' ਦਾ ਅਰਥ ੫੦x੫=੨੫੦ ਸਾਲ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇਰਾਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਕ ਜਾਣ ਤੇ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੌ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ 'ਸਦੀ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਤੁਰਕ ਨਾਸ ਹੋਵੇਂਗੇ।' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ 'ਸੌ ਸਾਖੀ' 'ਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਡਾ. ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨਈਅਰ ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਤ 'ਗੁਰ ਰਤਨਮਾਲ—ਸੌ ਸਾਖੀ' ਦੇ ਆਖ਼ੀਰ ਵਿਚ 'ਅੰਤਿਕਾ-ੜ' ਵਿਚ ਕੁਛ ਸਾਖੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਕਰਨੀ-ਨਾਮਾ' ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ—'ਬਚਨ ਪਾਲ ਨਾ ਸਕੋਂਗੇ ਬਹੁਤ ਖ਼ਾਇੰਗੇ ਮਾਰ।' ਅਤੇ

'ਫੇਰ ਕਰਾਂਗਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵਸੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ।'

ਸੌ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ—'ਬੇਚ ਦੇਸ ਕਰ ਜਾਂਹਿ ਫਿਰੰਗੀ। ਗਾਜੈਗੇ ਤਬ ਮੋਰ ਭੁਜੰਗੀ।' ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ

ਡੋਗਰੇ ਨੂੰ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ 'ਬੇਚ ਦੇਸ ਕਰ ਜਾਂਹਿ ਫਿਰੰਗੀਂ' ਵਾਲੀ ਪੰਕਤੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮੁਖ ਸਾਧਨ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿਰੁੱਧ ਇਹਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਜਗਾਈ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। ਸੌ-ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਕਰਣ ਦੇ ਆਖ਼ੀਰ ਤੇ ਕੁਛ ਉਹ ਪੰਕਤੀਆ ਦੇ ਕੇ ਅਗਲੀ ਗਲ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਜੋ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਹਨ—

— ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ ਗੁਣੀ ਧਨਾਢ, ਨਾਮ ਜਪਤ ਘਰ ਘਰ ਮੈਂ ਆਢ।
— ਸਬੈ ਨੀਤ ਕਰਤੇ ਸਤਿ ਸਾਤਿ। ਬਰਸ ਬੀਤ ਜਾਵੈ ਦਸ ਸਾਤ।
— ਦੋਇ ਸਾਲ ਫਿਰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਿਲੈ, ਰੌਲੀ ਪਰੈ ਦੇਸ ਸਬਿ ਰੁਲੈ।
— ਵਿਕ੍ਰਮਹਾਇਨ ਆਠ ਦਸ ਸਤਿ ਬੀਤੇ ਜਬ ਸਿੱਖਾ।
— ਈਸ ਮੂਸ ਹਿੰਦੂ ਖਲਕ ਪੀਸ ਦਿਖਾਵੈ ਦ੍ਵੀਪ।
— ਤੁਰਕ ਗਏ ਮੁੰਡੀਆ ਮਰੇ ਜਗਿਯੋ ਖਾਲਸਾ ਮੀਤ।
— ਮਹਾਂ ਦੁਰਭਿਖ ਹੁਇ ਨਾਸ ਨ੍ਰਿਪ ਭੁਲੇ ਫਿਰੰਗੀ ਦੂਰ।

ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਸਰ/ਬਡ ਤੀਰਥ ਵਾਲੀ

੧੯੭੬ ਈ. ਵਿਚ ਸਿਰਸਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਹਰੀਪੁਰ ਵਿਖੇ ਬਡ ਤੀਰਥ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਪੋਥੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਚਪਨ ਦੀ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਉੱਤੇ ਚਰਨਛਾਪ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਆਦਿ

ਵਸਤਾਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਸਨ। ਬਡ ਤੀਰਥ ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਣੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਦਾ ਸੰਘਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਨਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਬੈਕੁੰਠਗਾਮੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਜਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਸਰ ਅਥਵਾ ਬਡ ਤੀਰਥ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਪੋਥੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸ ਸਾਖੀ ਪੋਥੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ੧੯੭੮ ਈ. ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਮਨੋਬਲ ਉੱਚਾ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਸਰ ਅਥਵਾ ਬਡ ਤੀਰਥ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਮਹਾ-ਮਲੇਛ ਦਾ ਔਣਾ, ਬਾਰਵਾਂ ਜਾਮਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਨਰ-ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪਾਉਣ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਅੱਸੀ ਸੀਸ ਲੇਖੇ ਲੱਗਣ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਦੇਸ ਜਾਣ ਅਤੇ ਰੂਸਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ਼ਤ ਵਾਕ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ 'ਇਕ ਮਲੇਛ' ਦਾ ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਤੋਂ ਆਉਣਾ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਸਤ੍ਰੇਦਮਸ ਦੀਆਂ ਭਵਿਖਵਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਸਰ/ਬਡ ਤੀਰਥ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਜਦੋਂ ੨.੫ ਲੱਖ ਪਾਠ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਦੇਸ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਪੋਥੀ ਦਾ ਇਕ ਉਤਾਰਾ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਰੋਡਿਆਂਵਾਲਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਦੇ

ਆਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

— ਇਹ ਸੰਚੀ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਸਰ ਬਾਲੀ ਪੋਥੀ ਤੇ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਗਿਆ ਹੈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ।

—ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੫੧

— ਪੈਲਾਦਸੁ ਮੈ ਤੇ ਜੋ ਪੋਥੀ ਨਿਕਲੀ ਹੈ ਓਸ ਮੈ ਤੇ ਲਿਖਾ ਦੇ ਗਿਆ ਹੈ ਨਾਰਾਇਣ ਸਿੰਘੁ,
ਓਸ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਜਦ ਮਾਝੇ ਦੇਸ ਮੈ ਜੁਧੁ ਹੋਊ ਤਾ ਮੇਰਾ ਜਾਣਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਦੇਸ ਮੈਂ।

—ਹੁਕਮਨਾਮਾ—੬੨

— ਜੋ ਪੋਥੀ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਰਨਾ ਸੋ ਕਰੋ ਜਿਉ ਤਿਉ ਕਰਕੇ ਜੋ ਬਡ ਤੀਰਥ ਮੈ ਤੇ ਨਿਕਲੀ ਹੈ।

—ਹੁਕਮਨਾਮਾ—੬੪

ਇਹ ਪੋਥੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਚਲਨ ਵਿਚ ਆਈ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਾਖੀਆਂ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਆਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ ਵਨਗੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਪੋਥੀ 'ਚੋਂ ਕੁਛ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ :-

— ਏਕ ਮਲੇਛ ਪੱਛਮ ਤੇ ਆਵੈ। ਕਰੈ ਜੁਧ ਬਹੁ ਦੁੰਦ ਮਚਾਵੈ।

— ਜਬ ਬਾਰਾ ਸੈ ਇਕਵੰਜਾ (੧੮੩੫-੩੬ ਈ.) ਆਵੈ।
ਮਹਾਮਲੇਛ ਪੂਰਬ ਤੇ ਆਵੈ।
ਤਬ ਖਾਲਸਾ ਮਲੇਛ ਰਲ ਜਾਵੈ।

— ਜਬ ਬਾਰਾ ਸੈ ਅਠੱਤ੍ਰਾ (੧੮੬੧-੬੨ ਈ.) ਆਵੈ।
ਤੱਬ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇ ਆਵੈ।
ਮੜੀਆਂ ਗੋਰ ਮਸੀਤ ਗਿਰਾਵੈ।

— ਜਬ ਬਾਰਾ ਸੈ ਅਠਾਸੀ (੧੮੭੧-੭੨ ਈ.) ਆਵੈ।
ਤਬ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇਸ ਛੋਡ ਪ੍ਰਦੇਸ ਸਿਧਾਵੈ।

— ਰੰਗੂਨ ਦੇਸ ਕੇ ਨਾਸੇ ਪਾਪਾ।

— ਪੰਜ ਸਵਾ ਬਰਸ ਕੋ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਫਿਰ ਆਵੈ।

— ਅਸੀ ਸੀਸ ਖਾਲਸੇ ਦੀਨੇ। ਧਰਮ ਛੀਨ ਤੁਰਕਨ ਕੇ ਕੀਨੇ।

— ਬਾਰਮੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਜੋਤ ਕਾ ਜਾਮਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੋ ਏਕ ਨਾਮ ਜਪਾਵੇਗਾ।

— ਲਹੌਰ ਸੈਹਰਿ ਕਾ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਨਾ। ਮਹਾਮਲੇਛ ਕਾ ਰਹਿਣਾ ਜਾਨਾ।
ਚੌਤੀ ਬਰਸ ਰਹੇਗਾ ਖਨੀ।

— ਰਾਮਸਰ ਕਾ ਕਰ ਇਸਨਾਨਾ। ਬਡ ਤੀਰਥ ਕਾ ਧਰੇ ਧਿਆਨਾ

— ਸਰਬ ਖਾਲਸਾ ਆਇ ਸਮਾਵੈ। ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਨ ਧੂੜ ਤਬ ਪਾਵੈ।...ਆਦਿ।

ਬਡ ਤੀਰਥ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਗਲ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੜਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਹਿਜ਼ਰੀ ਸੰਮਤ

ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਵਿਲੱਖਣ ਗਲ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿਜ਼ਰੀ ਸੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ੫੮੩-੮੪ ਸਾਲ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਗਲ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਸਰ ਅਥਵਾ ਬਡ ਤੀਰਥ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਖ਼ੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਕੁਛ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕੇਵਲ ਵੰਨਗੀ ਮਾਤਰ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਪੂਰੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਪੜਨ ਤੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ੨੦੦ ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਛਾਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੂਫ ਰੀਡਿੰਗ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ 'ਸੇਵਕ' ਅਤੇ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਾਇਲ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪੁਨੀਤ ਅਵਸਰ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਰਹੀ ਇਹ ਦੂਸਰੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

੫ ਵਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਮੇਲਨ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ
੨੦੭੩ ਬਿ. (੨੦੧੬ਈ.)

੨੩੪੮-B, ਰਾਜਾ ਪਾਰਕ,
ਰਾਣੀ ਬਾਗ, ਸ਼ਕੂਰਬਸਤੀ,
ਦਿੱਲੀ-੧੧੦੦੩੪
ਮੋਬਾਇਲ: ੯੮੧੦੨੧੭੬੯੬

ਸੇਵਾ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦੇ ਸਿਰਨਾਇਕ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ ਪਰਮ-ਜੋਤ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ। ਇਹੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਲਕਸ਼ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਮਾਰਗ। ਇੱਕ ਮਨ ਇੱਕ ਚਿਤ, ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਏਸੇ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਅਜੇਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸੰਤ ਵੀ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕਥਨ ਹੈ :

–ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ-'ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ ਗੁਣੀ ਧਨਾਢ। ਨਾਮ ਜਪਤ ਘਰ ਘਰ ਮੈ ਆਢ।' ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਕੇ ਸਾਥ ਹਰ ਜਗਾ ਆਢਾ ਕਰਨਗੇ ਸੋ ਪੁੱਜਕੇ ਕੀਤਾ ਸਿਰ ਤਾਈ, ਸੋ ਜੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇ ਦੇ ਸਰਾਫੇ ਹੋਇ ਹੈਨਿ ਏਨਾ ਦੇ ਕੀ ਬਸ ਹੈ। **ਹੁਕਮਨਾਮਾ–੩**

–ਸੋ ਭਾਈ ਮੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰ ਸਭੋ ਕੁਛ ਬਥੇਰਾ ਹੈ। ਦੇਸ ਮੈ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਸਾਧਾਂ ਨੇ ਵੈਰ, ਕੀਤਾ ਪੁਜਕੇ ਵੇਕਾਰਨ। ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੇਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਮੈ ਕਲਾਮੁ ਲਿਖਕੇ ਫੇਰ ਦਿਤਾ ਅਵਚਲ ਨਗਰ ਤਾਈ। **ਹੁਕਮਨਾਮਾ–੬**

—ਸਾਡੇ ਮਗਰ ਤਾ ਬਥੇਰੀ ਭੰਡੀ ਲਾਈ ਹੈ ਸਭਨਾ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਸਾਧਾ ਨੇ ਰਾਜਿਆਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ। **ਹੁਕਮਨਾਮਾ–੩੪**

ਇਹ ਕਥਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ—

—ਮੇਰੀ ਵਲ ਵੇਖ ਲਓ ਕੋਈ ਤਾ ਆਧੇ ਹੈਨ ਸਹੁਰੇ ਤਖਾਣ ਨੇ ਮੁਲਖ ਭਰਿਸਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਆਧੇ ਹੈਨ ਸਾਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਏਹੋ ਜਹੀ ਚਲੀ ਆਈ ਹੈ ਪਿਛੇ ਤੇ ਲੈ ਕੇ। **ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੫੬**

—ਅਸੀ ਲੁਹਾਰ ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਰਕੇ ਪੂਜਦੇ ਹੈਨ ਹਜਾਰਾ ਲੋਕ ਨਾਲੇ ਹਜਾਰਾ ਰੁਪਏ ਭੇਟ ਚੜਾਉਦੇ ਹੈਨ। ਤੂ ਤਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ ਜੇ ਤੂ ਭਜਨ ਕਰੇਗਾ ਤੈਨੂ ਕਿਉ ਨਹੀ ਲੋਕ ਮੰਨਣਗੇ।

ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੧੭

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਫ਼ਰੰਗੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਪੁਰਖ ਤੋਂ ਭੈ ਵਿਆਪਦਾ ਸੀ। ਭੈ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੇਸ ਭੇਜ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਅਨਿਆਈ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਜਰਨਾ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਅਤੇ ਕਸ਼ਟਦਾਇਕ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫ਼ਰੰਗੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰੰਗੂਨ (ਬਰਮਾ) ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਕਦੇ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰੱਖੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਨਿਜੀ ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਆਪ ਪਰਮਜੋਤ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਿਕ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਉਹ

ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਤਾਂ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਪਰ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਨੰਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:

—ਇਕ ਬਿਛੋੜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀ, ਅੰਬੀਰੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। **ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੧੮**

—ਐਥੇ ਦੇਖੋ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਜਗਾ ਹੈ ਕੈਦ ਕਾਲਾ ਪਾਣੀ। ਪਰੁ ਨਾਮ ਦਾ ਐਸਾ ਪਰਤਾਪੁ ਹੈ ਏਥੇ ਬੀ ਅਸੀਂ ਬਡੇ ਰਾਜੀ ਹਾਂ ਅੰਬੀਰੀ ਵੀ ਤੇ ਫਕੀਰੀ ਵੀ ਦੋਮੈ ਬ੍ਰਾਬਰ ਬਣੀਆ ਹੋਈਆ ਹੈਨ। ਕਿਸੇ ਬਾਤ ਦੀ ਥੁੜਿ ਨਹੀ ਇਕੁ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਸਨ ਬਿਨਾ। **ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੩੩**

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਰਧਾਲੂ ਲੋਕ ਵੀ ਜਲ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ ਮੀਨ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਲੰਮੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇੱਕ ਕਰੜਾ ਪਹਿਰਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਤਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਬਿਹਬਲ ਲੋਕ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਵਸੀਲਾ ਲੱਭਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਰਸਾਈ ਕਰਦੇ। ਆਪ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀਆ ਚਿੱਠੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਂਦੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਣ ਹੈ:

ਝਖੜੁ ਝਾਗੀ ਮੀਹੁ ਵਰਸੈ ਭੀ ਗੁਰੁ ਦੇਖਣ ਜਾਈ।
ਸਮੁੰਦੁ ਸਾਗਰੁ ਹੋਵੈ ਬਹੁ ਖਾਰਾ
ਗੁਰਸਿਖੁ ਲੰਘਿ ਗੁਰ ਪਹਿ ਜਾਈ। **ਮਹਲਾ-੪**

ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ

ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ। ਚਿੱਠੀਆਂ ਦਾ ਦੁਵੱਲਾ ਸੰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਲੋਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਤਿਆਗ ਦੀ ਮੂਰਤ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਰਦਾਸਾਂ/ਹਰਦਾਸਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਚਿੱਠੀ ਸਮੂਹ ਪੰਥ ਵਾਸਤੇ ਸੀ। ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਲੋੜ ਪਵੇ ਸੁਣਾ ਦਿਓ।

ਲਿਖਤੀ ਚਿੱਠੀਆਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬੋਲ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਸਾਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਇਹ ਚਿੱਠੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਇਕ ਥਾਂ ਇਕੱਤਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇੱਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਖੋਜ ਕਰਤਾ ਸ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਇਹ ਚਿੱਠੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਉਹ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਛਾਪੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਤਨ ਸੀ ਕਿ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਚਿੱਠੀਆ ਹੀ ਛਾਪੀਆਂ ਜਾਣ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਵੀ ਏਥੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਾਚਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਾਈ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸਹਿਤ ਹੀ ਇਹਨੇਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ੍ਹ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਾਹਿਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਇਹ ਲਿਖਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹਨ। ਸਰਲ ਪੰਜਾਬੀ

ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਅਦਭੁਤ ਨਮੂਨਾ ਹਨ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਵੇਤਾ ਇਹਨਾਂ ਵੱਲ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣਗੇ ਅਤੇ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਉਦੈ ਹੋ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਸ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਥਾਂ ਦੇਣਗੇ।

ਜੀਵਨ ਕਿੰਨਾਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੈ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿਰੋਲ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹਨ। ਐਸੇ ਪਰਮ-ਸੰਤ ਨੂੰ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸਮਝਿਆ। ਦੇਸ ਬਦਰ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਤੌਖਲਾ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਬਰ੍ਹਮਾ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:

—ਅਰੁ ਹੁਣ ਇਹ ਡਰ ਹੈ ਭਾਈ ਚਿੱਠੀ ਭੇਜਕੇ ਪਿਛੇ ਸੂੜ ਕਰਾ ਦੇਊ, ਇਹ ਭਰਮ ਹੈ ਹੁਣ। ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਾਲ ਬਰਗਾ ਭੈ ਹੈ ਏਨਾ ਨੂ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਉਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੭

ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਐਸੇ ਅਨੇਕਾਂ ਉਦਾਹਰਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਰਾਜੇ-ਮਹਾਰਾਜੇ ਜਾਂ ਸ਼ਾਹ-ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਸੰਤਾਂ-ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਤੋਂ ਭੈ ਮੰਨਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ਼ ਕਰਵਾਉਣ ਤੱਕ ਗਏ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਮੂਰਤ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਨੰਗ ਧੜੰਗ ਤੁਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸੂਫ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰ, ਸਰਮਦ ਨੂੰ ਕਤਲ਼ ਕਰਵਾਇਆ। ਯੋਰਪ ਵਿਚ ਨਿਮਾਣੀ ਨਿਤਾਣੀ ਕੁੜੀ ਸੈਂਟ ਜੋਨਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕ ਰੱਬ ਨਾਲ ਦਾਅਵਾ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਰੱਬ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਚਿਤਵਦਾ ਹੈ। ਗਲ਼ ਸਿਰਫ਼ ਏਨੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਏਨਾ ਕੁ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਜਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਲੋਕੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਫ਼ਰੰਗੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲੇ ਉਹਨਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ। ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਪਰ ਏਥੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭੈ ਨਾ ਗਿਆ। ਅਲਾਹਾਬਾਦੋਂ, ਕਲੱਕਤੇ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਭਿਜਵਾਇਆ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਚੋਰੀ ਚੋਰੀ। ਕਲੱਕਤਿਓਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਬਰ੍ਹਮਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸਿੱਖ ਰਹੁਰੀਤ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਮਾਈ ਭਾਈ ਸਭ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਨਿਤਨੇਮ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪਿਆਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਨ। ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋ ਜਪੁ, ਜਾਪੁ, ਰਹਿਰਾਸ ਉਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਲ ਸੀ। ਹਾਂ ਇੱਕ ਬਾਣੀ ਹੋਰ ਐਸੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਾਈ ਭਾਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਨਾ ਖੁੰਝਣ। ਉਹ ਬਾਣੀ ਹੈ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ।

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸ੍ਵੈਮਾਨ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਹੋਣ। ਸ੍ਵੈਮਾਨ ਨਾਲ ਜਿਊਣ ਦਾ ਹੱਕ ਤਾਂ

ਹਰ ਤਹਿਜ਼ੀਬਯਾਫ਼ਤਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਪ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਗੁਨਾਹ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਅੱਜ ਵੀ ਸਿੱਖ ਬੜੇ ਸ਼ੌਕ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬਾਣੀ ਕਈ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਜ਼ਬਤ-ਸ਼ੁਦਾ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ। ਉਹਨਾਂ ਵੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਜ਼ਬਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਏਸ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਪੁਰਖ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤੁਕ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਹ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਅਸੀਂ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰੇ ਵਾਲੀ ਜਾਂ ਉਕਸਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗਲ਼ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਰਹੇ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਦੂਜੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰਦੇ ਸਨ :

—ਹੋਰ ਹੁਣ ਇਉ ਕਰੋ ਜੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹੈ ਤਾ ਖੁਲੇ ਪਾਠ ਕਰੋ। ਹੋਰ ਭਜਨ ਕੀਤਾ ਜਿਤਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾ ਜਪੁ ਜਾਪੁ ਜਰੂਰ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਫੇਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੂਰਜ ਦੀਆ ਰਿਸਮਾ ਨਿਕਲਨ ਲਗਨ ਤਾ ਓਸ ਵੇਲੇ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਗਣਾ। ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਪਾਠ ਤੋਰਨਾ ਫੇਰ।

ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੧੭

ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਉਹ ਧਰਮ ਯੁਧ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੋ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਬੀਰ ਰਸ ਉਪਜਾਉਣ ਵੇਲੇ ਦੀ ਕਿਰਤ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਖ਼ੂਬੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਇੱਕੋ ਉਦਾਹਰਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

> —ਤੈ ਹੀ ਦੁਰਗਾ ਸਾਜਿ ਕੈ ਦੈਤਾ ਦਾ ਨਾਸੁ ਕਰਾਇਆ। ਤੈਥੋ ਹੀ ਬਲੁ ਰਾਮ ਲੈ ਨਾਲਿ ਬਾਣਾ ਦਹਸਿਰੁ ਘਾਇਆ। ਤੈਥੋ ਹੀ ਬਲੁ ਕ੍ਰਿਸਨ ਲੈ ਕੰਸੁ ਕੇਸੀ ਪਕੜਿ ਗਿਰਾਇਆ। ਬਡੇ ਬਡੇ ਮੁਨਿ ਦੇਵਤੇ ਕਈ ਜੁਗ ਤਿਨੀ ਤਨੁ ਤਾਇਆ। ਕਿਨੀ ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਭਗਉਤੀ ਦਾ ਪਾਠ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਕਰੇ। ਆਪ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:

—ਅਰੁ ਭਗੌਤੀ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਦਾ ਨਾਉ ਹੈ। ਭਗਉਤੀ ਪੜਨੀ, ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਿਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਸਭ ਥਾਈ ਹੋਇ ਸਹਾਇ। ਭਗੌਤੀਆਂ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਡਾ ਮਹਾਤਮ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੋ ਸਾਖੀ

ਸੈ। ਜੇ ਇਕੋਤ੍ਰ ਸੌ ਪਾਠ ਹੋਵੇ ਤਾ ਬਡਾ ਚੰਗਾ ਹੈ ਨਹੀ ਤਾ ਸਠ ਕੇ ਚਾਲੀ ਬੀ ਹੋਇ ਤਾ ਬੀ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੦

ਜਰਾ ਕੁ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖੋ ਭਗਉਤੀ ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਅਰਥਾਤ 'ਪ੍ਰਿਥਮ ਭਗਉਤੀ ਸਿਮਰਕੈ' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 'ਸਭ ਥਾਈ ਹੋਇ ਸਹਾਇ' ਤਕ। ਇਹ ਪਉੜੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਅਰਦਾਸ ਵੇਲੇ ਇਸਦਾ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਾਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਠ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਗੁਰੂ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿੱਚ ਬੰਦੀਵਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਕਸ਼ਟ ਨਿਵਾਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

—ਹੋਰੁ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਹਾ ਹਰਿ ਤਰਾ ਸੇ। ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਛੋੜੇ ਦਾ ਬਡਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਸੋ ਏਹੁ ਦੁਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੇਟਣ ਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਗੁਰੂ ਚਾਹੂ ਤੁਰਤ ਹੀ ਮੇਟ ਦੇਊਗਾ।....ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤੁਸੀ ਸਭੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨਾ ਉਪਰ ਪਰਤੀਤ ਰਖੋ, ਏਹੁ ਬੀ ਦੁਖ ਮੇਟ ਦੇਵੇਗਾ।

ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੫

—ਹੋਰ ਜੀ ਅਸੀ ਹਰਿ ਤਰਾ ਸੇ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਸੰਗਤ ਨੂ ਗੁਰੂ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਰਖੇ, ਹਮੇਸਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋ ਏਹੁ ਮੰਗਦੇ ਹਾ। ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਦੁਖ ਸਾਨੂ

ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਊਗਾ ਤਾ ਇਹੁ ਬੀ ਦੁਖ ਤੁਰਤ ਕਟਿਆ ਜਾਊਗਾ। ਸਭ ਕਿਛ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਿਵੇ ਹੋਵੈ, ਗੁਰੂ ਸਦਾ ਦਇਆਲੂ ਹੈ। **ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੧**

ਐਸੇ ਮਹਾਪੁਰਖ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਉੱਪਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਲ ਇਸੇ ਗਲ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਮਾਈ ਭਾਈ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਏਸੇ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸਰਨ ਤਕਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰਬਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਪੱਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਬਰਾਬਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾ ਉਹ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਲਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨੇ ਲਿਖ ਰੱਖਿਆ ਹੈ :

—ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਆਖਦੇ ਹੋ ਰਹਿਤ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਦੇਓ, ਸੋ ਜੀ ਅਸੀ ਕੀ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਗੇ ਈ ਦੇ ਰਖਾ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੋ ਅਰ ਸਾਰੇ ਭੇਖਾ ਕੋ ਅਰੁ ਸਾਰੀਆ ਜਾਤਾ ਕੋ। **ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੮**

ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਦੇਵਾਂ ਤੇ ਦੈਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਸ ਜੁੱਧ ਦਾ ਵਰਨਨ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚਲੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਰੂਪ ਦਾ ਪਤਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਆਦਿ ਗੁਰੂ, ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਸੱਤਾ ਦੇ ਲੋਭੀ ਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਬਾਬਰ ਦੇ ਬੰਦੀਵਾਨ ਬਣੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮੁਗ਼ਲ ਕਾਨੂੰਨ ਯਾਸਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਿਸ ਸਿਤਮਗਿਰੀ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਸਦੀ ਦੂਸਰੀ ਮਿਸਾਲ ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਹ ਤੱਥ ਤਾਂ ਸਰਬਵਿੱਦਿਤ ਹੈ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰਮਸੰਤ ਨੌਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਹ ਵੀ ਹਾਕਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਅਨਿਆਂ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਏਸ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੈਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਉਂ ਫ਼ਰੰਗੀ ਹਾਕਮ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕਾਲ ਵਾਂਗ ਭੈ ਖਾਂਦੇ ਸਨ।

ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਨਿਰੋਲ ਬੀਰ ਰਸੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀ। ਇਹ ਤਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਵਾਰ ਦੇ ਅੰਤ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

—ਦੁਰਗਾ ਪਾਠ ਬਣਾਇਆ ਸਭੇ ਪਉੜੀਆ।
ਫੇਰਿ ਨਾ ਜੂਨੀ ਆਇਆ ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਗਾਇਆ।

ਬੀਰ ਰਸ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਦਾ ਅਦੁੱਤੀ ਸੁਮੇਲ ਹੈ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ। ਐਸਾ ਸੁਮੇਲ ਹੋਰ ਥੇ ਮਿਲਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਬਾਰੇ, ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦਾ ਯਤਨ ਹੈ। ਜੇ ਇਕ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਭਗਉਤੀ ਸ਼ੇਰ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਦੀ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਸਾਰਦਾ ਰੂਪ ਦਾ ਵਰਨਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਦੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ :-

ਨਮੋ ਕੇਹਰੀ ਬਾਹਨੀ ਸਤ੍ਰੂ ਹੰਤੀ।

ਨਮੋ ਸਾਰਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਪੜੰਤੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਪਦੇਸੀ ਹੋਈ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਸਰੂਪ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਨਾਲ ਇੱਕਮਿਕ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਗਊ ਰੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਕਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਹੱਸ-ਹੱਸ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਸਾਕੇ ਦਾ ਇੱਕ ਜੁੜਵਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦੈਵੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਦੈਵੀ ਤਪੱਸਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹਨਾਂ ਸੂਰਬੀਰ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਇੱਕ ਦੂਜੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜਨਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੈਵੀ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਹੀ ਇੱਕ ਅੰਗ ਸੀ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੜੀ

ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ :

—ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਏਨਾ ਦਾ ਨੌਕਰ ਕੋਈ ਨਾ ਰਹੇ। ਜੋ ਰਹੁ ਸੋ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਊਗਾ। ਏਨਾ ਨੂ ਤਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਨਿਕ ਭਾਤ ਦੀ ਮਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।

ਹੁਕਮਨਾਮਾ–੩

ਲੋਕ ਅਤੇ ਪਰਲੋਕ ਦੀ ਏਕਤਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸਹਿਜ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਯੁਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਗੈਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇਹ ਲਹਿਰ ਏਸੇ ਸੰਯੁਕਤੀ ਕਾਰਨ ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣ ਗਈ।

ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਇਹ ਲੋਕ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ-ਕਸ਼ੀ ਕਰਨਾ ਇਹਨਾਂ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਲਈ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਸੀ। ਇਹ ਗਲ਼ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਏਨੀ ਅਜੀਬ ਜਾਪਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਈ-ਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬ੍ਰਿਟੇਨਿਕਾ ਤੱਕ ਦੀ ਇਕ ਇੰਦਰਾਜ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਪਿਆ ਕਿ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਫ਼ਿਲਾਸਫਰ ਤੇ ਸੁਧਾਰਕ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਪਾਰੀ ਮਾਲ ਤੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਤੇ ਬਾਈਕਾਟ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ ਹੈ।"

'(Guru) Ram Singh, Sikh Philosopher and reformer and the first Indian to use

non co-operation and boycott of the British merchandise and services as a political weapon.'

Encyclopedia Britanica Vol.8
Page142.

ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਇਹ ਮਹਾਤਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਨਿਤਨੇਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਮਾਈ ਭਾਈ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮੀ ਪਾਠ ਕਦੀ ਖੁੰਝਾਇਆ ਨਾ ਜਾਏ :

—ਜੇ ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਤਿੰਹਾ ਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਅਛਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ। **ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੦**

ਦੇਵੀ ਚੰਡੀ ਨੂੰ ਧਰਮ ਜੁਧ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਰਹੱਸ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਸੇ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਇਸ ਗਲ਼ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਬੀਬੀਆਂ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ। ਆਪਣੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬੀਬੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਦਰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਮਸਤ ਬੁਲਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਕਦੇ ਨਹੀ ਖੁੰਝਾਉਂਦੇ।

ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਨਿਆਂ ਵਿਆਹਾਂ ਦੇ

ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ੧੮ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੋਈ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਜਬੂਰੀ ਵੱਸ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਵਿਆਹੇ, ਧੀਆਂ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਾ ਲਏ, ਜਾਂ ਵੱਟਾ ਨਾ ਕਰੇ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਬੜਾ ਸਖ਼ਤ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਆਦਮੀ ਧੀ ਪ੍ਰਤੀ ਅਨਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਵਰਤਿਆ ਨਾ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਏ। ਆਪਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ:

—ਹੋਰ ਲਟਕੇ ਲਟਕੀਆ ਨੂ ਅਖਰ ਪੜਾਇ ਦੇਣੇ। ਹੋਰ ਲਟਕੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਾਰਨੀ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਟਾਂ ਕਰਨਾ, ਨਾ ਲਟਕੀ ਦੇ ਦੰਮ ਲੈਣੇ। ਜੇਹੜਾ ਲਟਕੀ ਮਾਰੇ, ਬੇਚੇ, ਵਟਾ ਕਰੇ, ਉਸ ਦੇ ਹਥ ਦਾ, ਘਰ ਦਾ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਨਹੀ ਵਰਤਨਾ। ਉਸਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਹੀ ਬੜਨ ਦੇਣਾ। ਹੁਣ ਤੇ ਪਿਛੇ ਭਾਵੇ ਕੁਛ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਅਗੇ ਸਮਝਕੇ ਵਰਤਨਾ।

ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੦

—ਗੁਰੂ ਜੀ (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ) ਦਾ ਬੀ ਏਹੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਜੋ ਅਠਾਰਾ ਬਰਸਾ ਦੀ ਲੜਕੀ, ਬੀਸ ਬਰਸ ਦਾ ਲੜਕਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਬਿਆਹੁ ਕਰਨਾ, ਉਰੇ ਨਹੀ ਕਰਨਾ। ਓਹ ਹੁਕਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਸੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਸੋ ਜੇ ਅਸੀ ਨਹੀ ਮੰਨਾਗੇ ਤਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ਮੰਨੂਗਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮੁ?

ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੩

ਉਨੀਵੀ ਸਦੀ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤ ਪ੍ਰਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੋਕਾਰ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸੀ :

ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ।

ਮਹਲਾ-੧

ਉਸੇ ਪੈੜ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਮੰਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਵੱਲ ਸਖ਼ਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਲਈ ਜੋ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸੁਝਾਉ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਆਦਰ ਦੀ ਝਲਕ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਸਵੱਛਤਾ ਉਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਇਹ ਗਲ਼ ਗੁੱਝੀ ਨਹੀ ਕਿ ਇਸਤਰੀ, ਮਰਦ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੱਵਛ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਘਰ ਦਾ ਕੋਈ ਜੀਅ ਇਸ ਗਲੋਂ ਘੋਲ ਵਰਤੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਏਥੇ ਤੱਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੁਰਖ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਧੋ ਲਵੇ:-ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਚਰਨ ਧੋਇਕੇ ਬੜਨਾ। **-ਰਹਿਤਨਾਮਾ**

ਪਰਵਾਰ ਬਾਹਰੀ ਕਾਮੁਕਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਹੋੜਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾ ਕਿਹਾ ਹੈ-

—ਤੈ ਇਹੁ ਬਾਤ ਹਛੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਰੰਡੀ ਦਾ ਸੰਗ

ਕੀਤਾ। ਤੂ ਘਰ ਰਹਿੰਦਾ ਤੈਨੂ ਕੀ ਘਾਟਾ ਥੀ। ਰੰਡੀ ਦੇ ਸੰਗਿ ਤੇ ਇਕ ਤਾ ਸਰੀਰ ਨੂ ਦੁਖ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਪੈਸਾ ਬਰਬਾਦ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੀਆ ਧਰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚੌਥਾ ਲੋਕਾਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਭੰਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। **ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੪੯**

ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਇੱਕ ਗਲ ਬੜੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸਦੇ ਸੰਮੂਹ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਸਵੱਛ ਵਿਅਕਤੀ ਪਰਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਵੱਛ ਹੈ। ਪਰਵਾਰ ਤੋਂ ਉੱਖੜਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਵੱਛਤਾ ਵੀ ਗੁਆ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਚੰਡੀ ਨੂੰ ਵੀਰ ਨਾਇਕ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜੂਝਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਮਾਈ ਭਾਈ ਸਭਨਾ ਲਈ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾ ਇਹੋ ਤੱਥ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਵਿੱਚ ਹਉਮੈ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਜੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹਉਮੈ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਪਰ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਪਰਤੱਖ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਪਰੋਖ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋ ਆਦਰ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਉਹ ਪੁਰਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਹਉਮੈ ਉੱਪਰ ਪਰਹਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਾਵਾਂ ਪੱਧਰਾ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਖ਼ੂਬੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਲਤਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੋਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਰਲ

ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸਰਲਵਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇੱਕੋ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਲ ਰਚਨਾ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਆਦਿ ਅੰਤ ਇੱਕ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੋਵੇ। ਇਹਨਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਜਾਂ ਜਟਿਲਤਾ ਵਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਨੇਕ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣਾ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਈ ਵਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੱਗੇ ਤੁਸੀ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਜਿਵੇਂ ਠੀਕ ਸਮਝੋ ਓਦਾਂ ਕਰੋ। ਨੇਕੀ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਵੀ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਧਾਰਨ ਸੂਝ ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

—ਜਹਾ ਜਹਾ ਤੁਸੀ ਜਾਮੋ ਤਹਾ ਤਹਾ ਸਰਬਤਿ ਸੰਗਤ ਨੂ ਸਾਡੀ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਗਜਾਇ ਦੇਣੀ। ਹੋਰ ਪਾਠ ਦਾ ਹੋਰ ਸਭ ਬਚਨ ਸੁਣਾ ਦੇਣੇ। ਅਗੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਜਾਨਣ- **ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੬**

-ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸੂਰ ਗਾਇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਬਗਾਨੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂ. ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ। **ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੧**

ਨੇਕ ਬੰਦੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨੇਕੀ ਦਾ ਜੱਜ ਆਪ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇ। ਵਿਚਾਰਹੀਨ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਨੇਕ ਹੋਵੇ ਨੇਕੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਖਿੜਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਬਤ ਕਦਮ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਚਾਰਕਤਾ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਹੈ। ਸਰਲ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਅਤੇ ਸਰਲ ਵਾਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਰਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਰਲ ਹੋਣਾ ਬੜਾ ਕਠਿਨ ਕਾਰਜ

ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵਖਿਆਨ ਦੇਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਅਸੀ ਅਨਜਾਣੇ ਹੀ ਕਠਿਨ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਵੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਹੀ ਇੱਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਨਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਤਿਆਗੋ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਸੁਝਾਉ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਸਰਲਤਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਓ, ਹਉਮੈ ਖ਼ੁਦਬਖ਼ੁਦ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਏਗੀ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਬਦ ੧ਓ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹਾਂਗੇ। ਜਪੁਜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, 'ਗੁਰਾ ਇਕ ਦੇਹਿ ਬੁਝਾਈ।'

ਇਹ ਸਰਲ ਹੋਣ ਦੀ ਰੀਝ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰਲਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਸਰਲਤਾ ਦੋਵੇਂ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਉਹ ਸਰਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸਰਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸੰਦੇਹ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਦੇਹ ਦਾ ਮੂੰਹ ਅਨੇਕਤਾ ਵੱਲ, ਦਵੈਤ ਵੱਲ ਤੇ ਜਟਿਲਤਾ ਵੱਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਗੁੰਝਲਾਂ ਵਧਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੇ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਉਸਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇ। ਇਹ ਸ਼ੈਲੀ ਸਰਲ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸਾਨ ਵੀ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ ਲਈ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਸਮਝਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ। ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਦਸਮ

ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਫ਼ਰਕ ਵਿਖਾਈ ਦੇਵੇ ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਹਿਜ ਏਕਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਰੰਭ ੧ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਅਰੰਭਕ ਬੋਲ ਹੈ- ੧ਓ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ। ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਥਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਦੂਜੀ ਪਉੜੀ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:

> ਖੰਡਾ ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਸਾਜਿਕੈ ਜਿਨਿ ਸਭ ਸੈਸਾਰੁ ਉਪਾਇਆ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹੇਸ ਸਾਜਿ ਕੁਦਰਤੀ ਦਾ ਖੇਲੁ ਰਚਾਇ ਬਣਾਇਆ। ਸਿੰਧੁ ਪਰਬਤ ਮੇਦਨੀ ਬਿਨੁ ਥੰਮ੍ਹਾ ਗਗਨੁ ਰਹਾਇਆ। ਸਿਰਜੇ ਦਾਨੋ ਦੇਵਤੇ ਤਿਨ ਅੰਦਰਿ ਬਾਦੁ ਰਚਾਇਆ। ਤੈ ਹੀ ਦੁਰਗਾ ਸਾਜਿ ਕੈ................

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਛਾਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਰਚੀ ਹੀ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਗਈ ਹੈ। ਇਹੋ ਪੂਰਨ ਸਮੁੱਚੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਤਾਂ ਇਕ ਮਹਾਸਾਗਰ ਹੈ, ਜਿੱਥੋਂ ਵੀ ਚੂਲੀ ਭਰੋ ਸਾਫ਼-ਸ਼ਫ਼ਾਫ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਰੁਝਾਨ ਨਹੀ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਗਲ਼ ਇੱਕ

ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਵਿੱਚ ਵਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਇੱਕੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ: ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰੋ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰੋ। ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਅੱਖਰ ਪੜਾਓ। ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਵੱਛ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਰੱਖੋ।

ਜਿਸ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਲਿਵ ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਲੱਗੀ ਹੈ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗਲ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਘਟ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮਹਾਸਾਗਰ ਵਰਗੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਕਿਤੋਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਓ ਭਜਨ, ਬਾਣੀ, ਅੱਖਰ, ਸਵੱਛ ਦੇਹ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਮਨ ਦੇ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ।

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਸਰਲ ਅਤੇ ਅਸਾਨ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਿਖਤ ਵਾਂਗ ਪੱਤਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਲਾਜ਼ਮੀ ਧਿਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਧਿਰ ਪੱਤਰ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੱਤਰ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਧਿਰਾਂ ਇਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀਆਂ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹਨ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ

ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਭਾਵੇਂ ਪੱਤਰ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜਾਪਦਾ ਇਉਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਵਡੇਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੋਹ ਦਾ ਝਉਲਾ ਨਹੀ ਪੈਂਦਾ। ਰਿਸ਼ਤਾ ਵੀ ਮੋਹ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਗਲ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵਾਰ ਵਾਰ ਚਿਤਾਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹ ਕੁਝ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਲਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਬਾਣੀ ਦੀ ਉਹ ਪੰਕਤੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ,

ਹਉ ਆਪਹੁ ਬੋਲਿ ਨ ਜਾਣਦਾ,
ਮੈ ਕਹਿਆ ਸਭੁ ਹੁਕਮਾਉ ਜੀਉ ॥ **ਮਹਲਾ-੧**

ਇੱਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੀ ਹੁਕਮਾਉ ਜੀਉ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ 'ਹੁਕਮ-ਨਾਮੇਂ' ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸੰਬੋਧਕ ਤੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਵਿਚਕਾਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਦੈਵੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਹੀ ਦੈਵੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਅਸਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਸਰਲ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਰਤਾ ਕੁ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਆਖਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਾਵਨ ਲਿਖਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਧੁਰ ਕੀ ਲਿਖਤ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਧੁਰ ਦੇ ਬਚਨ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਸਰਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਆਪਣੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੇ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਲ਼ੇ ਦੀ

ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਸਰਲ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵੀ।

ਅਸਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇਂ ਤਾਂ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਚੂਲੀ ਭਰ ਲਵੋ (ਪੜ੍ਹ ਲਵੋ) ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼-ਸ਼ਫ਼ਾਫ ਪਾਣੀ (ਨਿਰਮਲ ਵਿਚਾਰ, ਨਿਰਮਲ ਭਾਵ) ਹੀ ਆਉਣਗੇ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪੱਤਰਿਆਂ ਵਰਗੇ ਆਮ ਸੰਬੋਧਿਤ ਨਹੀ। ਆਮ ਸੰਬੋਧਿਤ ਦੇ ਘਰ ਡਾਕੀਆ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਚਿੱਠੀ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਤਾ ਐਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਚਿੱਠੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੈਂਕੜੇ-ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲਾਂ ਦਾ ਪੰਧ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰੇ ਸੰਬੋਧਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਵੀ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸਿੱਖ (ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ) ਆਪਣੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਰਗੋਈ ਉਸ ਬੰਗਲੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਸਨ। ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਉੱਚਾ ਜੰਗਲਾ ਸੀ ਤੇ ਦੋ ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਸਿਪਾਹੀ ਪਹਿਰੇ ਤੇ ਸਨ। ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਲਿਖਤ ਸੀ ਕਿ ਏਧਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੀ।

ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਰੀਝਵਾਨ ਸਿੱਖ (ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ) ਜੰਗਲੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ, ਬੰਦੂਕਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਲਿਖਤ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਛਿਣ

ਮਾਤਰ ਲਈ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਫੇਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਜੰਗਲਾ ਟੱਪ ਗਿਆ। ਇਸ ਗਲ਼ ਵੱਲੋਂ ਬੇਨਿਆਜ਼ ਕਿ ਮੇਰੇ ਉਪਰ ਗੋਲ਼ੀ ਵੀ ਚੱਲੇਗੀ, ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਇੱਕ ਮਨ ਇੱਕਚਿੱਤ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ, ਡਰ ਜਾਂ ਸ਼ੰਕਾ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਨਹੀ ਸੀ। ਐਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਲਈ ਇੱਕ ਕਵੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਆਰ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਾਲੇ, ਪਿਆਰ ਦੇ ਮੱਤੇ, ਪ੍ਰੇਮੀ ਉਹਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਅਗਾਂਹਾਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਜਮਰਾਜ ਪਹਿਰਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ :

ਨਾਗਾ ਵਾੜ ਸਮੁੰਦ ਘਰ ਕੇਹਰ ਖੜੇ ਬੁਕੰਨ।
ਜੇ ਜਮ ਹੋਵੇ ਪਾਹਰੂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਾਏ ਮਿਲੰਨ।

ਐਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਸਾਡਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੋਰ ਵੀ ਦ੍ਰਿੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਿਖਤ ਦੈਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਇਹੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਮੈਥੋ ਲਿਖਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਇਹੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀ ਤਾਂ ਦੈਵੀ ਆਵੇਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਹੀਏ ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਨ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਅਸੀ ਕੁਝ ਐਸੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਇਸ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅੱਜ ਵੀ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲਿਖਤ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸਰਮਾਇਆ ਹੈ।

ਜਿਸ ਕਾਲਖੰਡ (ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅੱਧ) ਵਿੱਚ

ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਉਸ ਵੇਲ਼ੇ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਕੋਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਮੂਨਾ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸਿਰਜਕ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਚਾਲ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਲਿਖਤ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਚਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੋਲਚਾਲ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਨਮੂਨਾ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨਿਕਟ ਪਹੁੰਚ ਤਾਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਲਾਗੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਹੀ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਗਲ-ਬਾਤ ਲਿਖ ਕੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਬੋਲਚਾਲ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਚੋਂ ਹੀ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿੱਚ ਉਪਭਾਸ਼ਿਕ ਰੰਗ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਮਾਲਵੇ ਦੀ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਗਲਾਂ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਸਮਝਾ ਰਹੇ

ਹਨ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਤੱਕ ਉੱਤਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਓਸੇ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਗਲ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਗਲ਼ੀ ਬੈਠੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਬੰਦਾਂ ਨਾਲ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਕਾਫੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂੰ ਜੀ ਇਸ ਮੁਸ਼ਕਲ ਉੱਪਰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਵਸੀਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਸੀ ਸਰਲਤਾ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਿਕ ਹੋਇਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸੇ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਅਸੀ ਹੁਣ ਨੇੜਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇਣਾ ਚਾਹਾਂਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਬੋਧਕ ਤੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਵਿਚਾਲੇ ਕੋਈ ਫ਼ਾਸਲਾ, ਕੋਈ ਦੂਰੀ ਨਹੀ। ਸਥਾਨ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜੋ ਐਨਾ ਪੈਂਡਾ ਕੱਛ ਕੇ ਦੂਰ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਹਿਬੂਬ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਦੂਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਮੇਟ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਭਾਸ਼ਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਇਹ ਦੋਹਾ ਸੁਣੀਦਾ ਹੈ:

ਕਬੀਰ ਗੁਰੂ ਵਸੇ ਬਨਾਰਸੀ ਸਿੱਖ ਸਮੁੰਦਰ ਤੀਰ।
ਵਿਛੜਿਆਂ ਨਾਹੀ ਵਿਛੜੇ ਜੇ ਗੁਣ ਰਵੇ ਸਰੀਰ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਐਸੀ ਸਾਂਝ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 'ਦ੍ਵੈ ਤੇ ਏਕ ਰੂਪ ਹ੍ਵੈ ਗਯੋ' ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ

ਤੱਕ ਉਹੀ ਸੰਤ ਜਨ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ-ਪਰ ਕਾ ਮੇਟ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪੇ ਪਰ ਕੇ ਦਾ ਝਾਉਲਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਰਾਹੀਂ। ਲਿਖਤ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਇਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਬੋਲ ਹਨ ਤੇ ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰਮ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸੰਤ ਜਨ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਸੁੱਖ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਕਿਵੇਂ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹਨ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ 'ਅਰਦਾਸ' ਜਾਂ 'ਹਰਦਾਸ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਐਸੀ ਵਡਿੱਤਣ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਜੋ ਜੋ ਸੱਜਣ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਗੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਪਰਮ ਸੱਚ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਜਾਪੇਗੀ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤੀ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਇਤੀ।

(ਡਾ.) ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਸੀ-੧੫੮, ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਗਾਰਡਨ,
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-੧੧੦੦੧੫

ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਵਿਧਾ ਜਾਂ ਰੂਪਾਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਦੋਂ 'ਹੁਕਮਨਾਮੇਂ (੧੯੬੭ ਈ) ਸੰਪਾਤ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ 'ਗੁਰੂ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਨੀਸਾਣ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇਂ (੧੯੬੮ ਈ) ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਅਜੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਤੱਕ ਜਾਂ ਉਸਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਵੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਇਤਿਹਾਸ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ-ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ, ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਉਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸਗੋਂ ਵੱਧ ਵਿਸਥਾਰ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਧੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹੱਤਵ ਯੋਗ ਗੱਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮੱਧਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਵਿਧੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉੱਪਰ ੧ਓ ਗੁਰੂ ਸਤਿ, ੧ਓ

ਸਤਿਗੁਰੂ, ੧ਓ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ, ੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ, ੧ਓ ਫਤੇ ਦਰਸਨੁ ਜਾਂ ੧ਓ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇਂ ਲਿਖਕੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਤੱਕ ਵਧੇਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਨੀਸਾਣ ਅੰਕਿਤ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵੀ ਉਸੇ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਉਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਇਉਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :-

੧. ਲਿਖਤੁਮ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਹੋਰ ਸੰਬੂਹਿ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਭੈਣੀ ਦਾ....

੨. ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਸੰਬੂਹਿ ਸੰਗਤ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਕੋ....

੩. ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਗਤ ਕੋ ਹੁਕਮ ਦਿਓ ਜੋ ਸਭੋ ਭਜਨੁ ਭਾਣੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋਇਕੇ, ਫੇਰ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਨਿਕਲੂਗਾ।

੪. ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜੋਗੁ ਸੰਬੂਹਿ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਸੰਬੂਹਿ ਮਾਈ ਬੀਬੀਆ ਕੋ

ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਣੀ।

ਸੰਗਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਅਵਚੇਤਨ ਤੱਕ ਰਚਿਆ ਮਿਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗੁਰੂ-ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ-ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਮਿੱਕ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਬਾਰ ਬਾਰ ਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, "ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਸਮੇਵਾਂ', 'ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰੂ ਸਬਦ ਵਿਲੋਵੈਂ', 'ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਅਲਖੁ ਲਖਾਇਆਂ', 'ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡੁ ਵਸਾਇਆਂ ਆਦਿ। ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਇਸੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ "ਭਾਈ ਜਵੇਹਰਿ ਮਲੁ ਸਰਬਤਿ ਸੰਗਤਿ ਬਨਾਰਸ ਕੀ ਗੁਰੂ ਰਖੈਗਾਂ', ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ "ਰਮਦਾਸ ਉਗਰਸੇਣ ਭਾਈ ਲਾਲਚੰਦੁ ਸਰਬਤਿ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਰਖੈਗਾਂ'। ਇਉਂ ਸੰਗਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ। ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਇਹ ਪ੍ਰਵਚਨ ਇਸੇ ਲਈ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ-ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੰਗਤ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਸਮਾਜ ਹੈ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਸਦਕਾ ਜਾਗ ਉੱਠਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਤੇ ਨਾਮਿਲਵਰਤਨ ਲਹਿਰ ਬੁਲੰਦ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗੇ। ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦਾ ਸਾਕਾ ਸਾਹਮਣੇ

ਆਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸਥਿੱਤੀ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਤੇ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਇਕ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ, ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਪੀੜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਇਸ ਵਾਰਤਕ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸੰਗਤ ਇੱਥੇ ਸਮੂਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਚਿਹਨ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਚਿਹਨਿਕ ਕਈ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਫ਼ੈਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕਹਿਰੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਬੋਧਨ, ਪਿਆਰ, ਨਿਮਰਤਾ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਚੇਤਨਾ, ਵਿਚਾਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਰਤਾਂ ਬਣ ਜਾਂਣੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗੁਰਮਤਿ-ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਦਾਚਾਰ ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਫ਼ੈਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਵਿਹਾਰਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਾਲਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਤੀਸਰੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਸੰਦੜਿਆ ਦੁਰਮਤਿ ਵੰਞੈ ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ। ਹਉ ਢੂਢੇਦੀ ਜਗੁ ਸਬਾਇਆ ਜਨ ਨਾਨਕ ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ।' ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੪੫: 'ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ: ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਧੁ ਨਾਮੁ। ਸੋ ਨਾਮੁ ਜਪਣਾ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ।" ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੫੩, 'ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ, ਜਪੁ ਜਾਪੁ, ਸੁਖਮਨੀ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ।"

ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ

ਇਕ ਅੰਤਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਗਲ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਕ ਵਿਹਾਰਕ-ਸੰਦੇਸ਼ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਨਹੀ ਹਨ। ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹਨ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਜਿਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਸਮਾਜਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਸੰਚਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਭਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਾਜਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ, ਆਰਦਸ਼ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਬਾਰੇ ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼ (ਸੰ. ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ) ਵਿਚ ਇਉਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ :

"ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧੋਗਤੀ ਦੀ ਸਥਿੱਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਮਤ ੧੯੧੪ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਪੰਜੇ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਰੜੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਈ। ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਸਰੀਰਿਕ ਸਫ਼ਾਈ ਵਜੋਂ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸਣੇ ਕੇਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ, ਦਾਤਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਾਫ ਬਸਤ੍ਰ ਪਾਉਣ ਦੀ ਰੀਤ ਤੋਰੀ। ਮਾਸ, ਸ਼ਰਾਬ, ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਝੂਠ, ਨਿੰਦਿਆ, ਠੱਗੀ, ਧੋਖਾ ਆਦਿ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਕੇ ਨਾਮਬਾਣੀ ਦੀ ਰੀਤ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤੀ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਮਿਟਾਕੇ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਉਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਰਦ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ

ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਤੋਂ ਮਾਤ-ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਹਰੇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਿਯਮਾਂ ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਵੀ ਕੀਤੀ :-

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨੋ, ਆਪਸੀ ਝਗੜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿਚ ਨਿਬੇੜੋ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਖੋਲ੍ਹੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸੀ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਓ, ਸੁਦੇਸ਼ੀ (ਖੱਦਰ) ਪਹਿਨੋ, ਰੇਲ ਜਾਂ ਡਾਕਖਾਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਵਸੀਲੇ ਰਥ, ਬੈਲਗੱਡੀ, ਘੋੜੇ ਜਾਂ ਊਠ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ। ਗੱਲ ਕੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਕਰੋ" (ਪੰ: ੬੫੨)।

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਵੀਆਂ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸਥਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਚਾਰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫ਼ੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਿਹਾਰਕ ਮਸਲੇ ਸੁਲਝਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸੰਗਤ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੈ :

੧. 'ਹੋਰੁ ਅਤਰੀ ਦੀ ਬੀ ਬਾਤ ਕੁਛ ਨਹੀ ਲਿਖੀ ਕਿਤੇ ਅਨੰਦ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਲੋਕਾ ਦੇ ਕਹੇ ਕਹਾਇ ਤੂ ਕਿਤੇ ਅਤਰੀ ਨੂੰ ਗਲ ਨਾ ਪਾ ਲਈ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨਹੀ ਹੋਊ ਜੇ ਗਲਿ ਪਾਇ ਲਈ। ਹੁਣ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਬੇਲਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਘੋੜਾ ਇਕੁ ਅਧਾ

ਰਖੁ ਹੋਰ ਨਾ ਰਖੀ।" (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੧੧)

੨. "ਸਭਨੂ ਕੁੜੀ ਮੁੰਡੇ ਨੂ ਅਖਰ ਪੜਾਇ ਦੇਣੇ ਗੁਰਮੁਖੀ।" (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੧੨)

੩. "ਲਟਕੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਾਰਨੀ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਟਾ ਕਰਨਾ, ਨਾ ਲਟਕੀ ਦੇ ਦੰਮ ਲੈਣੇ। ਜੇਹੜਾ ਲਟਕੀ ਮਾਰੇ, ਬੇਚੇ, ਵਟਾ ਕਰੇ, ਉਸਦੇ ਹਥ ਦਾ, ਘਰ ਦਾ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਨਹੀ ਵਰਤਨਾ। ਉਸਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਹੀ ਬੜਨ ਦੇਣਾ।...ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਕਾ ਕਰਕੇ ਨਾ ਚੋਰੀ ਕਰਕੇ ਨਾ ਠਗੀ ਕਰਕੇ, ਕਖ ਆਦਿਕ ਬੀ ਨਹੀ ਲੈਣਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ "ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ।" (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੨੦)

ਇਉਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚਲਾ ਸਮਾਜਕ-ਸੰਦੇਸ਼ ਇਕ ਪਾਸੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਤੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜਿਸਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਚੰਗੇ ਸਮਾਜਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪਰਵਾਹਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਗਲ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਸਿੱਖ-ਪਰੰਪਰਾ ਸੀ, ਪਰੰਪਰਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੀ ਨਹੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰੰਪਰਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਰਸਮ ਕਰਾਉਣ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ

ਨੂੰ ਇਹ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਜਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪਾਬੰਧੀ ਤੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਮਾਜਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਇਸੇ ਲਈ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਸੀ-ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਥਾਂ ਪਰਥਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

੧. "ਅਰ ਦੂਆ ਮਲੇਛ ਬੀ ਪਛਮ ਤੇ ਉਤਪਤ ਹੋਇ ਆਇਆ ਹੈ।" **(ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੫)**

੨. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ ਗੋਰੇ ਨੇ ਲਾਟ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ। ਲਾਟ ਨੇ ਐਥੇ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਤੁਸੀ ਕਿਆ ਖਵਰਦਾਰੀ ਰਖਦੇ ਹੋ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ? ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਅਰਦਾਸ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ।" **(ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੭)**

੩. ਜੇਹੜਾ ਬਡਾ ਗੋਰਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਦੇਸਾਂ ਉਤੇ ਜਿਸਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਓਸਦਾ ਲਿਖਾ ਹੁਕਮ ਏਥੇ ਕੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਹੈ ਜੋ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਏਸਦੇ ਨਾਲ ਬਾਤ ਕਰੇ ਤਾਂ ਓਸਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰੋ, ਅਰ ਜੇ ਕੁਛ ਬਾਹਰ ਤੇ ਸਿਟੇ ਅੰਦਰ ਕੇ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋ ਬਾਹਰ ਸਿਟੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬੀ ਕੈਦ ਕਰੋ।" **(ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੯)**

ਕੇਵਲ ਪੱਛਮੀ ਮਲੇਛਾਂ ਬਾਰੇਂ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀ, ਸਗੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਹੰਤ ਸ਼ਰੇਣੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਕੇ

ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਉਸਦਾ ਵੀ ਕਈ ਥਾਂ ਉਲੇਖ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਰੇਣੀ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਜ਼ਸਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰੁੱਝੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ :-

"ਸੋ ਭਾਈ ਮੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰ ਸਭੋ ਕੁਛ ਬਥੇਰਾ ਹੈ। ਦੇਸ ਮੈ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ, ਸਾਧਾ ਨੇ ਵੈਰ ਕੀਤਾ ਪੁਜਕੇ ਵੇਕਾਰਨ। ਅਕਾਲ ਬੂੰਗੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੇਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਮੈ ਕਲਾਮ ਲਿਖਕੇ ਫੇਰ ਦਿਤੀ ਅਵਚਲ ਨਗਰ ਸਾਹਿਬ ਤਾਈ। ਸੋ ਕਲਾਮ ਕਹਿਣ ਵਾਲਿਆ ਦੇ, ਤੁਸੀ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ, ਦੂਹੀ ਜਹਾਨੀ ਮੂਹ ਕਾਲਾ ਅਰ ਰੂਈ ਸਿਆਹੁ ਹੋਵੇਗਾ।" **(ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੬)**

ਇਉਂ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ-ਸਥਿੱਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਗਲ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਸੁਰਜੀਤੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਉਦੈ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਅਪਨਾਇਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ੧੯ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਸਰਲ ਵਾਕ ਹਨ, ਕਿਤੇ ਵੀ ਲੰਮੇ ਜਾਂ ਜਟਿਲ ਵਾਕ ਨਹੀਂ। ਸੰਚਾਰ ਇਸ ਲਿਖਤ ਦੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਰੰਗੂਨ ਵਿਚ ਹਨ।

ਉਹ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ੈਲੀ ਜਾਂ ਬਿੰਬ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਵਚਨ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਭੂਤ, ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਉੱਤੇ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਿੱਤੀਆਂ ਬਹੁਤ ਕਹਿਰਵਾਨ ਹਨ। ਵਿਰੋਧ ਪੂਰੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਨਾਲ ਹੈ। ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਹੈ, ਜਲਾਵਤਨੀ ਹੈ, ਪਰ ਪ੍ਰਵਚਨ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਮਰ ਹਨ। ਪ੍ਰਵਚਨ ਜਿੰਨਾ ਨਿਮਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਾਕ ਉਨੇ ਹੀ ਛੋਟੇ ਤੇ ਸਰਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗਲ਼ਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਧਰਮ, ਅਧਿਆਤਮ ਤੇ ਸਮਾਜਕ-ਰਾਜਸੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੰਗਠਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਵਿਧਾ ਜਾਂ ਰੂਪਾਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਨਿਮਰਤਾ, ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੀ ਸਹਿਜ ਵਿਧੀ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਚਿਹਨ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਵਚਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਸੇ ਸਹਿਜ-ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਸਰਲ ਵਾਕ, ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਪਰਵਾਹ। ਇਹ ਸ਼ੈਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਪਰਵਾਹਤ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਦਾ ਹੋਰ ਲਗਨ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ
ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ-੭

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਬਾਰੇ

ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਅਲਾਹਬਾਦ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੋਰ ਉੱਘੇ ਸੂਬਿਆਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਖ਼ਤ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਫ਼ੌਰੀ ਮਕਸਦ ਸੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਠੇ ਖ਼ਤਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ੧੨ ਗੋਰਖ਼ਾ ਪਲਟਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਅਲਾਹਬਾਦ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫ਼ੋਰਸਿੱਥ ਨੇ ਜੋ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਲਿਖਿਆ-'ਮੈਂ ਇਸ ਗਲ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਫੇਰ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੂਕਾ ਆਗੂ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕਦਮ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਨਿਰਵਾਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਆਖ਼ਰੀ ਨਿਰਨਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹਿਤ ਅਲਾਹਬਾਦ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।' ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਇਸੇ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਚੱਲਕੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫੋਰਸਿੱਥ ਨੇ ਲਿਖਿਆ—'ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ

ਸੁਤੰਤਰ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਸਿਖ਼ਰ ਦੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਖ਼ਤਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਖ਼ਤਰਾ ਸੀ, ਕੀ ਡਰ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਅਗਰ ਸੰਖ਼ੇਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈਏ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ, ਅਲਾਹਬਾਦ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਜੋ ਅੱਗੇ ਚੱਲਕੇ ਹਾਲਾਤ ਬਣੇ, ਜੋ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਲਗਾਈਆਂ ਅਥਵਾ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਤਿਆਤੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਅਤੇ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਅਸਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰਜੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਨਿਰਵਾਸਤ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕਾਰਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ :-

੧. ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਰਵੱਈਏ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਮੁਠ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਨੂੰ 'ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ' ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ

ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

੨. ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਗਲ਼ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਨਾ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ।

੩. ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸੰਪਰਕ ਸੂਤਰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਇਆ ਜਾਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੰਤਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਸੀਹਤ ਮਿਲ ਸਕੇ।

ਅਗਰ ਅਸੀਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ 'ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ' ਨੂੰ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਐਵੇਂ ਨਹੀ ਸੀ ਡਰੀ ਹੋਈ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕਾਵਨ, ਜਿਸਨੇ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੇ ਤੋਪਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਕੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਨੇ ੨੧ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਾਅਦ

ਵਿੱਚ ਜੋ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਵਿਦਰੋਹ ਹੋਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੁਖ਼ਤਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ, ਇਸ ਜਨੂੰਨੀ ਜਥੇ ਵੱਲੋਂ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਾਰਨ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਕਾਵਨ ਦੇ ਲਿਖੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਤਤਕਾਲੀਨ ਸਥਿੱਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੱਥ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸਚਾਈ ਵੀ ਹੈ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਚਿੰਤਤ ਸੀ। ਗੁਪਤਚਰਾਂ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜੋ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਲਗਾਤਾਰ ਮਿਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਧਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਸਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜੋ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਉਸਦੀ ਝਲਕ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਦਿਲੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਛੱਲ-ਕਪਟ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਤੋਂ ਗ਼ੱਦਾਰੀ ਕਰਵਾਕੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ 'ਨਵੇਂ ਮਾਲਕਾਂ' ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਠ ਖਲੋਣ ਨੂੰ ਮਨ ਕਰਕੇ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਦੀ ਅਤੇ ਸੁਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਦੀ। ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਲੋਕ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਆਣ ਇਕੱਤਰ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਉਬਾਲੇ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ੧੮੬੬ ਈ. ਵਿੱਚ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਠਣ ਵਾਲੇ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਕਰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੇਵਲ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਸਦੀਆਂ ਰਾਜਸੀ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹਨ। ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਖ਼ੁਫ਼ੀਆ ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਸਤੰਬਰ ੧੮੬੬ ਈ. ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਦੇਰ-ਸਵੇਰ ਇਹਨਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਅੱਗੇ ਚੱਲਕੇ ਅੰਬਾਲੇ ਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਟੇਲਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਭਾਵੇਂ ਦਿਆਲੂ ਧਰਮ ਸੁਧਾਰਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਜੋਸ਼ ਭਰੇ ਸੂਬੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੋਧੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਨੇ, ਜਿਸਦੇ ਤਹਤ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ :-

੧. ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਕੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

੨. ਲੁਧਿਆਣੇ ਗੋਰਖਾ ਪਲਟਨਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾਣ ਜੋ ਲੋੜ

ਪੈਣ ਤੇ ਤੁਰੰਤ ਮਿਲ ਸਕਣ।

੩. ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੂਕਿਆਂ ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ।

ਇਹਨਾਂ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਗੋਰਖਾ ਰੈਜਿਮੈਂਟ ਦੀਆਂ ਦੋ ਟੁਕੜੀਆਂ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਹ ਵੀ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਡਵੀਜ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ੌਜੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਣ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਕਿਸੇ 'ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ' ਰਾਹੀਂ ਗੁਪਤ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਏਥੇ ਕੁਝ ਗਲ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜੋ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੀ ਰਿਪੋਰਟ ੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੬੩ ਈ. ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੂਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਘੇਪੁਰਾਣੇ ਤੋਂ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਪਹਿਰੇ ਹੇਠ ਲਿਆ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉੱਪਰ ਜੋ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ੧੮੬੬ ਈ. ਵਿੱਚ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਹੀ ਸਨ। ਫੇਰ ਐਨ੍ਹਾ [illegible] ਤੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਓ ਪੈ ਗਿਆ?

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸੂਬਿਆਂ ਨੇ ਜੋ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਨਾਮਧਾਰੀ

ਸੱਜ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ। ਖ਼ੁਫ਼ੀਆ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਇਹਨਾਂ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਘੋਖਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੱਤ ਲੱਖ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ। ਮੜੀਆਂ-ਮਸੀਤਾਂ ਢਾਹੁਣ ਸਮੇਂ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਹੋ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਦੇਰ-ਸਵੇਰ ਇਹਨਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋ-ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਨੇ ਹੀ ਪੈਣੇ ਹਨ।

ਕੁਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿੱਗਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਂਦਾ। ੧੮੬੯ ਈ. ਵਿੱਚ 'ਥਰਾਜਵਾਲੇ ਦੀ ਘਟਨਾ' ਵਾਪਰੀ ਜਦੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬਾਹਰ ਛੱਡ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵੇਚਕੇ ਨਕਦ ਮਾਇਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਖੁਲ੍ਹੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਵਿਓਂਤਬਧ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ 'ਘਟਨਾ' ਦਬਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸਜਾਵਾਂ ਹੋਈਆਂ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਕੂਕਾ ਪਲਟਨ ਖੜੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਨੇਪਾਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਖੋਲਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਮਹਾਰਾਣਾ ਨੇਪਾਲ ਦਾ ਲੜਕਾ ਥਬਰਜੰਗ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਕੂਕਾ ਪਲਟਨ ਖੜੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਦੌੜ ਭੱਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੀ ਜੋ ਕਸ਼ਮੀਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ

ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਕਈ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਆਉਂਦਾ। ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕਦੇ ਸਾਧੂ ਜਵਾਲਾਗੀਰ ਬਣਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ, ਕਦੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਦੇ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਰੱਖਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇਪਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਰੱਖਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਬਾਗਾਂਵਾਲਾ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਦੇ ਦੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਵੀ ਨੇਪਾਲ ਇਸ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।

ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮਾਲੀ ਬਣਕੇ ਰਾਣਾ ਜੰਗ ਬਹਾਦੁਰ ਦੇ ਲੜਕੇ ਬਬਰਜੰਗ ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਮਿੱਤਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਿਸ਼ਨ ਸਿਘ ਨੇ ਭੂਟਾਨ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਵੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਭੂਟਾਨ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸ਼ਿਵਰਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਭੇਜੀ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦ ਪੰਜਾਬ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟਾਈ। ੧੮੭੧ ਈ. ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਕਾਸ਼ੀਪੁਰ ਨਰੇਸ਼ ਨੇਪਾਲ ਦੇ ਰਾਣੇ ਪਾਸ ਮਹਿਮਾਨ ਬਣਕੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਾਣੇ ਕੋਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕੀਤੀ।

ਭੂਟਾਨ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਾਸ ੧੮੫੭ ਈ. ਦਾ ਗ਼ਦਰੀ ਨੰਦ ਰਾਮ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਲਖ਼ਨਊ ਵਿਖੇ ਗ਼ਦਰੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ

ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਰਜ ਕਰਨ ਤੇ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਮਿਸ਼ਨ ਤੇ ਨਿਪਾਲ ਭੇਜਿਆ। ਪਰ ਖ਼ੁਫ਼ੀਆ ਸੂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਥਰਾਜਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਅਤੇ ਨੇਪਾਲ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਕਾਬੁਲ ਅਤੇ ਰੂਸ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਧਦੇ ਸੰਪਰਕਾਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਦਬਾਅ ਪਾ ਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੂਕਾ ਪਲਟਨ ਤੁੜਵਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਨੇਪਾਲ ਦੇ ਮਹਾਰਾਣੇ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਜਤਨ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਦਮ ਨੇਪਾਲ ਵਿੱਚ ਕਰਨਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਅਥਵਾ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖ਼ੇਤਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।"

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਬਾਗਾਂਵਾਲਾ, ਰਾਏਕੋਟ ਬੁੱਚੜਬੱਧ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਚਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਅੰਦੋਲਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜ ਲਈ ਵੱਡਾ ਖ਼ਤਰਾ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ ਹੋ ਕੇ ਰਾਜ ਬਚਾਉਣਾ ਅਤੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ

ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਵੀ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਸੂਤਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੧ ਈ. ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਨਿਕਟ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕੂਕਿਆ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਵਿਦਰੋਹ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ੧੮੫੭ ਈ. ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਤੋਂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਭੈਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋ ਸਕੇ, ਹੁਣ ਇਸ ਖ਼ਬਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਹੀ ਹਰਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੧ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਸਭ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੀ ਸਨ। ਮੈਕਨਾਬ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ ਹੁਣ ਧਾਰਮਿਕ ਨਾ ਰਹਿਕੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਧਦੇ ਰੁਤਬੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੋਧੇ ਦਾ ਸਰੂਪ ਬਣ ਗਿਆ ਲਿਖਿਆ। ਦੂਸਰੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮਹੰਤ ਸੀ, ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ। ਪੇਸ਼ ਹਨ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਮਾਣ :-

Ram Singh may have commenced as a mild religious reformer on the fashion of Nanuk, but his stirring lieutenants

are hurrying him into a more near imitation of the warlike Gooroo Gobind.

R.G. Taylor, C.B. Commissioner,
Sept. 1866.

I see in the earlier papers that Ram Singh was looked upon as a successor or actual re-embodiment of Guru Nanak, the saint. He is now the reporesentative of Govind, the warrior.

J.W. Macnabb,
Off. commissioner,
Ambala, Nov. 1871

...he is in a position to extend his influence to a dangerous degree. The very title he has assumed to some extent mark progress, when first heard of as the successor of Balak Ram (Singh) of Hazro, he was known as Ram Singh Mahant, afterwards as Guru Ram Singh, then as Satguru and now Satguru Badshah.

Lt. Col. Mc Andrew, D.I.G. Police
Ambala, 20 Nov. 1871.

ਉਪਰੋਕਤ ਖ਼ਬਰਾਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਪਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਚਿੰਤਤ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਦੇ?

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੂਬੇ ਲਗਾਤਾਰ ਥਾਂਓ ਥਾਂਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸਭ ਲੋਕ ਨਿਕਟ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ। ਕੋਈ ਵੀ ਕੂਕਾ ਨਵੀ ਉਸਾਰੀ ਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਜਾਇਦਾਦ ਨਾ ਖ਼ਰੀਦੇ। ਨਕਦ ਪੈਸੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖੋ, ਕੰਮ ਆਉਣਗੇ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਤੱਥ ਨਿਕਟ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਘਰਸ਼ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵੇਚ ਕੇ ਨਕਦ ਮਾਇਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲਈ। ਕੇਵਲ ਸਕਰੌਦੀ ਅਤੇ ਦਿਆਲਗੜ੍ਹ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਹੀ ੨੩ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਫ਼ਰਵਾਹੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਵੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਮਲਾ ਤਾਰਨ ਲਈ ਹੀ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਬੈਲ ਉੱਤੇ ਮੂਲੀਆਂ ਲੱਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ੍ਰ. ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਵੇਂ ਮਹੱਲ ਪਾਉਣ ਲਈ ਆਵੀ ਲਗਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ

ਹੁਕਮ ਮੰਨਕੇ ਉਸਨੇ ਮਹੱਲ ਪਾਉਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇੱਟਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜੋ ਫੇਰ ਡਿਉੜੀ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਕਰੌਦੀ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵੇਚਕੇ ਘਰ ਬਾਹਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ।

ਪਿੰਡ ਰਾਇਪੁਰ ਦਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚਕੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਿਆ। ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ-ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਵੇਚਕੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ-ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਕਿਉਂ ਵੇਚ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸਭ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਕੇ, ਹੱਸਦੇ ਹੋਏ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਛੇਤੀ ਹੀ 'ਸਾਡਾ ਰਾਜ' ਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਅਸੀ ਫੇਰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ। ਸਗੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਸਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਕੂਕੇ ਬਣ ਜਾਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ 'ਕੂਕਾ ਰਾਜ' ਆਉਣ ਤੇ ਉਹ ਘਾਟੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਗੇ। ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਪਿੰਡ ਡੋਰਾ (ਦੋਰਾਹਾ ?) ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਮਹੰਤ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਕੋਲ ਕਾਫ਼ੀ ਹਥਿਆਰ ਸਨ, ਉਹ ਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਨੂੰ ਘੋਖਣ ਤੋਂ ਇਹ ਗਲ੍ਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਉਂਦੇ 'ਚੇਤ' (ਮਾਰਚ-ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੭੨ਈ.)

ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਘਬਰਾਈ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੧ ਈ. ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਉੱਚਪੱਧਰੀ ਮੀਟਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਠੱਲ ਪਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੩੦ ਦਸੰਬਰ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਹੁਕਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ 'ਬਿਨਾ ਪੂਰਵ ਆਗਿਆ ਲੈਣ ਦੇ' ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੱਡੇ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਹਲਚਲਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ। ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾ ਲਈ ਗਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਢੁੱਕਵਾਂ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਨਿਰਵਾਸਤ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪੂਰਿਆਂ ਕੀਤਾ।

ਚਿੰਤਾ ਮੁੱਕੀ ਨਹੀਂ- ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਅਲਾਹਬਾਦ ਭੇਜ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਮੁੱਕੀ ਨਹੀ। ਆਉਂਦੇ ਹੋਲੇ ਅਥਵਾ ਵਸਾਖੀ ਤੇ ਸੰਭਾਵਤ ਬਗਾਵਤ ਦੇ ਉੱਠ ਪੈਣ ਦੀ ਸੋਚਕੇ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਡਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਨਿੱਗਰ

ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਇਹਤਿਆਦ ਵਜੋਂ ਕਰ ਲੈਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡਿਓੜ੍ਹੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜੇ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਇਹਨੀ ਦਿਨੀ ਫ਼ਲੌਰ ਛਾਉਣੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਦੇਖੇ ਗਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕੰਨ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵੱਲ ਬਦਲ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਰੈਜ਼ਿਮੈਂਟ ਲੈ ਆਦੀ, ਪਰ ਫੇਰ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲ ਕੇ ਗ਼ੋਰਾ ਪਲਟਨ ਫ਼ਲੌਰ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਬਿਠਾਈ।

ਸਾਲ ੧੮੭੨ ਈ. ਦਾ ਹੋਲਾ ੨੬ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ੯ ਮਾਰਚ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ, ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਅਲਾਹਬਾਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ੧੦ ਤਾਰੀਖ਼ ਨੂੰ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਕਲਕੱਤੇ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿੱਥੋਂ ੧੧ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦ੍ਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਕੇ ੧੬ ਮਾਰਚ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਚੌਕਸੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਅਣਸੁਖਾਵੀ ਘਟਨਾ ਨਾ ਵਾਪਰ ਜਾਵੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਲੈਫ਼ਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਆਪ ਖ਼ੁਦ ਹੋਲੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹਾਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਭੇਜਿਆ। ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਘੋੜਸਵਾਰ ਦਸਤੇ ਅੰਬਾਲੇ ਤੋਂ ਰੋਪੜ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਵਸਾਖੀ ਦੇ

ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸਰਕਾਰ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਢਿੱਲ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀ ਸੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਸਨ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਾਰਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਨਿਰਵਾਸਤ ਹੋਣਾ ਪਿਆ।

ਅਗਲੀ ਕਾਰਵਾਈ– ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਇੱਕ ਪੜਾਅ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਚੱਲਦੇ 'ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ' ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਸੰਪਰਕ ਨਾ ਬਣਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਨਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ।

ਅਲਾਹਬਾਦ ਤੋਂ ਕਲਕੱਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਸ ਗਲ਼ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗ ਸਕੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ੯ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਅੱਧੀ ਰਾਤ (dead night) ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਕੇ ਰੰਗੂਨ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਰਮਾ ਦੇ ਚੀਫ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ

ਹੋਇਆਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਹ ਬਾਹਰੀ ਜਗਤ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਨਹੀ ਰੱਖ ਸਕਦੇ। ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਕੀ ਜੋ ਨਿਜੀ ਸੇਵਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ ਜੋ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਸੇਵਕ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ 'ਸੰਪਰਕ' ਦਾ ਜ਼ਰ੍ਹੀਆ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ। ਨਿਜੀ ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਸੇਵਕ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਪਰਵਾਨਾ ਲਿਖਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਸ ਗਲ਼ ਵੱਲ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਨਾ ਬਣਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਚਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਅੰਦੋਲਨ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੀ ਕਿ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਬਣੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉੱਥੋਂ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਮਿਲਦੀ ਰਹੇ। ਇੰਦ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਗੋਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਰਮਾ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਮਹਿਬੂਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦੇਣ ਦਾ ਲੁਕਾ ਛਿਪੀ ਵਾਲਾ

ਖੇਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਅਨੇਕਾਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ, ਦੂਰ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਪਹਿਰੇ ਲੰਘਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਰੰਗੂਨ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ੧੮੭੫ ਈ. ਤੋਂ ਤਾਂ ਰੰਗੂਨ ਜਾਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਤਾਂਤਾ ਹੀ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਚਾਰ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਦਸ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ। ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਰੰਗੂਨ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਸਫ਼ਲਾ ਕੀਤੀਆਂ।

ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖ਼ੁਫ਼ੀਆ ਆਦਮੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪਕੜੇ ਵੀ ਗਏ, ਪਰ ਜੁਲਾਈ ੧੮੮੦ ਤੱਕ ਇੱਕ ਵੀ ਸਿੰਘ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਅਥਵਾ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈਂਦਾ ਫੜਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਿਆ। ੧੮੭੭ ਈ. ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੋਰੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਖ਼ੁਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਆਉਣ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਹ ਰੁਕਿਆ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਭੇਜਿਆ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਨਾ ਦੇਣ ਦੇ ਉਚੇਚੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ, ਉਹ ਖ਼ਤਰਾ ਤਾਂ ਬਣਿਆ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਗੋਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਈ ੧੮੭੮ ਈ. ਦੀ ਇੱਕ ਫ਼ਾਈਲ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ :—He is a very dangerous man, the most dangerous man. perhaps now in India

and correspondence with him must be stopped by what ever means. ਉਹ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਬਹੁਤ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਵਿਅਕਤੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰੋਕਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।) ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੰਪਰਕ ਉੱਥੇ ਜਾਂਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰੂਸ ਤੱਕ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਕਈ ਮਹੱਤਪੂਰਨ ਪੱਤਰ ਰੂਸ ਤੋਂ ਰੰਗੂਨ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਰੂਸ ਪੁੱਜਦੇ ਰਹੇ।

ਇਸ ਪੁਨੀਤ ਯਾਤਰਾ ਸਦਕਾ ਜੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪੰਜਾਬ ਆਏ, ਕਈ ਫੜੇ ਗਏ, ਕਈ ਸਮੇ ਦੀ ਗ਼ਰਤ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਏ ਜਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਛਾਪ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਚਰਚਾ ਅੱਗੇ ਚੱਲਕੇ ਕਰਾਂਗੇ।

ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਜਤਨ– ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਅਲਾਹਬਾਦ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਰੰਗੂਨ ਭੇਜ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਪੱਤਰ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜੇ। ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜੋ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵਿਚਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖੋਟੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ। ਅਲਾਹਬਾਦ ਰੁਕਣ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ ਸਨ, ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਥਾਂ ਸਿਰ ਨਹੀ ਸਨ ਪਹੁੰਚਾਏ ਸਗੋਂ ਚੀਫ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਪੱਤਰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਲਈ 'ਠੀਕ ਥਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਏ ਕਿਉਂਕਿ ਲੈਫ਼ਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧ ਬਣ ਨਾ ਜਾਣ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਇਤਰਾਜ਼ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਫੇਰ ਵੀ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਪੱਤਰ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਪੇਸ਼ ਹੈ :-

Simla
13 August 1872

My dear Dampier,

I send you the translation of the letter from Ram Singh which appears to be of a very harmless description. At the same time the letter or letters which have been received direct from Ram Singh from Allahabad were not forwarded to the addressess for the reason that the Lieut. Govr. considered it best that all connection between Ram Singh and the Punjab should be severed.

ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ 'ਭਾਈ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਭੇਜੇ ਪੱਤਰ ਬਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ੪ ਸਤੰਬਰ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪੈਰੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :-

Even in the case of unsealed letters containing nothing of any political significance, the Lieutenant Governor thinks that at present it is unadvisable to permit any communication whatever between the Kuka leader and his friends in the punjab.

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੫ ਨੂੰ ਬਰਮਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੇ ਚਾਰ ਪੱਤਰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 'ਅੱਗੇਂ' ਨਹੀ ਜਾਣ ਦਿੱਤੇ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਦੌਰਾਨ ਮੈਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਬਾਰੇ ਸੰਬੰਧਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਮਿਲੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਨਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਫੇਰ ਕਦੇ ਲਿਖਾਂਗਾ, ਪਰ ਏਥੇ ਏਨਾਂ ਹੀ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੁਝ ਟਾਵੇਂ ਟਾਵੇਂ ਪੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਅਦਨ ਅਤੇ ਚੁਨਾਰ ਵੀ ਇੱਕ ਦੋ ਵਾਰ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰ ਆਏ ਗਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :-

— ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੨ ਈ. ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਪੱਤਰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀ ਰੰਗੂਨ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

— ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੮੭੩ ਈ. ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਰਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖਕੇ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀ ਭੇਜਿਆ, ਜੋ (ਅਨੁਵਾਦ ਸੀ) ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। (ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਇਹ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੨ ਦੇ ਪੱਤਰ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ)

— ਦਸੰਬਰ ੧੮੭੪ ਈ. ਵਿੱਚ ਅਦਨ ਤੋਂ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਪੱਤਰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

— ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਸੰਬਰ ੧੮੭੪ ਈ. ਦੇ ਪੱਤਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੫ ਈ. ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਦਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

— ੯ ਦਸੰਬਰ ੧੮੭੬ ਨੂੰ ਚੁਨਾਰ ਤੋਂ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਪੱਤਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ।

— ਜੁਲਾਈ ਅਤੇ ਸਤੰਬਰ ੧੮੭੮ ਵਿੱਚ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਦੇ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਜੀ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਪਹੁੰਚਾਏ ਗਏ।

ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਰੰਗੂਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਕਾਰ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਚੋਂ ਕੁਝ ਪੱਤਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਰੋਕ ਲਏ।

੧੮੭੬ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚੀਫ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਬਰਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਾਲ ਜੋ ਪੱਤਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ੧੮੭੬ ਈ. ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ :-Ram Singh complains that he has not received any letters from his relatives or friends in the Punjab for a long time although he has written several times to them by permission.

ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਉੱਪਰ ਜੋ ਵੇਰਵਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਨਾ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਰਮਾਈ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਕੁਝ ਪੱਤਰਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਦੋਲਨ ਬਾਰੇ, ਰੂਸ ਅਥਵਾ ਹੋਰ ਤਿਆਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀ ਸੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀ ਸੀ। ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੫ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਆ ਕੇ ਮਿਲਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਗਲ਼ ਨਾ ਮੰਨੀ।

ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈਆਂ ਗਲ਼ਾਂ ਦਾ ਮਤਭੇਦ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ੧੮੭੭ ਈ. ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਚੁਨਾਰ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਦੇ ਜੇਲ੍ਹ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਰਾਹੀ ਭੇਜਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਵਾਦ ਛਿੜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਪੱਤਰ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਨਹੀ ਗਿਆ। ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਈ ਪੱਤਰ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚਾਏ ਗਏ ਸਨ। ੧੦ ਮਈ ੧੮੭੭ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤ੍ਰਾਲੇ ਨੇ ਲਿਖਿਆ:-

I don't see that any great harm has been done, but in future the Chief Commissioner should take care that any letters which Ram Singh may wish to send, should be written in English and sent to and through him. This will guarantee the nature of the correspondence.

ਪਰ ਹਿੰਦ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਮੰਜ਼ੂਰ ਨਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਇਹੋ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ

ਕੀਮਤ ਤੇ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਨੇ ੨੬ ਜੂਨ ੧੮੭੭ ਨੂੰ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਦੇ ਹੁਕਮਨੁਸਾਰ ਲਿਖਿਆ:- I am further to say that Ram Singh and the other Kuka prisoners confined at Moulmein should not in future be allowed to correspond with any of their people, and no letters to their address should be given to them. Such letters as may arrive may be forwarded to this Department.

Letters or petitions written in English and addressed by them to the Punjab Government, or to the Government of India, should however, be forwarded to their destination.

ਸੂੜ ਨਾ ਕਰਾਇ ਦੇਵੇ- ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਕਲਕੱਤੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਲਿਖ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕੇ ਰੰਗੂਨ ਜਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੁਝ ਨਕਲਾਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਲਕੱਤੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਪਾਸ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਚੀਫ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਪਾਸ ਭੇਜੀਆਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਗਾਰਦ ਹੋਰ ਵੀ ਤਕੜੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬੰਗਲੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਲਿਖਕੇ

ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਏਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗਲ਼ ਕਰੇ ਅਥਵਾ ਕੋਈ ਕਾਗਜ਼ ਬਾਹਰ ਤੇ ਸਿੱਟੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਰੁਕਿਆ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਚੋਂ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਏਨੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਦਨ, ਚੁਨਾਰ ਅਤੇ ਮੌਲਮੀਨ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸੂਬਿਆਂ ਨਾਲ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਪੱਤਰਾਂ ਰਹੀਂ। ਇਹ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਵਿਲੱਖਣ ਗਲ਼ ਸੀ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਡਰ ਕਰਕੇ ਰੋਕਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸ 'ਡਰ' ਬਾਬਤ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਈ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ :-

- **ਏਨਾ ਨੂ ਏਹੁ ਬਡਾ ਭਰਮੁ ਹੈ, ਚਿਠੀ ਦੀ ਬਡੀ ਤਕੜਾਈ ਰਖਦੇ ਹੈਨ ਮੇਰੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹੈਨ ਕਿਤੇ ਚਿਠੀ ਭੇਜਕੇ ਸੂੜ ਨ ਕਰਾਇ ਦੇਵੇ। ਏਧੇ ਪਿਛੇ ਬਹੁਤ ਆਦਮੀ ਹੈ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੬)**
- **ਪਿਛੋ ਤਾ ਲਿਆਏ ਹੈ ਜੋ ਏਥੇ ਰਹਾ ਤਾ ਚੌਧੇ ਬਰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਾਇ ਦੇਊਗਾ। ਅਰੁ ਹੁਣ ਏਹ ਡਰ ਹੈ ਭਾਈ ਚਿਠੀ ਭੇਜਕੇ ਪਿਛੇ ਸੂੜ ਕਰਾ ਦੇਊ ਏਹੁ ਭਰਮ ਹੈ ਹੁਣ। ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਾਲ ਬਰਗਾ ਭੈ ਹੈ ਏਨਾ ਨੂ। ਏਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂ ਆਉਣ ਨਹੀ ਦਿਦੇ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੭)**

— **ਸਾਰੀ ਬਾਤ੍ਰ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਏਹੁ ਹੈ ਜੋ ਜੇਕਰ ਏਸਦੀ ਅਰਦਾਸ ਜਾਇ ਰਹੀ ਮਾਝੇ ਪੰਜਾਬ ਮੈ ਤਾ ਏਸ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹੈ ਅਰੁ ਏਸਦਾ ਕਹਾ ਮੰਨਦੇ ਹੈਨ, ਤਾ ਏਹੁ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਆਖਕੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾ ਦਾ ਸੂੜ ਕਰਵਾਇ ਦੇਊਗਾ। ਏਸ ਦੀ ਬਡੀ ਤਕੜਾਈ ਰਖੋ। ਏਸ ਬਾਤ ਤੇ ਏਨਾ ਨੇ ਮੇਰੀ ਬਡੀ ਤਕੜਾਈ ਰਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੯)**

ਇਹ ਕਾਰਨ ਸਨ, ਡਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤੇ ਤਕੜਾਈ ਰੱਖ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਰਗੋਈ ਭੇਜਣਾ- ੨੮ ਜੁਲਾਈ ੧੮੮੦ ਈ. ਨੂੰ ਗੁਮਟੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈਂਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਫੜਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਪਾਸ ਦੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸਨ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਏ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ ਸਥਿੱਤ ਨੇਸ਼ਨਲ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਸੁਰਖ਼ਿਅਤ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ੬੨ ਅਤੇ ੬੩ ਨੰਬਰ ਤੇ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਕੜੇ ਜਾਣ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਟਾਪੂ ਮਰਗੋਈ ਵਿਖੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਿੱਥੇ ਉਹਨੀ ਦਿਨੀ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਦੋ ਵਾਰ ਹੀ ਸਟੀਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਏਥੇ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ

ਨੂੰ ਫ਼ੇਲ੍ਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ੧੮੮੦ ਈ. ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੂਸ ਤੋਂ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਤਰ ਲਿਆਂਦਾ ਸੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ। ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਸਰਹਾਲੀ ਵਾਲਾ ਇਸ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਰੰਗੂਨ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ੇਰ ਮੌਲਮੀਨ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਤਿੰਨ ਸੂਬੇ ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸਨ। ਉੱਥੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਰਗੋਈ ਵਿਖੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਮਰਗੋਈ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਮਰਗੋਈ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਕੀ, ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਇਸ ਲਾਲ ਨੇ ਉਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਤਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਦਾ ਜੰਗਲਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਟੱਪਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਉੱਦਮ ਵਿੱਚ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪਕੜਿਆ ਗਿਆ।

ਅਨੇਕਾਂ ਜਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਰੋਕ ਨਹੀ ਸਕੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਅਤੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੈ ਬਰਮਾ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ, ਅਰਦਾਸਾਂ ਭੇਜਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਫੜੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣੇ- ਲੁਧਿਆਣੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਅਫ਼ਸਰ ਬਾਰਬਟਨ ਨੇ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੂਹੀਆਂ ਰਾਹੀ ਬਹੁਤ

ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫ਼ਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਪਾਸ ਸ਼ਿਮਲੇ ਭੇਜੇ। ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਕੁਝ ਮੁਖ਼ਬਰ ਇਹ ਘਟੀਆ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਰਵਦਾਸੀਆ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸੀ। ਉਹ ਪੈਸੇ ਲੈਕੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਡੇਰੇ ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਈਸਰਖ਼ਾਨੇ ਵਾਲੀ ਅਤਰੀ ਅਤੇ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਰੋੜਿਆਂਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਏ ਜਾਣ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪਕੜੇ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸਮੇ ਦੀ ਗ਼ਰਤ ਵਿੱਚ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ। ਉਸ ਸਮੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਰੱਖਣੇ ਜੁਰਮ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਕਈਆਂ ਨੇ ਲੁਕਾ ਲੁਕਾ ਰੱਖੇ, ਚਾਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਕੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾ ਦਿੱਤੇ, ਪਰ ਉਹ ਸਭ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਿਓਂਕ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਸਲ੍ਹਾਬੇ ਕਰਕੇ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖਜ਼ਾਨਾ ਕਾਫੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਰਦਾਸਾਂ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ- ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਜੋ ਅਰਜਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਅਰਦਾਸਾਂ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਹੁਕਮਨਾਮੇਂ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ 'ਅਰਦਾਸ' ਅਥਵਾ 'ਹਰਿਦਾਸ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਹੁਕਮਨਾਮੇਂ' ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ

ਚਾਰ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

੧) ਕੁਛ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਥਵਾ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਸਨ।

੨) ਕੁਛ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਂ ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਸਨ।

੩) ਕੁਛ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਰੰਗੂਨ ਪੁੱਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲਕੇ ਆਉਣ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਨੂੰ ਧੰਨ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :- **'ਤੁਸਾ ਦਾ ਧੰਨ ਜਨਮ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀ ਸਾਨੂ ਐਤਨੀ ਦੂਰ ਸਮੁੰਦਰੋ ਪਾਰ ਚਲਕੇ ਦਰਸਨ ਦਿਤੇ ਨਾਲ ਪਦਾਰਥ ਦੀਆ।' (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੬)**
'ਭਾਈ ਤੁਸੀ ਧੰਨ ਹੋ, ਤੁਸੀ ਸਿਖੀ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਬੜੀ ਦੂਰ ਸਮੁਦ੍ਰ ਲੰਘ ਦੇ ਦਰਸਨ ਦੀਆ ਹੈ।' (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੭)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰੰਗੂਨ ਪੁੱਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਜੋ ਕੁਛ ਪੁੱਛਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖਕੇ ਦੱਸ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਿਲਕੇ ਗਲ੍ਹਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸੌਖੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੁਕਮਨਾਮਾ (੩੮) ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਗਲ੍ਹਾਂ ਪੁੱਛੀਆਂ ਸਨ।

ਸੰਕੇਤਕ ਨਾਂ- ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਰਮਾ ਜਾਂਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣਾ ਨਾਂ 'ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ' ਅਤੇ ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ 'ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ' ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਗਲ਼ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਵੀ ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ (੧੩) ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ—'**ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਚਿਠੀ ਭੇਜੀ ਸਭ ਹਵਾਲ ਲਿਖਕੇ ਬਰੀਕ ਅਖਰੀ। ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਾਵੇ, ਜਾਦਾ ਜਾਦਾ ਸਿਟ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਦਇਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਉ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਲਿਖਣਾ।**'

ਕੁਛ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਤਰਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ (ਕੋਡ) ਨਾਂ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਸੀ 'ਰੰਗਾ ਵਾਲਾ ਮਸਤਾਨਾ', ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ (੫) ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-'ਲਿਖਤੋ ਰੰਗਾ ਵਾਲਾ ਮਸਤਾਨਾ।' ੧੪ ਨੰਬਰ ਤੇ ਛਪੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰਾਂ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ- 'ਲਿਖਤੁਮ ਰੰਗਾ ਨੂ ਜੋ ਮਸਤਾਨਾ ਥੀ ਓਸਦੀ ਜੋਗ....।' ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਲਈ 'ਹਰੀ ਸਿੰਘ' ਨਾਂ ਵਰਤਿਆਂ-'ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ...।'

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੂਸ ਲਈ 'ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ' ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ 'ਬਿਲਾ ਸਿੰਘ' ਸੰਕੇਤਕ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :-

— **ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਮੈ ਆਵੇ ਤਦ ਲਿਖਣਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ ਜਦ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਆਵੇ ਫੇਰ ਡੇਰ ਨਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ।**

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੪)

— ਅਰੁ ਇਕੁ ਹੋਰੁ ਬਾਰਤਾ ਕਰੀ ਜਰੂਰਿ। ਜੋ ਏਥੋ
ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤਖਾਣ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਅਬ੍ਰਸਰ
ਦਾ ਏ। ਓਹ ਆਖ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਦਾ ਹੋਆ ਜੋ
ਮੈ ਜਲਦੀ ਆਇ ਜਾਮਾਗਾ ਰੰਗੂਨ ਕੋ। ਤਾ ਤੂ
ਓਸਦੇ ਪਾਸ ਸਾਰਾ ਹੁਵਾਲ ਦੇਈ ਲਿਖਕੇ ਸਰੂਪ
ਸਿੰਘ ਦਾ ਤੇ ਬਿਲਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਰੂਰ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੩੨)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਲਾ ਬੰਗਲਾ– ਅਲਾਹਬਾਦ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੰਗੂਨ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਦੀ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ, ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਵਾਰਡ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਾਰਡ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਦੋ ਮੰਜ਼ਲੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੋ ਮੰਜ਼ਲੇ ਮਕਾਨ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਖੂਹ ਸੀ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਵਾਸਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇੱਕ ਗਾਂ ਵੀ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਲੈ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਇਸ 'ਰਾਜਸੀ ਕੈਦੀ' ਨੂੰ ਉੱਥੋਂ ਦਾ ਚੀਫ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਿਲਨ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਮੁਜ਼ਰਿਮ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ? ਦੂਸਰਾ, ਉੱਥੇ ਗਰਮੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲੱਗਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਥਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਅਤੇ ਹਵਾਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਬਰਮਾ ਦੇ ਚੀਫ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਕਲਕੱਤੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੰਗੂਨ ਛਾਉਣੀ ਦੇ ਉਸ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ

'ਜ਼ਫ਼ਰ' ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਵੀ ਉਸ ਥਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ :-

— ਜਿਸ ਜਗਾ ਮੈ ਅਸੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾ, ਏਥੇ ਅਗੇ ਦਿਲੀ ਬਾਲਾ ਬਾਦਸਾਹੁ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਓਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਜਾਗਾ ਉਸੀ ਮੈ ਹੁਣ ਅਸੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੧੬)

— ਅਰ ਜੋ ਪੁਛਾ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੇ ਕਿਥੇ ਰਹੇ, ਅਸੀ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਕੋਈ ਦਿਨ ਘਟ ਬਧ ਪਰਾਗ ਰਹੇ। ਪਰਾਗੋ ਜਾ ਕੇ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਜੇਲਖਾਨੇ ਮੈ ਰਹੇ। ਓਥੇ ਜਾਗਾ ਤਾ ਖੁਲੀ ਥੀ ਪਰ ਗਰਮੀ ਥੀ। ਫੇਰ ਹੁਣ ਏਥੇ ਹਾ ਜਿਥੇ ਸਿੰਘ ਦੇਖ ਜਾਂਦੇ ਹੈਨ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੧੭)

'ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ 'ਜ਼ਫ਼ਰ' ਨਵੰਬਰ ੧੮੬੨ ਈ. ਨੂੰ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਬੇਗ਼ਮ ਜ਼ੀਨਤ ਮਹਿਲ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ੧੮੬੬ ਈ. ਤੱਕ ਉਸੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮਜ਼ਾਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਮਕਾਨ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬੰਗਲਾ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਕੇ ਉੱਥੇ ਚਲੀ ਗਈ।

ਜ਼ੀਨਤ ਮਹਿਲ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖ਼ਾਲੀ ਬੰਗਲੇ ਨੂੰ ਕੈਂਟ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਡਾਕਘਰ 'ਕਨਟੋਨਮੈਂਟ ਪੋਸਟ ਆਫ਼ਿਸ' ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹ ਡਾਕਖ਼ਾਨਾ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਵਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਵਾਇਲਜ਼ ਰੋਡ (ਹੁਣ ਇਸ ਸੜਕ ਦਾ ਨਾਂ ਊਵਿਜ਼ਾਰਾ ਰੋਡ ਹੈ) ਤੇ ਸਥਿੱਤ ਇਹ ਬੰਗਲਾ ੪੪ ਫੁੱਟ ਲੰਮਾ ਅਤੇ ਇਨਾਂ

ਹੀ ਚੌੜਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕਮਰੇ, ਇੱਕ ਗੁਸਲਖ਼ਾਨਾ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਸਨ। ਸੜਕ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਸ ਬੰਗਲੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਸੀ ਪਰ ਆਉਣ ਜਾਣ ਲਈ ਗੇਟ ਸੜਕ ਵੱਲ ਨਾ ਹੋਕੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਸੰਤਰੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਨੂੰ 'ਮੇਨ ਗਾਰਡ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੇਟ ਦੇ ਨਾਲ ਖੂਹੀ ਸੀ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲਗਪਗ ਛੇ ਸੌ ਰੁਪਏ ਖ਼ਰਚ ਕਰਕੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਲਗਵਾਈ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲੈਣ ਲਈ ਬਾਹਰ ਨਾ ਜਾਣਾ ਪਵੇ।

ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ, ਲਗਪਗ ਸਤਾਈ ਸਤਾਈ ਫੁੱਟ ਥਾਂ ਛੱਡਕੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ੮ ਫੁੱਟ ੬ ਇੰਚ ਉੱਚਾ ਜੰਗਲਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜੰਗਲੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ੫ ਫੁੱਟ ਚੌੜੀ ਖਾਈ ਸੀ। ਖਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਰੇ ਲਈ ਸੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਤੁਰਨ ਫਿਰਨ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹੀ ਥਾਂ ਛੱਡਕੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਉੱਚੀ ਕੰਧ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਚਾਰਾਂ ਕੋਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ 'ਹੱਟਾਂ' (Huts) ਬਾਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਸੜਕ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਬਜ਼ਾਰ ਰੋਡ' ਆਖਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਬਜ਼ਾਰ ਰੋਡ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਰੰਗੂਨ ਕੈਂਟ ਇਲਾਕੇ ਦਾ 'ਸਦਰ ਬਜ਼ਾਰ' ਸੀ ਜਿੱਥੋਂ ਆਮ ਲੋਕ ਖ਼ਰੀਦਾਰੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅੱਜਕਲ ਏਥੇ ਬਜ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬੰਗਲੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਬਣੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਥੱਲੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਸਮਾਨ ਰੱਖਣ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਮ ਕੰਮ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਸੜਕ ਵੱਲ ਬਣੇ ਬਰਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੌਖਿਆਂ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਬਰਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰੰਗੂਨ ਆਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ 'ਇਸ਼ਾਰੇ' ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਤੰਬਰ ੧੯੮੦ ਦੀ ਇੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ਾਈਲ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਰੰਗੂਨ ਗਏ ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਸੁਰੱਖ਼ਿਅਤ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਰਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਕਛਹਿਰੇ ਸੁਕਣੇ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਰਦਾਸਾਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਕਈ ਵਾਰ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਾਂ ਦੇਖਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪੱਲਾ ਹਿਲਾ ਕੇ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਵੀ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇਂ (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੭) ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ- **'ਹੋਰੂ ਮੋਰਮਈ ਤੇ ਕੋਈ ਚਿਠੀ ਨਾ ਲਿਆਉਣੀ, ਸਾਨੂ ਲੈਣੀ ਮੁਸਕਲ ਹੈ। ਸੁਖਸਾਦ ਦੀ ਏਨੀ ਬਾਤ ਬੋਲ ਦੇਣੀ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ 'ਅਨੰਦ'। ਅਰ ਤੁਸੀ ਓਸੇ ਅੰਬ ਹੇਠ ਬੈਠਿਆ ਕਰੋ, ਨੇੜੇ ਨਹੀ ਬੈਠਣਾ। ਜਦ ਅਸੀ ਪਲਾ ਹਲਾਈਏ ਤਾ ਆਇ ਜਾਣਾ। ਬੋਲਣਾ ਨਹੀ, ਖੜੇ ਨਹੀ ਹੋਣਾ।'**

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਤੇ ਤਕੜੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਹੱਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਮੇਂ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਤਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹੀ ਸਨ, ਅੰਦਰ ਚਾਰ ਚੁਫ਼ੇਰੇ ਵੀ ਪਹਿਰੇ ਲਈ ਸੰਤਰੀ ਚੱਕਰ ਲਗਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਦਿਨ ਸਮੇਂ ਕਾਲਿਆਂ ਦਾ ਅਤੇ ਰਾਤ

ਨੂੰ ਗੋਰਿਆਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਰੇ ਵਾਲੇ ਸੰਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਤਾਕੀਦ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਖੜੇ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੇ (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੫) ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ- **'ਹੋਰ ਭਾਈ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂ ਨਾ ਬੋਲਣ ਦਿੰਦੇ ਹੈ ਨਾ ਖੜਾ ਹੋਣਿ ਦਿੰਦੇ ਹੈ।'**

ਭਾਈ ਸਾਉਣ ਸਿੰਘ, ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੁਲਾਈ ੧੮੮੦ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ (ਨੰ:੬੨) ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ- **'ਏਨਾ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮੁ ਦਿੰਦੇ ਹੈਨ ਏਨਾ ਦੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰ, ਜੋ ਕੋਈ ਬਾਤ ਕਰੇ ਇਨ ਕੇ ਨਾਲ ਉਨਕੋ ਫਕੜੋ ਅਰੁ ਕੋਈ ਚੀਜ ਬਾਹਰ ਤੇ ਸਿਟੇ ਤਾਂ ਓਸਕੋ ਫਕੜੋ। ਜੇ ਕੋਈ ਅੰਦਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਕੋ ਦੇਵੈ ਤਾਂ ਓਸਕੋ ਫਕੜੋ। ਦਿਨੁ ਰਾਤ ਏਹੋ ਹੁਕਮੁ ਸੁਣਾਈਦਾ ਹੈ ਪਹਰੇ ਬਾਲਿਆ ਕੋ। ਜੇ ਚਾਰ ਉਗਲਿ ਕਾਗਤੁ ਦਿਦੇ ਲੈਦੇ ਕੋ ਦੇਖ ਲੈਣ ਜੋ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਹਰੇ ਪੁਰਿ ਹੈਨ, ਤਾਂ ਨਾਲੇ ਏਨਾ ਸੰਤਰੀ ਨੂ ਕੈਦ ਕਰਿ ਦੇਣ ਨਾਲੇ ਬੈਤ ਮਾਰਨ ਪਹਰੇ ਬਾਲਿਆ ਦੇ, ਨਾਲੇ ਨਾਮੇ ਕਟਿ ਦੇਣ ਏਨਾ ਦੇ।'**

ਇਹੀ ਨਹੀ, ਸਭ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਹਰ ਕੰਧ ਤੇ ਲਿਖਕੇ ਜੋ ਲਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪਾਠਕ ਗ਼ੌਰ ਕਰਨ:- **'ਜੋਹੜਾ ਬਡਾ ਗੋਰਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਦੇਸਾ ਉਤੇ ਜਿਸਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਓਸਦਾ ਲਿਖਾ ਏਥੇ ਕੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਹੈ 'ਜੋ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਏਸਦੇ ਨਾਲ ਬਾਤ ਕਰੇ**

ਤਾਂ ਓਸਨੂ ਕੈਦ ਕਰੋ; ਅਰ ਜੇ ਕੁਛ ਬਾਹਰ ਤੇ ਸਿਟੇ ਅੰਦਰ, ਕੇ ਤਾ ਅੰਦਰੋ ਬਾਹਰ ਸਿਟੇ ਤਾ ਓਸਨੂ ਬੀ ਕੈਦ ਕਰੋ। ਅਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਨਾ ਏਧੇ ਸੌਹੇ ਖੜਾ ਹੋਣ ਦਿਓ।'-
(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੯)

ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ- ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਟੁੱਟ ਨਹੀ ਸਕਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਔਕੜਾਂ ਝੱਲਕੇ ਰੰਗੂਨ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਰਦਾਸਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾ, ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈ ਕੇ ਦੇਸ ਪਰਤਦੇ। ਅਰਦਾਸਾਂ ਦੇਣੰ, ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਢੰਗ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਸਚਿਤ ਖ਼ੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਬੱਘੀ ਵਿੱਚ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਸਾਰਜੈਂਟ ਵੀ ਸਦਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੱਘੀ ਤੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਮਹਿਬੂਬ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਉਡੀਕਵਾਨ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੋਲਕੇ ਆਪਣੀ ਗਲ਼ ਦੱਸ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਾਰਜੈਂਟ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਾ ਸੀ ਪੈਂਦੀ।

ਵਾਇਲਜ਼ ਰੋਡ ਤੇ ਬੈਠਣਾ ਅਥਵਾ ਫਿਰਨਾ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਗ਼ੈਰ ਕਨੂੰਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੱਖਣ

ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਸੜਕ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੁਝ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਦਰਖ਼ਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥੱਲੇ ਆਮ ਕਰਕੇ ਬੈਠਦੇ ਅਤੇ ਮੌਕਾ ਆਉਣ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ। ਅਗਰ ਕੋਈ ਸੰਤਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਾਣਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸੰਖ਼ੇਪ ਗਲਬਾਤ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

— **ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਨੇ ਏਨਾ ਦੇ ਸੰਤਰੀਆ ਦੇ ਮਨ ਮੈ ਨਰਮਾਈ ਪਾਈ ਹੈ ਤਾ ਏਹ ਕੁਛਕ ਬਾਤ ਕਰਾਇ ਦਿੰਦੇ ਹੈਨ। ਕੋਈ ਕੋਈ ਸੰਤਰੀ ਬੀ ਐਸੇ ਹੈ, ਬਾਹਰਿ ਆਦਮੀ ਨੂ ਖੜਾ ਨਹੀ ਹੋਣਿ ਦਿੰਦੇ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੯)**

— **ਤੂ ਦਿਨ ਬਿਚ ਕਈ ਬਾਰ ਫਿਰਦਾ ਤੁਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਰੁ। ਜੇ ਕੋਈ ਸੰਤਰੀ ਸਾਡਾ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਸੀ ਬਾਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾ। ਜੇ ਥਾਕਬੁ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾ ਨਹੀ ਕਰਦੇ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੩੮)**

ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਢੰਗ ਸਨ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰ ਦੇਣ ਲੈਣ ਦੇ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਦਰ ਬਜ਼ਾਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਦੀ ਸਿੰਘ ਅਰਦਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਟੇ ਲਪੇਟ, ਗੋਲ਼ ਗੇਂਦ ਜਿਹੀ ਬਣਾ ਉੱਪਰ ਧਾਗਾ ਜਾਂ ਕਪੜਾ ਬੰਨ੍ਹ, ਠੀਕ ਸਮਾ ਦੇਖਕੇ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਫ਼ੇਰ ਜਦੋਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖ ਲੈਂਦੇ, ਅਥਵਾ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣ ਲਈ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਲਿਖਦੇ, ਮੌਕੇਨੁਸਾਰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਥਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਕੇ ਬਾਹਰ ਖੜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਮਾ ਲੱਗਦਾ

ਸੀ। ਸਿੰਘ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਘੰਟਿਆਂ ਅਥਵਾ ਦਿਨਾਂ ਬੱਧੀ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਅੰਦਰੋਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੁੰਦਾ, ਨੇੜੇ ਜਾ ਕੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਬੈਰਾਗੀ ਫ਼ਕੀਰ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਅਰਦਾਸਾਂ ਪਹੁੰਚਾਣ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਗਲ਼ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ੧੮੭੭ ਈ. ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਇੱਕ ਅਨੁਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸੌ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਜੁਲਾਈ ੧੮੮੦ ਈ. ਤੱਕ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਕੜਿਆ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਕੇਵਲ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਵਾਲਾ ਹੀ ਜੁਲਾਈ ੧੮੮੦ ਵਿੱਚ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਮਰਗੋਈ ਵਿਖੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਰੰਗੂਨ ਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲਣੀਆਂ ਜਾਰੀ ਸਨ। ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਧਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਈਆਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤਕੜਾਈ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕੋਈ ਪਕੜਿਆ ਨਹੀ ਸੀ ਜਾ ਸਕਿਆ, ਫੇਰ ਵੀ ਬਰਮਾ ਸਰਕਾਰ ਰੰਗੂਨ ਆਉਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ, ਸਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ-**'ਏਨਾ ਦੇ ਹਥ ਕੋਈ ਬਾਤ ਆਈ ਨਹੀ, ਹੁਣ ਬਡਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹੈ ਸਾਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸਾਡੀ ਚਿਠੀ ਫਕੜਨ ਨੂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਈ ਪੜਦੇ ਕਜੇ ਹੈ।'**

ਇਹਨਾਂ ਗਲ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰੋਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਾ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਆਉਣ। ਜੇ ਆਉਣਾ ਈ ਹੋਵੇ ਤਾ ਸਾਲ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀ ਆਉਣ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਸੀ।

ਜੁਲਾਈ ੧੮੭੯ ਵਿੱਚ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਰੋੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਬਾਰਬਟਨ ਨੇ ਪਕੜੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਲਕੱਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਹ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਰੰਗੂਨ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਆ ਕਰੇਗਾ। ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਵੇਲ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਆ ਕਰੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚ-ਬਚਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਅਰਦਾਸਾਂ ਰੰਗੂਨ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈ ਵਤਨ ਪਰਤਦੇ ਰਹੇ।

ਲਾਚਾਰੀ- ਅੱਜ ਅਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਹੰਢਾਇਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਾਨ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਿਆਰੇ। ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਓ ਉਸ ਲਾਚਾਰੀ ਦਾ, ਉਸ ਮਜਬੂਰੀ ਦਾ, ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਔਕੜਾਂ ਝੱਲ, ਲੁਕ-ਛੁਪ ਕੇ ਰੰਗੂਨ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹੋਣ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਲਾਚਾਰੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਗਲ਼ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਨਾ ਸਕਣ, ਕੇਵਲ ਦੂਰੋਂ ਦੇਖ ਹੀ ਸਕਣ।

ਅਗਰ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰ ਸੰਤਰੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਗਲ਼ ਕਦੇ ਕਦਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕੁਛ ਪਲਾਂ ਲਈ। ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਕੈਸੀ ਬੇਬਸੀ ਸੀ? ਕੀ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਤੇ? ਅੱਜ ਅਸੀ ਉਸ ਵੈਰਾਗਮਈ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ, ਮਜਬੂਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕੀਏ।

ਦੂਰ ਬਦੇਸ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਦੁਰਲੱਭ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਦੀ ਸਿੰਘ ਨਜ਼ਰ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਨਾ ਮਿਲ ਹੀ ਸਕਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਗਲ਼ਬਾਤ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਕੈਸਾ ਦੁੱਖ ਭਰਿਆ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ :-

— ਹੋਰ ਭਾਈ ਸੁਵੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਜੀਵਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਹਿਰੇ ਦਾ ਸਨੂ ਕੋਈ ਦੂਖ ਨਹੀ। ਇਕ ਐਤਨਾ ਦੂਖ ਹੈ ਆਏ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਅਛੀ ਤਰਾ ਮੇਲਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੬)

— ਐਥੇ ਮੇਲਾ ਬੀ ਜੇ ਕੁਛ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾ ਸੁਪਨੇ ਜੈਸਾ ਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਛ ਮੇਲੇ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੯)

— ਭਾਈ ਤੁਸੀ ਤਾ ਸਾਡੀ ਦੇਹ ਪ੍ਰਾਨ ਹੋ। ਸਾਨੂ ਤਾ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜੇ ਭੰਗੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾ ਓਸਨੂ ਬੀ ਬਡੀ ਚਾਹਿ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਾ। ਸਾਨੂ ਤਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਨੁਖ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਹੋਣਾ ਭੀ ਬਡਾ ਦੁਰਲੰਭ ਹੈ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੯)

— ਭਾਈ ਸਾਨੂ ਏਨਾ ਦੀ ਤਕੜਾਈ ਦਾ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀ ਭਾਮੇ ਬੀਹ ਬੰਦੂਕਾ ਕੰਨੇ ਧਰੀ ਫਿਰਨ। ਇਹ ਦੁਖ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾ ਸਾਥ ਮੇਲਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਹੋਰ ਸਾਨੂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੯)

— ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਸਾਨੂ ਤਾ ਤੁਮਾਰੇ ਦਰਸਨ ਦੀ ਲੋੜ ਤੁਮਾਰੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੈ ਕਈ ਹਿਸੇ। ਕਿਸ ਕਰਕੇ, ਥੁਆਨੂ ਤਾ ਹਮਾਰੇ ਜੈਸੇ ਸਿਖਾ ਦੇ ਦਰਸਨ ਬਹੁਤ ਹੈਨ, ਸਾਨੂ ਤਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਬਾਲਿਆ ਦਾ ਦਰਸਨ ਬਡਾ ਦੁਰਲੰਭ ਹੈ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੯)

— ਸਾਨੂ ਤਾ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਿੰਘਾ ਦੇ ਦਰਸਨ ਦੀ ਐਸੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੈਸੀ ਚਾਤ੍ਰਕ ਕੋ ਸੁਆਤੀ ਬੂੰਦ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂ ਤੇ ਤੁਸਾ ਦਾ ਦਰਸਨ ਦੁਰਲੰਭ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਜੈਸੇ ਤਾ ਦੇਸ ਮੈ ਹਜਾਰਾ ਹੈਨ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੪੮)

— ਏਤਨੀ ਦੂਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘ ਬਿਨਾ ਮਿਲੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹੈ ਤਾ ਸਾਨੂ ਬੜਾ ਅਫਸੋਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਏਸ ਬਾਤ ਦਾ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੫੪)

— ਜਦ ਸਿੰਘ ਏਨੀ ਦੂਰ, ਏਨਾ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹੈਨ ਅਰੁ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਢੁਕਣੇ ਨਹੀ ਮਿਲਦੇ ਤਾ ਜੇਹੜਾ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਏਨਾ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂ ਦੇਖਕੇ, ਸੋ ਮੈ ਆਖ ਨਹੀ ਸਕਦਾ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੫੬)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਦਾਵਰਤ ਚਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਚੌਵੀ ਘੰਟੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਪਾਣੀ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਕਦੀ ਕੋਈ ਭੁੱਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਰੰਗੂਨ ਵਿੱਚ ਐਸੀ ਲਾਚਾਰੀ ਸੀ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਾਉਣਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਮਿਲਨਾ ਅਤੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕਰਨੇ ਵੀ ਔਖੇ ਹੋ ਗਏ। ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਗਰ ਕੋਈ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਇਹਨਾਂ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ :-

— ਤੁਸੀ ਤਾ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਹੋ, ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਆਵੇ

ਤਾ ਉਸ ਦੀ ਅਛੀ ਤਰਾ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰੀਏ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੬)

— ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੇ ਏ ਮਲੇਛ ਮਿਲਣ ਦੇਣ ਤਾ ਬਚਨ ਬਲਾਸ ਤਾ ਐਤਨੇ ਕਰੀਏ ਤੇ ਸੁਣੀਏ ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਵੇਗਿਣਤ, ਪਰ ਜੀ ਪਰਮੇਸਰ ਦੀ ਮਰਜੀ ਐਸੀ ਈ ਹੈ।...ਜੇ ਮੇਲਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਅਛੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਾਈਏ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੯)

— ਜੇ ਅੰਦਰ ਔਣ ਦੇਣ ਤਾ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰੀਏ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਚੰਗੇ ਛਕਾਈਏ ਸੰਗਤ ਕੋ। ਪਦਾਰਥ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਖੰਡ ਘੇਓ ਸਭੋ ਕੁਛ ਬਥੇਰਾ ਹੈ ਪਰ ਸੰਗਤ ਕਾ ਦਰਸਨ ਕਰਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ ਚਿਤ ਕੋ। ਦਰਸਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾ ਚਮਤਕਾਰੇ ਮਾਤ੍ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੪੧)

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ- ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਕੇਵਲ ਆਦੇਸ਼ ਪੱਤਰ ਅਥਵਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮਹਿਜ਼ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹੱਤਵ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਅੱਧ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਕੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਹਾਲਾਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਗੇ। ਉਪ-ਰੋਕਤ ਤੱਥਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਖ਼ੇਪ ਵਿੱਚ ਅਸੀ ਏਥੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਾਂਗੇ।

ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮਹੱਤਵ- ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਨਿਰਵਾਸਤ ਹੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਸੂਤਰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਖ਼ਾਤਰ ਹੀ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਗਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰ ਲੈ ਦੇ ਸਕੇ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਿੱਛੇ ਚਰਚਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਲ ਰਹੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਾ ਕਰਨ, ਰੂਸ ਦੇ ਕਾਬੁਲ ਵੱਲ ਵਧਣ ਬਾਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਂਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਲਾਤ, ੧੯੩੪ ਬਿਕਰਮੀ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ (ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰੂਸ-ਟਰਕੀ ਲੜਾਈ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਰੂਸ ਦੀ ਬਰਲਨ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਕਰਕੇ ਵਧੇ ਤਨਾਵ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ), ਚੌਧੇ (੧੯੧੪ ਬਿਕਰਮੀ/੧੮੫੭ਈ.) ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵਰਗੇ ਹਾਲਾਤ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਭਵਿੱਖਤ ਵਾਕ ਆਦਿ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰੂਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਡ ਨਾ 'ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ' ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ 'ਬਿਲਾ ਸਿੰਘ' ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੁਝ ਲਾਈਨਾਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ :-

— **ਹੋਰ ਤੁਸੀ ਹੁਣੇ ਛੇਤੀ ਸਿੰਘ ਨ ਭੇਜਿਓ। ਕੁਛ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੇਲ ਦੇਖਕੇ ਆਵੇ।**

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੧੧)

— ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਮੈ ਆਵੇ ਤਦ ਲਿਖਣਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ ਜਦ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਆਵੇ ਫੇਰ ਡੇਰ ਨਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੪)

— ਰੂਸਾ ਕੇ ਆਏ ਤੇ ਆਵਾਗੇ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੭)

— ਅਰੁ ਇਕੁ ਹੋਰੁ ਬਾਰਤਾ ਕਰੀ ਜਰੂਰਿ, ਜੋ ਏਥੋ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤਖਾਣ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਅਬ੍ਰਸਰ ਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਆਖ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਦਾ ਹੋਆ ਜੋ ਮੈ ਜਲਦੀ ਆਇ ਜਾਮਾਗਾ ਰੰਗੂਨ ਕੋ। ਤਾ ਤੂ ਓਸਦੇ ਪਾਸ ਸਾਰਾ ਹਵਾਲੁ ਦੇਈ ਲਿਖਕੇ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤੇ ਬਿਲਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਰੂਰ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੩੨)

— ਹੋਰ ਸਮਾ ਕੈਸਾ ਹੈ? ਕੀ ਭਾਉ ਅਨਾਜ ਬਿਕਦਾ ਹੈ? ਹੋਰੁ ਕੁਛ ਰੂਸ ਦੀ ਖਬਰ ਹੋਵੇ ਕੇ ਬੁਖਾਰੇ ਈ ਹੈ ਕੇ ਕਾਬਲ ਕੀ ਤਰਫ ਚਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾਹੀ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੩੮)

— ਉਹ ਜੋ ਅਰਦਾਸ ਤੁਸਾ ਨੂ ਦਿਖਾਈ ਥੀ ਮਾਲਵੇ, ਓਸ ਕੰਮ ਦੀ ਬੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਈ ਸੁਣਦੇ ਹਾ ਅਛੇ ਅਛੇ ਲੋਕਾ ਦੀ ਜਵਾਨੀ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੪੭)

— ਹੋਰੁ ਅਗੇ ਦੇਸ ਦਾ ਹਵਾਲੁ ਸਾਨੂ ਲਿਖਕੇ ਦੇਓ, ਦੇਸ ਦਾ ਕੈਸਾ ਹਾਲ ਹੈ? ਕੀ ਭਾਉ ਅਨਾਜੁ ਹੈ ਅਰੁ ਪਛੌਰ ਬਲ ਕੀ ਹਾਲੁ ਹੈ? ਰੂਸ ਆਇ ਪਹੰਚਾ

ਹੈ ਕਾਬੁਲ ਦੇਸ ਮੈ ਕਿ ਅਜੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਈ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਹੈ ਤੈਸਾ ਹਵਾਲੁ ਲਿਖੋ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੪੮)

ਏਥੇ ਇਹ ਗਲ਼ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਰੰਗੂਨ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਹੇਠ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਰੂਸ ਨਾਲ ਪੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਪਰਕ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਰੋੜਾ, ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਅੜਬੰਗੀ, ਮਾਇਆ ਹਿੰਦੂ, ਸ਼ੰਕਰ ਰਾਏ ਆਦਿ ਸਰਗਰਮ ਹੋ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ, ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਅਪਨਾਇਆ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ :- **ਐਸਾ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ ਰਾਜੇ, ਰਈਅਤਿ, ਭੇਖ, ਹੋਰ ਲੋਕ ਸਭੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕਰਦੇ ਹੈ, ਅਰੁ ਬਹੁਤ ਨਿੰਦਾ ਸੁਣਦੇ ਹਾ ਹੋਇ ਰਹੀ ਹੈ।... ਅਗੇ ਆਪਨੇ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਤਾ ਏਹੁ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤ ਗਿਆ ਅਜਕਲ ਦੇ ਸਮੇ ਮੈ। ਪਹਿਲਾ ਸਿਖਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਈ, ਫੇਰ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਈ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਸਿਖਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਈ।**

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੭)

ਉਨ੍ਹੀਵੀ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਸੰਗਠਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਜੱਦੋ-ਜ਼ਹਿਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ

ਰਾਈਸਾਂ ਨੇ ਸਾਥ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਣਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਬਾਰੇ ਗੁਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਪਹੁਚਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਜਿੱਥੇ ਐਸੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ 'most loyal subject of Her Majesty' ਲਿਖਿਆ ਉੱਥੇ ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ੧੮੮੮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ 'The truth is that it is not possible for a Kuka to be a loyal subject of the British Government.'

ਸਮਾਜਿਕ ਮਹੱਤਵ- ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਰ ਕੀਤਾ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਚੋਰੀ ਠੱਗੀ ਕਰਨਾ, ਕੁੜੀਆਂ ਮਾਰਨਾ, ਵੇਚਣਾ ਅਥਵਾ ਵੱਟਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹਟਾਕੇ ਚੰਗੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਚਰਿਤ੍ਰਹੀਣਤਾ ਬਾਰੇ ਕਈ ਥਾਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮਾਣ :-

— **ਰੰਨ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਬਚਕੇ ਰਹਣਾ ਅਛੀ ਤਰਾ ਸੇ। ਰੰਨ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਬੁਰਾ ਹਾਲੁ ਕਰਿ ਦਿਤਾ ਅੰਬ੍ਰਸਰ ਜੀ ਮੈ ਲੋਕਾ ਦਾ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੪੫)**

— **ਸਿਖ ਤਾ ਪਟੇ ਗਏ ਕੁੜੀਆ ਦੇ ਮਾਰਨੇ ਤੇ...। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੫੨)**

ਨਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਰੀਤੀ 'ਅਨੰਦ ਮਰਿਯਾਦਾ' ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਾਈਆਂ

ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਖੜਿਆਂ ਕੀਤਾ।

ਰੰਗੂਨ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਲਿਖਕੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵੀ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਤਿਜੁਗੀ ਸਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਜੋ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ੧੮੬੩ ਈ. ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ, ਬੀਬੀਆਂ, ਮਾਈਆਂ ਸਭ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹਨ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਦਰਜੇ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਬਾਰ ਬਾਰ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਜੰਮਦਿਆਂ ਮਾਰ ਦੇਣਾ, ਬੱਟਾ ਕਰਨ, ਦਮ ਲੈਣ ਆਦਿ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ੋਰ ਦੇਕੇ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ।

— **ਹੋਰ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਧੀ ਭੈਣ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀ ਲੈਣਾ, ਬਟਾ ਨਹੀ ਕਰਨਾ। (ਰਹਿਤਨਾਮਾ)**

— **ਜੋ ਕੁੜੀ ਮਾਰੇ ਕੇ ਤਾ ਬੇਚੇ ਕੇ ਤਾ ਬਟਾ ਕਰੇ ਅਰ ਜੇਕਰ ਅਛੀ ਤਰਾ ਮਲੂਮੀ ਹੋਏ ਜਾਵੇ ਤਾ ਓਸਦੇ**

ਨਾਲ ਨਹੀ ਬਰਤਣਾ, ਨਾ ਓਸ ਨੂ ਸੰਗਤ ਮੈ ਬੜਨ ਦੇਣਾ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੪)

— ਹੋਰ ਲਟਕੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਾਰਨੀ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਟਾ ਕਰਨਾ, ਨਾ ਲਟਕੀ ਦੇ ਦਮ ਲੈਣੇ। ਜੇਹੜਾ ਲਟਕੀ ਮਾਰੇ, ਬੇਚੇ, ਵਟਾ ਕਰੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਦਾ, ਘਰ ਦਾ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਨਹੀ ਬਰਤਨਾ। ਉਸਨੂ ਸੰਗਤ ਬਿਚ ਨਹੀ ਬੜਨ ਦੇਣਾ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੦)

— ਹੋਰੁ ਆਗੇ ਜੋ ਲੜਕੀ ਮਾਰ ਦੇਣੇ ਦਾ ਅਰੁ ਲੜਕੀ ਬੇਚਣੇ ਦਾ, ਬਟਾ ਕਰਿਨੇ ਦਾ ਬਡਾ ਪਾਪੁ ਹੈ। ਜੋ ਮਾਰਨੇ ਦਾ ਏਹੁ ਪਾਪੁ ਹੈ ਜੋ ਲੜਕੀਆ ਮੈ ਬਹੁਤ ਈ ਗੁਣ ਹੈਨ, ਅਨੇਕ ਤਰਾ ਦੇ ਸੁਖ ਦਿੰਦੀਆ ਹੈਨ। ਇਸਤਰੀਆਂ, ਗਿਣੇ ਨਹੀ ਜਾਦੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਤੇ। ਕੁੜੀ ਦਾ ਮਾਰਨਾ ਗਊ ਤੇ ਬੀ ਬਡਾ ਪਾਪ ਹੈ, ਅਰੁ ਬਟਾ ਕਰਨੇ ਤੇ, ਦੰਮ ਲੈਣੇ ਤੇ ਕੁੜੀ ਕੋ ਬਰ ਅਛਾ ਨਹੀ ਮਿਲਦਾ, ਕੇ ਬੁਢਾ ਕੇ ਕਿਸੋਹਣਾ ਲਭਦਾ ਹੈ। ਦੰਮ ਲੈਣੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਘਰ ਰਿਜਕੁ ਨਹੀ ਰਹਿਦਾ। ਕੁੜੀ ਬਹੁਤੁ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾਲੇ ਕੁੜੀ ਬਿਭਿਚਾਰਨੀ ਹੋਇ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਥਾਈ ਖਰਾਬੁ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਏਹੁ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਮਾਪਿਆ ਕੋ ਲਗਦਾ ਹੈ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੯)

— ਇਕ ਹੋਰੁ ਬੀ ਬਾਤ ਸਭਨਾ ਨੂ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ ਜੋ ਨਾ ਕੋਈ ਕੁੜੀ ਮਾਰੇ ਨਾ ਬੇਚੇ, ਨਾ ਬਟਾ ਕਰੇ।

ਜੋ ਏਹੁ ਬਾਤ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤਾ ਓਸਨੂ ਸੰਗਤ ਮੈ ਨਾ ਬੜਨ ਦੇਣਾ। ਜੇ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤਾ ਆਖਣਾ ਫੇਰ ਨਾ ਆਈ। ਨਾ ਹਟੇ, ਜੁਤੀਆ ਮਾਰਕੇ ਕਢ ਦੇਣਾ, ਕੁਛ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੫੨)

ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਕਦਮ- ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜੋ ਅੱਗੇ ਚੱਲਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਰੀਤੀ ਚੱਲਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੀਬੀਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਅਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਜੋ ਅਨੇਕਾਂ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਚੋ ਇੱਕ ਸੀ ਲੜਕੀਆਂ ਅਤੇ ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਧਾਉਣੀ।

੧੮੬੩ ਈ. ਵਿੱਚ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। '**ਸਾਰੇ ਬਹੀਰ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣਾ ਜੋ ਪੰਦਰਾ ਸੋਲਾ ਬਰਸ ਤੇ ਘਟ ਕੋਈ ਨਾ ਕੁੜੀ ਬਿਆਹੇ।**' ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਭੇਜੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਿਆਹ ਯੋਗ ਉਮਰ ਹੋਰ ਵਧਾਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਅਠ੍ਹਾਰਾਂ ਸਾਲ ਅਤੇ ਲੜਕਿਆਂ ਦੀ ਵੀਹ ਸਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਇਹ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕ ਤਾਂ ਐਸੀ ਗਲ਼ ਕੀ ਸੋਚਦੇ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸ

ਸਮੇਂ ੧੦ ਸਾਲ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਸੀ।

ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਮੈਂ ਏਥੇ ਇਹ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ੧੮੬੦ ਈ. ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਹ ਯੋਗ ਉਮਰ ੧੦ ਸਾਲ ਮੰਨੀ ਗਈ ਸੀ। ੧੮੯੧ ਈ. ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ੧੩ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ੧੯੩੧ ਈ. ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ 'ਸ਼ਾਰਦਾ ਐਕਟ' ਬਣਿਆ। ਇਸ ਐਕਟ ਅਨੁਸਾਰ ੧੪ ਸਾਲ ਦੀ ਲੜਕੀ ਅਤੇ ੧੮ ਸਾਲ ਦੇ ਲੜਕੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਯੋਗ ਉਮਰ ਦੇ ਮੰਨੇ ਗਏ। ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ੧੯੪੯ ਈ. ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਰਦਾ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਅਤੇ ਲੜਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਹ ਯੋਗ ਉਮਰ ੧੫ ਸਾਲ ਅਤੇ ੧੮ ਸਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ੧੯੭੮ ਈ. ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇਸ ਐਕਟ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਹ ਸਮੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਲੜਕੀ ਦੀ ਉਮਰ ੧੮ ਸਾਲ ਅਤੇ ਲੜਕੇ ਦੀ ਉਮਰ ੨੧ ਸਾਲ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਵੀ ਇਹੋ ਹੀ ਨਿਯਮ ਲਾਗੂ ਹੈ।

ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ :-

— **ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬੀ ਏਹੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਜੋ ਅਠਾਰਾ ਬਰਸਾ ਦੀ ਲੜਕੀ, ਬੀਸ ਬਰਸ ਦਾ ਲੜਕਾ ਹੋਵੇ ਤਾ**

ਬਿਆਹੁ ਕਰਨਾ, ਉਰੇ ਨਹੀ ਕਰਨਾ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੨੩)

— ਹੁਣ ਇਉ ਕਰੋ, ਅਠਾਰਾ ਬਰਸ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪੜੌਣਾ ਘਟ ਨਹੀ ਪੜੌਣਾ, ਛੋਟੀ ਹੈ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੪੪)

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਤੱਥਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੰਮ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ੧੯੭੮ ਈ. ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਕਿੰਨ੍ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗਲ਼ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਤੱਥ ਦੂਸਰੇ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੱਸੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।

ਧਾਰਮਿਕ ਮਹੱਤਵ– ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਗਿਰਾਵਟ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਭੈੜੇ ਕੰਮਾ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ, ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਉਣੇ ਆਦਿ ਵਿੱਸਰ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਕੇ ਮੁੜ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮਰਿਯਾਦਾਵਾਂ ਵੱਲ ਮੋੜਿਆ। ਲੋਕ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਭੈੜੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਸਤਿਜੁਗੀ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਲਿਖੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ, ਬਾਣੀ ਪੜਨ, ਪਾਠ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭੋਗ ਪੁਆਉਣ ਅਤੇ ਜਪੁ, ਜਾਪੁ, ਰਹਿਰਾਸ, ਸੁਖਮਨੀ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਆਰਤੀ ਸੋਹਿਲਾ ਇਹਨਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਾਸ-ਸੁਾਸ ਨਾਮ ਜਪਣ, ਸਵੇਰੇ ਝਲਾਂਗੇ ਉੱਠਕੇ ਸਕੇਸ਼ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਬਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਨ, ਗੁਰਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਚੱਲਣ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

— **ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ। ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕਰੋ ਪ੍ਰਭਾਤੇ। ਭੋਗ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਓ ਜਿਤਨੇ ਪੁਜ ਆਵਨ। ਸੋ ਇਕ ਦੂਖ ਕਿਆ ਸਭੀ ਦੂਖ ਮਿਟ ਜਾਵਨਗੇ, ਸਤਿ ਕਰ ਮੰਨਣਾ।**
(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੩)

— **ਸੋ ਭਾਈ ਬਾਣੀ ਸਭ ਨੇ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ, ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਨੇ। ਜੋ ਬਾਣੀ ਪੜੇਗਾ ਅਰ ਭਜਨ ਕਰੇਗਾ, ਸੋ ਉਸਕੇ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਸੁਖ ਹੋਨਗੇ। ਰਿਜਕ ਦੇ ਬਿਚ ਬੀ ਬਰਕਤ ਹੋਊਗੀ। ਸਰੀਰ ਬੀ ਅਰੋਗ ਰਹੇਗਾ। ਹਰਿ ਤਰਾ ਸੇ ਉਸ ਸਰੀਰ ਦੀ ਗੁਰੂ ਰਛਿਆ ਕਰੇਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੩)**

— **ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਅਰੁ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਉਣਾ, ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਨਾ। ਏਸ ਰੀਤ ਦੇ ਵਿਚ ਜੋ ਚਲੇਗਾ, ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ, ਓਸਨੂ**

ਦੁਖ ਬੀ ਨ ਹੋਊਗਾ। ਸੈ ਉਪਾਧਾ ਓਸਦੇ ਸਿਰੋ ਟਲ ਜਾਣਗੀਆ। ਇਹੁ ਬਚਨ ਮੇਰੇ ਜਰੂਰ ਮੰਨਣੇ। ਏਹੁ ਨਵੇ ਥੜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੧੦)

— ਸਭਨੂ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਈ। ਜੇ ਪੁਜ ਆਉਣ ਤਾ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਕੰਠ ਕਰਨ, ਨਹੀ ਤਾ ਜਪ, ਜਾਪ, ਰਹਿਰਾਸ, ਆਰਤੀ ਸੋਹਿਲਾ, ਸੁਖਮਨੀ, ਆਸਾ ਦੀ ਬਾਰ ਸਭ ਕੰਠ ਕਰਨ ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ, ਨਾਲੇ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਨਾਇਕੇ ਪੜਨਾ। ਨਾਲੇ ਫੇਰ ਬਾਣੀ ਪੜਕੇ ਜਿਤਨਾ ਬਣਿ ਆਵੇ ਉਤਨਾ ਭਜਨ ਕਰਨਾ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੧੩)

— ਅਛੀ ਤਰ੍ਹਾ ਨਿਗਾ ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਲੇਵਹੁ ਸਾਰੇ ਹੀ, ਬਾਣੀ ਪੜਨ ਬਾਲਾ ਕੋਈ ਭਾਵੇ ਡਿਗਾ ਹੋਵੈ, ਨਹੀ ਬਾਣੀ ਪੜਨ ਬਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਡਿਗੇ ਹੋਣਗੇ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੧੩)

— ਸੋ ਜੀ ਮੇਰਾ ਤਾ ਏਹੋ ਕਹਣਾ ਹੈ ਬਾਰੰਬਾਰ ਦਾ ਜੋ ਬਾਣੀ ਪੜੋ ਨਾਲੇ ਭਜਨੁ ਕਰੋ, ਦੋਮੇ ਕਰਨੇ। ਭਜਨ ਬਿਨਾ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪਰੀਤੀ ਨਹੀ ਲਗਦੀ ਤੇ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾ ਭਜਨ ਨਾਲ ਪਰੀਤੀ ਨਹੀ ਲਗਦੀ ਭਜਨੁ ਬਿਨਾ ਬਾਣੀ ਭਾਮੇ ਪੜੇ ਈ, ਪਰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਮਤ ਨੂ ਨਹੀ ਸਮਝਾ ਜਾਦਾ।

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੩੩)

ਸੁੱਚ ਸੋਧ ਰੱਖਣੀ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਜੂਠਾ ਨਾ ਖਾਣਾ, ਆਏ ਗਏ

ਦੀ ਅੰਨ ਬਸਤ੍ਰ ਨਾਲ ਜਥਾਸ਼ਕਤ ਮਦਦ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

— **ਏਹ ਭੀ ਸਭ ਕੋ ਸੁਣਾਇ ਦੇਈ ਜੂਠਾ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂ ਦੇਵੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਜੂਠਾ ਲੇਵੇ। ਏਹੁ ਕਾਸਦਾ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹੈ? ਜੀਅ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਧੇ ਤੇ ਕੀਧੇ ਕੁਬਾੜ ਖੁਲ ਗਏ ਹੈਨ ਕੌਡੇ ਮਾਗੁ...ਜੂਠਾ ਖਾਣਾ ਭਜਨ ਬਾਲਿਆ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀ।**

— **ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤਾ ਬਚਨ ਮੰਨਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾ ਏਹੁ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਹਾ ਹੈ ਅਜ ਦੇ ਸਮੇ। ਮੈ ਤਾ ਜੂਠਾ ਟੂਕ ਖਾ ਕੇ ਕੋਈ ਨਹੀ ਡਿਠਾ ਬਬਾਨਾ ਉਤੇ ਚੜਾ ਜਾਦਾ। ਬਚਨ ਮਨਕੇ ਤਾ ਅਨੇਕ ਉਧਰੇ ਹੈ। (ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੧੨)**

— **ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਤੂ ਜੋ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਦਿ ਦੀ ਬਾਤ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਸੋ ਜੀ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦੁ ਤਾ ਮੇਰਾ ਬਚਨੁ ਹੈ। ਜੋ ਬਚਨੁ ਮੰਨੇਗਾ ਓਸਕੋ ਅਨੇਕ ਸੁਖ ਹੋਣਗੇ। ਜੂਠੇ ਟੁਕੜੇ ਤੇ ਕੁਛੁ ਨਹੀ ਲਾਭੁ ਹੁੰਦਾ।...ਸਭ ਕੋ ਹੁਕਮੁ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ ਨਾ ਕੋਈ ਜੂਠਾ ਦੇਵੇ ਕਿਸੇ ਕੋ, ਨਾ ਕੋਈ ਜੂਠਾ ਖਾਵੇ ਕਿਸੇ ਦਾ।**

(ਹੁਕਮਨਾਮਾ-੬੧)

ਸਾਹਿਤੱਕ ਮਹੱਤਵ– ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਮੈ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਅਥਵਾ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਥਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਾਹਿੱਤਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਮ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਾਹਿੱਤਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਲਈ ਛੱਡਦਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਏਨ੍ਹਾ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਈਆਂ, ਬੀਬੀਆਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਜੋ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖੇ ਹਨ ਉਸ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਉਹ ਧੰਨ ਸਨ– ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਣ ਲਈ ਖ਼ੂਬ ਤਕੜਾਈ ਰੱਖੀ ਸੀ ਅਤੇ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਤੇ ਨਿਗ਼ਰਾਨੀ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਵੀ 'ਚੇਤਾਵਾਨੀ' ਲਿਖਕੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਰੰਗੂਨ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪੰਜਾਬ ਲਿਆਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਬੇਬਸੀ ਅਥਵਾ ਨਾਕਾਮੀ ਸਮਝੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ! ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਛੱਡੇ ਗਏ ਮੁਖ਼ਬਰਾਂ ਰਾਹੀ ਲਗਾਤਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ

ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲਿਆਉਣ ਬਾਰੇ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਹੀ ਸੀ ਮਿਲ ਰਹੀ।

ਬਾਬਾ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮੁਖ਼ਬਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਲੈਫ਼ਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਕੋਲ ਸੂਚਨਾ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਚੰਦੋ ਬਾਰੇ ਵੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਹਕੀਕਤ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਬਚਾਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕਰ ਆਏ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵੀ ਲੈ ਆਏ ਸਨ। ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਗਲ਼ ਸੀ। ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਨਕਲ ਤੁਰੰਤ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਉਹਨੀ ਦਿਨੀ, ਅਰਥਾਤ ੧੮੭੭ ਈ. ਵਿੱਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦੇਣ ਬਾਬਤ ਦਰਖ਼ਾਸਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫ਼ਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਪਾਸ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹਿਲਜੁਲ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਹਵਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਲੱਗ

ਪਏ ਅਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਪਾਠ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀ ਹਵਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚੰਡੀ ਦਾ ਵਾਰ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉਭਰਨੀਆਂ।

ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਫੜੇ ਗਏ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਰੰਗੂਨ ਦੇ ਚੀਫ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ ਤਕੜੇ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਕਈ। 'ਵੱਡੇ ਗੋਰੇ' ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਆਉਣ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈ ਜਾਣ ਬਾਬਤ ਪੁੱਛਿਆ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਗਲ਼ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ, ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ (ਨੰ:੭) ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੰਘ ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਰੰਗੂਨ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮੁਖ਼ਬਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਗਾਊਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੋਈ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਐਸੇ ਹੌਸਲੇ ਨੂੰ, ਉੱਦਮ ਨੂੰ ਕੀ ਅਸੀ 'ਧੰਨ' ਨਹੀ ਆਖਾਂਗੇ? ਲਓ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਦੇ ਇੱਕ ਰੋਚਕ ਗਾਥਾ ਸੁਣੋ।

ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੮੦ ਈ. ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਰੂਸ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਤਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਈ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਿਆ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਰੰਗੂਨ ਜਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਤਾਸ਼ਕੰਦ ਤੋਂ

ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਿਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਜਾਸੂਸ ਗੁਲਾਬ ਖਾਂਨ ਨੇ ਮਿੱਤਰ ਬਣਕੇ ਸਾਰੀ ਗਲ਼ ਪਤਾ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਕੜਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੱਡਾ ਇਨਾਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਤੱਕ ਆਉਂਦਿਆਂ ਗੁਲਾਬ ਖਾਂਨ ਨੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਕੜਵਾਉਂਣ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਹਰ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਮਨੋਰਥਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ ਗੁਲਾਬ ਖਾਂਨ ਲੁਧਿਆਣੇ, ਸਾਹਨੇਵਾਲੇ ਥਾਣੇ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਸਾਰੀ ਗਲ਼ ਦੱਸ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਾਰ ਚੁਫ਼ੇਰੇ ਖ਼ੁਫੀਆ ਪੁਲਿਸ ਲਗਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਗਈ।

ਬਾਬਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਆਣਪ ਵਰਤੀ। ਉਸਨੂੰ ਗੁਲਾਬ ਖਾਂਨ ਦੀ ਨੀਯਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਹੀ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਬਾਬਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪਿੰਡ ਸਰਹਾਲੀ ਸ੍ਰ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਚੱਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਰੂਸ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਤਰ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤਾਕਿ ਉਹ ਪੱਤਰ ਸਿੱਧਾ ਰੰਗੂਨ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ਼ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਲਕੱਤਾ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਤਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਸਰਹਾਲੀ ਵਾਲਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਫ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੂਸੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਰੰਗੂਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਸ੍ਰ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪ ਰੰਗੂਨ ਨਹੀ ਗਏ, ਅਤੇ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਨਾ ਨਿਕਲੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਰਮਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮਾ ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਪੁਲਿਸ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੋ ਉਹ ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਬਰਦੀ ਪਾ ਕੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਪੁੱਜ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਫੇਰ ਉਹ ਮੌਲਮੀਨ ਸੂਬਿਆਂ ਪਾਸ ਗਿਆ। ਉੱਥੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਰਗੋਈ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਵਰੀ ੧੮੮੧ ਵਿੱਚ ਮਰਗੋਈ ਪੁੱਜ ਬੰਗਲੇ ਦਾ ਜੰਗਲਾ ਟੱਪ ਕੇ ਉਹ ਪੱਤਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪ ਉਸੇ ਰਾਤ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪਕੜਿਆ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ਇਹਨਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਹੌਸਲਿਆਂ ਨੂੰ। ਧੰਨ ਸਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਉਹ ਸਿੱਖ, ਜੋ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਔਕੜਾਂ ਸਹਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ।

ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅੰਬਾਲੇ ਤੱਕ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਤੋਂ ਉੱਤਰਦਾ ਅਥਵਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਕੋਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਗਰ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਤੁਰੰਤ ਪੁਲਿਸ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਬਾਲੇ ਤੋਂ ਕਲਕੱਤੇ ਤੱਕ ਰੇਲ ਵਿੱਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਰੰਗੂਨ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਰੰਗੂਨ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ

ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਕਰਜੇ ਲਏ ਪਰ ਰੁਕੇ ਨਹੀਂ। ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਸੋਟੀ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਖਲੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਰੱਖਣੇ, ਮੂੰਹ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ, ਦਸਤਾਰ ਦੇ ਪੇਚਾਂ ਵਿੱਚ, ਕਪੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੋਹਰੇ ਸੀ ਕੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਢੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੇ। ਕਈ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਾਰ ਰੰਗੂਨ ਗਏ ਸਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬੁੱਚੜ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਾਰ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਅੜਬੰਗੀ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਵੀ ਨਾ ਡਰਿਆ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਪੁੱਜ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ।

ਰੰਗੂਨ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਬਾਰੇ ਮੁਖ਼ਬਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚੋਰੀ ਨਕਲਾਂ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਪਹੁਚਾਉਣ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਖ਼ਤਰੇ ਝੱਲਕੇ ਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਲੇਖ ਨੂੰ ਹੋਰ ਲੰਮਾ ਹੋਣ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਕੁਝ ਔਕੜਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਮਰਯਾਦਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਆਪ ਵਧਾ ਲਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਹਿਰਾਵਾ, ਸੋਧ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣੀ ਇਹਨਾਂ ਚੋਂ ਕੁਝ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਕਲਕੱਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਰੁਕਣ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਸਤ੍ਰ ਬਦਲਦੇ ਸਨ। ਸੋਧ ਦਾ ਜਲ ਵੀ ਸਮੱਸਿਆ

ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਲਕੱਤੇ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ, ਸਿੰਘ ਉੱਥੇ ਰੁਕਦੇ ਸਨ ਜਿਥੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਪਾਣੀ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਮੈ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਹੈ; ਕਲਕੱਤੇ ਛੋਟੀ ਸੰਗਤ, ਬੜੀ ਸੰਗਤ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਗਤ, ਸਿਆਲਦਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇੱਕ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਛੋਟਾ ਰਿਹਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ (ਸੰਗਤ) ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਸਿੰਘ ਲੁਕ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਏਥੇ ਖੂਹ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਬਾਦੀ ਵੀ ਨਹੀ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਲੁਕ ਕੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਸੋਧ ਦੇ ਜਲ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਥਾਵਾਂ ਬੜੀਆਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਅਤੇ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪਕੜੇ ਗਏ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਲਕੱਤੇ ਠਹਿਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਇਹ ਪਤਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ :- 'ਬੜਾ ਬਜ਼ਾਰ, ਤੁਲਾ ਪੱਟੀ, ਛੋਟੀ ਸੰਗਤ, ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾੜੀ ਪੁਜਾਰੀ ਦੀ।'

ਰੰਗੂਨ ਵੀ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਖੂਹ ਦੇ ਜਲ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਵਿੱਚ ਫ਼ੈਰੀ ਸਟ੍ਰੀਟ ਤੇ ਬਣੇ ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਰ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਟੈਂਪਲ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਕਾਲੀ ਬਾੜੀ ਮੰਦਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਰੁਕਦੇ ਸਨ। ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੂਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਪਿਆਸੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਜਾਂ ਗੰਨੇ, ਖ਼ਰਬੂਜੇ ਜਾਂ ਤਰਬੂਜ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ। ਤਲਾਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇਹ ਯਾਤਰੂ ਗੱਡੀ ਅਥਵਾ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਹੀ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚਦੇ।

ਸਾਡੀ ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਪਾਤਰ ਉਹ ਸਿੰਘ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਰੰਗੂਨ ਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਦਦ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕੂਕੇ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ 'ਪਕੌੜੀਏ' ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਕਲਕੱਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਚਿਤਪੁਰ ਰੋਡ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਸੀ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਆਉਣ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਅਕਸਰ ਰੁਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਵਾਧੂ ਸਮਾਨ ਛੱਡਦੇ ਅਤੇ ਬਸਤ੍ਰ ਬਦਲਦੇ ਸਨ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਅਤੇ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਲੈਣ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਕੱਤੇ ਹੀ ੬ ਮਾਚੋਆ ਬਾਜ਼ਾਰ ਰੋਡ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਬਿਹਾਰੀ ਸਿੰਘ ਵੀ ਰੰਗੂਨ ਜਾਂਦੇ ਆਉਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਖ਼ਰਾਸ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਰਾਸੀਏ' ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਦਾ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਪੁਲਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਹੀ ਠਾਕੁਰ ਬਾੜੀ ਵਿਖੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਸਰਵੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਬਰਮਾ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਮੌਲਮੀਨ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸਨ। ਏਥੇ ਮੌਲਮੀਨ ਚਰਚ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਮੌਲਮੀਨ ਵਿਖੇ ਸੂਬਿਆਂ ਪਾਸ ਔਣ-ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਇਹਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਸਹਾਰ ਕੇ ਬਰਮਾ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਕੱਤੇ ਅਤੇ ਮੌਲਮੀਨ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲਾਲ ਧੰਨ ਸਨ।

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ- ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜੇ ਸਨ। ਲੇਕਿਨ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਈ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਅਤੇ ਸਮਝ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗਾਲ਼ ਕੇ ਅਥਵਾ ਲੋਹ ਥੱਲੇ ਅਗਨ ਭੇਂਟ ਕਰਕੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕਈ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਏ, ਕਈ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲਾਸ਼ੀਆਂ ਲੈਂਦਿਆਂ ਸਮੇਂ ਪਕੜੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੇ ਕੇਵਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੀ ਬਚੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਰਵਾਜੇ ਤੇ ਸਥਾਈ ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀ ਬੈਠੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦੇ ਗੁਪਤ ਪਾਠਾਂ ਕਾਰਨ ਆਏ ਦਿਨ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਪੁਲਿਸ ਵੜਕੇ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਂਦੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ

ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੫ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਉਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਧੱਕੇ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇਗਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਸਦੇ ਧੱਕੇ ਨੂੰ ਨਹੀ ਬਖਸ਼ਾਂਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਵਾਲਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗ਼ਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਕੇਵਲ ਉਤਾਰੇ ਹੀ ਹੁਣ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ ਜੋ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖ ਲਏ ਸਨ। ਕਈ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਵੀ ਖੰਡਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਸਖ਼ਤੀ ਦੇ ਉਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੁ ਵੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਤਰਾ ਕਰਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਹਿੱਸੇ ਵੀ ਬਣ ਗਏ। ਉਪਰੋਕਤ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਕੇ ਜੋ ਉਤਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਸਭ ਛਾਪ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਪਹਿਲਾਂ ਜੁੜਵੇਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਖ਼ੀਰ ਤੱਕ ਇੱਕੋ ਲਾਈਨ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜੁੜੀ ਹੋਈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜਕਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਣ ਦਾ ਚਲਨ ਨਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜੁੜਵੇਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਉਤਾਰੇ ਮਿਲੇ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਜੁੜਵੇਂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਨ। ਪਰ ਅਸੀ ਛਾਪਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਪੈਰ੍ਹੇ ਬਣਾਕੇ ਛਾਪੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਠਕ

ਸੋਖਿਆਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣ। ਜਲਦੀ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰੇ ਕਰਦਿਆਂ ਅਥਵਾ ਉਤਾਰੇ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮੇਂ ਲਗ-ਮਾਤਰ ਵਿੱਚ ਅਥਵਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਫ਼ਰਕ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜੁਲਾਈ ੧੯੮੦ ਈ. ਵਿੱਚ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਦੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਰੰਗੂਨ ਪਕੜੇ ਗਏ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲਿਖੇ ਉਹ ਦੋਨੋਂ ਮੂਲ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨੇਸ਼ਨਲ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਸੁਰਖ਼ਿਅਤ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਥੋਂ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੋਟੋ ਕਾਪੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਨੰ:੬੨ ਅਤੇ ੬੩ ਤੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਅਤੇ ਸ਼ੁਧਤੱਮ ਸਰੂਪ ਹਨ।

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਿਆ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹੀ ਕੁ ਹੋ ਸਕੀ ਹੈ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਸਿਘਾਂ ਬਾਰੇ ਅਥਵਾ ਹੋਰ ਜੋ ਲੋੜ ਸਮਝੀ ਹੈ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਰ੍ਹੇ ਅਤੇ ਫੁਟਨੋਟ ਸੰਪਾਦਕੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰਤੀਬ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ੬੫ ਤੱਕ ਦੇ ਅੰਕ ਵੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਹੇਠ ਹੀ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ।

ਵਿਗੜਿਆ ਸਰੂਪ– ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਕੋਲੋਂ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਈਆਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫ਼ਰਕ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ 'ਬਾਹਰੋਂ ਮਿਲਿਆ ਇੱਕ ਐਸਾ ਹੀ ਹੁਕਮਨਾਮਾ (ਨਮੂਨੇ ਵਜੋਂ) ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਪਾਠਕ ਪੜ੍ਹਨਗੇ, ਫ਼ਰਕ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਆਏ ਸੰਦਰਭ ਠੀਕ ਹਨ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਵਿਗੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ :-

— ਅਸਵਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਕਾਸਨੂ **ਰਖਣੇ** ?
— ਕੰਮਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਰਖ **ਲੇਵਣੇ**।
— ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜ਼ਮੀਨ ਮੰਗੇ ਤਾ ਦੇ **ਦੇਵਣੀ**।
— ਭਾਈ ਐਸਾ ਸਮਾ ਜਾ **ਆਵਦਾ ਹੈ**।
— ਜੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀ **ਕਰਾਵਦੀ**।
— ਲੀੜਾ ਕਪੜਾ **ਦੇਵਣਾ**।
— ਅਖਰ ਪੜਾ **ਦੇਵਣੇ**।
— ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ **ਬੁਲਾਵਣੀ**।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀ ਆਈ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਗਿਆਤ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਨੂੰ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਹਰੋਂ ਕਈ ਹੋਰ ਉਤਾਰੇ ਵੀ ਮੇਰੇ

ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨ ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਹਨ। ਐਸੇ ਉਤਾਰੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਜੋ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਖ਼ੋਜ ਦੌਰਾਨ ਲੱਭਦੇ ਜਾਣਗੇ, ਅਗਲੀਆਂ ਐਡੀਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮਾੜੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ- ਇੱਕ ਗਲ਼ ਹੋਰ ਕਰਨੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਮਤਭੇਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢੇ ਗਏ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲ਼ਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ, ਆਖੇਪਕਾਰੀ ਕਰਕੇ ਛਪਵਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਐਸਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 'ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ' ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਆਖੇਪਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਛਾਪ ਦਿੱਤੇ। ਇਹਨਾਂ ਮਾੜੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਛਪਿਆਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਆਖੇਪਕਾਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇੱਕ ਪੁਸਤਕ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਏਥੇ ਏਨ੍ਹਾ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਿੱਥ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਭੱਦਰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਆਖੇਪਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲ਼ਤ ਸੀ। ੧੮੭੭ ਈ. ਤੋਂ ੧੮੮੧ ਈ. ਤੱਕ ਅਨੇਕਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲਾਸ਼ੀਆਂ ਸਮੇਂ ਪਕੜੇ ਸਨ ਅਤੇ

ਕਈ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਕੇ ਮੁਖ਼ਬਰਾਂ ਨੇ ਬਾਰਬਟਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰ. ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਰਾਹੀ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾਏ ਸਨ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਨਹੀ ਸਗੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਭੇਜੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ Kuka Movement, Freedom Struggle in Punjab ਦੇ ਪੰਨਾ ੨੨ ਤੋਂ ੭੨ ਤੱਕ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਪਏ ਅਥਵਾ ਮੇਰੀ ਉਪਰੋਕਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਛਪੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਆਖੇ ਪਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਹਕੀਤਕ ਵੀ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ।

ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਖੇਪਕਾਰੀ ਵਾਲੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਛਾਪੇ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈਸ ਦੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗ਼ਲਤ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਨਾ ਛਾਪਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਵੱਲੋਂ ਅਸਲ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਨਾ ਮਿਲ ਜਾਣ। ਪਰ ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਂ ਜਾਣ-ਬੁਝ ਕੇ ਆਖੇਪਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਫੇਰ ਉਹ ਸਿਆਣੀ ਗਲ਼ ਕਿਉਂ ਮੰਨਦੇ? ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਜਤਨਾਂ ਬਾਰੇ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਵੇਰਵਾ ਜੱਸ ਜੀਵਨ-

ਹਿੱਸਾ-੩ ਦੇ ਪੰਨੇ ੧੬, ੨੫, ਅਤੇ ੨੬ ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਆਪ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾਣ-ਬੁਝ ਕੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਖੇਪਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕੋਟਾਨ ਕੋਟ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਖ਼ੋਜ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਛਪਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਣ ਤੱਕ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ 'ਕਵੀ' ਜੀ ਦਾ ਕਾਫੀ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਕਵੀ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ। ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਟਾਈਪ ਸੈਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉੱਦਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਸ੍ਰ. ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਬੀਰ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੀ ਸ਼ਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ।

ਏਥੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਕੌਰ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਜੋ ਮੇਰੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਕਰਕੇ ਉਪਜੇ ਵਿਘਨਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀ ਲੋੜ ਦਾ ਧਿਆਨ ਤਾਂ ਰੱਖਦੀ ਹੀ ਰਹੀ, ਸਗੋਂ ਸਮਾ ਕੱਢਕੇ ਪਰੂਫ਼ਰੀਡਿੰਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਰਹੀ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇੱਕ ਗਲ਼ ਹੋਰ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ, ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਦਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਠੀਕ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਸ਼ਰੇਅ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੋ ਕਮੀਆਂ ਜਾਂ ਗ਼ਲਤੀਆ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹੈਨ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਕੇਵਲ ਮੇਰੀ ਹੈ। ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਸਾਰੂ ਸੁਝਾਅ ਲਿਖ ਭੇਜਣਗੇ, ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਗੇ।

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
੨੩੪੮/ਬੀ, ਰਾਜਾ ਪਾਰਕ,
ਸ਼ਕੂਰ ਬਸਤੀ,
ਦਿੱਲੀ-੧੧੦੦੩੪

ਹੁਕਮਨਾਮੇ

ਰਹਿਤਨਾਮਾ

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੁਮ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਭੈਣੀ ਦਾ, ਸੰਬੂਹ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ।

ਹੋਰੁ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਿਆ ਭੈਣੀ ਤੇ। ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਉਠਕੇ ਗੜਵਾ ਲਜਾਇ ਕਰ ਮਦਾਨੇ ਹੋਇ ਔਣਾ। ਦੋ ਵਾਰੀ ਗੜਵਾ ਮਾਜਨਾ। ਮਦਾਨ ਬਸਤ੍ਰ ਲਾਹਿ ਕੇ ਜਾਨਾ, ਦਾਤਣ ਕਰਨੀ। ਫੇਰ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰਨਾ, ਬਾਣੀ

ਪੜਨੀ। ਜੇ ਕੰਠ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਕੰਠ ਕਰ ਲੈਣੀ ਸਰਬ ਮਾਈ ਬੀਬੀ ਸਰਬ ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਨੇ। ਜਪੁ ਜਾਪੁ ਦੂਹਾ ਦੇ ਹਜਾਰੇ ਕੰਠ ਕਰਨੇ। ਰਹਿਰਾਸ, ਆਰਤੀ ਸੋਹਿਲਾ ਏਤਨੀ ਤਾ ਜਰੂਰ ਹੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ, ਤੇ ਸੀਲ ਸੰਤੋਖੁ ਸਭ ਨੇ ਰਖਣਾ। ਭਜਨੁ ਅਠੇ ਪਹਰ ਕਰਨਾ ਗੁਰੂ ਸਚੇ ਦਾ।

ਹੋਰੁ ਪਰਾਈ ਧੀ ਭੈਣ ਆਪਣੀ ਜਾਨਣੀ। ਪਰਾਇਆ ਹਕੁ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਗੇ ਹੀ ਲਿਖ ਛਡਿਆ ਹੈ 'ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ।' ਜੋ ਕੋਈ ਭਜਨੁ ਪੁਛਕੇ ਨਾ ਕਰੂਗਾ ਉਸਦਾ ਮੂਹ ਦੁਹੀ ਜਹਾਨੀ ਕਾਲਾ ਹੋਊਗਾ। ਹੋਰੁ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੰਦਾ ਫਿਕਾ ਨਹੀ ਬੋਲਣਾ, ਖਿਮਾ ਕਰਨੀ। ਬੋਲੂ

ਕੁਬੋਲੁ ਸਹਿ ਜਾਣਾ ਸਭ ਦਾ। ਜੋ ਕੋਈ ਮਾਰੇ ਕੁਛੁ, ਤਾ ਭੀ ਖਿਮਾ ਕਰਨੀ, ਤੁਸਾ ਦਾ ਰਛਕ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਹਰਿ ਬਖਤ ਤੁਸੀ ਬਹੁਤ ਆਪਣੀ ਭਲਾਈ ਛਪਾਉਣ ਦੀ ਕਰਨੀ। ਹਰਿ ਬਖਤ ਦੁਵਾਨੁ ਲਾਉਣਾ, ਹਰਿ ਦਿਨ ਸਬਦੁ ਕੀਤਰਨੁ ਕਰਨਾ।

ਜੇਕਰ ਜਗ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਚੌਕਾ ਦੇਣਾ। ਭਾਡੇ ਕੋਰੇ ਲਿਆਉਣੇ। ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਚਰਨ ਧੋਇਕੇ ਬੜਨਾ ਅਰ ਹੋਮ ਬੀ ਕਰਨਾ। ਪਹਲੇ ਚੌਕਾ ਦੇਣਾ ਹੋਮ ਦੀ ਜਗਾ, ਲਕੜੀ ਹੋਮ ਵਿਚ ਪਲਾਹ ਦੀ ਪਾਉਣੀ ਜਾ ਬੇਰੀ ਦੀ ਪਾਉਣੀ। ਫੂਕ ਨਹੀ ਮਾਰਨੀ ਹੋਮ ਵਿਚ। ਹੋਮ ਦੀ ਅਗ ਨੂ ਪਖੀ ਨਾਲ ਝਲਣਾ। ਪੰਜ ਆਦਮੀ ਹੋਮ ਵਿਚ ਪੋਥੀਆ ਉਤੋ

ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ। ਚਉਪਈ ਜਪੁ, ਜਾਪੁ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ[1], ਛੇਵਾ ਆਦਮੀ[2] ਅਹੂਤੀਆ ਪਾਵੇ। ਸਤਵਾ ਮਗਰੋ ਨਾਲ ਹੀ ਜਲ ਦਾ ਛਿਟਾ ਦੇਵੇ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਕਰਮੁ ਕਰੇ ਜਾਰੀ ਚੋਰੀ ਤਾ ਕਿਸੇ ਹੀ ਥਾ ਦੁਵਾਨੁ ਬਿਚ ਨਹੀ ਬੜਨ ਦੇਣਾ। ਜੇਕਰ ਜੋਰਾਬਰ ਹੋਵੇ ਤਾ ਸਭਨਾ ਨੇ ਇਹੁ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਜੀ ਏਹੁ ਆਦਮੀ ਏਥੇ ਆਉਣ ਜੋਗਾ ਈ ਨਾ ਰਹੇ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਮੇਰੀ ਮਤ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਹੈ। ਤੁਸੀ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਕੁਛ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਜੀ। ਹੋਰੁ ਜੀ ਸਭਨੇ ਹਥ ਜੋੜਨੇ ਪਰਮੇਸਰ ਅਗੇ ਜੋ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਡਾ

ਧਰਮੁ ਬਣਿਆ ਰਹੇ ਜੀ। ਹੋਰੁ ਕਛਾ ਰਖਣੀਆ, ਪਉਚਾ ਪਾਕੇ ਪਉਚਾ ਲਹੁਣਾ। ਹੋਰੁ ਜੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੰਦਾ ਕਰਮ ਛਪਾਉਣਾ ਨਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ। ਹੋਰੁ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਧੀ ਭੈਣ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀ ਲੈਣਾ, ਬਟਾ ਨਹੀ ਕਰਨਾ। ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਦੇ ਰਹਿਣਾ।

ਸਾਰੇ ਬਹੀਰ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣਾ ਜੋ ਪੰਦਰਾ ਸੋਲਾ ਬਰਸ ਤੇ ਘਟ ਕੋਈ ਨਾ ਕੁੜੀ ਬਿਆਹੇ। ਦਾਰੂ ਮਾਸ ਨਹੀ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ। ਖੌਫ ਰਖਣਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹਰਿ ਦਮ।

---

੧. ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਅਤੇ ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ ਇਹ ਬਾਣੀਆਂ ਹਵਨ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।
੨. ਭਜਨ ਵੀ ਕਰੇ।

ਹੁਕਮਨਾਮਾ

੨

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੁਮ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਹੋਰ ਸੰਬੂਹਿ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਭੈਣੀ ਦੇ 'ਜਿਨ੍ਹਾ ਦਿਸੰਦੜਿਆ ਦੁਰਮਤਿ ਵੰਞੈ ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ। ਹਉ ਢੂਢੇਦੀ ਜਗੁ ਸਬਾਇਆ ਜਨ ਨਾਨਕ ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ,' ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ[੧], ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ[੨] ਤੇ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ[੩], ਰਮੇਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਹੁਕਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ[੪] ਅਤੇ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ[੫], ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਦੋਨੋਂ[੬] ਤੇ ਜੋਗਾ

ਸਿੰਘ[੭] ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ[੮] ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹਿ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਬਿਵਾਹ ਦੀ ਬਾਤ ਖਰੀ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਸੁਆਗਮ ਕੇ ਬਿਚ ਹੀ ਵਿਆਹਿ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪੜ ਲੈਣਾ। ਹੋਰੁ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸਾਤਗੀ ਏਹੀ ਜੇਹੀ ਫੜਨੀ, ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਰਾ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰੇ ਉਸਦੇ ਬਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀ ਕਰਨਾ। ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂ ਮਾਰੇ ਤਾ ਬੀ ਸਬਰ ਕਰ ਜਾਣਾ। ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਖਿਮਾ ਧੀਰਜ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਸਦਾ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ ਜੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖਾ ਹੈ-ਹੋਹੁ ਸਭਨਾ ਕੀ ਰੇਣੁਕਾ ਤਉ ਆਉ ਹਮਾਰੈ ਪਾਸਿ। ਹੋਰ ਜੀ ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਹਿ ਫੇਰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾ

ਫੇਰ ਮਿਲਾਇ ਲੇਵੇ। ਜੋ ਕੋਈ ਏਸ ਧਰਮ ਵਿਚ ਚਲੂਗਾ ਤਾ ਉਸਨੂ ਸਭ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇ ਜਾਣਗੇ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ, ਪਰ ਕੰਮ ਖਿਮਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੈ ਬਡਾ।

ਹੋਰੁ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਸਬੂਹਿ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਆਪ ਵਿਚਾਰ ਲੈਣਾ ਜੋ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਹੈਨ। ਮੇਰੀ ਬੁਧ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਹੈ, ਮੈ ਤਾ ਕੁਛ ਜਪੁ ਤਪੁ ਨਹੀ ਕੀਤਾ। ਕਰਮੁ ਨ ਜਾਣਾ ਧਰਮੁ ਨ ਜਾਣਾ ਲੋਭੀ ਮਾਇਆਧਾਰੀ। ਨਾਮੁ ਪਰਿਓ ਭਗਤੁ ਗੋਵਿੰਦ ਕਾ ਇਹ ਰਾਖਹੁ ਪੈਜ ਤੁਮਾਰੀ। ਮੇਰੀ ਲਜਿਆ ਤੁਸੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੇ ਰਖਣੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀ ਭਲੇ ਹੋਵਹੁਗੇ ਤਾ ਮੈਨੂ ਬੁਰਾ ਕਿਸੇ ਨਹੀ ਆਖਣਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਛੇ ਅਰ ਮੈਨੂ ਬੀ ਬਖਸ ਦੇਊਗਾ ਗੁਰੂ।

ਸਭ ਮਹੰਤ ਪੰਚ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ ਰਹਿਨਾ।

---

੧. ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਚੱਕ, ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ।

੨. ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਦਲ ਸਿੰਘ।

੩. ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਰਣ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਮਢੌਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ।

੪. ਪਿੰਡ ਪਿੱਥੋ, ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ।

੫. ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਸਾਧਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।

੬. ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਅੱਛਰਵਾਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਅਤੇ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਜੀਵਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਰਾਇਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ।

੭. ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਧੂੜਕੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।

੮. ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਮੱਖਣ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਸੈਦੋ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।

ੴ

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਸੰਬ੍ਰਹਿ ਸੰਗਤ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ ਜੀ, ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਸੰਬ੍ਰਹ ਮਾਈ ਬੀਬੀ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ। ਹੋਰੁ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਖੁਸੀ ਹੈ ਜੀ, ਸੰਬ੍ਰਹ ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਸੁਖ ਮੰਗਦੇ ਹਾ ਹਮੇਸਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਾਸੋ।

ਹੋਰ ਤਾ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕੋਈ ਦੂਖ ਨਹੀ ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਛੋੜੇ ਦਾ ਹੋਇ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਏ ਦੂਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੇਟਣ

ਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਚਾਹੂਗਾ ਤੁਰਤ ਹੀ ਮੇਟ ਦੇਊਗਾ। ਸੋ ਜੀ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਵਰ ਪਾਈ। ਜਿਸ ਜਿਸ ਦੀ ਚਿਠੀ ਆਈ ਹੈ ਅਰ ਜਿਸ ਜਿਸ ਜੋ ਚੀਜ ਭੇਜੀ ਹੈ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਸੋ ਸਾਨੂ ਸਭ ਚੀਜ ਮਿਲੀ ਰੁਪਏ ਕਪੜੇ ਤੇ ਆਦ, ਗਲਾਸ ਦੁਇ ਬੀ ਮਿਲੇ। ਇਕ ਜਾਨਬਰ ਭੀ ਮਿਲਾਂ। ਸਭ ਸੰਗਤ ਦੀ ਖਵਰ ਸੁਨਕੇ ਹਰੇ ਹੋ ਗਏ ਹਾ। ਸਭਨੇ ਜੋ ਬਚਨ ਬਲਾਸ ਬੋਲਿਆ ਹੈ ਸੋ ਸਭ ਸਮਝਾ ਅਛੀ ਤਰਾ। ਇਕ ਨਾਮ ਗਾਮ ਸਮਝ ਤਾ ਲਏ ਸਭਦੇ, ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕਰਕੇ ਨਹੀ ਲਿਖੇ। ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਲਿਖਣੇ ਤੇ ਕਾਗਦ ਬਹੁਤ ਬਧ ਜਾਦਾ ਹੈ ਨਾਲੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹਰਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈ ਇਕੇਲਾ ਲਿਖਣ ਬਾਲਾ ਹਾ।

ਮੈ ਇਹ ਬਾਤ ਸਮਝੀ ਜੋ ਸੰਗਤਿ ਕੋ ਬੀ ਬਡਾ ਭਾਰੀ ਦੁਖ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ। ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕਰੋ ਪ੍ਰਭਾਤੇ। ਭੋਗ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਓ ਜਿਤਨੇ ਪੁਜ ਆਵਨ। ਸੋ ਇਕ ਦੁਖ ਕਿਆ ਸਭੀ ਦੁਖ ਮਿਟ ਜਾਵਨਗੇ, ਸਤਿ ਕਰ ਮੰਨਣਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਬਚਨ ਹੈ ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਧੁ ਨਾਮੁ। ਨਾਮ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਬਡਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ, ਪਰਸਪਰ ਮੇਲਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਨਾਮ ਵਿਚ ਕੇਡੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਸੋ ਕਈ ਹਜਾਰ ਭੋਗ ਪਿਆ ਹੈ ਨਾਮ ਕੀ ਕਲਾ ਸੇ, ਅਰ ਕਈ ਹਜਾਰ ਸਿੰਘ ਬਾਣੀ ਦੇ ਉਚਾਰ ਨੂ ਲਗਾ ਹੈ, ਅਰ ਬਾਣੀ ਨਾਮ ਕੇ ਗੁਣਾ ਕੋ ਉਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸੋ ਏ ਦੋਨੋ ਅਮੋਲਕ ਚੀਜਾ ਹੈ। ਏਨਾ ਕਾ ਕੁਛ ਮੁਲ ਨਹੀ ਕਹਿਆ ਜਾਦਾ। ਸਿਖਾ ਨੂ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਆਪ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਤੁਸੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਉਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਤੁਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਕੰਮ ਕਿਰਤ ਕਰਦੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਆਗਾਹਾ ਕੂ ਤ੍ਰਾਘਿ ਪਿਛਾ ਫੇਰਿ ਨ ਮੁਹਡੜਾ। ਨਾਨਕ ਸਿਝਿ ਇਵੇਹਾ ਵਾਰ ਬਹੁੜਿ ਨ ਹੋਵੀ ਜਨਮੜਾ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜੰਮਣਾ ਮਰਨਾ ਜੂਨਾ ਨੂ ਬੜਾ ਈ ਦੁਖ ਹੈ। ਮਨੁਖਾ ਜਨਮ ਤੇ ਬਿਨਾ ਕਹਾ ਨਾਮ ਦਾਨ ਇਸਨਾਨ ਹਥ ਆਵਦਾ ਹੈ। ਏਹੁ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਐਥੈ ਨਾਵਹੁ ਭੁਲਿਆ ਫਿਰਿ ਹਥੁ

ਕਿਥਾਊ ਨ ਪਾਇ। ਜੋਨੀ ਸਭਿ ਭਵਾਈਅਨਿ ਬਿਸਟਾ ਮਾਹਿ ਸਮਾਇ। ਹਰਿ ਨਾਮ ਵਿਚ ਵਡਾਈਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਹੀਆ ਹੈ। ਜਿਥੈ ਮਿਲਹਿ ਵਡਿਆਈਆ ਸਦ ਖੁਸੀਆ ਸਦ ਚਾਉ॥ ਤਿਨ ਮੁਖਿ ਟਿਕੇ ਨਿਕਲਹਿ ਜਿਨ ਮਨਿ ਸਚਾ ਨਾਉ।

ਨਾਮ ਕੀ ਤਾ ਅਮਿਤ ਵਡਾਈ ਹੈ। ਮੈ ਜੀਉ ਕਿਆ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾ। ਸੋ ਮੈ ਬਾਰ ਬਾਰ ਲਿਖਦਾ ਹਾ ਸੰਗਤ ਕੀ ਓਰ ਜੋ ਬਡੇ ਝਲ੍ਹਾਗੇ ਨਾਵਣਾ।[2] ਸੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਕੇ ਸਾਥ ਇਸਨਾਨ ਕਰੇ ਸਮੇਤ ਕੇਸੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕਰੇ ਉਸਕੋ ਮੋਤੀ ਦਾਨ ਦਾ ਪੁਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਸੁਵਰਨ ਦਾ, ਫੇਰ ਰੁਪੇ

ਦਾ, ਫੇਰ ਤਾਬੇ ਦਾ, ਫੇਰ ਅੰਨ ਦਾ, ਫੇਰ ਦੁਧ ਦਾ, ਫੇਰ ਜਲ ਦਾ। ਫੇਰ ਦਿਨ ਚੜੇ ਪੁਨ ਕੁਛ ਨਹੀ, ਪਿੰਡਾ ਧੋ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਸੋ ਜੀ ਏਹੁ ਮਹਾਤਮੁ ਦਸਮੇ ਪਾਤਸਾਹ ਨੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੇ ਉਚਾਰ ਆਪ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਜਿਤਨਾ ਬਣ ਆਵੇ ਉਤਨੀ ਰਾਤ ਤੇ ਕਰਨਾ ਜਰੂਰ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜਿਤਨੇ ਪੁਜ ਆਵਣ ਉਤਨੇ ਭੋਗ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਆਉਣੇ ਤੇ ਆਪ ਪਾਉਣੇ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਘਰ ਤੇ ਨਾ ਪੁਜ ਆਵੇ ਤਾ ਦੁਹਿ ਚਹੁ ਸਿੰਘਾ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਭੋਗ ਪੁਆ ਦੇਣੇ। ਬਡਾ ਅਡੰਬਰ ਨਹੀ ਕਰਨਾ। ਬਹੁਤੇ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰੇ ਪਿੰਡਾ ਦੇ ਨਾ ਕਠੇ ਕਰਨੇ। ਜਥਾ ਸਕਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਕੇ ਭੋਗ ਪਾ ਦੇਣਾ।

ਹੋਰੁ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਸਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਮੇਰੇ ਤੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੀ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਸੀ ਅਖਰ ਪੜਨੇ ਦਾ। ਸੋ ਇਕ ਸਿਖ ਨੇ ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੇਰੇ ਤੇ ਅਖਰ ਨਹੀ ਪੜ ਹੁੰਦੇ, ਮੈਨੂ ਆਉਦੇ ਨਹੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ ਅਛਾ ਸਿਖਾ ਤੂ ਏਸ ਜਗਾ ਇਕ ਪਥਰ ਹਮੇਸਾ ਸਿਟ ਜਾਇਆ ਕਰ, ਤਾ ਉਹ ਸਿਖ ਲਗਾ ਇਕ ਪਥਰ ਹਮੇਸਾ ਸਿਟਣ ਤਾ ਪਥਰਾ ਦਾ ਢੇਰ ਲਗ ਗਇਆ। ਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਕ ਇਕ ਅਖਰੁ ਸਿਖੇ ਜੇ ਹਮੇਸਾ ਤਾ ਅਖਰ ਸਿਖੇ। ਪਥਰਾ ਦੇ ਸਿਟਣ ਤੇ ਏਡਾ ਢੇਰ ਲਗ ਗਇਆ, ਸੋ ਅਜੇ ਤੈਨੂ ਆਉਦੇ ਨਹੀ ਤਾ ਆਇ ਜਾਣਗੇ। ਤਾ ਉਹ ਸਿਖ

ਹੁਕਮ ਮੰਨਕੇ ਅਖਰ ਪੜਨ ਲਗ ਗਇਆ, ਫੇਰ ਅਖਰ ਪੜ ਗਇਆ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜੋ ਇਕ ਦੁਇ ਤੁਕਾ ਨਿਤ ਕੰਠ ਕਰਨਗੇ, ਬਹੁਤ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਹੋ ਜਾਊਗੀ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ।

ਸੋ ਭਾਈ ਬਾਣੀ ਸਭ ਨੇ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ, ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਨੇ। ਜੋ ਬਾਣੀ ਪੜੇਗਾ ਅਰ ਭਜਨ ਕਰੇਗਾ ਸੋ ਉਸ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਸੁਖ ਹੋਨਗੇ। ਰਿਜਕ ਦੇ ਬਿਚ ਬੀ ਬਰਕਤ ਹੋਊਗੀ। ਸਰੀਰ ਬੀ ਅਰੋਗ ਰਹੇਗਾ। ਹਰਿ ਤਰਾ ਸੇ ਉਸ ਸਰੀਰ ਦੀ ਗੁਰੂ ਰਛਿਆ ਕਰੇਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਹੀਣ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੂਕਰ ਸੂਕਰ ਗਰਧਪ ਸਰਪਨ ਕੀ ਨਿਆਈ ਹੈ ਮਨੁਖ। ਸੋ ਜੀ ਮੈ ਏਸੇ

ਬਾਸਤੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਨੂ
ਲਿਖਦਾ ਹਾ ਅਰ ਆਪ ਬੀ ਮੈ ਕੁਛ ਨਹੀ
ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹਾ। ਜਦ ਹਰਦਾਸ ਲਿਖਣ
ਲਗਦਾ ਹਾ ਤਦ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ
ਪਹਿਲੇ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾ
'ਹੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜੋ ਤੈਨੂ ਅਛੀ ਲਗੇ
ਸੋ ਮੇਰੇ ਤੇ ਲਿਖਾਈ।' ਜੋ ਮੇਰੇ ਤੇ ਗੁਰੂ
ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਾਵਦਾ ਹੈ ਸੋ ਮੈ ਸੰਗਤ ਕੀ
ਓਰ ਲਿਖ ਭੇਜਦਾ ਹਾ। ਮੇਰੇ ਮੈ ਜੀ ਕਹਾ
ਮਤ ਹੈ। ਜੇ ਮੇਰੇ ਮੈ ਮਤ ਹੁੰਦੀ ਤਾ ਮੈ
ਮਲੇਛਾ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਕਿਓ ਆਵਦਾ।
ਦੇਖੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ
ਤਮਾਸੇ, ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਦਿਖਾਵਦਾ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਏਥੇ ਅਸੀ ਆਇਕੇ ਸਾਖੀਆ
ਦੇ ਬਹੁਤ ਅਰਥ ਸਮਝੇ ਹਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ

ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ। ਅਗੇ ਸਾਖੀਆ ਵਲ ਥੋੜਾ ਧਿਆਨ ਸੀ। ਕਿਸ ਕਰਕੇ, ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀ ਥਾ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਸੁਖ ਸਹਿਤ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਖਾਣ ਪੈਨਣ ਦੀ ਕੁਛ ਕਮੀ ਨਹੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਾਨ ਕੁਛੁ ਘਾਟਾ ਨਹੀ ਥਾ, ਸੁਖ ਸੇ। ਹੁਣ ਜਦ ਦੁਖ ਹੋਣ ਲਗਾ ਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾ ਬਲਿ ਢੂਡਿ ਲਗੇ ਕਰਨਿ। ਕਿਓ ਜੋ ਦੁਖ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾ ਵੈਦਾ ਦੀ ਢੂਡਿ ਕਰੀਦੀ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਦੁਖ ਵੈਦਾ ਦੀ ਢੂਡਿ ਨਹੀ ਕਰੀਦੀ। ਦੁਖ ਬਣਿਆ ਤਾ ਦੇਖਣ ਲਗੇ। ਸੋ ਭਾਈ ਸਾਖੀਆ ਦੇ ਬਚਨ ਸਤਿ ਹੈ।

ਅਰਥ ਬੋਧ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਕਰਾਏ ਬਿਨਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਪਹਿਲਾ ਤਾ ਅਸੀ ਆਖਦੇ ਥੇ ਭਾਈ ਏ ਸਿਖ ਸਾਧ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ

ਕਿਉ ਕਰਦੇ ਹੈ ? ਸੋ ਏਨਾ ਨੂ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ 'ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ ਗੁਣੀ ਧਨਾਢ। ਨਾਮ ਜਪਤ ਘਰ ਘਰ ਮੈ ਆਢ।'[3] ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆ ਕੇ ਸਾਥ ਹਰਿ ਜਾਗਾ ਆਢਾ ਕਰਨਗੇ, ਸੋ ਪੁਜ ਕੇ ਕੀਤਾ ਸਿਰ ਤਾਈ। ਸੋ ਜੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇ ਦੇ ਸਰਾਫੇ ਹੋਇ ਹੈਨਿ, ਏਨਾ ਦੇ ਕੀ ਬਸ ਹੈ। ਸਭ ਕੇ ਜੋ ਮੁਹ ਮੈ ਆਇਆ ਹੈ ਸੋ ਕਿਛੁ ਬਕਨੇ ਮੈ ਸੰਕਾ ਨਹੀ ਰਖੀ।

ਹੋਰੁ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸਾਖੀਆ ਦੇ ਬਚਨ ਸਤਿ ਹੈ। ਲਿਖਾ ਹੈ ਏਹੀ 'ਸਬੈ ਨੀਤ ਕਰਤੇ ਸਤਿ ਸਾਤਿ।' ਸਤਿ ਤੇ ਸਤਿ ਚੌਦਾ। ਫੇਰ 'ਬਰਸ ਬੀਤ ਜਾਵੇ ਦਸ ਸਾਤਿ।'[4] ਦਸ ਸਤ ਸਤਾਰਾ। ਫੇਰ 'ਦੋਇ ਸਾਲਂ। ਤਾ ਮੈ ਮਿਲੇਂ ਸਭ ਹੋਇ ਬਰਸ

ਤੇਤੀਸ[੫]। ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ ਚੌਤੀ ਸਾਲ ਚੜੇ ਤੇ 'ਰੌਲੀ ਪਰੈ ਦੇਸ ਸਭਿ ਰੁਲੈ।'[੬] ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਚੜਦੇ ਚੌਤੀਏ ਰੌਲੀ ਤਾ ਪੈ ਗਈ ਹੈ[੭], ਅਗੇ ਜੋ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਕਲਗੀ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸੋ ਸਭ ਪੂਰਾ ਵਰਤੇਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ।

ਹੋਰ ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਹੈ ਤੁਸੀ ਸਮਝ ਲੈਣਾ। ਅਗੇ ਤਾ ਵਿਲਿਆ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਨਾਸ ਤੇ ਗਰਕ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਬਚਨ ਹੈਨ, ਸੋ ਸਭ ਪੂਰੇ ਹੋਵਨਿਗੇ। ਸੁਰੂ ਹੋਣਾ ਚੌਤੀਏ ਤੇ ਹੈ। ਅਸੀ ਬੀ ਆਧੇ ਸੇ ਭਾਈ ਜੋ ਕੁਛ ਚੌਤੀਏ ਮੈ ਹੋਇਆ ਤਾ ਅਗੇ ਬੀ ਸਭ ਕਿਛੂ ਹੋਊ। ਸੋ ਚੌਤੀਏ ਮੈ ਜੋ ਕਹਾ ਥਾ ਸੋ ਸੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਗੇ

ਦੇਖੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ, ਕੀ ਦਿਖਾਉਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਜੋ ਸੰਗਤ ਨੇ ਲਿਖਾ ਥਾ ਤੁਸੀ ਕਦ ਆਵੋਗੇ ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜਦ ਸੰਬਰ ਸੂਰੀ ਫਿਰੂਗੀ ਤਦ ਆਵਾਗੇ। ਭਾਈ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਬਿਅੰਤ ਹੈ। ਅਪਨੇ ਕਰਤਬ ਜਾਨੇ ਆਪ।

ਹੋਰ ਏਹੁ ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਲਿਖਾ ਥਾ ਜੋ ਦੂੰਦ ਪਵੇ ਤਾ ਕਿਥੇ ਕਟੀਏ ਦੂੰਦ ਸਮਾ। ਸਭ ਸਿੰਘ ਮਿਲਕੇ ਅਛੀ ਜਗਾ ਵਿਚਾਰ ਲੈਣੀ, ਉਥੇ ਕਟਿ ਲੈਣਾ। ਪਰ ਅਜੇ ਤਾ ਵਿਖੇੜਾ ਦੂਰ ਹੈ ਨਾਲੇ ਅਛੀ ਤਰਾ ਸੇ ਅਗ ਮਚੀ ਨਹੀ। ਲਕੜੀਆ ਬਾਲਣ ਇਕਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਰਖਣੀ ਏਹੁ ਜੋ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨਾਮ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨ ਪਾਠੁ ਭੋਗ ਏਹੁ ਘਾਲ

ਕਰੂਗਾ ਉਸ ਦਾ ਬ੍ਰਿਥਾ ਨਾ ਜਾਊਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ 'ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਨਹੀ ਭੰਨੈ ਘਾਲਿਆ।' ਪ੍ਰਤੀਤ ਰਖਣੀ ਏਸ ਬਚਨ ਦੀ।

ਹੋਰੁ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜੇ ਸਰਬੰਧੀ ਸਰੀਰ ਛੋਡ ਜਾਇ ਤਾ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਰੋਣਾ ਪਿਟਣਾ ਨਹੀ। ਜੇ ਕਿਛ ਬਣਿ ਆਵੈ ਜਥਾ ਸਕਤ ਪੁਨ ਦਾਨੁ ਭੋਗ ਪਾਠ, ਸਿਖਾ ਨੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਬਸਤਰ ਪੋਸਾਕ ਜਿਤਨੀ ਬਣ ਆਵੈ ਸੋ ਕਰਨਾ। ਰੋਏ ਪਿਟੇ ਤੇ ਇਕ ਤਾ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਤੇ ਬੇਮੁਖੀ ਹੂੰਦੀ ਹੈ ਅਰ ਸਰੀਰ ਨੂ ਬੀ ਕਸਟ ਹੂੰਦਾ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਹਥ ਪਲੇ ਬੀ ਕੁਛੁ ਨਹੀ ਪੈਦਾ। ਨਾਲੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂ ਰੋਦੇ ਹੈਨਿ ਉਸ ਨੂ ਭੀ ਖੇਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੀਢ ਅਰ ਰੋਣ

ਦਾ ਪਾਣੀ ਉਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਉਤੇ ਗਿਰਦਾ ਹੈ ਤਾ ਓਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਹੇ ਪਰਮੇਸਰ ਏਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮਰੇ ਤਾ ਅਛਾ ਹੈ, ਏ ਮੇਰਾ ਪਿਛਾ ਕਿਮੇ ਛਡਨਿ। ਸੋ ਜੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂ ਸੁਖ ਹੋਆ, ਨਾ ਕਿਛੁ ਹਥਿ ਪਲੇ ਆਇਆ, ਨਾ ਕੁਛੁ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਨਾਲ ਰੰਢ ਲਗਾ। ਸੋ ਐਸਾ ਕੰਮ ਮੂਲ ਨਹੀ ਕੀਤਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਹੋਰੁ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਪੜ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾ ਅਗੇ ਗਲ ਮੈ ਪਲਾ ਪਾਕੇ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾ ਤੇ ਗੁਰਮਤ, ਸਿਦਕ ਭਰੋਸਾ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਮੰਗਣਾ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂ ਭਾਵੇ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਹਮੇਸਾ ਭੰਡੀ ਸਾਡੇ ਈ ਪਿਛੇ ਨਹੀ ਰਹਿਣੀ। ਸਮਾ ਸੋ ਬੀਤ

ਜਾਇਗਾ। ਖਵਰ ਨਹੀ ਸਾਡੇ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਪਾਪ ਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਥੋੜੇ ਮੈ ਹੀ ਦੂਰ ਕੀਤੇ ਹੈਨਿ ਨਿੰਦ ਚਿੰਦ ਕਰਵਾਕੇ। ਮੈ ਤਾ ਇਉ ਜਾਨਦਾ ਹਾ ਠੀਕ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ[੮] ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ[੯] ਤੇ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ[੧੦] ਇਹੁ ਅਰਦਾਸ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ, ਸਭ ਦੇਸਾ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂ। ਜੋ ਏਸ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਬਚਨ ਮੰਨੂਗਾ, ਓਸਦਾ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਸੋ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਅਸੀ ਸਾਰੀ ਬਾਤ ਆਪਣੀ ਅਖੀ ਦੇਖੀ ਹੈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦੀ, ਤਾ ਸੰਗਤ ਵਲਿ ਲਿਖਦੇ ਹਾ। ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾਹੀ ਸਾ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਓਟ

ਕਰਕੇ ਇਹੁ ਦਿਨ ਕਟੇ ਹੈ, ਨਹੀ ਤਾ ਹੋਰ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਠਕਾਣਾ ਨਹੀ ਥਾ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ। ਕਰਮੁ ਸਾਨੂ ਇਸ ਜਗਾ ਮੈ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ। ਖੋਟੀ ਏਹੁ ਜਾਗਾ ਮਹਾ ਦੁਖਾ ਦੀ ਹੈ ਸੀ, ਸੋ ਅਸੀ ਥੋੜਾ ਕੁਛ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਨਾਮਧਰੀਕ ਈ, ਸੋ ਸਾਨੂ ਏਤਨੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਰਨਿ ਨੇ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀ ਨੇੜੇ ਆਵਣਿ ਦਿਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ। ਸਰਣਿ ਪਰੇ ਕੀ ਰਾਖਤਾ ਨਾਹੀ ਸਹਸਾਇਆ।

ਭਾਈ ਅਬਲ ਤੇ ਏਹੁ ਚਿਠੀ ਸਭ ਦੇਸਾ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਦੇਸਾ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ। ਜਿਥੇ ਤੁਸੀ ਜਾਓ ਜੇਹੜਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਆਵੇ ਸਭ ਨੂ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ। ਜੇਕਰ ਦੋ ਚਾਹੋ ਤਾ ਏਸ ਦੇ ਉਪਰੋ

ਉਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜਿਥੇ ਮਰਜੀ ਹੋਵੇ ਭੇਜ ਦੇਣੀ। ਜਿਤਨੀਆ ਚਾਹੋ ਉਤਨੀਆ ਬਣਾ ਲੈਣੀਆ ਪਰ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਆਧਾ ਸੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਰਹੇ ਤਾ ਅਛੀ ਹੈ ਮੈ ਲਿਖਣਾ ਨਹੀ ਜਾਣਦਾ। ਭਾਈ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੇ ਤੈ ਰਖੀ ਆਪ ਦੇ ਪਾਸ ਤਾ ਤੂ ਭਾਈ ਬਹੁਤੀ ਥਾਈ ਜਾਕੇ ਦਿਖਾਲ ਦੇਈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੀ ਦਿਖਾਲੀ ਅਰ ਲਾਹੌਰ ਭੀ। ਅਛੀ ਤਰਾ ਸੇ ਸਾਭ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣੀ। ਪਿੰਡੇ ਨਾਲ ਲਗਾ ਕੇ ਨਾ ਜੋੜ ਲੈਣੀ ਪ੍ਰਸੀਨੇ ਕੇ ਸਾਥ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਏਨਾ ਦਾ ਨੌਕਰ ਕੋਈ ਨਾ ਰਹੇ। ਜੋ ਰਹੂ ਸੋ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਊਗਾ। ਏਨਾ ਨੂ ਤਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਨਿਕ ਭਾਤ ਦੀ ਮਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ

ਜਾਣੇ। ਹੋਰ ਜੀ ਸਾਡੀ ਬਲਿ ਕੋਈ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖੇ ਤਾ ਸੁਧ ਲਿਖਣੀ। ਕੋਈ ਕੋਈ ਚਿਠੀ ਐਸੀ ਆਈ ਹੈ ਬਹੁਤੁ ਖੰਡਿਤ, ਕੁਛ ਸਿਰਪੈਰ ਨਹੀ ਆਉਦਾ। ਹੋਰ ਭੇਖਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਜਥਾ ਸਕਤਿ, ਭਾਵੇ ਨਿੰਦਾ ਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੋ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫਲੁ, ਨਿੰਦਾ ਵਾਲੇ ਨੂ ਨਿੰਦਾ ਕਾ, ਆਪ ਸਭ ਕੇ ਸਾਥ ਅਨੰਦ ਰਹਿਣਾ।

ਏਨਾ ਬਿਲਿਆ ਨੂ ਲੋਕਾ ਨੇ ਏਹੁ ਭਰਮ ਪਾਇਆ ਹੈ ਚੰਗਿਆ ਚੰਗਿਆ ਨੇ, ਏਹੁ ਕੂਕੇ ਤੁਮਾਰਾ ਰਾਜ ਲੈ ਲੈਣਗੇ ਅਗੇ ਵਾਗੂ ਜੈਸਾ ਚੁਗਤਿਆ ਥੋ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਏ ਓਈ ਸਿਖ ਹੈਨਿ, ਏਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਪਿਛੇ ਪੈ ਗਏ ਲੋਕਾ ਦਾ ਕਹਾ

ਮੰਨਕੇ। ਹਮਾਰੀ ਤਾ ਮਨਸਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਖ ਖੋਹਣ ਦੀ ਨਹੀ ਸੀ। ਇਕੁ ਗਾਈ ਦਾ ਤਰਸ ਠੀਕ ਆਉਦਾ ਹੈ ਹੁਣ ਭੀ, ਜੋ ਗਾਈ ਮੈ ਬਹੁਤ ਗੁਣ ਹੈਨ ਔਗੁਣ ਕੋਈ ਬੀ ਨਹੀ, ਬਿਚਾਰ ਲੇਹੁ। ਭੂਲ ਚੂਕ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂ ਬਖਸਣੀ ਗੁਰੂ ਜੀ।

---

੧. ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਦੋ ਗਿਲਾਸ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੁਰਜਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਭੇਜੇ ਸਨ। ਜਾਨਵਰ ਚਿੜੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਭੰਨ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ।
੨. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ, ਦਿਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲੋਂ।
੩. 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੌ ਸਾਖੀਂ' ਪੰਨਾ ੧੬੦.
੪. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ੭੨.
੫. ਨੀਤ ਕਰਤੇ ਸਤਿ ਸਾਤਿ। ੭+੭= ੪
ਫੇਰ ਬਰਸ ਬੀਤ ਜਾਵੇ ਦਸ ਸਾਤਿ। ੦+੭= ੭
ਫੇਰ ਦੋ ਸਾਲ। +੨=੦੨
ਫੇਰ ਤਾ ਮੈ ਮਿਲਕੇ ਸਭ ਹੋਈ ਕੁਲ =੩੩
ਬਰਸ ਤੇਤੀਸ।

ਅਰਥਾਤ-੧੯੩੩ ਬਿਕਰਮੀ/੧੮੭੬-੭੭ ਈ.।

੬. 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੌ ਸਾਖੀ' ਪੰਨਾ ੧੧੭.

੭. ੧੯੩੪ ਬਿਕਰਮੀ/੧੮੭੭-੭੮ ਈ., ਰੂਸ-ਟਰਕੀ ਲੜਾਈ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਹੈ।

੮. ਪਿੰਡ ਵਰਿਆਂਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ।

੯. ਪਿੰਡ ਫੱਤੇਵਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ।

੧੦. ਪਿੰਡ ਚੰਬਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

੪

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਹੋਰੁ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਮਾਰੇ ਲਿਖੇ ਕਾ ਸਭ ਉਤਰ ਦੀਆ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਕੌਰ[1] ਨੂ ਮੇਰੀ ਰਾਮਸਤਿ ਵ਼ਾਚਣੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ। ਬੜਾ ਗਜਬ ਹੋਇਆ ਮੁਟਿਆਰ ਕੁੜੀ ਦਾ ਰੰਡੀ ਹੋਇ ਜਾਣਾ। ਕੁਛ ਬਸ ਨਹੀ ਹੈ ਕਿਸੇ ਦੇ, ਰਜਾਇ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦੀ। ਕੁੜੀਏ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰ ਤਕੜੀ ਹੋ ਕੇ। ਹੋਰ ਤਾ ਕੋਈ ਜਤਨ ਨਹੀ ਹੋਇ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨੋ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ[2] ਜਿਤਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਚਾਹੋ ਓਤਨੇ ਉਤਾਰ ਕਰਕੇ

ਭਾਵੇ ਦਸ ਬਣਾਇ ਲੈ। ਮੈ ਤਾ ਏਹੋ ਇਕੋ ਈ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਪਾਠ ਹਮੇਸਾ ਈ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਰਨਾ। ਅਰਦਾਸਾ ਏਓ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਅਰ ਕੁਛਾਲ ਸਿੰਘ[੩] ਤੇ ਬੜਾ ਮਲੇਛ ਹੈ। ਓਧੇ ਨਾਲ ਨਹੀ ਬਰਤਣਾ। ਅਰ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੋ ਐਸੇ ਨੇਮ ਧਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾ ਉਸਨੂ ਰਲਾਇ ਲੈਣਾ ਸੰਗਤ ਮੈ। ਓਹ ਜਾਣੇ ਕੋਈ ਅੰਤ੍ਰਜਾਮੀ ਤੇ ਨਹੀ ਨਾ ਕਹਿਣ ਬਾਲੇ। ਜੋ ਕੁੜੀ ਮਾਰੇ ਕੇ ਤਾ ਬੇਚੇ ਕੇ ਤਾ ਬਟਾ ਕਰੇ, ਅਰ ਜੇਕਰ ਅਛੀ ਤਰਾ ਮਲੂਮੀ ਹੋਏ ਜਾਵੇ ਤਾ ਓਸਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀ ਬਰਤਣਾ। ਨਾ ਓਸ ਨੂ ਸੰਗਤ ਮੈ ਬੜਨ ਦੇਣਾ।

ਹੋਰੁ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ[੪] ਜਿਤਨਾ ਕੁ ਭਜਨ ਬਾਣੀ (ਹੋਵੇ) ਓਤਨਾ ਕਰਨਾ।

ਹੋਰ ਬਾਧੇ ਦੇ ਬਾਸਤੇ ਅਰਜ ਕਰਨੀ, ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿਆ ਕਰੋ ਅੰਤ੍ਰਜਾਮੀ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਅਗੇ। ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਸਭ ਸੁਣਦਾ ਬੀ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਕੁਛ ਦੇਣ ਨੂ ਸਮਰਥ ਹੈ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣੀ ਏਹੁ ਬਾਤ। ਜੇਕਰ ਬੋਲ ਕੇ ਹੋਵੇ ਤਾ ਬੋਲ ਕੇ ਭੀ ਕਰਨੀ ਅਰਜ ਬੇਨਤੀ, ਨਾ ਤੇ ਅੰਦਰੋ ਕਰਨੀ। ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਸਾਰੇ ਈ ਸੁਣਨੇ ਜੋਗ ਹੈ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਮੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਨੂ ਕੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਏਸ ਬਾਤ ਨੂ, ਜਿਤਨਾ ਕੁਛ ਤੂ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ ਸੋ ਤੂ ਜਾਣ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਤੂਹੀ ਖਰਚਨ ਬਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਉ ਸਰੇ ਤਿਉ ਸਾਰ ਲੈ, ਸਾਨੂ ਕੁਛ ਥੋੜੀ ਈ ਲੋੜ ਹੈ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਦੀ। ਹੋਰ ਮਾਈ ਦਾਖਾ ਨੂ ਮੇਰਾ ਮਥਾ ਟੇਕਣਾ

ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ। ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਸਰਬ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਫਤੇ ਗਜਾ ਦੇਣੀ।

---

੧. ਮਾਈ ਹੁਕਮੀ, ਸੂਬਾ।
੨. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਵਰਿਆਂਹ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੩. ਪਿੰਡ ਬੁਰਜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੪. ਪਿੰਡ ਚੰਬਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

੫

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਗੰਗਾ ਵਾਲਾ ਮਸਤਾਨਾ ਸਿੰਘ[੧] ਜੋਗ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੁਸਾਲ ਸਿੰਘ[੨], ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਲ੍ਹੈਰੀ, ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖੋਟੇ ਕੇ[੩], ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸੁਚਾਲਾ[੪], ਮਨੀ ਸਿੰਘ[੫], ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਸੂਦਾਰ[੬], ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਰਾਇਸਰੀਆ[੭], ਗੁਰਬਖਸ ਸਿੰਘ[੮] ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਵਾਜੇ ਕਾ[੯], ਜੈਤਾ ਸਿੰਘ[੧੦] ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਕਾ, ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਜੋਗੇ ਦਾ, ਜੀਉਣ ਸਿੰਘ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਊਭੇਦਾ, ਆਕਲੀਏ ਬਾਲੇ ਦੋਹਾ ਸਿੰਘਾ ਨੂੰ[੧੧], ਸਰਬ ਪਿਥੋ ਕੇ

ਸਿੰਘਾ ਨੂ, ਹੋਰ ਸਰਬ ਮੁਕਤਸਰੀਆ ਕੋ;
ਨਾਉ ਗਾਉ ਲਿਖਣੇ ਤੇ ਕਾਗਤੁ ਬਧ
ਜਾਦਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਸਬੂਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸਿਰੀ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ
ਕਰਨੀ ਹਥ ਜੋੜਕੇ।

ਹੋਰੁ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਹਾ ਹਰਿ ਤਰਾ
ਸੇ। ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਛੋੜੇ ਦਾ ਬਡਾ
ਦੂਖ ਹੈ। ਸੋ ਏਹੁ ਦੂਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ
ਦੇ ਮੇਟਣ ਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਗੁਰੂ ਚਾਹੂ ਤੁਰਤ
ਹੀ ਮੇਟ ਦੇਊਗਾ। ਹੋਰੁ ਸੰਗਤ ਸਾਰੀ
ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਬਡੇ ਅਨੰਦ ਹੋਇ, ਪਰ
ਏਹੁ ਬਾਤ ਬੀ ਜਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਸੰਗਤ ਕੋ
ਬੀ ਬਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੂਖ ਬਡਾ ਹੋਇ ਰਿਹਾ
ਹੈ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤੁਸੀ ਸਭੇ ਗੁਰੂ
ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨਾ ਉਪਰ ਪਰਤੀਤ ਰਖੋ,

ਏਹੁ ਬੀ ਦੁਖ ਮੇਟ ਦੇਵੇਗਾ।

ਦੇਖੋ ਪਹਿਲੇ ਜੋ ਮਲੇਛ ਕਾ ਪੂਰਬ ਤੇ ਆਉਣਾ ਸੀ ਸੋ ਬੀ ਹੋਆ, ਅਰ ਫੇਰ ੧੨੭੮ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਬੀ ਹੂਆ, ਫੇਰ ੧੨੯੮ ਮੈ ੮੦ ਸੀਸ ਬੀ ਲਗੇ।[੧੨] ਫੇਰ ਏਸ ਤਰਫ ਕੋ ਬੀ ਆਇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਮੈ। ਫੇਰ ਦੇਸ ਮੈ ਅਉਣਾ ਕਹਾ ਹੈ।[੧੩] ਅਰ ਦੂਆ ਮਲੇਛ ਬੀ ਪਛਮ ਤੇ ਉਤਪਤ ਹੋਇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਸੋ ਭਾਈ ਮੜੀ ਗੋਰ ਦਾ ਜੋ ਹੁਕਮੁ ਥੀ ਢਾਹੁਣੇ ਦਾ ਸੋ ਤਾ ਤੁਸਾ ਦੀ ਹਥੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਭਾਈ ਏਤਨੇ ਬਚਨ ਪੂਰੇ ਹੋਏ ਤਾ ਸੰਗਤ ਦੇ ਜੋ ਦਰਸਨ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਸੋ ਬੀ ਮੈਨੂ ਜਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਏ। ਸੋ ਭਾਈ ਈਸਰਾ ਦੇ

ਬਚਨ ਸਤਿ ਹੁੰਦੇ ਹੈਨ। ਗੁਰਾ ਦੇ ਬਚਨਾ ਉਤੇ ਸਿਦਕ ਭਰੋਸਾ ਰਖੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ। ਸਮੇ ਸਮੇ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਛ ਬਣਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਬਡਾ ਛੋਟਾ ਕਾਰਜੁ ਸਹਿਜੇ ਈ।

ਸੋ ਭਾਈ ਸਾਡੇ ਈ ਮਗਰ ਨਹੀ ਰਹਿਣੀ ਬਖੇਪਤਾ ਅਰ ਭੰਡੀ, ਸਾਡੇ ਮਗਰ ਤਾ ਬਹੁਤ ਹੋਇ ਚੁਕੀ ਹੈ ਬਿਤ ਮਾਫਕ। ਹੁਣ ਤਾ ਮਲੇਛਾ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਲਹਿ ਮਾਈ ਨੂ। ਤਾ ਨਿਉਦਾ ਹੁਣ ਮਲੇਛਾ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇ ਗਿਆ ਹੈ। ਥੋੜੇ ਦਿਨਾ ਨੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਣ ਲਗ ਜਾਦੀ ਹੈ ਕਲ੍ਹਾ ਮਾਈ। ਅਰ ਛਕਾ ਬੀ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਰੂਸ ਮੈ ਅਗੇ ਬਡੇ ਦੂੰਦ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੈ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਨੇ ਤਾ ਬਡੀ ਮਿਹਰਮਾਨੀ ਕੀਤੀ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਜੋ ਐਤਨੇ ਭੋਗ ਪਾਠ ਕੀਏ ਮੇਰੇ ਨਮਿਤ। ਹੋਰ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ[੧੪] ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੇ ਬਡਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਬਡੇ ਪਾਠ ਕਰਾਇ ਹਮਾਰੇ ਬਾਸਤੇ। ਧੰਨ ਸੰਗਤ ਹੈ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਹੈ ਘਟਾ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਕ। ਸੋ ਜੀ ਮੇਰਾ ਤਾ ਏਹੁ ਈ ਆਖਣਾ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਜੋ ਭਜਨੁ ਕਰਨਾ, ਪਾਠ ਭੋਗ ਪੁਆਉਣੇ, ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਤੇ ਪੜਨੀ। ਇਸਨਾਨ ਕਰਨਾ ਬਡੇ ਸਵੇਰੇ। ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਦਾਨ ਕਰਨਾ। ਸਿਖਾ ਨੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਾਉਣਾ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਨ ਬਾਲਿਆ ਨੂ। ਅਰ ਭੁਖਾ ਕੋਈ ਬੀ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ, ਭੁਖੇ ਨੂ ਅੰਨ

ਦੇਣ ਦਾ ਵਡਾ ਪੁੰਨ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ।

---

੧. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਕੇਤਕ ਨਾਂ।
੨. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਥਰਾਜ, ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਦੇ ਪਿਤਾ।
੩. ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਖ਼ੋਟਿਆਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ।
੪. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਲੰਗੜਾ। ਇਹ ਬਿਹੰਗਮ ਸਾਧ ਸੀ।
੫. ਮਾਈ ਅਤਰੀ ਦਾ ਚਾਚਾ।
੬. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ, ਬਿਸ਼ਨਪੁਰੇ ਦਾ ਜਾਗੀਰਦਾਰ।
੭. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਜੀਵਾ ਸਿੰਘ।
੮. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ।
੯. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ।
੧੦. ਪਿੰਡ ਘਣੀਏ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।
੧੧. ਨਾਭਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ।
੧੨. ਹਿਜ਼ਰੀ ਸੰਮਤ। ਅੱਸੀ ਸੀਸ ਖਾਲਸੇ ਦੀਨੇ, ਧਰਮ ਛੀਨ ਤੁਰਕਨ ਕੇ ਕੀਨੇ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਸਰ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ਦਾ ਸੰਦਰਭ ਹੈ।
੧੩. ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਸਰ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ਦਾ ਸੰਦਰਭ ਹੈ।
੧੪. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਸਾਧਾ ਸਿੰਘ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।

੬

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਗੇ ਜੋਗ ਭਾਈ ਸਵੇਗ ਸਿੰਘ[1] ਤੇ ਜੀਵਣ ਸਿੰਘ[2], ਹੋਰ ਸਮੂਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਮਾਈਆ ਬੀਬੀਆ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਬਾਚਣੀ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਏਥੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਆਪਕੀ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਪਾਸੋ ਮੰਗਦੇ ਹਾ ਜੀ। ਤੁਸਾ ਦਾ ਧੰਨ ਜਨਮ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀ ਸਾਨੂ ਐਤਨੀ ਦੂਰ ਸਮੁੰਦਰੋ ਪਾਰ ਚਲਕੇ ਦਰਸਨ ਦਿਤੇ ਨਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀਆ।

ਏਹੁ ਕੰਮ ਹਰਿ ਕਿਸੇ ਤੇ ਨਹੀ ਹੋਇ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਧਰਮ ਡੰਡ ਕੋਈ ਹੀ ਸਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਐਥੇ ਆਕੇ ਬੀ ਕਈ ਸਿੰਘ ਦੋ ਦੋ ਬਰਸ ਰਹਿ ਕੇ ਖਾਲੀ ਚਲੇ ਗਏ ਹੈਨ ਨਾਲੇ ਵੇਮਾਰਿ ਹੋਕੇ ਗਏ ਹੈਨ। ਤੁਸੀ ਤਾ ਭਾਈ ਸਿਖਾ ਵਾਲੀ ਕੀਤੀ, ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਤਾ ਗੁਰੂ ਲਛਨ ਬਾਲ ਜਿਨਾ ਬੀ ਨਹੀ ਹੈ।

ਅਸੀ ਕੁਛ ਪਦਾਰਥ ਜੋ ਥੁਆਨੂ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਤੁਸੀ ੧00 ਸੌ ਰਪਈਆ ਤਾ ਰੁੜਕੀ ਦੇ ਜਾਣਾ ਦਿਆ ਸਿੰਘਾ[3] ਨੂ, ੨00 ਦੋ ਸੌ ਡੇਰੇ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂ ਦੇਣਾ। ੧0 ਦਸ ਸਰਫੀਆ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂ ਦੇ ਦੇਣੀਆ। ਦੇਖਣਾ ਪਦਾਰਥ ਖਰੇ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣਾ। ਕਿਸੇ ਦਾ

ਵਸਾਹੁ ਨਹੀ ਕਰਨਾ, ਰਖ ਕੇ ਨਹੀ ਨਾਉਣਾ। ਇਕ ਨਾਏ ਤਾ ਇਕ ਸਰੀਰ ਗੰਡੜੀ ਖੂਬ ਕਛ ਮੈ ਦਬਾਇਕੇ ਰਖੇ, ਫੇਰ ਦੂਆ ਨਾਏ। ਉਹ ਬੀ ਗੰਡੜੀ ਖੂਬ ਸਾਭਕੇ ਰਖੇ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂ ਦਸਣਾ, ਨਾ ਦਿਖਾਲਣਾ ਧਨ।

ਹੋਰ ਜੋ ਹਰਿਦਾਸਾ ਹੈ ਸੋ ਭੀ ਸਾਭ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣੀਆ। ਨਾ ਕਿਤੇ ਡੇਗ ਦੇਣੀਆ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂ ਦਿਖਾਉਣੀਆ, ਨਾ ਅਖਰ ਜੁੜ ਜਾਣ। ਦੇਖਣਾ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਲਿਖੀਆ ਹੈਨ। ਡਿਗਣ ਤੇ ਅਰ ਜੁੜਨ ਤੇ, ਕਿਸੇ ਨੂ ਦਖਾਣ ਤੇ ਹਰਿਦਾਸਾ ਦੀ ਬਹੁਤ ਤਕੜਾਈ ਰਖਣੀ।

ਅਰੁ ਮੁਠਡੀ ਉਤਰ ਕੇ ਸਾਡੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਦੇ ਦੇਣੀ ਅਰ ਆਪਣੇ

ਬਾਲੀ ਹਰਿਦਾਸ ਦਖਾਉਣੀ। ਮੁਠਡੀ ਆਖਣਾ ਭਾਈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸੋ ਸਭ ਹੀ ਕੋ ਮੰਨਣਾ ਜੋਗ ਹੈ। ਅਰੁ ਨਾਲੇ ਸਾਡੀ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਉਣੀ ਮੁਠਡਿਆ ਕੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੋ ਨਾਲੇ ਆਖਣਾ ਭਾਈ ਸਾਡੀ ਬਲਿ ਬੀ ਮੁਠਡਿਆ ਤੇ ਕਿਸੇ ਆਉਣ ਬਾਲੇ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਆਪਣੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜਣੀ।

ਜੀਉਣ ਸਿੰਘ ਤੁਸੀ ਆਪ ਜਾਣਾ ਮੁਠਡੀ। ਨੇ ਜਾਣੀਏ ਕੋਈ ਦੇਖੇ ਪੁਛੇ ਕਿਥੋ ਆਦਾ ਹੈ ਪਦਾਰਥ? ਕਹਿਣਾ ਨੌਕਰੀ ਲਗੀ ਤਾ ਕਰਾਗੇ ਨਹੀ ਕੁਛ ਸੌਦਾ ਲੈ ਜਾਵਾਗੇ ਕਲਕਤੇ ਤੇ ਬਨਾਤ ਹੋਰ ਲੀੜਾ, ਇਓ ਆਖ ਦੇਣਾ। ਅਬਲਾ ਤਾ

ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਹੈ। ਇਹੁ ਚਿਠੀ ਤੁਸੀ ਆਪਣੇ ਪਾਸਿ ਰਖਣੀ। ਇਹੁ ਚਿਠੀ ਤੁਸਾਡੀ ਹੈ ਖਬਰਦਾਰੀ ਦੀ ਭੀ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਸੁਵੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਜੀਵਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਹਿਰੇ ਦਾ ਸਾਨੂ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀ। ਇਕ ਐਤਨਾ ਦੁਖ ਹੈ ਆਏ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਅਛੀ ਤਰਾ ਮੇਲਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਹੋਰ ਸਾਨੂ ਪਹਿਰੇ ਦਾ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀ। ਏਨਾ ਨੂ ਏਹੁ ਬਡਾ ਭਰਮੁ ਹੈ, ਚਿਠੀ ਦੀ ਬਡੀ ਤਕੜਾਈ ਰਖਦੇ ਹੈਨ ਮੇਰੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹੈਨ ਕਿਤੇ ਚਿਠੀ ਭੇਜਕੇ ਸੂੜ ਨ ਕਰਾਇ ਦੇਵੇ। ਏਧੇ ਪਿਛੇ ਬਹੁਤ ਆਦਮੀ ਹੈ।

ਏਨਾ ਦਾ ਐਥੇ ਬੀ ਇਕ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਦਮੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਡੇ ਗੋਰੇ

ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਲੈ ਕੇ ਆਖੇ, ਏਹੁ ਆਧਾ ਥੀ ਜੇ ਮੈ ਜਾਣਦਾ ਮੈਨੂ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਲੈ ਆਉਣਗੇ ਤਾ ਮੈ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਸਭ ਖਾਲੀ ਕਰਾਇ ਦਿੰਦਾ। ਇਹੁ ਏਨਾ ਨੂ ਮੇਰਾ ਬਡਾ ਭਰਮ ਹੈ ਕਿਤੇ ਬਿਲਿਆ ਦਾ ਸੂੜ੍ਹ ਨਾ ਕਰਾ ਦੇਵੇ। ਅਰੁ ਮੈ ਭਾਈ ਆਪਣੀ ਰਸਨਾ ਤੇ ਕੁਛ ਨਹੀ ਬੋਲਾ।

ਅਸੀ ਤਾ ਭਾਈ ਕਿਸੇ ਨੂ ਕੁਛ ਨਹੀ ਆਧੇ। ਏਨਾ ਨੂ ਇਨਾ ਦੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪਈ ਡਰਾਉਦੀ ਹੈ ਰਾਤ ਦਿਨ। ਪੰਜਾਬ ਮੈ ਭੀ ਏਨਾ ਨੂ ਏਹੁ ਭਰਮ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਤਰਾ ਅਗੇ ਸਿਖਾ ਨੇ ਦੇਸ ਮਲ ਲਿਆ ਸੀ ਦਿਲੀ ਦਾ, ਉਸੇ ਤਰਾ ਏ ਹੁਣ ਬੀ ਮਲ ਲੈਣਗੇ, ਤੁਸੀ ਕੋਈ ਏਨਾ ਦਾ

ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰੋ। ਏਨਾ ਨੂ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾ ਨੇ ਏਹੁ ਭ੍ਰਮ ਪਾਇਆ। ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਲੰਝੇ ਬੀ ਕਹਾ ਏਨ ਨਹੀ ਕਹਾ। ਏਹੂ ਤਾ ਮੁੰਡਿਆ ਦੀ ਖੇਲ ਹੋਈ। ਜੋ ਏਹੂ ਆਖਦਾ ਤਾ ਤੁਸੀ ਏਥੇ ਨਾ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਏ ਜਾਣੀ ਜੇ ਏਹੂ ਬੀ ਆਖ ਦੇਊ ਤਾ ਬੜਾ ਗਜਬ ਹੈ। ਇਸ ਨੂ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾਓ ਛੇਤੀ ਚੁਪ ਚੁਪਾਤੇ।

ਸੋ ਭਾਈ ਮੈ ਤਾ ਕਿਸੇ ਨੂ ਕੁਛ ਨਹੀ ਆਖਦਾ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰ ਸਭੋ ਕੁਛ ਬਥੇਰਾ ਹੈ। ਦੇਸ ਮੈ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾ ਨੇ, ਸਾਧਾ ਨੇ ਵੈਰ ਕੀਤਾ ਪੁਜਕੇ ਵੇਕਾਰਨ। ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਵਾਲਿਆ ਨੇ ਵੇਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਮੈ ਕਲਾਮ ਲਿਖਕੇ ਫੇਰ ਦਿਤੀ ਅਵਚਲਾ ਨਗਰ ਸਾਹਿਬ ਤਾਈ। ਸੋ

ਕਲਾਮ ਕਹਿਣ ਵਾਲਿਆ ਦੇ, ਤੁਸੀ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ, ਦੂਹੀ ਜਹਾਨੀ ਮੂਹ ਕਾਲਾ ਅਰ ਰੂਈ ਸਿਆਹੁ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭਾਈ ਸਾਡੇ ਤਾ ਕੁਛ ਬਸ ਨਹੀ, ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਏਸ ਤ੍ਰਾ ਹੈ। ਨਹੀ ਤਾ ਤੂਸੀ ਤਾ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਹੋ, ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਆਵੇ ਤਾ ਉਸ ਦੀ ਅਛੀ ਤਰਾ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰੀਏ। ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਥਾ 'ਬਹੁ ਦੁਖ ਪਾਵੈ ਖਾਲਸਾ' ਸੋ ਹੋਆ ਹੈ। ਰਛਿਆ ਦਾ ਬੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ। ਸੋ ਰਛਿਆ ਬੀ ਠੀਕ ਹੋਊਗੀ। ਈਸਰਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸਤਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਦਿਨ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।

ਹੋਰੁ ਏਥੇ ਰੁਤਿ ਤਾ ਅਛੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਪਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਗਰਮੀ। ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਏਹ ਮਛਰ ਲੜਦਾ ਹੈ ਤਾ ਨੀਲਾ ਧਫੜ ਪੈ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਮਛਰਦਾਨੀ ਲਾਈ ਤੇ ਮਛਰ ਨਹੀ ਲੜਦਾ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੇ, ਪਰ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮੇਟੂਗਾ ਤਾ ਏਹੁ ਮਿਟ ਜਾਊ। ਜੇ ਕਰਤੇ ਪੁਰਖ ਕੋ ਏਮੇ ਭਾਉਦੀ ਹੋਊ ਤਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੀ ਬਸ ਹੈ, ਤਾ ਏਮੇ ਅਛੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂ ਕਰਨਹਾਰੇ ਦਾ ਭਾਣਾ ਈ ਮਿਠਾ ਲਗੇ।

ਜਹਾ ਜਹਾ ਤੁਸੀ ਜਾਮੋ ਤਹਾ ਤਹਾ ਸਰਬਤਿ ਸੰਗਤ ਨੂ ਸਾਡੀ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਗਜਾਇ ਦੇਣੀ। ਹੋਰ ਪਾਠ

ਦਾ ਹੋਰ ਸਭ ਬਚਨ ਸੁਣਾ ਦੇਣੇ। ਅਗੋ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਜਾਨਣ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਮਰ੍ਹਾਣਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੨. ਪਿੰਡ ਸਰਹਾਲੀ, ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮਿਤਸਰ।
੩. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਿਜੀ ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਕਾ ਭਰਾ।

੭

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ[1] ਤੇ ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ[2], ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ[3] ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਭਾਈ ਤੁਸੀ ਧੰਨ ਹੋ, ਤੁਸੀ ਸਿਖੀ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਬੜੀ ਦੂਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਲੰਘ ਕੇ ਦਰਸਨ ਦੀਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਮੈ ਤਾ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਕੰਮ ਬਾਲ ਜਿਨਾ ਬੀ ਨਹੀ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਏਥੇ ਦਾ ਹਵਾਲ ਏਹੁ ਹੈ ਏਥੇ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਹੁਰੀ ਆਏ। ਓਨਾ ਨੂ

ਅਸੀ ਇਕੁ ਹਰਿਦਾਸ ਦਿਤੀ। ਹਰਿਦਾਸ ਉਤੋ ਉਤਾਰ ਕਰਕੇ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾ ਨੂ ਦਿਤੀ। ਸਾਰੇ ਲੋਕਾ ਮੈ ਡੰਡ ਪਾਇ ਦਿਤੀ। ਓਹ ਸਾਰੀ ਬਾਤ ਫਰੰਗੀਆ ਨੇ ਸੁਣ ਲਈ। ਫੇਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ ਗੋਰੇ ਨੇ ਲਾਟ ਨੂ ਲਿਖਿਆ। ਲਾਟ ਨੇ ਐਥੇ ਵਾਲਿਆ ਨੂ ਲਿਖਿਆ ਤੁਸੀ ਕਿਆ ਖਵਰਦਾਰੀ ਰਖਦੇ ਹੋ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ? ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਅਰਦਾਸ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੇਸ ਮੈ ਜਾ ਕੇ ਸਭ ਕੂਕਿਓ ਕੋ ਨਕਲ ਉਤਾਰਿ ਉਤਾਰਿ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਇਕ ਬਡਾ ਗੋਰਾ ਆ ਕੇ ਪੁਛਣ ਲਗਾ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਆਇਆ? ਤੁਮਨੇ ਚਿਠੀ ਦਈ? ਅਸੀ ਕਹਾ ਨਹੀ ਦੇਖਾ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ। ਫਿਰ ਓਹ

ਬੋਲਾ ਲਾਟ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਅਰ ਤੁਮਕੋ ਕਿਤੇ ਦੂਸਰੇ ਟਾਪੂ ਮੈ ਜਾਣਾ ਹੋਗਾ। ਅਕੇ ਤਾ ਜੇਲਖਾਨੇ ਮੈ ਜਾਣਾ ਹੋਊ। ਮੈ ਕਹਾ ਜਿਥੇ ਮਰਜੀ ਹੈ ਓਥੇ ਲੈ ਜਾਓ, ਤੁਸੀ ਆਪਣੇ ਬਚਣ ਦੀ ਬਾਤ ਕਰ ਲਓ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਤੁਸੀ ਬਚੋ ਸੋ ਤੁਸੀ ਕਰੋ। ਬੋਲਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਹਾਲ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਹੈਨ। ਅਗੇ ਸੋ ਹੋਊ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਲਾਟ ਨੇ ਏਨਾ ਨੂ ਬਡੀ ਸ੍ਰਿਮਿੰਦਗੀ ਦਿਤੀ ਹੈ ਏਥੇ ਬਾਲਿਆ ਨੂ। ਏਨਾ ਦੇ ਹਥ ਕੋਈ ਬਾਤ ਆਈ ਨਹੀ, ਹੁਣ ਬਡਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹੈ ਸਾਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸਾਡੀ ਚਿਠੀ ਫਕੜਨ ਨੂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਈ ਪੜਦੇ ਕਜੇ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੀ

ਚਿਠੀ ਫਕੜ ਲੈਣ ਤਾ ਏ ਸਾਡੇ ਆਦਮੀ ਨੂ ਕੈਦ ਕਰ ਦੇਣਗੇ, ਸਾਨੂ ਕਿ ਜਾਣੇ ਕੇਹੜੇ ਟਾਪੂ ਲੈ ਜਾਣਗੇ। ਏਨਾ ਨੂ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਵਡਾ ਡਰ ਹੈ। ਮੈ ਤਾ ਕਿਸੇ ਨੂ ਕੁਛ ਨਹੀ ਕੀਤਾ। ਪਿਛੋ ਤਾ ਲਿਆਏ ਹੈ ਜੋ ਏਥੇ ਰਹਾ ਤਾ ਚੌਧੇ੪ ਬਰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਾਇ ਦੇਊਗਾ। ਅਰੁ ਹੁਣ ਏਹ ਡਰ ਹੈ ਭਾਈ ਚਿਠੀ ਭੇਜਕੇ ਪਿਛੇ ਸੂੜ ਕਰਾ ਦੇਊ, ਏਹੁ ਭਰਮ ਹੈ ਹੁਣ। ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਾਲ ਬਰਗਾ ਭੈ ਹੈ ਏਨਾ ਨੂ, ਏਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂ ਆਉਣ ਨਹੀ ਦਿੰਦੇ। ਏਥੇ ਸਾਨੂ ਸੁਖ ਵਡਾ ਹੈ, ਅਛੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਵਿਚ ਖੂਹੀ ਹੈ। ਹਵਾ ਬਡੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਛਾ ਕਰੌਦਾ ਹੈ। ਨਾਊਣ

ਦਾ ਬਡਾ ਸੁਖ ਹੈ। ਇਕ ਦੂਖ ਵਡਾ ਹੈ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ। ਸੋ ਦੂਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੂਰਿ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਚਾਹੂ ਤਾ ਤੁਰਤ ਦੂਰਿ ਕਰ ਦੇਊ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਬੀ ਬਡੀ ਮਿਹਰਮਾਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਏਨੇ ਭੋਗ ਪਾਠ ਕੀਤੇ ਹੈ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ।

ਅਰੁ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੋ ਤੈ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਸੋ ਤਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋ ਕਹਾ ਨਹੀ ਜਾਦਾ ਜੋ ਐਨੇ ਭੋਗ ਪਾਠ ਕਰਾਏ ਮੇਰੇ ਨਿਮਿਤ। ਧੰਨਿ ਤੇਰਾ ਜਨਮੁ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਬਹੁ ਦੂਖ ਪਾਵੈ ਖਾਲਸਾ। ਸੋ ਤਾ ਪਾਉਣਾ ਹੀ ਥਾ ਨਾ। ਐਸਾ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ, ਰਾਜੇ ਰਈਅਤਿ, ਭੇਖ ਹੋਰ ਲੋਕ ਸਭੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕਰਦੇ ਹੈ, ਅਰੁ ਬਹੁਤ ਨਿੰਦਾ ਸੁਣਦੇ

ਹਾ ਹੋਇ ਰਹੀ ਹੈ। ਦਮਦਮੀਆ ਨੇ ਬਡਾ ਅਧਰਮ ਕੀਤਾ ਜੋਰਾਬਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਮਥਾ ਨਾ ਟੇਕਣ ਦਿਤਾ। ਅਗੇ ਆਪਣੇ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਤਾ ਏਹੁ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤ ਗਿਆ ਅਜਕਲ ਕੇ ਸਮੇ ਮੈ। ਪਹਿਲਾ ਸਿਖਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ[੫] ਤੇ ਹੋਈ, ਫੇਰ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ[੬] ਤੇ ਹੋਈ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਸਿਖਾ ਕੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਈ।

II

ਹੋਰੁ ਮੋਰਮਈ[੭] ਤੇ ਕੋਈ ਚਿਠੀ ਨਾ ਲਿਆਉਣੀ, ਸਾਨੂ ਲੈਣੀ ਐਥੇ ਮੁਸਕਲ ਹੈ। ਸੁਖਸਾਦ ਦੀ ਏਨੀ ਬਾਤ ਬੋਲ ਦੇਣੀ ਤੁਰੇ ਜਾਦੇ 'ਅਨੰਦ', ਅਰ ਤੁਸੀ ਓਸੇ ਅੰਬ ਹੇਠ ਬੈਠਿਆ ਕਰੋ, ਨੇੜੇ ਨਹੀ ਬੈਠਣਾ। ਜਦ ਅਸੀ ਪਲਾ ਹਲਾਈਏ ਤਾ

ਆਇ ਜਾਣਾ। ਬੋਲਣਾ ਨਹੀ, ਖੜੇ ਨਹੀ ਹੋਣਾ। ਤੁਰੇ ਜਾਦੇ ਦਰਸਨ ਦੇ ਜਾਣਾ ਭਾਵੇ ਬੀਸ ਵਾਰ, ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀ। ਏਹੁ ਅਰਦਾਸਾ ਅਛੀ ਤਰ੍ਹਾ ਸਮਝ ਕੇ ਫੇਰ ਪਾਣੀ ਮੈ ਗਾਲ ਦੇਣੀਆ। ਵਾਤਾ ਸਾਰੀਆ ਜਾਦ ਰਖਣੀਆ ਜੋ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਭਾਣਾ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ, ਸਮਾ ਹੈ ਨਿਕਲ ਜਾਊਗਾ। ਹਮੇਸਾ ਐਸੀ ਤੰਗੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਨੂ ਨਹੀ ਰਹਿਣੀ।

ਅਰ ਜਿਸ ਜਿਸ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਆਈ ਹੈ ਸੋ ਅਸੀ ਅਛੀ ਤਰ੍ਹਾ ਪੜੀ ਹੈ, ਸਮਝ ਲਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾ ਬਡਾ ਦੂੰਦ ਲਿਖਾ ਹੈ ਅਗਲਿਆ ਬਰਸਾ ਚਾਲੀਆ ਤਾਈ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਅਰ ਭਾਈ ਪਿਰਥੀ ਨੇ ਬੀ ਬੜੀ ਸਿੰਙ ਮਿਟੀ ਚਕੀ

ਹੈ। ਜੁਲਮ ਉਤੇ ਲਕ ਬੰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਨੇ। ਦੇਖੀਏ ਅਗੇ ਹੁਣ ਕੀ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਤਾ ਪੁਜੇ ਹੋਏ ਹੈ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਬਿਅੰਤ ਹੈ ਭਾਈ। ਅਰ ਭਾਈ ਅਸਚਰਜ ਖੇਲ ਰਚਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਨੇ। ਇਕ ਤਾ ਆਧੇ ਹੈ ਬਡਾ ਅਛਾ ਹੈ, ਇਕ ਆਧੇ ਹੈ ਜੇ ਬਸ ਲਗੇ ਤਾ ਜਾਨੋ ਮਾਰ ਦੇਈਏ। ਖਬਰ ਨਹੀ ਕਉਣ ਕਮਲੇ ਕਉਣ ਸਿਆਣੇ ਹੈ।

ਤਪੇ ਨੇ[੮] ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਥੀ ਅਖੇ ਮਾਰ ਦੇਈਏ ਕਲੇ ਬੈਠੇ ਨੂ, ਕਲਾਮ ਪੜਦੇ ਨੂ। ਸਿਖੀ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਫੇਰ ਹਟ ਗਏ, ਦੇਖੋ ਹਟ ਜਾਊਗਾ ਕਲਾਮ ਤੇ, ਕਛਾ ਪੁਆਈਆ ਹੈਨ। ਲੋਕ ਏ ਤਾ ਜੀ ਠੀਕ ਅੰਨੇ ਬੋਲੇ ਹੋਇ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ

ਦੇ ਬਚਨਾ ਨੂ ਨਾ ਸੁਣਦੇ ਹੈ ਨਾ ਅਖੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਏਹ ਕਲਾਮ ਦਾ ਲੰਛਣ ਹੈ? ਕਹੇ ਸੁਣੇ ਨੂ ਨਹੀ ਮੰਨਦੇ। ਏਹ ਕੀ ਕਰਨ? ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਥੀ ਇਕ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਤੇ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਮਲੇਛ ਪੰਥ ਮੈ ਮਿਲ ਜਾਵਹਿਗੇ। ਸੋ ਸਭਨਾ ਦਾ ਇਕ ਸੁਭਾਉ ਹੋਇ ਗਇਆ ਬਿਲਿਆ ਜੇਹਾ ਹੀ।

ਅਗੇ ਮਲੇਛ ਪੰਥ ਦੇ ਨਾਸੁ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਸੋ ਸਮਾ ਤੇ ਆਇ ਪਹੁਚਿਆ ਹੈ ਨੇੜੇ ਹੀ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਬਿਅੰਤ ਹੈ। ਏਥੇ ਆਕੇ ਸਾਖੀਆ ਦੇ ਅਰਥ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹੁਤ ਮਾਲੂਮ ਕਰਵਾਏ ਹੈਨ। ਹੋਰੂ ਜੀ ਅਰਦਾਸਾ ਤਾ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਲਿਖ ਹੋ ਗਈਆ ਤੁਸਾ ਦੇ ਕਹੇ ਮੂਜਬ, ਪਰ ਕੀ

ਕਰੀਏ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਲੈਣੀ ਮੁਸਕਲ ਹੈ। ਬੜੀ ਕੁਸਾਮਤ ਕਰਕੇ ਦੇਈਦੀ ਹੈ ਜੀ। ਏਨਾ ਨੂ ਬੀ ਡਰੁ ਹੈ ਸਾਨੂ ਬੀ ਡਰੁ ਹੈ। ਹੋਰ ਨਾ ਤੁਸੀ ਲਿਖੋ ਨਾ ਅਸੀ ਲਿਖੀਏ। ਦਰਸਨ ਆਉਦੇ ਜਾਦੇ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿਣਾ।

ਇਕ ਬਚਨ ਹੋਰ ਕਹਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਵਿਕ੍ਰਮਹਾਇਨ ਆਠ ਦਸ ਸਤਿ ਬੀਤੇ ਜਬ ਸਿਖਾ।'[੯] ਏਹੁ ਬੀ ਏਨਾ ਨੂ ਕਹਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਦੇਖੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ, ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰੁ ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਲਿਖੀਏ, ਨਾਮ ਠਾਮ ਤਾ ਲਿਖੇ ਨਹੀ ਜਾਦੇ। ਲਿਖਣੇ ਤੇ ਕਾਗਦ ਬਧ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਅਨੰਤ ਹੈ, ਨਾਮ ਠਾਮ ਲਿਖੇ ਨਹੀ

ਜਾਦੇ। ਲਗ ਅਖਰ ਆਪ ਸੋਧ ਪੜਨਾ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਮੇਰੀ ਤਾ ਮਤਿ ਅਲਪ ਈ ਹੈ। ਹਉ ਤਾ ਮੂਰਖ ਮੁਗਧ ਹਾ, ਪਰ ਸਰਨਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲਈ ਹੈ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂ ਭਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਭਾਣੇ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ। ਅਸੰਖ ਖਤੇ ਬਖਸਣੇ ਜੋਗ ਹੈ, ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਹੈ। ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਮਾਝੇ ਲਿਖੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਬਾਸਤੇ। ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਹਾਈ ਹੋਏ ਸ੍ਰਬਤ ਸੰਗਤਿ ਕੋ।

ਹਰਿਦਾਸ ਦੇਣੀ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਨੂ।

---

੧. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਸਾਧਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।
੨. ਪਿੰਡ ਲੱਲੂਵਾਲ, ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ।
੩. ਪਿੰਡ ਕੋਟ ਧਰਮੂ, ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਪਿੰਡ ਖੰਨਾ ਦਾ ਲਾਹਰੂ, ਨਥਾਣਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪਰ।

੪. ੧੯੧੪ ਬਿਕਰਮੀ (੧੮੫੭ ਈ.) ਵਰਗਾ ਗ਼ਦਰ।
੫. ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੌਰੰਗਾਬਾਦ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕਤਲ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਚੀ ਬੁਰਛਾਗਰਦੀ ਦੌਰਾਨ ੨੭ ਵਸਾਖ ੧੯੦੧ ਬਿ. ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਡੋਗਰੇ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ।
੬. ਅਸਲ ਨਾਂ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ। ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੌਰੰਗਾਬਾਦ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸੇਵਕ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ, ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਕੜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ੧੪ ਜੂਨ ੧੮੫੦ ਈ. ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਪੁਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ੫ ਜੁਲਾਈ ੧੮੫੬ ਈ. ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ।
੭. ਮੌਲਮੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਬਰਮਾ ਦਾ, ਏਥੇ ਤਿਨ ਸੂਬੇ ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸਨ।
੮. ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ। ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਹੋਲੇ ਸਮੇਂ ਤਪਾ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸੋਚੀ ਸੀ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਕੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਮਾੜਾ ਵਿਚਾਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ।
੯. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਸੌ ਸਾਖੀ, ਪੰਨਾ-੧੨੨

੮

ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਇਕ ਹੋਰੁ ਸੁਣ ਲਹੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੂਖਾ ਦੀ ਗਲਿ। 'ਈਸ ਮੂਸ ਹਿੰਦੂ ਖਲਕ ਪੀਸ ਦਿਖਾਵੈ ਦ੍ਵੀਪ'[੧]। 'ਤੁਰਕ ਗਏ ਮੁੰਡੀਆ ਮਰੇ ਜਗਿਯੋ ਖਾਲਸਾ ਮੀਤੇ।'[੨] ਸੋ ਭਾਈ ਦਿਆ ਸਿੰਘ ਜੀ[੩] ਓਹੁ ਸਮਾ ਆਇ ਪੁਜਾ ਹੈ ਜੇੜੇ ਸਮੇ ਨੂ ਕਹਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਬਿਅੰਤ ਹੈ ਭਾਈ, ਅਪਨੇ ਕਰਤਬ ਜਾਣੇ ਆਪਿ। ਸੋ ਹੋਊ ਤਾ ਆਟਾ ਸਣੇ ਰਾਜਿਆ ਪ੍ਰਜਿਆ, ਨਹੀ ਦਲੀਆ ਤਾ ਜਰੂਰ ਹੋਊ। ਹੋਰੁ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਕੀ ਰਛਿਆ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਪਛਮ ਦਿਸਾ ਤੇ ਬੰਦਾ ਆਵੇਗਾ, ਸੋ ਮਲੇਛ ਪੰਥ ਕਾ ਨਾਸ ਕਰਵਾਏਗਾ।[੪]

ਸੋ ਭਾਈ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਤਾ ਏਹੋ ਈ ਹੈ ਅਰੁ ਦੁਖ ਭੀ ਬਹੁਤ ਪਾਇਆ ਹੈ ਅਰੁ ਸਮਾ ਭੀ ਆਇ ਉਤਪਤ ਹੋਆ ਹੈ। ਸੋ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਖਿਆ ਭੀ ਕਹੀ ਹੈ, ਸੋ ਠੀਕ ਕਰੂਗਾ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜਲ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸੁਚ ਸੋਧ ਦਾ ਵਰਤਣਾ। ਸੁਚ ਸੋਧ ਵਾਲੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਥੋ ਨਹੀ ਛਕਣਾ। ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਦਸਵੇ ਪਾਤਸਾਹਿ ਕਾ ਬਚਨ ਹੈ 'ਜਾਂਕੀ ਰਹਤਿ ਨ ਜਾਣੀਐ ਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ ਨਹਿ ਰੀਤਿ। ਤਾਂਕਾ ਭੋਜਨ ਖਾਇ ਕੈ ਬਿਛੁੜੈ ਹਰਿ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤ।'[੫]

ਇਹੁ ਨ ਕਹਿਣਾ ਬੈਠਾ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆ ਲੀਕਾ ਕਢੀ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਮੈ ਭਾਈ ਸਭਨਾ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਦਾ ਹਾ, ਤੇ

ਭਾਈ ਸਮਾ ਆਇ ਗਇਆ ਹੈ ਗਊਆ ਦਾ ਤੇ ਸਾਧਾ ਦਾ ਕਸਟ ਮੇਟਣ ਦਾ, ਨਿਸਚਾ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਰਖਣੀ। ਸਤਿ ਸਿਰੀ ਅਕਾਲ।

ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਦੇਣੀ ਰੁੜਕੀ।[੬] ਅੰਬਾਲੇ ਉਤਰ ਕੇ ਰੁੜਕੀ ਜਾਣਾ ਘਰਿ।

---

੧. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੌ ਸਾਖੀ, ਪੰਨਾ-੧੨੨.
੨. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-੧੦੭.
੩. ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਕਾ ਭਰਾ।
੪. ਸਾਖੀ ਬਡ ਤੀਰਥ।
੫. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੌ ਸਾਖੀ, ਪੰਨਾ-੫੭.
੬. ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿੰਡ.

੯

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ[੧] ਤੇ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ[੨] ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਹੋਰ ਬੀਬੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕੌਰਿ[੩] ਨੂ ਰਾਮਸਤਿ ਬਾਚਣੀ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਤੁਸਾ ਦਾ ਧੰਨ ਜਨਮ ਹੈ ਜੇ ਏਨੀ ਦੂਰ ਸਮੁੰਦਰੋ ਪਾਰ ਆਕੇ ਦਰਸਨ ਦਿਤਾ, ਏਨਾ ਤਸੀਹਾ ਸਹਿਆ। ਤੁਸੀ ਤਾ ਭਾਈ ਸਿਖੀ ਬਾਲਾ ਪੂਰਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਮੇਰੇ ਸੈ ਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਕੰਮ

ਬਾਲ ਸਮਾਨ ਬੀ ਨਹੀ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਤੁਸੀ ਤਾ ਸਾਡੀ ਦੇਹ ਪ੍ਰਾਨ ਹੋ। ਸਾਨੂ ਤਾ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜੇ ਭੰਗੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾ ਓਸਨੂ ਬੀ ਬਡੀ ਚਾਹਿ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਾ। ਸਾਨੂ ਤਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਨੁਖ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਹੋਣਾ ਬੀ ਬਡਾ ਦੁਰਲੰਭ ਹੈ।

ਅਸੀ ਜੋ ਬਾਰ ਬਾਰ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਹਾ ਜੋ ਕੋਈ ਆਵੇ ਨਾ ਛੇਤੀ, ਜੋ ਕੋਈ ਆਵੇ ਈ ਤਾ ਬਰਸ ਦਿਨ ਮੈ ਆਵੈ, ਏਕ ਆਦਮੀ ਆਵੇ, ਅਰੁ ਜਨਾਨਾ ਕੋਈ ਨਾ ਆਵੇ, ਸੋ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਖਦੇ ਹਾ ਜੋ ਏਤਨੀ ਦੂਰ ਅਰ ਏਨਾ ਬਹੁਤਾ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ ਅਰੁ ਬਡਾ ਕਸਟ ਸਹਿਕੇ, ਸੋ ਏਥੇ ਏ ਮਲੇਛ ਮਿਲਣ ਨਹੀ ਦਿੰਦੇ। ਤੁਸਾਡੀ ਮਾਲਮੀ ਹੋਇ ਗਈ,

ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਰਵਾਇ ਦਿਤੀ। ਸੋ ਏਨਾ ਹੁਣ ਬਡੀ ਤਕੜਾਈ ਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸੋ ਏਨਾ ਦੇ ਬੀ ਕੁਛ ਬਸ ਨਹੀ। ਜੇਹੜਾ ਬਡਾ ਗੋਰਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਦੇਸਾ ਉਤੇ ਜਿਸਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਓਸਦਾ ਲਿਖਾ ਹੁਕਮ ਏਥੇ ਕੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਹੈ ਜੋ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਏਸਦੇ ਨਾਲ ਬਾਤ ਕਰੇ ਤਾ ਓਸਨੂ ਕੈਦ ਕਰੋ, ਅਰ ਜੇ ਕੁਛ ਬਾਹਰ ਤੇ ਸਿਟੇ ਅੰਦਰ ਕੇ ਤਾ ਅੰਦਰੋ ਬਾਹਰ ਸਿਟੇ ਤਾ ਓਸ ਨੂ ਬੀ ਕੈਦ ਕਰੋ। ਅਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਨਾ ਏਧੇ ਸੌਹੇ ਖੜਾ ਹੋਣ ਦੇਓ। ਸੋ ਏ ਏਮੇ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਨੇ ਏਨਾ ਦੇ ਸੰਤਰੀਆ ਦੇ ਮਨ ਮੈ ਨਰਮਾਈ ਪਾਈ ਹੈ ਤਾ ਏਹ ਕੁਛਕ ਬਾਤ ਕਰਾਇ ਦਿੰਦੇ ਹੈਨ।

ਕੋਈ ਕੋਈ ਸੰਤਰੀ ਬੀ ਐਸੇ ਹੈ ਬਾਹਰਿ ਆਦਮੀ ਨੂ ਖੜਾ ਨਹੀ ਹੋਣਿ ਦਿੰਦੇ। ਜੇ ਏਨਾ ਮਲੇਛਾ ਨੂ ਕੁਛ ਮਲੂਮ ਹੋਇ ਜਾਇ ਤਾ ਏ ਨਾਲੇ ਸੰਤਰੀਆ ਨੂ ਬੀ ਕੈਦ ਕਰਨ, ਨਾਲੇ ਨਾਮਾ ਕਟਿ ਦੇਣ, ਨਾਲੇ ਬੈਤ ਮਾਰਨ ਨਾਲੇ ਜੇੜਾ ਸਾਨੂ ਮਿਲਣ ਆਵੇ ਉਸ ਨੂ ਬੀ ਕੈਦ ਕਰ ਦੇਣਗੇ, ਅਰ ਕਿ ਜਾਣੇ ਕੌਣ ਟਾਪੂ ਮੈ ਸਾਨੂ ਲੈ ਜਾਣਗੇ ਐਸੀ ਔਖੀ ਜਾਗਾ ਮੈ। ਗੁਰੂ ਹੀ ਪੜਦਾ ਕਜੀ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਹਾ ਜੋ ਕੋਈ ਨਾ ਆਓ। ਅਸੀ ਤਾ ਬੰਦ ਮੈ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀਆ ਨੂ ਤੁਸੀਹਾ ਹੋਆ ਤਾ ਸਾਨੂ ਹੋਰ ਦੂਖ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਊਗਾ ਅਰੁ ਸਾਨੂ ਕਿ ਜਾਣੀਏ ਕਿਥੇ

ਲੈ ਜਾਣਗੇ। ਏਹੁ ਜਾਗਾ ਅਛੀ ਹੈ, ਸੁਅਛ ਹੈ ਨਾਲੇ ਅਕੰਤ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਬਿਚ ਖੂਹਾ ਹੈ। ਸਨਾਨ ਦਾ ਬਡਾ ਸੁਖ ਹੈ। ਐਸੀ ਜਾਗਾ ਫੇਰ ਨਹੀ ਸਾਨੂ ਮਿਲਣੀ।

ਭਾਈ ਸਾਨੂ ਏਨਾ ਦੀ ਤਕੜਾਈ ਦਾ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀ ਭਾਮੇ ਬੀਹ ਬੰਦੂਕਾ ਕੰਨੇ ਧਰੀ ਫਿਰਨ। ਇਹੁ ਦੁਖ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾ ਸਾਥ ਮੇਲਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ, ਹੋਰ ਸਾਨੂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀ। ਜੇ ਖੁਲੀ ਹੋਵੇ, ਆਦਮੀ ਆਵਣ ਜਾਣ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਤਾ ਤੇ ਸਾਨੂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨ ਕਰਣ ਦੇਣ, ਪਏ ਮਗਜ ਖਾਣ ਵੇਅਰਥੁ। ਹੋਰ ਸਾਨੂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀ ਬਿਨਾ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘ ਤੇ। ਸਾਰੀ ਬਾਤੁ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਏਹੁ ਹੈ ਜੋ ਜੇ ਕਰ ਏਸ ਦੀ

ਅਰਦਾਸ ਜਾਇ ਰਹੀ ਮਾਝੇ ਪੰਜਾਬ ਮੈ ਤਾ ਏਸ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹੈ ਅਰੁ ਏਸਦਾ ਕਹਾ ਮੰਨਦੇ ਹੈਨ ਤਾ ਏਹੁ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਆਖਕੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾ ਦਾ ਸੂੜ ਕਰਵਾਇ ਦੇਊਗਾ। ਏਸ ਦੀ ਬਡੀ ਤਕੜਾਈ ਰਖੋ। ਏਸ ਬਾਤ ਤੇ ਏਨਾ ਨੇ ਮੇਰੀ ਬਡੀ ਤਕੜਾਈ ਰਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਤਾ ਮਨ ਮੈ ਕੁਛ ਨਹੀ ਪਰ ਏਨਾ ਨੂ ਏਨਾ ਦੀ ਕਰਨੀ ਦਾ ਭੈ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਰਾਤ ਦਿਨ। ਭਾਈ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਹਾ ਜੋ ਕੋਈ ਨਾ ਆਓ, ਪਰ ਜੀ ਸੰਗਤ ਆ ਈ ਜਾਦੀ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਸਾਨੂ ਤਾ ਤੁਮਾਰੇ ਦਰਸਨ ਦੀ ਲੋੜ ਤੁਮਾਰੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੈ ਕਈ ਹਿਸੇ। ਕਿਸ ਕਰਕੇ? ਥੁਆਨੂ ਤਾ

ਹਮਾਰੇ ਜੈਸੇ ਸਿਖਾ ਦੇ ਦਰਸਨ ਬਹੁਤ ਹੈਨ, ਸਾਨੂ ਤਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਬਾਲਿਆ ਦਾ ਦਰਸਨ ਬਡਾ ਦੁਰਲੰਭ ਹੈ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਕਰਾਊਗਾ ਤਾ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਦੇ ਈ ਦਰਸਨ ਕਰਨੇ ਹੈਨ, ਸੰਗਤਿ ਨੂ ਹੀ ਦੇਣੇ ਹੈ। ਹਮਾਰਾ ਤਾ ਭਾਈ ਸਾਕ ਨਾਤਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਏਹੁ ਕਰਦੇ ਹਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਨੂ ਆਪਣੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਾਓ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂ ਭਾਵੇ।

ਭਾਈ ਅਸਚਰਜ ਖੇਲ ਹੋਇ ਰਹਾ ਹੈ। ਇਕਨਾ ਨੂ ਤੇ ਇਉ ਦਿੜਾਇ ਛਡੀ ਹੈ ਜੋ ਏਹੁ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹੈ, ਇਕਨਾ ਨੂ ਏਹੁ ਦਿੜਾਇ ਛਡੀ ਹੈ ਜੋ ਏਸਦੇ ਮਿਲੇ ਤੇ ਬੜਾ ਫਾਇਦਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ

ਜਾਣੇ ਏਸ ਬਾਤ ਨੂ, ਨਾਲੇ ਨਫੇ ਟੋਟੇ ਨੂ।
ਪਰ ਜੀ ਤੁਸੀ ਏਹੁ ਬਾਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ
ਜਾਣਨੀ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਾਲ ਬਰਗਾ
ਭੈ ਹੈ, ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਨੇ ਪਾਇ ਛੋਡਾ ਹੈ
ਏਨਾ ਨੂ। ਮੈ ਤਾ ਜੀ ਨਾ ਭੈ ਦੇਣ ਜੋਗਾ
ਹਾ ਨਾ ਕੁਛ ਬਖਸ ਈ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਹਾ।
ਸਭ ਕੁਛ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਈ ਹਥ ਮੈ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਜੇ ਏ ਮਲੇਛ ਮਿਲਣ
ਦੇਣ ਤਾ ਬਚਨ ਬਲਾਸ ਤਾ ਐਤਨੇ ਕਰੀਏ
ਤੇ ਸੁਣੀਏ ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਵੇਗਿਣਤ, ਪਰ
ਜੀ ਪਰਮੇਸਰ ਦੀ ਮਰਜੀ ਐਸੀ ਈ ਹੈ।
ਐਥੇ ਮੇਲਾ ਬੀ ਜੇ ਕੁਛ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾ ਸੁਪਨੇ
ਜੈਸਾ ਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਛ ਮੇਲੇ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤ
ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਜੋ ਮੇਲਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਅਛੇ
ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਾਈਏ, ਬਹੁਤ ਬਚਨ ਪੁਛੀਏ

ਸੁਣਾਈਏ। ਭਾਈ ਅਸੀ ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮਨਾ ਕਰਦੇ ਹਾ ਜੋ ਮੇਲਾ ਕੁਛ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀ। ਆਮਣ ਜਾਣ ਦੀ ਤਕਲੀਫ ਬਡੀ ਹੈ। ਮੇਲਾ ਤਾ ਗੁਰੂ ਕਰਾਊ ਤਾ ਹੋਊ, ਨਹੀ ਤਾ ਹੁਣ ਤਾ ਮੇਲਾ ਕੁਛ ਨਹੀ। ਸਾਨੂ ਤਾ ਬਡੀ ਚਿੰਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਸੁਖ ਸਾਦ ਨਾਲ ਤੁਰ ਨਹੀ ਜਾਦੇ ਸਿੰਘ। ਏ ਮਲੇਛ ਬੜੇ ਨਿਰਦਏ ਹੈ। ਏਨਾ ਨੂ ਗੁਰੂ ਈ ਸਭਾਲੂਗਾ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਗੁਮਟੀ, ਰਿਆਸਤ ਨਾਭਾ।
੨. ਪਿੰਡ ਰੋਡੇ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ।
੩. ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰੋਂ।

१०

ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਵਿਰਾਹੀ ਭਾਈ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ[1], ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਉਬੋਕੀ, ਭਾਈ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ[2], ਆਲਾ ਸਿੰਘ, ਬਸਾਵਾ ਸਿੰਘ, ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤਿ ਉਬੋਕੀ ਨੂ, ਠਟੀ ਕਾਨ ਸਿੰਘ[3] ਨੂ ਅਰੁ ਭਾਈ ਪੰਜੇ ਨੂ, ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਠਟੀ ਕੀ ਨੂ, ਠਰੂ ਭਾਈ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਠਰੂ ਕੀ ਨੂ, ਜੌਹੁਲੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਜੌਲ੍ਹਾ ਦੀ ਨੂ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਬਰਮਾਲੀਪੁਰ ਦੀ

ਕੋ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਕੋ, ਲਾਹੌਰ ਭਾਈ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ[੪] ਤੇ ਸਵਾਇਆ ਸਿੰਘ, ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਲਾਹੌਰ ਕੀ ਨੂ, ਕਕੜਾ ਦੀ ਤੇ ਭਸੀਣ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕੋ, ਨਾਮ ਗਾਮ ਲਿਖਣੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕਾਗਤ ਬਧ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤਿ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ। ਮਾਈਆ ਬੀਬੀਆ ਨੂ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਣੀ।

ਹੋਰ ਜੀ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਹਾ, ਸਭ ਤਰਾ ਕਰਕੇ ਸੁਖੀ ਹਾ, ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬਡਾ ਦੁਖੁ ਹੈ। ਹਮੇਸਾ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋ ਸੰਬੂਹ ਦੀ ਸੁਖੁ ਮੰਗਦੇ ਹਾ। ਹੋਰੁ ਸਾਨੂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂ ਖੰਡ ਘਿਉ ਦੁਧ ਚਾਵਲ ਤਰਕਾਰੀ ਆਟਾ, ਪੈਨਣ ਨੂ ਲਠਾ

ਖਾਸਾ ਬਹੁਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਸਰਕਾਰ। ਜਾਗਾ ਬੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਖੁਲੀ, ਪਰ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬੜਾ ਦੂਖੁ ਹੈ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਾ। ਇਹੁ ਦੂਖ ਕਟਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਸ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਚਾਹੇ ਤਾ ਇਹੁ ਬੀ ਕਟ ਦੇਊਗਾ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਸਭਨੇ ਤਾ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਨੇ ਅਰੁ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਉਠਕੇ ਜਰੂਰ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰਨਾ, ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਜਰੂਰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ। ਹਰਿਦਾਸ ਏਹੁ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਨੂ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣੀ। ਜੇ ਬਣਿ ਆਵੇ ਤਾ ਪੰਜ ਗਰੰਥ ਕੰਠ ਕਰਨੇ ਨਹੀ ਤਾ ਜਪੁ ਜਾਪੁ, ਰਹਿਰਾਸ, ਆਰਤੀ ਸੋਹਿਲਾ, ਆਸਾ ਦੀ ਬਾਰ, ਸੁਖਮਨੀ ਜਰੂਰ ਕੰਠ

ਕਰਨੇ ਅਰੁ ਨਿਤ ਨਾਇਕੇ ਝਲਾਗੇ ਪੜਨੇ ਅਰੁ ਲੜਕੀ ਲੜਕੇ ਨੂ ਅਖਰ ਪੜਾਉਣੇ। ਫੇਰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਅਰੁ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਉਣਾ, ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਨਾ।

ਏਸ ਰੀਤ ਦੇ ਵਿਚ ਜੋ ਚਲੇਗਾ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਓਸਨੂ ਦੁਖ ਬੀ ਨ ਹੋਊਗਾ। ਸੈ ਉਪਾਧਾ ਓਸਦੇ ਸਿਰੋ ਟਲ ਜਾਣਗੀਆ, ਏਹੁ ਬਚਨ ਮੇਰੇ ਜਰੂਰ ਮਨਣੇ। ਏਹੁ ਨਫੇ ਬਡੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਦਾ ਐਸਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ, ਅਸੀ ਕੈਦ ਤਾ ਹੋਇ ਗਏ ਹਾ, ਕਿਸੇ ਕਰਮ ਨੇ ਕਰਾਇ ਦਿਤੇ ਸਾਡੇ ਨੇ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਏਥੇ ਬੀ ਸਾਨੂ ਤਾ ਬਡਾ ਸੁਖੁ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਜਰੂਰ ਸਭ ਨੇ ਕੰਠ ਕਰਨੀ। ਰਾਤ

ਨੂ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਸਬਦੂ ਜੋਟੀਆ ਨਾਲ ਪੜਨੇ। ਦੇਖੋ ਸਮਾ ਐਸਾ ਈ ਹੈ, ਮੂਰਖ ਲੋਕ ਆਧੇ ਹੈਨ ਏਹੁ ਰੌਲਾ ਪਾਉਦੇ ਹੈਨ। ਇਹੁ ਰੌਲਾ ਤਾ ਹੈ ਨਹੀ, ਦੇਖੋ ਏਨਾ ਲੋਕਾ ਨੂ ਗੁਰੂ ਰੌਲਾ ਬੀ ਦਿਖਾਲੂ ਦੇਊਗਾ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰੁ ਸਭੋ ਕੁਛ ਬਥੇਰਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਬਾਤ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀ।

ਨਾਰਲੀ ਬਾਲੀ ਸੰਗਤ ਕੋ ਫਤੇ ਬੁਲਾਇ ਦੇਣੀ ਮੇਰੀ। ਅਰੁ ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਤੈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣਾ, ਕਿਤੇ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਏਸ ਚਿਠੀ ਦਾ ਉਤਾਰ ਕਰਕੇ ਭੇਜ ਦੇਣਾ। ਅਰੁ ਸੰਗੀ ਸੁਣੇ ਓਹ ਰੌਲਾ ਨਾ ਪਾਵੇ, ਚੁਪ ਗੁਪ ਰਖੇ। ਜੇ ਗੋਰਾ ਸੁਣੂ ਜਿਲੇ ਬਾਲਾਂ ਤਾ ਤੁਰਤ ਏਥ ਬਾਲੇ

ਗੋਰੇ[੬] ਨੂ ਲਿਖੂ ਤੁਸੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂ ਕੈਦ ਕੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ? ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂ ਲੋਕ ਮਿਲ ਮਿਲ ਆਉਦੇ ਹੈਨ, ਤਾ ਸਾਨੂ ਕਿਤੇ ਹੋਰਥੇ ਨਾ ਲੈ ਜਾਣਿ। ਦੇਖਣਾ ਅਛੇ ਆਦਮੀ ਤੋ ਬਿਨਾ ਤੂ ਨਾ ਦਸੀ ਕਿ ਮੈ ਮਿਲਕੇ ਆਇਆ ਹਾ। ਚਿਠੀ ਦਿਖਾਲਣੀ ਸੰਬ੍ਰਹ ਸੰਗਤ ਨੂ। ਮਰ੍ਹਾਣੇ ਬਾਲੇ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਤੇ ਸਵੇਗ ਸਿੰਘ ਨੂ ਫਤੇ ਗਜਾ ਦੇਣੀ, ਨਾਲੇ ਹੋਰ ਸਿਖਾ ਨੂ।

ਹੋਰੁ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਤੈ ਮੂੰਡੀਏ ਸਵਾ ਪੰਜ ਦਮੜੇ ਦੇ ਜਾਣੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੜਕੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂ। ਆਖਣਾ ਸਾਡੇ ਨਮਿਤ ਭੋਗ ਪਾਇ ਦੇਵੇ। ਪੰਜ ਦਮੜੇ ਉਤਮੀ ਨੂ ਦੇ ਜਾਣੇ। ਓਸਨੂ ਆਖ ਦੇਣਾ ਸਾਡੇ ਨਮਿਤ ਭੋਗ ਪਾਇ ਦੇਵੇ

ਜਿਤਨਾ ਕੁ ਓਸਤੇ ਸਰੇ। (0.੩0 ਰੁਪੈ ਖਰਚਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦਾ, ਮੂੰਡੀਆ ਤੇ ਉਤਮੀ ਨੂ, ਜੋੜ ੨0.੫0 ਰੁਪੈ)। ਹਰਿਦਾਸਾ ਅਛੀ ਤਰਾ ਸਮਾਲ ਕੇ ਲੈ ਜਾਈ, ਜਿਥੇ ਦੀਆ ਹੈਨ ਤਿਥੇ ਤਿਥੇ ਤੂ ਦੇ ਦੇਈ ਸਮਾਲ ਕੇ। ਜਿਥੇ ਤੂ ਜਾਮੇ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਹਰਿਦਾਸਾ ਪੜਕੇ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣੀਆ।

II

ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਇਕ ਤੈਨੂ ਬੀ ਅਰੁ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਨੂ ਸਾਰੋ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਤਾ ਤੇਰੇ ਈ ਪਾਸ ਲਿਖਕੇ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਤੈਨੂ ਕਲੇ ਨੂ ਕੀ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਤੂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਨੂ ਸੁਣਾਈ। ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੇ ਤੇਰੇ ਗਏ ਤੇ, ਤੇਰੇ ਤੇ ਸੁਣਕੇ ਲੋਕ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਣਗੇ ਤਾ

ਤੇਰਾ ਐਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਬਡਾ ਪੁੰਨ ਹੋਊਗਾ। ਸੋ ਭਾਈ ਉਪਦੇਸ ਤਾ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਨੂ ਇਕੋ ਹੈ, ਸੋ ਤੇਰੇ ਈ ਪਾਸ ਹੈ ਲਿਖਾ ਹੋਆ।

ਲੁਦਿਹਾਣੇ ਤੇ ਰੇਲ ਚੜੀ, ਭੋਲੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾਈ। ਭੋਲੀ ਨੂ ਰਾਮ ਸਤਿ ਆਖੀ ਨਾਲੇ ਭੋਲੀ ਨੂ ਆਖੀ ਕੁੜੀ ਹਰਿਦੇਈ ਮਰੀ ਦਾ ਬਡਾ ਮਸੋਸ ਕਰਦੇ ਥੇ। ਆਧੇ ਥੇ ਦੇਖੋ ਭੋਲੀ ਨੂ ਬਡਾ ਦੁਖੁ ਉਤੇ ਦੁਖੁ ਰਿਹਾ। ਭਾਣਾ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ, ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਨਾਲ ਤਾ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀ, ਜਿਉ ਰਖੇ ਤਿਉ ਰਹਿਣਾ। ਇਹੁ ਬਾਤ ਭੋਲੀ ਨੂ ਸੁਣਾਈ ਲੁਦਿਹਾਣੇ ਜਾਦਾ ਜਾਦਾ। ਅਰ ਪਟਨੇ ਉਤਰ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਮਥਾ ਟੇਕੀ ਟੇਢਾ ਪਗੜਾ ਬੰਨਕੇ। ਆਖੀ ਜੀ

ਏਹੁ ਕੂਕੇ ਕੌਣ ਹੈਨ? ਗਲਾ ਸੁਣੀ, ਦੇਖੋ ਕੀ ਪਧਰ ਢਾਹਿਦੇ ਹੈਨ।

ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਤੂ ਬੀ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰੀ ਆਪ, ਹੋਰੁ ਆਪ ਸਰਬੰਧੀਆ ਨੂ ਬੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਨੂ ਆਖੀ। ਅਰੁ ਭਾਈ ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਨੂ ਕੋਈ ਬੀ ਨਾ ਸੌ ਰਹੇ। ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ 'ਫਰੀਦਾ ਪਿਛਲ ਰਾਤਿ ਨਾ ਜਾਗਿਓਹਿ ਜੀਵਦੜੋ ਮੁਇਓਹਿ।' ਸਭਨੇ ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ ਅਰੁ ਭਜਨੁ ਬੀ ਕਰਨਾ ਜਿਤਨਾ ਪੁਜ ਆਵੇ। ਬਾਣੀ ਪੜਕੇ ਸਭ ਨੇ ਹਰਿਦਾਸ ਕਰਨੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋ ਸਿਦਕ ਦਾ ਦਾਨੁ ਮੰਗਣਾ। ਗੁਰੂ ਸਭਨਾ ਬਥੂ[੮] ਦਾ ਦਾਤਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਵਾਵੇ[੯] ਨੂ ਪੁਛ ਜਾਣਾ ਤੂ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਏਥੇ ਹੈ। ਵਾਵੇ ਦੇ

ਏਥੇ ਹੁੰਦੇ ਜੇ ਚਿਠੀ ਆਈ ਤਾ ਸਾਨੂ ਪਹੁਚ ਜਾਊਗੀ। ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂ ਆਖਣਾ ਸਭ ਹਬਾਲ ਬਰੀਕ ਅਖਰੀ ਲਿਖਕੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦੇਣਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ। ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਸਿਆਹੀ ਦੇ ਅਖਰ ਜੁੜਦੇ ਨਹੀ ਚਾਹੇ ਪਾਣੀ ਮੈ ਭਿਜ ਜਾਣ। ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂ ਸਭ ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਹਵਾਲ ਮਲੂਮ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਨੂ ਕਦੇ ਨਾਹੀ ਚਾਰ ਅਖਰ ਪਾਕੇ ਭੇਜੇ, ਓਹ ਜਾਣੇ। ਬਾਬੇ ਜੁਆਹਰ ਸਿੰਘ ਹੁਰੀ ਸਾਨੂ ੧੫੦) ਰੋਕੁ ਦਿਤਾ ਥਾ ਸਾਨੂ ਬ੍ਰਤਣ ਨੂ, ਅਸੀ ਓਹ ਸਾਰਾ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂ ਦੇ ਦਿਤਾ ਥਾ ਬਾਸਤੇ ਭੋਗਾ ਦੇ।

ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਤੇਰੀ ਹੈ ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਬਹੁਤਾ ਕੀ

ਲਿਖੀਏ, ਬਡਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਗੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਚਾਹੀਦੇ।

---

੧. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੨. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਤੇਗ ਸਿੰਘ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੩. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਦਲ ਸਿੰਘ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੪. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰ।
੫. ਡਿਪੁਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ।
੬. ਬਰਮਾ ਦਾ ਚੀਫ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ।
੭. ਪਿੰਡ ਨਾਰਲੀ, ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੮. ਵਸਤਾਂ
੯. ਵਾਵੇ-ਬਾਬੇ ਨੂੰ। ਇਹ ਕਲਕੱਤੇ ਵੱਡੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

੧੧

ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ।

ਹੋਰੁ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਆਪਕੀ ਸੁਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਸੋ ਮੰਗਦੇ ਹਾ। ਇਕ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਹੋਰ ਅਸੀ ਬਹੁਤ ਰਾਜੀ ਹਾ, ਖਾਣ ਪੈਨਣ ਦਾ ਕੁਛ ਘਾਟਾ ਨਹੀ। ਜਗਾ ਬੀ ਬਡਾ ਸਾਰਾ ਬੰਗੁਲਾ ਹੈ। ਏਸ ਮੈ ਅਗੇ ਦਿਲੀ ਵਾਲਾ

ਬਾਦਸਾਹੁ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਤਾ ਤੁਸੀ ਲਿਖਾ ਹੈ ਤੇ ਏਹੁ ਨਹੀ ਲਿਖਾ ਲਹਣਾ ਲੋਕਾ ਤੇ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ ਦਿਤਾ। ਅਰ ਮੈ ਲਿਖਿਆ ਮਖਣਾ ਕਿਉ ਨਿਕਲਾ[1], ਇਹ ਬੀ ਨਹੀ ਲਿਖਾ, ਅਰ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂ ਕਾਗਤ ਦੇ ਦੇਣੇ ਸੋ ਭੀ ਨਹੀ ਲਿਖਾ ਦਿਤੇ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ। ਹੋਰੁ ਲਿਖਾ ਥਾ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਤੀਜੇ[2] ਨੂ ਦੁਸਾਲਾ ਦੇਣਾ ਸੋ ਭੀ ਨਹੀ ਲਿਖਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ।

ਹੋਰੁ ਅਤਰੀ ਦੀ ਬੀ ਬਾਤ ਕੁਛੁ ਨਹੀ ਲਿਖੀ ਕਿਤੇ ਅਨੰਦ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ। ਲੋਕਾ ਦੇ ਕਹੇ ਕਹਾਇ ਤੂੰ ਕਿਤੇ ਅਤਰੀ ਨੂ ਗਲ ਨਾ ਪਾ ਲਈ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨਹੀ ਹੋਊ ਜੇ ਗਲਿ ਪਾਇ ਲਈ। ਹੁਣ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਬੇਲਾ ਹੈ। ਅਰੁ

ਘੋੜਾ ਬੀ ਕੋਈ ਇਕੁ ਅਧਾ ਰਖੁ ਹੋਰ ਨਾ ਰਖੀ। ਸਮਾ ਅਗੇ ਦੇਖੋ, ਕੀ ਜਾਪੇ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾ ਘੋੜੇ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦੇ। ਲੰਡਾ ਉਚਕਾ ਉਠ ਖੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਥਾਨਾ ਉਤੋ ਖੋਲਕੇ ਲੈ ਜਾਦੇ ਹੈਨ। ਇਕ ਕੰਮੁ ਇਹੁ ਬੀ ਕਰੀ ਭਾਈ ਇਕ ਤਾ ਕਿਸੇ ਨੂ ਭਜਨ ਨਾ ਦਸੀ, ਇਕੁ ਕਿਸੇ ਨੂ ਜੂਠਾ ਨਾ ਦੇਈ, ਇਕ ਕਿਸੇ ਤੇ ਲਤਾ ਨਾ ਦਬਾਈ। ਜੇ ਦਬਵਾਵੇ ਤਾ ਕਿਸੇ ਜਨਾਨੇ ਤੇ ਨਾ ਦਬਵਾਈ। ਏਹ ਬਾਤਾ ਮੇਰੀਆ ਮੰਨਣੀਆ। ਮੇਰੀਆ ਚਿਠੀਆ ਨੂ ਦਸੀ ਬੀਹੀ ਦਿਨੀ ਦੇਖ ਲਿਆ ਕਰ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਕੁੜੀ ਨੰਦਾਂ[੩] ਦਾ ਬੀ ਆਦਰੁ ਰਖੀ। ਹੋਰ ਮੇਰੇ ਕੜੇ[੪] ਬੀ ਹੋਰ ਗਹਿਣਾ ਬੀ, ਜਨਾਨਾ ਮਰਦਾਨਾ, ਸਭ

ਬੇਚਕੇ ਹਰਿ ਕੇ ਲੇਖੇ ਲਾ ਦੇ। ਏ ਸਾਰੇ ਦਾ ਖਰਾ ਸੌਦਾ ਕਰ ਦੇਈ। ਜਿਸਨੇ ਰੁਪਈਏ ਦਿਤੇ ਨਹੀ ਉਸ ਤੇ ਲੈ ਲੈਣੇ, ਕਾਗਤ ਦੇਖਕੇ ਮਾਝੇ ਤੋ ਲੈ ਲੈਣੇ। ਅਗੇ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਜਿਸ ਜਿਸ ਤੇ ਲੈਣੇ ਹੈ ਉਹ ਚਿਠੀ ਦੇਖਕੇ ਲੈ ਲੈਣੇ।

ਹੋਰ ਤਾ ਭੋਗ ਬਹੁਤ ਪਾਏ ਹਨ ਪਰ ਕੋਈ ਭੋਗ ਬੋਬੋ[੫] ਦੇ ਨਮਿਤ ਨਹੀ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਸੋ ਤੈ ਏਹੁ ਬੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ। ਮਾਈ ਦੇ ਨਮਿਤ ਪੰਜ ਭੋਗ ਪਾ ਦੇਣੇ, ਕੁਛ ਕਪੜਾ ਲੀੜਾ ਭੀ ਦੇ ਦੇਣਾ। ਸਾਡੀ ਤਿਆਰੀ ਥੀ, ਵਿਚੇ ਹੀ ਇਹੁ ਭਾਣਾ ਵਰਤ ਗਿਆ। ਮੰਗਤੇ ਲੋਕਾ ਨੂ ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਜੋ ਬਣਿ ਆਵੈ ਸੋ ਦੇਣਾ। ਏਹੁ ਪ੍ਰਿਥੀ

ਤਾ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦੇ ਰਜਾਉਣ ਦੀ ਹੈ, ਮਨੁਖ ਦੇ ਰਜਾਉਣ ਦੀ ਨਹੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਵਰਤੀ ਜੋ ਪੁਜਿ ਆਵੈ।

ਹੋਰੁ ਘਮੰਡਾ ਤਾ ਥਾ ਈ ਬੇਈਮਾਨ, ਕਾਨ੍ਹੋ ਬੀ ਹੁਣ ਚੁਗਲੀਆ ਕਰਨ ਲਗ ਪਈ ਤਾ ਪਈ[੬] ਝਖ ਮਾਰੇ। ਜਿਥੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾ ਨੇ ਖੇਹ ਖਾਧੀ ਹੈ ਏਹ ਬੀ ਪਈ ਬਿਚੇ ਖਾਵੇ, ਮੁਹ ਕਾਲਾ ਕਰਾਏ। ਹੋਰ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂ ਏਥੇ ਕੁਛ ਪਦਾਰਥ ਦਿਤਾ ਥੀ ੧੯੦) ਬਾਬੇ ਜੁਆਹਰ ਸਿੰਘ ਹੁਣਾ ਤਿਹਾ ਨੇ[੭] ਵਾਸਤੇ ਭੋਗਾ ਦੇ, ਸੋ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਭੋਗ ਪੁਆਏ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ। ਹੋਰ ਮੈ ਲਿਖਾ ਥੀ ਜੋ ਸਭ ਨੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ। ਹੋਰ ਤੁਸੀ ਕੁਛ ਨਹੀ ਲਿਖਾ ਕੰਠ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ।

ਹੋਰੁ ਤੁਸੀ ਹੁਣੇ ਛੇਤੀ ਸਿੰਘ ਨ ਭੇਜਿਓ। ਕੁਛੁ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ[8] ਦਾ ਮੇਲ ਦੇਖਕੇ ਆਵੇ। ਬਰਸ ਤਾਈ ਦਿਸ ਆਊ ਜੈਸਾ ਹੋਉ।

---

੧. ਨਹਿਰ ਵਾਲੀ ਹੱਟੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ।
੨. ਮੁਕੰਦ ਸਿੰਘ।
੩. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਲੜਕੀ, ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ।
੪. ੧੮੭੮ ਈ. ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਭੇਜੇ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ੫੦੦ ਰੁਪਏ ਕੀਮਤ ਦੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਨੂੰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਚ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਣ।
੫. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਸਦਾ ਕੌਰ ਜੀ।
੬. ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਘੁਮੰਡੇ ਦੀ ਪਤਨੀ।
੭. ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ।
੮. ਰੂਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਨਾਂ।

੧੨

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਮੀ ਐਤਨੀ ਦੂਰ ਆਉਦਾ ਬੀ ਹੈ ਤੁਸੀ ਅਛੀ ਤਰਾ ਸਭ ਬਾਤ ਲਿਖਕੇ ਨਹੀ ਦਿੰਦੇ। ਕੁਛ ਮਖਣੇ ਦੀ ਬਾਤ ਨਹੀ ਲਿਖੀ। ਹੋਰ ਏਹੁ ਬੀ ਨਹੀ ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਰੁਪਏ ਮਾਝੇ ਤੇ ਲੈਣੇ ਥੇ ਲੈ ਲਏ ਹੈਨ ਕਿ ਨਾਹੀ। ਔਰ ਬੀ ਕੁਛ ਸਾਰਾ ਹਵਾਲ ਨਹੀ ਲਿਖਦੇ। ਦੇਖੋ ਤਾ ਮੈ ਕੈਸੀ ਕੈਸੀ ਬਾਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹਾ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜਦੋ ਅਸੀ ਐਧਰ ਆਏ ਹਾ ਤਦੋ ਜੇਹੜਾ ਗ੍ਰੰਥ

ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਓਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆ ਸੰਚੀਆ ਲਿਖੀਆ ਹੈਨ ਅਰੁ ਜੋ ਅਣਲਿਖੀਆ ਹੈ, ਸੋ ਸਾਰੀਆ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂ ਦੇ ਦੇਣੀਆ ਜਰੂਰ, ਮੈ ਹੀ ਤੈਨੂ ਏਹ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਦਿਤੀਆ ਹੈਨ, ਤੇ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੈਚੀਆ ਲੈ ਕੇ ਦੋਮੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸੰਪੂਰਣ ਕਰਾਇ ਲੈਣੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਲਖਾਰੀ ਤੇ ਅਰ ਦੋਨੋ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋ ਗਏ ਤਾ ਓਸਦੀ ਗਊ ਕੇ ਤਾ ਭੈਸ ਲੈ ਲੈਣੀ। ਸਤਿ ਏਹੁ ਹੋਈ ਜੋ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖ ਦੇਵੇ ਤਾ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਿਖਾ ਲਈ।

ਅਗੇ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਅਤਰੀ ਦੇ ਮਾ ਪਿਉ ਨੂ ਆਖਣਾ ਮੇਰਾ ਕਹਿਣਾ

ਤੁਸੀ ਕਿਉ ਨਹੀ ਸਮਝਦੇ ? ਕਿਉ ਕਮਲੇ ਹੋਏ ਹੋ ? ਅਤਰੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਦੇ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਕਿਉ ਨਹੀ ਪੜਾ ਦਿੰਦੇ। ਅਤਰੀ ਤਾ ਇਆਣੀ ਹੈ, ਤੁਸੀ ਵੀ ਇਆਣੇ ਹੋ ? ਏਸਦੀ ਏਸ ਤਰਾ ਕਦ ਤਕ ਨਿਭੂਗੀ ? ਹੋਰ ਕੀ ਮੈ ਬਹੁਤਾ ਕਾਗਤ ਕਾਲਾ ਕਰਾ। ਥੋੜਾ ਲਿਖਾ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣਨਾ। ਜਿਉ ਤਿਉ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤਰੀ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਮੈ ਆਪਣੀ ਬਲੋ ਥੁਆਨੂ ਆਖ ਦਿਤਾ ਹੈ ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ। ਜੇ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਤੇਰਾ ਆਖਿਆ ਨਾ ਮੰਨਣ ਤਾ ਤੂ ਫੇਰ ਕੁਛ ਨਾ ਆਖੀ। ਆਪਣੀ ਨੂ ਕੁਮਾਰੀ ਰਖਣ ਚਾਹੇ ਵਿਆਹਿ ਦੇਵਣ ਚਾਹੇ ਮੇਲੇ ਲੈ ਜਾਵਣ, ਚਾਹੇ

ਏਸਦੇ ਨਾਲ ਜਾਵਣ।

ਸਭਨੂ ਕੁੜੀ ਮੁੰਡੇ ਨੂ ਅਖਰ ਪੜਾਇ ਦੇਣੇ ਗੁਰਮੁਖੀ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਤੂ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ ਔਗਣਹਾਰ ਹਾ, ਸੋ ਜੀ 'ਭੁਲਣ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ, ਅਭੁਲੁ ਗੁਰੂ ਕਰਤਾਰੁ।' ਭਾਈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਕੇ ਏਹੁ ਮੰਗਣਾ 'ਹੇ ਗੁਰੂ ਬਖਸ ਲੈ। ਤੇਰਾ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਵਿਰਦ ਹੈ। ਦੁਖ ਸੁਖ ਮੈ ਵਿਸਰ ਨਾ ਜਾਈ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਖੈਰੁ ਪਾਈ ਆਪਣੀ ਦਰਗਾਹੋ। ਮਨਮਤਿ ਤੇ ਰਖ ਲਈ।' ਹਰਿ ਵੇਲੇ ਏਹੁ ਅਰਜ ਕਰਨੀ। ਅਗੇ ਜੋ ਕਰਤੇ ਪੁਰਖ ਨੂ ਭਾਵੇ।

ਏਹੁ ਭੀ ਸਭ ਕੋ ਸੁਣਾਇ ਦੇਈ ਜੂਠਾ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂ ਦੇਵੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਜੂਠਾ ਲੇਵੇ। ਏਹੁ ਕਾਸਦਾ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹੈ?

ਜੀਅ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਧੇ ਤੇ ਕੀਧੇ ਕੁਬਾੜ ਖੁਲ ਗਏ ਹੈਨ, ਕੌਡੇ ਮਾਗੂ। ਮੈ ਤਾ ਭਾਈ ਬਥੇਰਾ ਮਨੇ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਹਟੇ। ਹਾਰ ਕੇ ਮੈ ਬੀ ਚੁਪ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਮੈ ਰਾਜੀ ਨਹੀ ਥੀ, ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂ ਹਟਾਮਾ। ਜੂਠਾ ਖਾਣਾ ਭਜਨ ਬਾਲਿਆ ਕਾ ਕੰਮ ਨਹੀ। ਹੋਰ ਜੋ ਕੌਲੀ ਚੀਤੇ ਨੂ ਲੈ ਜਾਵੇ ਜਲੁ ਸੋ ਉਹ ਕੌਲੀ ਸੁਚੀ ਨਹੀ। ਏਹੁ ਸਭ ਨੂ ਸੁਨਾਇ ਦੇਣਾ। ਅਗੇ ਰਲਾਇ ਦਿੰਦੇ ਥੇ ਕੌਲੀ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਏਹੁ ਬਾਤ ਜਰੂਰ ਚੇਤੇ ਰਖਣੀ ਜੀਨੂ ਏਥੇ ਦੀ ਬਾਤ ਤੂੰ ਸੁਣਾਮੇ, ਓਸਨੂ ਬਹੁਤ ਤਗੀਦ ਕਰੀ। ਕਿਸ ਕਰਕੇ? ਮੁਕਬਰ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈਨ। ਜੇ ਇਕ ਮੁਕਬਰ ਨੇ ਗੋਰੇ

ਨੂ ਜਾ ਕੇ ਆਖ ਦਿਤਾ ਸਾਹਿਬ ਰਾਮ ਸਿੰਘ
ਨੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਦਮੀ ਮਿਲ ਮਿਲ
ਆਉਦੇ ਹੈਨ ਤਾ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗੋਰਾ ਜਿਲੇ
ਬਾਲਾ ਐਥੇ ਤੁਰਤ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜ ਦੇਊਗਾ।
ਆਖੇਗਾ ਤੁਸੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਿਆ
ਖਵਰਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ
ਆਦਮੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂ ਮਿਲ ਜਾਦੇ ਹੈਨ,
ਤਾ ਏਥੋ ਬਾਲੇ ਨੀਚ ਸਾਨੂ ਖਬਰ ਨਹੀ
ਕਿਧਰ ਲੈ ਜਾਣਗੇ। ਏਹੁ ਤਾ ਚੰਗੀ
ਜਾਗਾ ਹੈ। ਜੇਹੜਾ ਆਉਦਾ ਹੈ ਸੋ ਮਿਲ
ਜਾਦਾ ਹੈ। ਤਗੀਦ ਕਰੀ ਤੇਤੋ ਸੁਣਕੇ
ਏਥੇ ਦੀਆ ਬਾਤਾ ਬਹੁਤ ਨਾ ਬਕਦੇ
ਫਿਰਨ। ਅਗੇ ਅਸੀ ਏਮੇ ਈ ਨਹੀ
ਲਿਖਿਆ ਥਾ ਬਹੁਤ, ਅਰੁ ਏਨਾ ਲੋਕਾ
ਦਾ ਤਾ ਕੁਛ ਨਹੀ ਜਾਣਾ, ਸਾਨੂ ਕਿਤੇ

ਹੋਰ ਦੁਖ ਵਿਚਿ ਪਾਇ ਦੇਣ। ਦੇਖੀ ਤੂੰ ਜਾਣ, ਜਿਹੜਾ ਸੁਣੇ ਮਨ ਮੈ ਰਖੇ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੋ ਤੁਸੀ ਪੁਛੀ ਹੈ ਸੋ ਮੈ ਸਮਝੀ। ਭਾਈ ਮੇਰੀ ਤਾ ਸਾਦੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹਿ ਨਾ ਅਗੇ ਥੀ ਨਾ ਹੁਣ ਹੈ। ਜਿਤਨਾ ਦਿਨ ਜੀਉਣਾ ਹੈ ਓਤਨੇ ਦਿਨ ਏਹੁ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋ ਖੈਰ ਮੰਗਦਾ ਹਾ ਹੇ ਗੁਰੂ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋ ਸਾਸ ਸਾਸ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਜਪਾਓ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ ਸੋ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਅਤਰੀ ਦੇ ਮਾ ਪਿਉ ਨੂ ਮੈ ਹਮੇਸਾ ਏਹੁ ਲਿਖਦਾ ਹਾ ਤੁਸੀ ਏਨੂ ਕਿਉ ਨਹੀ ਪ੍ਰਨਾ ਦਿੰਦੇ। ਫੇਰ ਫਲਾਣੇ ਦੀ ਉਧਲ ਗਈ, ਫਲਾਣੇ ਦਾ ਨਕ ਬਢਾ। ਥੁਆਨੂ ਫਿਟ ਫਿਟ ਹੋਊ। ਤੈਨੂ ਬੀ ਕਹਾ ਥਾ ਜਾਇ ਕਹੀ, ਏਹੁ ਤਾ

ਬਾਤ ਮੁਕੀ। ਅਗੇ ਕੁਸਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਡੀ ਬਦਨਾਮੀ ਸੁਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਹੁਣ ਸੁਧਰ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾ ਸੰਗਤ ਓਸ ਨੂ ਬੀ ਮੇਲ ਲੈਣਾ। ਨ੍ਰਿਦੋਖ ਤਾ ਇਕ ਗੁਰੂ ਈ ਹੈ ਜੀ।

ਹੋਰ ਜੀ ਜੇਹੜਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਸੋ ਸਮੇ ਸਮੇ ਸਿਰ ਸਭ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਸਹਿਜੇ ਈ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਪਿਛੇ ਤਾ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਅਵ ਬੀ ਆਸ ਹੈ। ਹੋਰ ਜੀ ਲੰਗਰ ਦੀ ਬਾਤ ਏਹੁ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਕੁਛ ਸਰੇ ਕਿਸੇ ਤੇ ਸੋ ਲੰਗਰ ਪਾਵੇ। ਲਿਖਣਾ ਕੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਹੈ ? ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਰਬ ਦਾਨਾ ਤੇ ਉਪਰ ਅੰਨ ਦਾ ਦਾਨ ਬਡਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸਾਖੀਆ ਮੈ। ਜੋ ਲੰਗਰ

ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰੂਗਾ ਓਸਦਾ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹਊਗਾ। ਸਤਿ ਕਰ ਮੰਨਣਾ। ਐਥੇ ਸਾਨੂ ਕੁਛ ਨਹੀ ਚਾਹੀਦਾ, ਰਾਮਦਾਸਪੁਰੇ ਲੰਗਰ ਪਾਓ। ਅਛਾ ਕਰਾ ਨਾ ਸਿਟਾ ਪਦਾਰਥ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਜੀ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੀ ਤਾ ਮੈ ਬਾਤਿ ਅਗੇ ਕਈ ਬਾਰ ਲਿਖੀ ਹੈ ਜੋ ਜੂਠਾ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਖਾਵੇ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂ ਦੇਵੇ। ਤੁਸੀ ਨਹੀ ਸੁਣੀ, ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤਾ ਬਚਨ ਮੰਨਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾ ਏਹੁ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਹਾ ਹੈ ਅਜ ਦੇ ਸਮੇ। ਮੈ ਤਾ ਜੂਠਾ ਟੁਕ ਖਾ ਕੇ ਕੋਈ ਨਹੀ ਡਿਠਾ ਬਬਾਨਾ ਉਤੇ ਚੜਾ ਜਾਦਾ। ਬਚਨ ਮਨ ਕੇ ਤਾ ਅਨੇਕ ਉਧਰੇ ਹੈ। ਸੋ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜੋ ਬਚਨ ਹੈ ਭਾਈ

ਓਸਦੇ ਮੰਨਣ ਦੀ ਕਰੋ। ਗੁਰੂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ 'ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮੁ ਮਨਾਓ।' ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਹੈ। 'ਸਾਈ ਵਸਤੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਈ ਜਿਸੁ ਸਿਉ ਲਾਇਆ ਹੇਤੁ' ਏਹੁ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕੋ। ਭਾਈ ਜੂਠੇ ਟੁਕਾ ਮੈ ਕੁਛ ਨਹੀ ਫਾਇਦਾ। ਸੋ ਮੈ ਲਿਖਦਾ ਹਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੀਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਨਹੀ ਲਿਖਦਾ।

ਜੋ ਤੁਸੀ ਕਹਾ ਹੈ ਪੰਥ ਰੁਲ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਸੋ ਸਾਡੀ ਬੀ ਤਾ ਏਹੁ ਅਰਜ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਬਾਰ ਬਾਰ 'ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਬਖਸ ਲੈ। ਸਭ ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਹਾ ਬੁਰੇ ਭਲੇ।' ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂ ਭਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਭਾਣੇ ਦਾ ਮਾਲਕੁ ਹੈ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਤਾ ਕਦੇ ਬੁਢਾ ਨਹੀ ਹੋਇਆ, ਏਸ ਬਾਤ ਦੀ ਬੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ ਉਗਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਈ ਕਰਮਾ ਬਿਖੇ ਨੂਣਤਾਈ ਹੈ। ਸੁਕਰ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਬਾਜੇ ਤੇ ਆਇ ਡਿਗੇ ਹਾ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਾਖ ਏਹੁ ਬੀ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਦਾ ਬਖਸਿੰਦ ਹੈ। ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ ਇਹੁ ਬਿਰਦੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ।

ਤੁਮਾਰੇ ਲਿਖੇ ਕਾ ਉਤਰ ਸਭ ਦੀਆ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਜੋ ਬੁਧ ਮੈ ਆਵਾ। ਮੇਰੀ ਅਕਲ ਤੁਛ ਹੈ।

---

੧. ਅਤਰੀ ਦਾ ਚਾਚਾ।
੨. ਪਿੰਡ ਮਰ੍ਹਾਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।

੧੩

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਹੋਰੁ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇਖੀ ਕਿਤੇ ਅਤਰੀ ਤੂਰ ਨਾ ਪਵੇ ਏਥੇ ਨੂ। ਏਥੇ ਦਾ ਹਵਾਲ ਤਾ ਤੈ ਸਭ ਦੇਖਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਤਾ ਕੋਈ ਆਉਦਾ ਨਹੀ, ਰਸਤ ਲੈ ਕੇ ਆਉਦੇ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਹਛੇ ਬਾਸਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ। ਜੇ ਆਉਣੇ ਮਿਲਣਿ ਤਾ ਕਈ ਲੋਕ ਆਉਣ ਸਾਡੇ ਪਾਸ। ਪਏ ਜਕੜ ਮਾਰਨ, ਮਗਜ ਖਾਣ, ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇਣ। ਹੁਣ ਸੁਖਾਲੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਦੇ ਹਾ, ਕਛੂ ਵਖੇਪਤਾ ਨਹੀ। ਅੰਦਰ ਮੈ ਖੂਹੀ ਹੈ,

ਅਸਨਾਨ ਦਾ ਬਡਾ ਸੁਖ ਹੈ ਭਾਵੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਕਰ ਲਈਏ। ਕਦੇ ਇਕ ਬਜੇ ਕਦੇ ਦੋ ਬਜੇ ਰਾਤ ਦੇ ਨਾਇ ਲੈਂਦੇ ਹਾ ਕਦੇ ਤਿੰਨ ਬਜੇ।

ਜੇ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘੰ ਬਾਤ ਮੰਨੇ ਤਾ ਤੂ ਦੋ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੇ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਚਿਠੀ ਭੇਜੀ ਸਭ ਹਵਾਲ ਲਿਖਕੇ ਬਰੀਕ ਅਖਰੀ। ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਾਵੇ, ਜਾਦਾ ਜਾਦਾ ਸਿਟ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਦਇਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਉ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਲਿਖਣਾ। ਜੇ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਮੰਨੇ ਤਾ ਜਰੂਰ ਭੇਜੀ, ਜੇ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤਾ ਓਹ ਜਾਣੇ ਕੋਈ ਜੋਰ ਤਾ ਨਹੀ ਨਾ। ਜਿਥੇ ਤੂ ਜਾਵੇ ਓਥੇ ਹੀ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਦਾ, ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸਭ

ਨੂ ਆਖਦਾ ਜਾਈ। ਅਖਰ ਜੁੜ ਨਾ ਜਾਣ ਬਡੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਹਨ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਛਡਕੇ। ਚੁਨ੍ਹੀ ਤੇ ਖਮਾਣੋ ਜਾਈ, ਬਚਨ ਬਲਾਸ ਸੁਣਾਈ ਨਾਲੇ ਹਰਿਦਾਸ ਸੁਣਾਈ। ਸਭ ਨੂ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਈ। ਜੇ ਪੁਜ ਆਉਣ ਤਾ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਕੰਠ ਕਰਨ, ਨਹੀ ਤਾ ਜਪੁ, ਜਾਪੁ, ਰਹਿਰਾਸ, ਆਰਤੀ ਸੋਹਿਲਾ, ਸੁਖਮਨੀ, ਆਸਾ ਦੀ ਬਾਰ ਸਭ ਕੰਠ ਕਰਨ ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲੇ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਨਾਇਕੇ ਪੜਨਾ। ਨਾਲੇ ਫੇਰ ਬਾਣੀ ਪੜਕੇ ਜਿਤਨਾ ਬਣਿ ਆਵੇ ਉਤਨਾ ਭਜਨ ਕਰਨਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਹਰਿਦਾਸ ਕਰਨੀ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਬਾਣੀ ਪੜਕੇ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਾ ਹੈ ਭਜਹੁ ਗੋਬਿੰਦ ਭੂਲਿ

ਮਤ ਜਾਹੁ। ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਕਾ ਏਹੀ ਲਾਹੁ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕ ਬਾਰ ਏਹੁ ਬਾਤ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੈ।

ਫੇਰ ਘੁੰਗਰਾਲੀ, ਉਟਾਲੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਇਕੇ ਏਹੁ ਬਚਨ ਸੁਣਾਈ। ਭੈਣੀ ਜਾਇ ਕੇ ਰਾਇਪੁਰ ਗੁਜਰਬਾਲ ਲੋਹਗੜ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਜਿਥੇ ਤੂ ਜਾਵੇ ਨਾਲੇ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਉਦਾ ਜਾਈ ਨਾਲੇ ਏਹੁ ਉਪਦੇਸੁ ਸੁਣਾਉਦਾ ਜਾਈ। ਜੋ ਮੰਨੇ ਤਾ ਅਛਾ ਹੈ ਨਹੀ ਤਾ ਓਹ ਜਾਣੇ। ਬਾਣੀ ਨੂ ਇਉ ਬਹੁਤਾ ਕਹਾ ਹੈ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾ ਭਜਨ ਬੀ ਥੋੜਾ ਕਰਦੇ ਹੈਨ, ਐਵੇ ਜਕੜ ਮਾਰੀ ਜਾਦੇ ਹੈਨ। ਬਾਣੀ ਪੜਦੇ ਹੋਏ ਤੇ ਜਕੜ ਨਹੀ ਮਾਰੇ ਜਾਦੇ। ਭਜਨ ਮੈ ਜਕੜ ਮਾਰਦਾ ਮਾਰਦਾ

ਫੇਰ ਜਕੜਾ ਦਾ ਈ ਸੁਭਾਉ ਪੈ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਅਛੀ ਤਰਾ ਨਿਗਾ ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਲੇਵਹੁ ਸਾਰੇ ਹੀ, ਬਾਣੀ ਪੜਨ ਬਾਲਾ ਕੋਈ ਭਾਵੇ ਡਿਗਾ ਹੋਵੈ, ਨਹੀ ਬਾਣੀ ਪੜਨ ਬਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਡਿਗੇ ਹੋਣਗੇ, ਮੈਨੂ ਤਾ ਇਉ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਤਾ ਗੁਰੂ ਹੀ ਜਾਣੇ। ਹਮਾਰੀ ਮਤ ਮੈ ਜੋ ਆਇਆ ਹੈ ਸੋ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਜੋ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾਇਆ ਹੈ ਸੋ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਸਕਤੂ ਨੰਗਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਕਾਰੀਗਰ ਸਿੰਘ।

੧੪

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੁਮ ਰੰਗਾ ਨੂ ਜੋ ਮਸਤਾਨਾ ਥੀਂ, ਓਸਦੀ ਜੋਗੁ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਦਇਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਫਤੇ ਸਿੰਘ[2] ਤੇ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜੈ ਸਿੰਘ, ਨਗਾਰਚੀ ਸਿੰਘ, ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ, ਨਗੀਨਾ ਸਿੰਘ, ਹਰਿਦਿਤ ਸਿੰਘ, ਟੇਕ ਸਿੰਘ, ਦੂਆ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਵਾਵਾ ਬਾਲਾ, ਹੋਰੁ ਸੋਧ ਸਿੰਘ, ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਰਾਗਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੂਹਾ ਸਿੰਘ, ਖਜਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਮੁਠਡਿਆ ਦੀ ਨੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਵਾਚਣੀ। ਪਰਮਹੰਸ ਨੂ ਨਾਲੇ

ਹੋਰ ਬੀਬੀਆ ਨੂ ਰਾਮਸਤਿ ਆਖਣੀ।

ਹੋਰੁ ਅਸੀ ਏਥੇ ਸੁਖੀ ਆਨੰਦ ਹਾ।

ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ।

ਇਹ ਭੀ ਗੁਰੂ ਚਾਹੇਗਾ ਮੇਟ ਦੇਊਗਾ।

ਹੋਰ ਆਪਦੀ ਸਰਬ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੁਖ ਹਮੇਸਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾ ਵਿਚੋ ਮੰਗਦੇ ਹਾ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਏਹ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਸਭਨੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਨੇ, ਲੜਕਿਆ ਨੇ, ਅਰੁ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਉਠਕੇ ਸਭਨਾ ਇਸਿਨਾਨ ਕਰਨਾ। ਲੜਕਿਆ ਤੇ ਬੀਬੀਆ ਨੂ ਅਖਰ ਪੜਾ ਦੇਣੇ ਸਭਨਾ ਨੂ, ਅਰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਰ ਮੈ ਭੋਗ ਭੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਉਣੇ। ਰਾਤ ਨੂ ਬੈਠਕੇ ਸਬਦੁ ਜੋਟੀਆ ਦੇ ਨਾ ਪੜਨੇ, ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਸਭਨੇ ਕਰਨੀ।

ਜੋਟੀਆ ਦੇ ਸਬਦ ਜਦ ਗੁਰੂ ਪੜਾਊਗਾ ਤਾ ਫੇਰ ਪੜੇ ਜਾਨਗੇ। ਹਾਲ ਤਾ ਲੋਕ ਆਦੇ ਹੈਨ ਕੂਕੇ ਰੌਲਾ ਪਾਉਦੇ ਹੈਨ, ਸੋ ਏਹੁ ਰੌਲਾ ਤਾ ਨਹੀ ਸੀ ਪਰ ਰੌਲਾ ਭੀ ਗੁਰੂ ਏਨਾ ਨੂ ਦਿਖਾਲ ਦੇਊਗਾ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਬਾਤ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਭੀ ਹੈ ਰੌਲੀ ਪਰੈ ਦੇਸ ਸਭਿ ਰੁਲੈ[3]। ਅਰੁ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਜਰੂਰ ਸਭਨੇ ਕਰਨੀ ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ, ਨਾਲੇ ਭਜਨੁ ਭੀ ਕਰਨਾ ਜਿਤਨਾ ਹੋਵੇ।

---

੧. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਨਾਂ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਗੰਗਾ (ਹਰਿਦਵਾਰ) ਵਿਖੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋਏ ਸਨ।

੨. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਮੁਠੱਡਾ ਕਲਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ।

੩. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੌ ਸਾਖੀ, ਪੱਨਾ-੧੧੭.

੧੫

੧ੳ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਹੋਰੁ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਜਦ ਬਿਆਹਿ ਦੇਵੇ ਸੇਰ ਸਿੰਘ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੈ ਲੈਣਾ ਅਰ ਕੁੜੀਆ ਮੁੰਡਿਆ ਤੇ ਅਛੀ ਤਰਾ ਭਜਨ ਕਰਾਉਣਾ, ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਾਉਣੀ ਸਭਦੇ। ਬਾਣੀ ਪੜਾਉਣੀ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਾਉਣੇ ਅਰ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਸਭ ਕੋ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰਾਕੇ ਭਜਨ ਕਰਾਉਣਾ। ਕਿਸੇ ਨੂ ਸੌਣ ਨਹੀ ਦੇਣਾ ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਜੋ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈ। ਕੁੜੀਆ ਮੁੰਡਿਆ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਤੇਰੀ ਮਹੰਤੀ ਹੈ। ਉਤਮੀਂ ਨੂ ਵੀ ਆਦਰੁ

ਦੇਣਾ। ਉਤਮੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਅਗੇ ਨਿਮਾਣੀ ਨਿਤਾਣੀ ਹਾ। ਉਤਮੀ ਤੈ ਨੰਦਾ ਦੇ ਕਹੇ ਵਿਚਿ ਚਲਣਾ। ਜੋ ਨੰਦਾ ਆਖੇ ਸੋ ਮੰਨਣਾ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੇਹੜੇ ਪੈਸੇ ਰਖੇ ਥੇ ਉ ਵਰਤ ਲਏ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ, ਕੇ ਸਾਰੇ ਬਰਤੇ ਹੈ ਕੇ ਅਜੇ ਨਹੀ ਬਰਤੇ। ਜਦ ਕੋਈ ਫੇਰ ਆਵੇ ਤਾ ਏਸ ਬਾਤ ਦੀ ਖਬਰ ਲਿਖੀ, ਅਰੁ ਜੋ ਮੇਰੀ ਬਹੀ ਉਤੇ ਲਹਿਣਾ ਲੈਣਾ ਲਿਖਾ ਥਾ ਸੋ ਸਭ ਨੇ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ। ਜਿਨ ਨਹੀ ਦਿਤਾ ਸੋ ਵੀ ਲਿਖਣਾ। ਹੋਰ ਸਾਹਿਬੋ[2] ਨੇ ਜੋ ਖਾਸੀ ਕੀ ਦਾਰੂ ਪੁਛੀ ਹੈ ਸੋ ਜੀ ਹਮਾਰੇ ਤੇ ਇਹੁ ਦਵਾਈ ਹੈ ਬਡੀ ਜੋ ਕੰਮੁ ਕੁਛੁ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰੁ। ਰਾਤਿ

ਦਿਨਿ ਭਜਨੁ ਕਰਿਆ ਕਰੁ ਤਕੜੀ ਹੋ ਕੇ। ਇਹ ਦਾਰੂ ਸਭ ਤੇ ਅਛੀ ਹੈ। ਅਰੁ ਥੋੜੀ ਫੀਮ ਖਾਏ ਲਿਆ ਕਰੁ ਹਮੇਸਾ। ਫੀਮ ਖਾਕੇ ਬਹੁਤ ਗਲਾ ਨਾ ਕਰੀ ਜਾਣਾ। ਭਜਨੁ ਕਰੀ ਬਹੁਤਾ ਤਾ ਰਾਮੁ ਹੋਇ ਜਾਊਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਧੁ ਨਾਮੁ। ਨਾਮੁ ਤੇ ਈ ਸਾਰੇ ਦੂਖ ਦੂਰਿ ਹੋਇ ਜਾਦੇ ਹੈਨ ਮਨਿ ਤਨਿ ਦੇ।

ਹੋਰੁ ਜਦਿ ਹਰਿਦਾਸ ਲਿਖੋ ਤਾ ਬਹੁਤਾ ਸਿਰੀ ਸਿਰੀ ਅਰ ਮਹਾਰਾਜ ਮਹਾਰਾਜ ਸਬਦ ਨਾ ਲਿਖਿਆ ਕਰੋ। ਖਬਰ ਸਾਰਿ ਲਿਖਿਆ ਕਰੋ ਬਹੁਤ ਤਰਾ ਦੀ। ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ ਸਭ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਕਰੋ ਹਮੇਸਾ। ਜੋ ਅਖਰੁ ਨਹੀ ਪੜਾ ਉਹ

ਕੰਠ ਕਰੁ ਲੇਵੇ ਪੜੇ ਹੋਇਆ ਤੇ। ਪੜੇ ਹੋਏ ਬੀ ਕੰਠ ਕਰੁ ਲੈਣ ਜਿਤਨੇ ਡੇਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤੇ ਬਿਨਾ ਭਾਵੇ ਕੋਈ ਕਿਤਨਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਰਿਜਕ ਦਾ ਬਾਧਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਰਿਜਕ ਬੀ ਹੈ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਬਹੁਤਾ, ਉਧੀ ਨੀਤ ਨਹੀ ਭਰਦੀ, ਤਰਿਸਨਾ ਦੀ ਅਗਿ ਸਦਾ ਈ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੁਨ ਦਾਨੁ ਵੀ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਧਨੁ ਪਿਆ ਈ ਛਡਕੇ ਮਰੁ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਦੁਰਿਗਤੀ ਕੋ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਭਜਨ ਪੁੰਨ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੇ ਜਟ[੩] ਨੂ ਦੇਖ ਲੇਉ, ਜੀਉਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ[੪] ਹੋਰ ਅਨੇਕਾ ਕੋ ਕੀ ਸੁਖੁ ਹੈ ਉਨਾ ਕੋ ਧਨ ਦਾ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੰਮ ਤੇ

ਬਾਫਰ ਨਾ ਰਖਣੇ ਵੈਲ ਅਰ ਗਡਾ ਬੀ ਦੇ ਦਿਆ ਕਰੋ ਜਿਸਦੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ਗਰੀਬ ਦੇ, ਪਿੰਡ ਮੈ ਵੀ ਦੂਏ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੂ ਵੀ ਦੇ ਦਿਤਾ ਸਤਿਸੰਗੀ ਨੂ। ਕੰਮ ਕਰਿਕੇ ਸਲਾਹਿ ਨਹੀ ਪੁਛਣੀ। ਜਦਿ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਮੈ ਘੋੜੀ ਨਹੀ ਲੈਦਾ ਤਾ ਓਸ ਦਾ ਹਵਾਲੁ ਲਿਖਣਾ ਸੀ। ਅਛਾ ਜੋ ਹੋਈ ਸੋ ਅਛੀ ਹੈ ਹੁਣਿ ਹੋਇ ਚੁਕੀ। ਭੋਲੇ ਨੂ ਇਹੁ ਨਹੀ ਪੁਛਿਆ ਤੇਰੇ ਪਾਸੋ ਕੌਣੁ ਲੈਣ ਆਇਆ ਥੀ ਕੜਾਹਾ। ਤੇਰੇ ਪੇ ਦਾ ਮੁਮਾਨੂ ਕੇ ਪੂਛਾ ਥਾ। ਅਗੇ ਘੋੜਾ ਨਾ ਲੈਣਾ ਹੁਣਿ ਕਿਸੇ ਦਾ। ਕਹਣਾ ਜਿਤਨਾ ਸਰੇ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਥੋ ਅੰਨੁ ਬਸਤ੍ਰ ਦੇ ਜਾਇ। ਅੰਨੁ ਸਭ ਕੋ ਦੇਣਾ ਜਿੰਨਾ ਸਰੇ। ਭਾਵੇ ਕਿਸੇ ਭੇਖ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਸੇ

ਨੂ ਫਿਕਾ ਨਹੀ ਬੋਲਣਾ।

ਹੋਰੁ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜੋ ਹਟੀ ਹੋਰ ਵਣਜ ਦਾ ਟਹਿਲਾ ਕਰਿਨ ਬਾਲੇ ਸਿੰਘ ਹੈਨ, ਕਿਨੇ ਗੋਦੇ ਦਾ ਤੇ ਮਖਣੇ[੫] ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਨਹੀ ਬਰਤਣਾ। ਜੋ ਏਹੁ ਬਰਤੇਗਾ ਠਿਠੁ ਹੋਊਗਾ। ਜਗਤ ਵਿਚਿ ਕਿਤੇ ਮੁਹ ਦੇਣਿ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਹੂਗਾ। ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ। ਦਰਵਾਰਾ ਸਿੰਘ[੬] ਕੋ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ[੭], ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ[੮], ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ[੯], ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਸੇਰ ਸਿੰਘ[੧੦], ਬਾਬਾ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ[੧੧], ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ[੧੨], ਮੁਸਤਾਨ ਸਿੰਘ[੧੩], ਮਲਾ ਸਿੰਘ[੧੪], ਜੈ ਸਿੰਘ, ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ[੧੫], ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ, ਨਾਰਾਇਣ ਸਿੰਘ[੧੬], ਹੋਰੁ ਸੂਵਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ

ਕਰਨੀ। ਨਾਲੇ ਸਾਉਣ ਸਿੰਘ, ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ, ਈਸਰ ਸਿੰਘ ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਦੇਣੀ ਡੇਰੇ।

ਹੁਣ ਜੋ ਆਵੇ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ[੭] ਦੀ ਪਕੀ ਖਬਰ ਲੈ ਕੇ ਆਵੇ। ਜਦਿ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਵੇ, ਉਰੇ ਨਾ ਆਵੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ। ਉਰੇ ਆਮਣ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀ।

ਇਹੁ ਹਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਡੇਰੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਕੋ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਚੱਕ ਦੇਸ ਰਾਜ ਜ਼ਿਲਾ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਵਸਨੀਕ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਈ ਘੁੱਲੀ ਵੀ ਆਖਦੇ ਸਨ।
੨. ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ।
੩. ਪਿੰਡ ਟੇਢੇਵਾਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦਾ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ।
੪. ਪਿੰਡ ਭਾਗਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।

੫. ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿੰਘ ਡੇਰੇ ਦੀਆਂ ਹੱਟੀਆਂ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਚੁਰਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

੬. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਤਾਏ ਨੱਥੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ। ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

੭. ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ, ਰੁਲਦੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।

੮. ਪਿੰਡ ਮੋਰੋਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਸ੍ਰ. ਮੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।

੯. ਪਿੰਡ ਰਾਏਪੁਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਦਰਜੀ ਸਿੰਘ, ਰੋਨਾ ਦਾ ਲੜਕਾ।

੧੦. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਮੁਸੱਦਾ ਸਿੰਘ। ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਲੱਗੇ ਖ਼ਰਾਸ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ 'ਖ਼ਰਾਸੀਆ' ਕਹਿਕੇ ਵੀ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਖਰਾਸੀਏ ਦਾ ਭਰਾ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ।

੧੧. ਪਿੰਡ ਮੌੜ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਸੂਬਾ ਅਤੇ ਡੇਰਾ ਪਰਬੰਧਕ ਸੀ।

੧੨. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਹੇਮ ਸਿੰਘ। ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿੰਡ ਲੱਲਾਂ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਡੇਰੇ ਰਹਿ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

੧੩. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਹੇਮ ਸਿੰਘ। ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਸਿਤਾਰ ਨਾਲ ਰਾਗ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿਘ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ।

੧੪. ਸਪੁੱਤਰ ਗੁਲਾਬਾ। ਮੱਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ-ਜੈਦਾਦ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

੧੫.ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ, ਭੋਲੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਦੀ ਭੈਣ ਚੰਦੋ ਦਾ ਪਤੀ।

੧੬.ਗਰੀਬੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜਕੀ ਬਾਬਾ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਰਾਏਪੁਰੀਏ ਦੇ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ।

੧੭.ਰੂਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਨਾਂ।

੧੬

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੁਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਉਜਲ ਦੀਦਾਰ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧ ਸਰਬ ਗੁਣਾ ਕੇ ਸੁਪੰਨ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ[1], ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ[2] ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬ੍ਰਹਿ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਹਥ ਜੋੜਕੇ। ਹੋਰ ਬੀਬੀ ਦਇਆ ਕੌਰ[3] ਬੀਬੀ ਸੁਖਾਂ[4] ਕੋ ਹੋਰ ਸ੍ਰਬਤ ਬੀਬੀ ਮਾਈ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਬਾਚਣੀ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਏਥੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਸ੍ਰਬਤ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋ

ਹਮੇਸਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾ। ਹੋਰ ਜੀ ਅਸੀ ਹਰਿ ਤਰਾ ਕਰਕੇ ਸੁਖੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਬਾਤ ਕਾ ਦੁਖ ਨਹੀ। ਅੰਬੀਰੀ ਤੌਰ ਬਣਾ ਹੋਆ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਿਹਰਮਾਨਗੀ ਨਾਲ। ਜਿਸ ਜਗਾ ਮੈ ਅਸੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾ ਏਥੇ ਅਗੇ ਦਿਲੀ ਬਾਲਾ ਬਾਦਸਾਹੁ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਓਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਜਾਗਾ ਉਸੀ ਮੈ ਹੁਣ ਅਸੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾ। ਅਗੇ ਨਾ ਸੀ ਵਿਚ, ਹੁਣ ਖੂਹੀ ਲਾਇ ਦਿਤੀ ਹੈ ਸਾਡੇ ਬਾਸਤੇ ਛੇ ਸਾਤ ਸੌ ਰੁਪਯਾ ਲਾਕੇ। ਹੋਰ ਖਾਣ ਪੈਨਣ ਦੀ ਕੋਈ ਕਮਤੀ ਨਹੀ ਪਰ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬਡਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਏਹੁ ਦੁਖ ਗੁਰੂ ਮੇਟੂਗਾ ਤਾ ਮਿਟ ਜਾਊ। ਹੋਰ ਸਾਡੀਆ ਤਾ ਅਰਜ ਬੇਨਤੀਆ ਹੈ, ਸੁਨਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਦੇਣਾ ਭੋਗ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬਾ ਦੇ ਪਾਉਣ ਤੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਸਰਬ ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਮਾਈ ਬੀਬੀ। ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਇਸਨਾਨ ਤੇ ਲਟਕੇ ਲਟਕੀਆ ਨੂ ਅਖਰ ਪੜ੍ਹਾ ਦੇਣੇ ਅਰ ਜਥਾ ਸਕਤ ਸੇਵਾ ਬੀ ਕਰਨੀ ਅਨ ਬਸਤ੍ਰ ਦੀ ਲੋੜਮਾਨ ਦੀ, ਚਾਹੇ ਕਿਸੇ ਭੇਖ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਨਿੰਦਕ ਬੀ ਹੋਵੇ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਲੜਕੀਆ ਦੇ ਅਨੰਦ ਪੜਾਇ ਦੇਓ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਬੀ ਹੋਣ, ਰਿਜਕ ਪਾਣੀ ਬੀ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਸਤਿਸੰਗੀ ਹੋਣਿ। ਕੋਈ ਲਟਕਾ ਜੇ ਹੋਵੇ ਤਾ ਸਿੰਘਪੁਰੀਆ ਦੇ ਦੇਖ ਲੈਣਾ।[੫] ਬਡੇ ਅਸੀਲ ਹੈਨ, ਓਨਾ ਦਾ ਬਾਪ ਜੈਲਦਾਰ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਮਰਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘ

ਦੇਖਕੇ ਬੀਬੀਆ ਦੇ ਅਨੰਦ ਕਰ ਦੇਓ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਤੁਸਾ ਨੂ ਕੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਬਾਣੀ ਕੰਠ, ਭਜਨ ਇਸਨਾਨ, ਬੰਡ ਛਕਨਾ ਜਥਾ ਸਕਤ। ਹੋਰ ਜੀ ਅਗੇ ਇਹੁ ਬਾਤ ਹੈ ਜੇ ਤਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗਊਆ ਉਤੇ ਰਛਾ ਕੀਤੀ ਤਾ ਕੀਤੀ, ਨਹੀ ਤਾ ਸਾਰੀ ਪਿਰਥੀ ਬਡਾ ਦੁਖ ਪਾਵੇਗੀ। ਕਿਸ ਕਰਕੇ, ਗਾਈ ਤਾ ਬਿਲੇ ਖਾਇ ਲੈਣਗੇ, ਗਾਈ ਕੇ ਖਾਣੇ ਕਰਕੇ ਨਾ ਵੈਲ ਮਿਲੇਗਾ ਗਰੀਬ ਨੂ ਨਾ ਬਰਖਾ ਹੋਊਗੀ। ਏਹੁ ਤਾ ਹਿੰਦੂ ਦਾ ਬਡਾ ਦੇਸੁ ਹੈ, ਏਥੇ ਬੀ ਮੁਕ ਗਈਆ ਹੈ। ਅਰੁ ਏਥੇ ਸਾਨੂ ਗਾਇ ਲੈ ਕੇ ਦਿਤੀ ਥੀ ੧੦੦) ਸੌ ਰੁਪਏ ਨੂ। ਦੋ ਸੇਰ ਕਚਾ ਦੁਧ

ਦੇਦੀ ਥੀ ਅਰੁ ਤਿਨ ਤਿਨ ਸੈ ਰੁਪਏ ਨੂ ਗਊ ਆਉਦੀ ਹੈ ਏਸ ਦੇਸ ਮੈ। ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਧਾਨ ਹੋਇ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਨਹੀ। ਏਸ ਕਰਕੇ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਆਪਨੇ ਦੇਸ ਤਾ ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰ ਗਊਆ ਪਿਛੇ ਹੁੰਦੇ ਹੈਨ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਕੋ ਭਾਵੇ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਮੈ ਆਪਣੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਛਿਆ ਕਰੂਗਾ। ਸੋ ਓਹ ਸਮਾ ਬੀ ਆਇ ਪਹੁੰਚਾ ਹੈ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਮੈ ਤਾ। ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਬਿਅੰਤ ਹੈ। ਤੇਤੀ ਸਾਲ੯ ਤੇ ਸੂਰੂ ਹੋਣਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ। ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਮੁਕ ਜਾਣਾ ਅਰ ਬੀਸ ਬਰਸ ਲੜਾਈ ਮਕੂਫ ਲਿਖੀ ਥੀ, ਸੋ ਮਕੂਫ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੈ ਏਸ ਬਾਤ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਥਾ ਏ ਸਿਖ ਸਾਧ ਵੈਰ ਭਾਉ ਕਿਉ ਰਖਦੇ ਹੈਨ ਸਾਡੇ ਸਾਥ? ਏਨਾ ਨੂ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਏਮੇ ਹੈ, ਹੁਣ ਸਮਝਾ ਹੈ ਅਛੀ ਤਰਾ। ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ ਗੁਣੀ ਧਨਾਢ, ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਘਰ ਘਰ ਮੈ ਆਢ।[੧] ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆ ਕੇ ਸਾਥ ਸਾਰੇ ਆਢਾ ਕਰਨਗੇ। ਧਨਾਢ ਰਾਜਿਆ ਨੂ ਕਹਾ ਹੈ। ਸੋਈ ਦੇਖ ਲੇਓ ਤੁਸੀ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਸਿਖਾ ਸਾਧਾ ਨੇ ਵੈਰ ਭਾਉ ਕੀਤਾ। ਏ ਲੋਕ ਮੈਨੂ ਹੀ ਆਧੇ ਹੈ ਕੁਛ ਏਨੇ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਬਲ ਨਿਗਾ ਨਹੀ ਏਨਾ ਲੋਕਾ ਦੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਏਮੇ ਈ ਥਾ। ਸਭ ਨੇ ਆਢਾ ਕੀਤਾ ਏਸ ਪੰਥ ਨਾਲ। ਇਹ ਜਿਤਨੀ ਕਾਰੂ ਹੈ

ਸੋ ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੇ ਪਾਤਸਾਹਿ ਕੀ ਹੈ, ਤੁਸੀ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ।

ਹੋਰ ਨਾ ਏਹੁ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਕਰਨ ਕਾ ਥਾ ਨਾ ਏਹੁ ਹੋਰ ਮਨੁਖ ਤੇ ਹੋ ਸਕਤਾ ਥੀ। ਤੁਸੀ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਖੋ। ਅਗੇ ਸਿਖ ਸਾਧ ਤਾ ਹੋਏ ਹੈਨ, ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੋਰ ਲਿਆ। ਏਨਾ ਲੋਕਾ ਨੇ ਏਹੁ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਾਰ ਨਹੀ ਜਾਣੀ। ਤੁਸੀ ਦੇਖ ਲੇਉ ਐਤਨੇ ਭੋਗ ਕਦੇ ਪਏ ਹੈਨ? ਅਗੇ ਦੀ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ ਹੁਣ ਹੀ ਦੇਖ ਲੇਉ, ਹੋਰ ਬਿਨਾ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਤੇ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਭੋਗ ਪਾਇਦੇ ਹੈਨ ਤੇ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਦੇ ਹੈਨ।

---

੧. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਪਿੰਡ ਸਰਹਾਲੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

੨. ਪਿੰਡ ਬੁਰਜ ਰਾਏ ਕੇ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੩. ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰੋਂ।
੪. ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨੂੰਹ।
੫. ਸਿੰਘਪੁਰਾ ਜਿਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਫ਼ੈਜ਼ਲ ਪੁਰਾ ਸੀ। ੧੭੩੩ ਈ. ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤੇ ਕਬਜਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਪੁਰਾ ਨਾਂ ਰੱਖਿਆ। ਸਿੰਘਪੁਰੀਆ ਮਿਸਲ ੧੨ ਮਿਸਲਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਬਾਨੀ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਮਿਸਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਕੂਕੇ ਬਣ ਗਏ ਸਨ।
੬. ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਕਬਜਾ ਕਰਨ ਦੇ ੩੩ ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਰਥਾਤ ੧੮੭੮ ਈ.। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਸਰ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ਦਾ ਸੰਦਰਭ ਹੈ।
੭. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੌ ਸਾਖੀ ਪੰਨਾ-੧੬੦.

੧੭

ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ[੧], ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ[੨], ਸੂਰਤਿ ਸਿੰਘ[੩], ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ[੪], ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ[੫], ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ[੬], ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ[੭], ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ[੮], ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ[੯], ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ[੧੦], ਸੇਰ ਸਿੰਘ[੧੧], ਦੋਮੇ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ[੧੨], ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ[੧੩], ਰਾਗੀ ਰਾਘੋ ਸਿੰਘ[੧੪], ਸੌਣ ਸਿੰਘ[੧੫], ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ, ਈਸਰ ਸਿੰਘ[੧੬], ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਮਲਾ ਸਿੰਘ, ਕਾਨ੍ਹਾ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਰਾਈਏ, ਕੋਟ, ਲਲੀ, ਕੁਬੀ ਹੋਰ ਸਰਬਤ

ਸੰਗਤਿ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ। ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ[१७] ਨੂ, ਸਾਹਬੋ[१८], ਭੋਲੀ[१९], ਸੁਖਾ, ਭਾਗੋ[२०], ਉਤਮੀ[२१] ਭਾਗਣ ਹੋਰ ਸਰਵਤ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ ਜੀ।

ਹੋਰੁ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਹਾ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋ ਹਮੇਸਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾ। ਹੋਰ ਸਾਨੂ ਕੋਈ ਦੂਖ ਨਹੀ ਇਕ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਬਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੂਖ ਹੈ, ਸੰਗਤਿ ਨੂ ਬੀ। ਸੋ ਜੀ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰੋ ਤਾ ਏਹ ਦੂਖ ਕਟਿਆ ਜਾਊਗਾ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਬਿਰਦੁ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਹੈ।

ਹੋਰ ਹੁਣ ਇਉ ਕਰੋ ਜੋ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹੈ ਤਾ ਖੁਲੇ ਪਾਠ ਕਰੋ। ਹੋਰ

ਭਜਨ ਕੀਤਾ ਜਿਤਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਹੀ ਤਾ ਜਪੁ ਜਾਪੁ ਜਰੂਰ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਫੇਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੂਰਜ ਦੀਆ ਰਿਸਮਾ ਨਿਕਲਨ ਲਗਨ ਤਾ ਓਸ ਵੇਲੇ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਗਣਾ। ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਪਾਠ ਤੋਰਨਾ ਫੇਰ। ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਹੇ ਭਗਵਤੀ ਮਾਤਾ ਹੇ ਜਗਦੰਭਾ ਆਦ ਅੰਤ ਦੈਤਾ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਹੋਰ ਜੈਸੀ ਬਨਿ ਆਵੈ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਹਥ ਜੋੜਕੇ 'ਹੇ ਹਮਾਰੀ ਮਾਤਾ ਗਊ ਬਧ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਤੇ ਭਛਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਸਭਨਾ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ।' ਏਹ ਪਾਠ ਸਭੇ ਸਿੰਘ ਕਰਨ।

ਕੁੜੀ, ਮੁੰਡਾ, ਬੁਢਾ, ਬਾਲਾ ਸਭ ਪਾਠ

ਕਰੋ, ਨਿਤਨੇਮ ਨਾਲ ਏਹੁ ਮੰਗ ਮੰਗੋ। ਪਾਠ ਗੁਪਤ ਕਰਨਾ। ਜਿਸਨੂ ਦਸਣਾ ਗੁਪਤ ਹੀ ਦਸਣਾ, ਨਾਲੇ ਡੇਰੇ ਕਰਨਾ ਨਾਲੇ ਜੋ ਡੇਰੇ ਆਵੇ, ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਨੂ ਬੀ ਆਖਣਾ ਤੂ ਬੀ ਕਰ ਤੇ ਆਪਦੇ ਦੇਸ ਪਿੰਡ ਜਾਕੇ ਏਹੋ ਪਾਠ ਕਰਾਓ ਜੋ ਬਿਧ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਬਿਧੀ ਸੰਜੁਗਤ ਜੋ ਪਾਠ ਕਰੂਗਾ ਅਰ ਜੋ ਕਰਾਊਗਾ ਉਸਦਾ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰ ਮੰਨਣਾ। ਅਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਖੁਲੇ ਹੋਣ ਤਾ ਖੁਲੇ ਕਰਨੇ। ਏਹ ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਸਾਰੇ ਈ ਕਰੋ ਜਿਤਨੇ ਪੜੇ ਹੋਇ ਹੋ। ਕੁਛ ਬਹੁਤੁ ਪਾਠ ਨਹੀ ਥੋੜਾ ਈ ਹੈ। ਸੰਚੀ ਉਤੋਂ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਸੁਣਾਉਣਾ ਨਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂ,

ਅਰ ਏਹ ਪਾਠ ਕੁਸੰਗੀ ਨਾ ਸੁਣੇ।
ਇਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਪੜਨਾ ਏਹ ਪਾਠ।

ਅਗੇ ਜੋ ਘੋੜੇ ਬਹੁਤ ਨਾ ਰਖਿਆ ਕਰੋ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਪੰਜ ਤਾਈ, ਸੋਹਣੇ ਛੋਟੇ ਜੇਹੇ। ਉਨਾ ਦੇ ਤਾ ਗਾਹਕ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹੈਨ, ਬਧ ਘਟ ਕਰਕੇ ਬੇਚ ਦੇਣੇ। ਕਿਉ ਖਰਚ ਏਨਾ ਰਖਿਆ ਹੈ ਘੋੜਿਆ ਦਾ। ਅਗੇ ਮੈ ਲਿਖਾ ਥਾ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਭਾਦਲੇ ਵਾਲੇ ਨੂ, ਸੋ ਤੁਸੀ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ ਦਿਤੀ। ਨਹੀ ਤਾ ਦੇ ਦੇਨੀ ਘੋੜੀ। ਅਰ ਸਾਰੇ ਈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ, ਅਰ ਏਹ ਹੁਕਮ ਦੇਣਾ ਸਭ ਨੂ ਜੋ ਡੇਰੇ ਆਵੇ, ਉਸਨੂ ਆਖਣਾ ਭਾਈ ਜਿਤਨਾ ਪੁਜ ਆਵੇ ਓਤਨਾ ਪੁਨ ਕਰਨਾ। ਭੁਖੇ ਨੂ ਰੋਟੀ ਕਪੜਾ ਜੋੜਾ,

ਕਿਸੇ ਭੇਖ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇ ਨਿੰਦਾ ਬੀ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਲੋੜਮਾਨ ਦੇਖਕੇ ਉਸਨੂ ਬੀ ਦੇਣਾ ਜਿਤਨਾ ਕੁ ਸਰੇ ਆਪਤੇ। ਪੁੰਨ ਤੇ ਘਾਟਾ ਨਹੀ ਆਉਦਾ ਪਰ ਦੇਨਾ ਅਉਖਾ ਹੈ। ਤੁਸੀ ਅਨੰਦ ਰਹਿਣਾ। ਜਿਸ ਨੂ ਏ ਪਿਆਦੇ[22] ਔਣ ਦੇਣ ਓਸਨੂ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦੇਣਾ। ਔਣ ਨਾ ਦੇਣ, ਏ ਜਾਨਣ।

ਅਰੁ ਤੁਸੀ ਪੁਛੀ ਹੈ ਓਹ ਕੇੜ੍ਹੀ ਬਾਤ ਹੈ ? ਓਹ ਬਾਤ ਅਛੀ ਹੈ ਬੁਰੀ ਨਹੀ ਹੈ। ਸਭਕੇ ਭਲੇ ਕੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੈ ਏਹ ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਥੀ, ਜਿਸ ਤੇ ਮੈ ਸੁਣੀ ਥੀ, ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਮੈ ਤਾ ਮੰਨਦਾ ਹਾ ਏਹ ਬਾਤ ਜੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਭਜਨ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਣ। ਪਹਿਲੇ ਅਮਲ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਸੋ ਬਾਤ

ਹੈ ਬੁਰੀ ਨਹੀ ਸਭ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਨਿੰਦਕਾ ਨੂ ਬਹੁਤ ਘਾਟੇ ਦੀ ਹੈ। ਅਰ ਜੋ ਪੁਛਾ ਹੈ ਤੁਸੀ ਕਿਥੇ ਕਿਥੇ ਰਹੇ, ਅਸੀ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਕੋਈ ਦਿਨ ਘਟ ਬਧ ਪਰਾਗ ਰਹੇ। ਪਰਾਗੋ ਜਾ ਕੇ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਜੇਲਖਾਨੇ ਮੈ ਰਹੇ। ਓਥੇ ਜਾਗਾ ਤਾ ਖੁਲੀ ਥੀ ਪਰ ਗਰਮੀ ਥੀ। ਫੇਰ ਹੁਣ ਏਥੇ ਹਾ ਜਿਥੇ ਸਿੰਘ ਦੇਖ ਜਾਦੇ ਹੈਨ। ਇਕੇ ਥਾ ਪਲੰਘ ਲਗਾ ਹੋਆ ਹੈ। ਪਰਾਗੋ ਤੁਰਕੇ ਰਸਤੇ ਮੈ ਕਿਤੇ ਨਹੀ ਉਤਾਰੇ, ਏਥੇ ਈ ਆਨ ਉਤਾਰੇ ਜਿਥੇ ਹਾ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਭ ਨੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ ਨਹੀ ਤਾ ਭਾਈ ਏਹ ਪੂਜਾ ਦਬਾਇ ਲੈਦੀ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਭਜਨੁ ਮਤ ਮਾਰ ਲੈਦੀ ਹੈ। ਦੇਖ

ਲੇਓ ਤੁਮਾਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੁਜਾਰੀਆ ਦੀ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਮਤ ਮਾਰੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਪੂਜਾ ਖਾ ਕੇ ਭਜਨ ਨਹੀ ਕੀਤਾ, ਤਾ ਹੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਚਾਲ ਕੋ ਕਲਾਮ ਬਕ ਉਠੇ ਵਡੇ ਛੋਟੇ। ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ ਸਾਧ ਬੇਦੀ ਸੋਢੀ ਏ ਸਿਰਫ ਬਿਨਾ ਭਜਨ ਪੂਜਾ ਨੇ ਹੀ ਮਾਰ ਲਏ। ਬਹੁਤੇ ਆਧੇ ਹੈ ਸਾਨੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋ ਮੁਖੀ ਹੋਏ ਹੈਨ ਅਜ ਕੇ ਸਮੇ ਮੈ। ਅਰ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਲਟਕੀਆ ਨੂ, ਬਹੂਆ ਨੂ ਬੀ ਅਖਰ ਪੜਾ ਦੇਣੇ, ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਾ ਦੇਣੀ, ਅਰ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਸਭੀ ਇਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਭਜਨ ਕੀਤਾ ਕਰੋ।

ਹੋਰ ਹੀਰੇ ਮਿਸਰ[੨੩] ਨੂ ਮੇਰੀ ਨਮਸਕਾਰ ਬੁਲਾਈ ਵਾਚਨੀ ਜੀ। ਮਿਸਰ

ਹੀਰਾ ਜੇ ਤੂ ਭਜਨ ਕਰੇਗਾ ਏਸੇ ਧਾਰਨਾ ਮੈ ਸਵੇਰੇ ਇਸਨਾਨ, ਫੇਰ ਦਿਨ ਚੜੇ ਇਸਨਾਨ, ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਭਜਨ ਕਰੇਗਾ ਤਾ ਤੇਰਾ ਗੁਜਾਰਾ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਤੇ ਅਛਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ ਜਾਣਨੀ, ਨਾਲੇ ਸੁਖੀ ਰਹੇਗਾ ਨਾਲੇ ਤੇਰਾ ਆਦਰ ਕਰਨਗੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ। ਦੂਰ ਕੀ ਦੇਖਣਾ ਹੈ ਤੂ ਸਾਡੀ ਵਲ ਦੇਖ ਲੈ, ਅਸੀ ਲੁਹਾਰ ਹਾ। ਸਾਨੂ ਗੁਰੂ ਕਰਕੇ ਪੂਜਦੇ ਹੈਨ ਹਜਾਰਾ ਲੋਕ, ਨਾਲੇ ਹਜਾਰਾ ਰੁਪਏ ਭੇਟ ਚੜਾਉਦੇ ਹੈਨ। ਤੂ ਤਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ, ਜੇ ਤੂ ਭਜਨ ਕਰੇਗਾ ਤੈਨੂ ਕਿਉ ਨਹੀ ਲੋਕ ਮੰਨਣਗੇ ? ਅਸੀ ਕੋਈ ਜਾਦੂ ਮੰਤਰ ਨਈ ਕੀਤਾ ਛੁਟ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦੇ ਭਜਨ ਤੇ। ਤੇਰੇ ਦੇਖਦੇ ਦੇਖਦੇ ਕੈਸਾ ਪ੍ਰਤਾਪ

ਹੋਇ ਗਇਆ ਭਜਨ ਦਾ। ਏਹੁ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਡੇਰੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂ।

---

੧. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ।
੨. ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦੂਹਤਾ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।
੩. ਓਹੀ।
੪. ਓਹੀ।
੫. ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦੂਹਤਾ।
੬. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤਾਏ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।
੭. ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।
੮. ਓਹੀ।
੯. ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਰੁਲਦੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।
੧੦. ਮਹੰਤ, ਪਿੰਡ ਮੋਰੋਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ, ਸੇਵਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਕਰਦੇ ਸਨ।
੧੧. ਖਰਾਸੀਆ, ਮੁਸੱਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।
੧੨. ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ ਸਨ।
੧੩. ਓਹੀ।
੧੪. ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਪਿੰਡ ਲੱਲਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।
੧੫. ਜੀਤਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।

੧੬.ਰਵਦਾਸੀਆ ਸਿੰਘ, ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਡੇਰੇ ਚੋ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੁਖ਼ਬਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਰਬਰਟਨ ਨੂੰ ਤੇ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਨੂੰ ਡੇਰੇ ਦੀਆ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਦਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਤਾ ਵੀ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ।

੧੭.ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ।

੧੮.ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ।

੧੯.ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਮਾਮੀ ਰਾਮੀ ਦੀ ਨੂੰਹ ਅਤੇ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ।

੨੦. ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ,

੨੧.ਮਾਈ ਘੁੱਲੀ, ਚੱਕ ਦੇਸ ਰਾਜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ।

੨੨.ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜੇ ਤੇ ਬੈਠੀ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਗਾਰਦ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਹੈ।

੨੩.ਪਿੰਡ ਰਾਮਪੁਰ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ।

੧੮

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਸਰਬ ਗੁਣਾ ਸਪੰਨ ਉਜਲ ਦੀਦਾਰ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ[1] ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ[2] ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨੁ ਕਰਨੀ। ਹੋਰ ਅਸੀ ਰਾਜੀ ਹਾ ਗੁਰੂ ਤੁਸਾ ਨੂ ਰਾਜੀ ਰਖੇ।

ਹੋਰ ਤਾ ਸਾਨੂ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀ ਪਰ ਬਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਭਾਰੀ ਹੈ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੇਟਣ ਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੇਟਣ ਦਾ ਨਹੀ। ਹੋਰ ਸਾਨੂ ਖਾਣ ਪੈਨਣ ਨੂ ਸਭ

ਕੁਛ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਖੰਡ, ਘਿਉ, ਦੂਧ, ਚਾਉਲ, ਲਠਾ ਖਾਸਾ। ਜਾਗਾ ਬੀ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਬਿਚਿ ਖੂਹੀ ਲਗਾਇ ਦਿਤੀ ਹੈ ਸੂਕਾਰ ਨੇ, ਅਗੇ ਨਾ ਸੀ, ਛੇ ਸਤ ਸੈ ਰੁਪਈਆ ਲਗਾਏ ਕੇ।

ਏਸ ਜਗਾ ਮੈ ਦਿਲੀ ਬਾਲਾ ਬਾਦਸਾਹੁ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਅਰ ਵਡਾ ਗੋਰਾ ਪੁਛ ਜਾਦਾ ਹੈ ਸਭ ਚੀਜ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਕੁਛ ਕਮਤੀ ਤਾ ਨਹੀ। ਜੋ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸੋ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਾ, ਸੋ ਆਇ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਛ ਘਾਟਾ ਅਗੇ ਬੀ ਨਹੀ ਹੂੰਦਾ। ਬਾਣੀਆ ਸਭ ਚੀਜਾ ਭੇਜਦਾ ਹੈ ਸਾਹੂਕਾਰ ਪਰ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬਡਾ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਣਾ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ, ਕਿਸੇ ਸਮੇ ਕੋਈ ਖੋਟਾ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ ਗਿਆ

ਹੈ ਸੋ ਮੈਨੂ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਛਾ ਜੋ ਰਜਾਇ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦੀ। ਬੁਰਾ ਬੀ ਕਰਦੇ ਨਹੀ ਪਰ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹਾ। ਇਕ ਬਿਛੋੜੇ ਦੇ ਦੂਖ ਤੇ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਖ ਨਹੀ, ਅਬੀਰੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਰਨ ਕਰਕੇ ਕੁਛ ਖਾਣ ਪੈਨਣ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀ।

ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸਭ ਨੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਕੁੜੀ ਮੁੰਡੇ ਨੇ, ਨਾਲੇ ਮਾਲਾ ਫੇਰਨੀ। ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਜੋ ਪੜੂਗਾ ਓਸਨੂ ਬਹੁਤ ਫਾਇਦਾ ਹੋਊਗਾ। ਏਸ ਤਰਾ ਨਾ ਆਖਿਓ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂ ਬਾਣੀ ਨੇ ਫੜਾਇ ਦਿਤਾ, ਸਾਨੂ ਕੀ ਕਰੂਗੀ। ਮੈਨੂ ਮੇਰੇ ਕਿਸੇ ਖੋਟੇ ਕਰਮ ਨੇ ਏਥੇ ਲੈ ਆਦਾ ਪਰ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨੇ ਏਥੇ ਬੀ ਮੈਨੂ ਦੁਖ ਮੈ

ਸੁਖ ਦੇ ਛੋੜਾ ਹੈ। ਦੇਖਣਾ ਢਿਲੇ ਨਾ ਪੈ ਜਾਣਾ, ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮੁ ਬਲਿ ਧਿਆਨ ਕਰਨਾ।

ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣੀ, ਸਾਰੇ ਦੇਸਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂ, ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਘਾਲ ਕੀਤੀ ਬਿਰਥਾ ਨਹੀ ਜਾਦੀ। ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ 'ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਨਹੀ ਭੰਨੈ ਘਾਲਿਆ।' ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਤੁਸਾ ਨੂ ਦੁਖ ਦੇਣ ਬਾਲੇ ਸਭ ਝਖ ਮਾਰਕੇ ਹੌਲੇ ਹੋਇ ਜਾਣਗੇ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ, ਮੈ ਪ੍ਰਤਿਆ ਡਿਠੀ ਹੈ।

ਐਥੇ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਨਾ ਥਾ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ। 'ਓਥੈ ਹਥੁ ਨ ਅਪੜੈ, ਕੂਕ ਨ ਸੁਣੀਐ ਪੁਕਾਰ। ਓਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬੇਲੀ ਹੋਵੈ ਕਢਿ

ਲਏ ਅੰਤੀ ਵਾਰ।' ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਏਥੇ ਕੋਈ ਨਹੀ ਥਾ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ। ਹੋਰ ਜੇ ਕੋਈ ਨਿੰਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾ ਨਿੰਦਾ ਤਾ ਜਗਤ ਕਾ ਆਹਾਰੁ ਈ ਹੈ। ਕਿਸ ਕਿਸ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀ ਕੀਤੀ ਜਗਤ ਨੇ? ਤੁਸੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾ ਬਲ ਧਿਆਨੁ ਕਰਨਾ।

ਚਿਠੀ ਦੇਣੀ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਕੋ।

---

੧. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਸਾਧਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।

੨. ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ। ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਵੀ ਸਨ।

੧੯

ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਹੋਰੁ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਤੈ ਕਈ ਬਾਰ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਕ ਬਾਵਤ ਬਾਤ। ਮੈ ਹਰਿ ਬਾਰੀ ਲਿਖਦਾ ਰਹਿਆ ਹਾ ਅਛਾ ਲੈ ਲੇਹੁ ਹੋਰ ਸੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਸਾਕ। ਏਹੁ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਬਾਤ ਹੈ ਜੋ ਪੁਛਣੀ ਬਾਤ ਬਹੁਤ ਅਰ ਮੰਨਣੀ ਕੁਛ ਬੀ ਨਾ। ਸੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂ ਤੇ ਹੁਣੇ ਦਸ ਬ੍ਰਸ ਹੋਇ ਗਏ ਸਾਕ ਕਰਨ ਨੂ ਆਧੇ ਨੂ। ਹੁਣਿ ਜੇ ਏਸ ਦਾ ਸਾਕ ਛਡਕੇ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੁੜੀ ਦਾ ਸਾਕ ਲੈ ਲਿਆ ਤਾ ਸੇਰ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਹਮਸੋਸ

ਕਰੇਗਾ। ਸੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧੀ ਦਾ ਈ ਸਾਕੁ ਲੈ ਲਵੋ।

ਜੇ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗੁਸੇ ਤੇ ਵੀ ਡਰਦੇ ਹੋ ਤਾ ਦੋਹਾ ਨੂ ਆਖੋ ਭਾਈ ਰੌਲੇ ਪਿਛੇ ਵਿਆਹਾਗੇ, ਜਦਿ ਤਾਈ ਦੇਖੀ ਜਾਊ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭਾਣਾ ਕਿਸ ਤਰਾ ਬਰਤਦਾ ਹੈ। ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂ ਆਖ ਦਿਓ ਭਾਈ ਸੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂ ਦਸ ਬ੍ਰਸ ਹੋਇ ਗਏ ਆਧੇ ਨੂ, ਜੇ ਅਸੀ ਹੁਣਿ ਜਬਾਬ ਦਈਏ ਤਾ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ ਭੈ ਹੈ। ਦਸਾ ਬ੍ਰਸਾ ਮੈ ਸੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂ ਜਬਾਬ ਨਹੀ ਦਿਤਾ, ਜੇ ਹੁਣਿ ਜਬਾਬੁ ਦੇਈਏ ਤਾ ਬਡਾ ਭਊ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ।

ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂ ਆਖਣਾ ਤੂ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂ ਕਰ ਦੇ। ਏਹੁ ਅਜੇ

ਕਿਸੇ ਨੇ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀ। ਜੇ ਨਾ ਕਰੇ ਛੋਟੇ ਨੂ ਤਾ ਓਹ ਜਾਣੇ। ਲਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਜਬਾਬ ਦੇਣਾ ਬਡਾ ਦੋਸ ਹੈ। ਅਗੇ ਬੀਬੀ ਤੂ ਜਾਣ ਜਿਸ ਤਰਾ ਤੈਨੂ ਅਛੀ ਲਗੇ ਸੋ ਕਰਿ ਲੈ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਸਲਾਹਿ ਪੁਛਿ ਲੈ ਸਿਆਣੇ ਦੀ।

---

੧. ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਦਾ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ।

੨੦

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।

ਲਿਖਤੁਮ ਦਇਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ[1] ਤੇ ਨਥਾ ਸਿੰਘ[2] ਹੋਰ ਸੰਬ੍ਰਹ ਖਾਲਸੇ ਕੌ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ । ਹੋਰ ਸੰਬ੍ਰਹ ਮਾਈਆ ਬੀਬੀਆ ਕੌ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ ਜੀ ।

ਹੋਰੁ ਸ੍ਰਬਤ ਖਾਲਸੇ ਕੌ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਹੈ ਇਕ ਤਾ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਜ ਤਾਈ । ਜੇ ਨਾ ਕੰਠ ਹੋਵੇ ਤਾ ਜਪੁ ਜਾਪੁ ਰਹਿਰਾਸ ਆਰਤੀ ਸੋਹਿਲਾ ਏਹ

ਚਾਰੇ ਸਿਖ ਜਰੂਰ ਕੰਠ ਕਰੇ। ਹੋਰ ਸੁਖਮਨੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਤਾਈ ਕਰੇ ਜਰੂਰ। ਇਸਨਾਨ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਕਰਨਾ ਵਰ ਜਰੂਰ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਜਿਤਨੀ ਰਾਤ ਤੇ ਪੁਜ ਆਵੇ ਚਾਰ ਘੜੀ ਏਤਨਾ ਕਰਨਾ। ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਡਾ ਮਹਾਤਮ ਕਹਿਆ ਹੈ ਰਾਤ ਕਾ। ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ, ਦਿਨ ਕੋ ਭਜਨ ਕਰਨਾ ਫੇਰ ਤੁਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਕੰਮ ਕਿਰਤ ਕਰਦੇ। ਫੇਰ ਕੰਮ ਥੀ ਬੇਲ ਲਗੇ ਤਾ ਇਕੰਤ ਅਕੇਲੇ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ। ਹੋਰ ਲਟਕੇ ਲਟਕੀਆ ਨੂ ਅਖਰ ਪੜਾਇ ਦੇਣੇ।

ਹੋਰ ਲਟਕੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਾਰਨੀ ਨਾ

ਕਿਸੇ ਵਟਾ ਕਰਨਾ ਨਾ ਲੜਕੀ ਦੇ ਦੰਮ ਲੈਣੇ। ਜੇਹੜਾ ਲੜਕੀ ਮਾਰੇ, ਬੇਚੇ, ਵਟਾ ਕਰੇ, ਉਸਦੇ ਹਥ ਦਾ, ਘਰ ਦਾ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਨਹੀ ਵਰਤਨਾ। ਉਸਨੂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਹੀ ਬੜਨ ਦੇਣਾ। ਹੁਣ ਤੇ ਪਿਛੇ ਭਾਵੇ ਕੁਛ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਅਗੇ ਸਮਝ ਕੇ ਵਰਤਨਾ।

ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀ ਲੈਣਾ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਕਾ ਕਰਕੇ ਨਾ ਚੋਰੀ ਕਰਕੇ ਨਾ ਠਗੀ ਕਰਕੇ ਕਖ ਆਦਿਕ ਬੀ ਨਹੀ ਲੈਣਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ 'ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ।' ਗਾਇ ਖਾਇਕੇ ਹਿੰਦੂ ਕਹਾ ਰਹਿਆ ਤੇ ਸੂਰ ਖਾਇਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਾ ਰਹਿਆ? ਸੋ ਜੀ ਐਸ ਬਖਤ ਬਹੁਤ

ਅਪਰਾਧ ਕਰਕੇ ਬਗਾਨੇ ਹਕ ਨੂ ਲੈਂਦੇ ਹੈ। ਸੋ ਏਸ ਕਰਕੇ ਵਡਾ ਦੁਖ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ਜਗਤ ਮੈ। ਮੀਹ ਥੋੜਾ ਬਰਸਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਬਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਏਸ ਸਮੇ ਮੈ ਜਿਸਨੂ ਗੁਰੂ ਨੇ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਫਿਕਾ ਬੀ ਬੋਲੇ ਤਾ ਬੀ ਸਿੰਘ ਨੂ ਧੀਰਜ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਗਲ ਨਹੀ ਪੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਏਹੁ ਬੀ ਸਿੰਘ ਨੂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਰੂਰ ਜਥਾ ਸਕਤ ਭੁਖੇ ਨੂ ਅੰਨ ਬੀ ਦੇਣਾ, ਨੰਗੇ ਨੂ ਕਪੜਾ ਜੋੜਾ ਬੀ ਦੇਣਾ ਜਿਨਾ ਸਰੇ। ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਤੇ ਧਨ ਨਹੀ ਘਟਦਾ। ਧਨ ਤੇ ਕੁਚਾਲ ਚਲਣ ਤੇ ਘਟ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਹਰਿ ਬਖਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈ

ਪਾਪੀ ਅਪਰਾਧੀ ਜੀਉ ਹਾ। ਤੇਰਾ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਬਿਰਦ ਸੁਨਕੇ ਤੇਰੀ ਸਰਨਿ ਆਇਆ ਹਾ, ਹੁਣ ਮੈਨੂ ਬਖਸ ਲੈ। ਤੂ ਕਦੇ ਨਾ ਮੈਨੂ ਬਿਸਾਰੀ, ਨਾ ਦੁਖ ਬਿਚ ਨਾ ਸੁਖ ਬਿਚ। ਸਦਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਬਸਿਆ ਰਹੀ।

ਜਿਥੇ ਮੇਰਾ ਜੀਉ ਜਾਵੇ ਉਥੇ ਸਦਾ ਈ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮਨਾਈ। ਜੋ ਤੈ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਹੈ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੈ, ਉਹ ਹੁਕਮ ਤੂ ਮੈਨੂ ਸਦਾ ਈ ਮਨਾਈ। ਏਹੁ ਦਾਨ ਵੀ ਦੇਈ ਆਪਨੀ ਦਰਗਾਹੋ ਮਨਮੁਖਾ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਤੇ ਰਖ ਲਈ ਹਥ ਦੇ ਕੇ, ਅਰ ਮਨਮੁਖੀ ਚਾਲੇ ਤੇ ਰਖ ਲਈ ਸਭਨੀ ਥਾਈ। ਹਰਿ ਬਖਤ ਏਹੁ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾ

ਬਿਚ ਅਰੁ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂ ਵਡੇ ਨਿਕੇ ਨੂ ਸਭਨੇ ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਜਰੂਰ ਕਰਨਾ ਹਮੇਸਾ। ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜਨ ਤੇ ਘੜੀ ਅਧੀ ਘੜੀ ਪਹਿਲਾ ਪਾਠ ਤੋਰਨਾ, ਬਡਾ ਮਹਾਤਮੁ ਲਿਖਾ ਹੈ।

ਜੇ ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਤਿੰਹਾ ਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਬਹੁਤ ਅਛਾ ਹੈ। ਨਹੀ ਤਾ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਜਰੂਰ ਕਰਨਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ। ਭੋਗ ਤੇ 'ਫੇਰਿ ਨ ਜੂਨੀ ਆਇਆ ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਗਾਇਆ' ਕਰਨ ਲਗੇ ਪਾਠ ਅਰ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਏਹੁ ਬੇਨਤੀ ਕਰਣੀ ਜੋ ਹੇ ਸਕਤਿ ਮਾਤਾ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਬਿਚ ਜੋ ਮਨਮੁਖੀ ਸੁਭਾਇ ਹੈਨ, ਅਰੁ ਜੋ ਬਾਹਰਿ ਤਾਮਸੀ ਸੁਭਾਮਾ ਬਾਲੇ ਦੁਖ

ਦੇਣ ਬਾਲੇ ਹੈ, ਹੇ ਸਕਤਿ ਮਾਤਾ ਏਨਾ ਸਭਨਾ ਦਾ ਨਾਸੁ ਕਰੀ ਹੇ ਮਾਤਾ ਸਕਤਿ। ਹੋਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਜੈਸੀ ਓਸ ਬੇਲੇ ਫੁਰੇ ਮਾਤਾ ਭਗਵਤੀ ਕੀ।

ਅਰੁ ਭਗੌਤੀ ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਦਾ ਨਾਉ ਹੈ। ਭਗਉਤੀ ਪੜਨੀ, ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਸਭ ਥਾਈ ਹੋਇ ਸਹਾਇ। ਭਗੌਤੀਆ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਡਾ ਮਹਾਤਮ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੌ ਸਾਖੀ ਮੈ।[3] ਜੇ ਇਕੋਤ੍ਰ ਸੌ ਪਾਠ ਹੋਵੇ ਤਾ ਬਡਾ ਚੰਗਾ ਹੈ ਨਹੀ ਤਾ ਸਠ ਕੇ ਚਾਲੀ ਬੀ ਹੋਇ ਤਾ ਬੀ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਅਰੁ ਹਰਿਦਾਸ ਤੂ ਸਭ ਨੂ ਸੁਣਾ ਦੇਈ, ਸਤਿਸੰਗੀ ਨੂ ਪੜਦੇ ਮੇ ਸੁਣਾਉਣੀ।

ਮਨਮੁਖ ਨ ਕੋਈ ਸੁਣੇ। ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਗੁਪਤ ਕਰਨਾ, ਉਚੀ ਨਹੀ ਕਰਨਾ।[੪] ਜੋ ਏਸ ਹਰਿਦਾਸ ਨੂ ਪੜਕੇ ਸੁਣਿਕੇ ਮੰਨੂਗਾ ਉਸਨੂ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਮੈ ਤਾ ਸੋਈ ਹੁਕਮੁ ਲਿਖਦਾ ਹਾ ਸੰਗਤਿ ਨੂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ। ਮੈ ਗੁਰੂ ਨਹੀ ਮੈ ਤਾ ਰਪਟੀਏ ਕੀ ਮਾਫਕ ਹਾ ਜੀ, ਅਗੇ ਮੰਨਣਾ ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਹੈ ਅਰ ਮਨਾਉਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੈ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਵੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਣੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ। ਹੋਰ ਸਵੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਏਥੇ ਨਹੀ ਅਉਣਾ। ਜੋ ਤੁਸਾ ਦੇ ਪਾਸੋ ਸਰੇ ਸੋ ਏਥੇ ਈ ਦਾਨ ਪੁੰਨ, ਭੋਗ

ਪਾਠ ਕਰਾਇ ਦੇਣਾ। ਏਥੇ ਆਉਣ ਮੈ ਬਖੇਪਤਾ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਦਰਸਨ ਮੇਲਾ ਨਹੀ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ ਮਹਾ ਮਲੇਛ। ਰੇਲ ਜਹਾਜ ਉਤੇ ਜੋ ਪੈਸਾ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋ ਵੇਅਰਥ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਮਲੇਛਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜੋ ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨੂਗਾ, ਜੋ ਹਰਿਦਾਸਾ ਮੈ ਲਿਖਦਾ ਹਾ ਸੋ ਮੈ ਉਸਦੇ ਪਾਸ ਹਾ, ਓਹ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ ਸਦਾ ਹੀ। ਜੋ ਹੁਕਮੁ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਤਾ ਓਹ ਸਰੀਰ ਭਾਮੇ ਕਈ ਬੇਰ ਆਵੇ, ਕੁਛ ਲਾਭ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ ਓਸਨੂ। ਸੋ ਤੁਸੀ ਏਥੇ ਈ ਬੈਠੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ, ਪੁੰਨੁ ਦਾਨੁ ਜਥਾ ਸਕਤੁ, ਤੁਮਾਰੇ ਸਾਰੇ ਈ ਕੰਮ ਸਰ ਜਾਣਗੇ ਏਥੇ ਈ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਣਨੀ।

ਅਰ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ[1]

ਨੂ ਆਖਣਾ ਏਥੇ ਨਾ ਆਵੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ। ਏਧਰੇ ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ ਦਿਨ ਕਟ ਲੈ। ਕੋਈ ਦਿਨ ਦਾ ਈ ਕਸਟ ਹੈ। ਭਾਈ ਤੁਸਾ ਦੇ ਈ ਪੈਰੋ ਕੰਗ ਉਠੀ ਹੈ ਪਹਿਲੇ। ਅਛਾ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਏਸੇ ਤਰਾ ਦਾ ਸੀ ਜੀ, ਸਾਡੇ ਕੀ ਬਸ ਹੈ। ਜੇ ਏਥੇ ਮਿਲਨ ਦੇਣ ਤਾ ਭਾਵੇ ਸੈਕੜੇ ਆਇ ਜਾਣਿ। ਬਾਤਿ ਤੇ ਏਹੁ ਹੈ ਬਡੀ ਜੋ ਖਰਚੁ ਖੇਚਲ ਬਹੁਤੁ ਹੈ ਏਥੇ ਆਉਣ ਦੀ ਅਰ ਮੇਲਾ ਕੁਛ ਨਾਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਮੇਲਾ ਹੂੰਦਾ ਹੈ ਕੁਛ ਤਿਰਿਪਤਿ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ ਦਰਸਨ ਮੇਲੇ ਦੀ। ਨਾ ਬੋਲਣ ਦਿੰਦੇ ਹੈ ਨਾ ਖੜਾ ਈ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ ਹੈ ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ। ਐ ਹਵਾਲ ਹੈ ਏਥੇ ਦਾ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ

ਗੁਰੂ ਨੇ ਜੋ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਜੋ ਰਾਮਸਰ ਉਤੇ ਖੂਹਾ ਲੌਣੇ ਦੀ ਬਾਤ ਪੁਛੀ ਹੈ ਜੀ ਜੇ ਤਾ ਮੈ ਡੇਰੇ ਆ ਗਿਆ ਤਾ ਖੂਹਾ ਬੀ ਲਗ ਜਾਊਗਾ ਅਰ ਤਲਾਇ ਦਾ ਨਾਉ ਬੀ ਰਾਮਸਰ ਸਦੀਏਗਾ, ਅਰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਉ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰਾ ਹੋਇ ਜਾਊਗਾ। ਜੇ ਨਾ ਮੈ ਡੇਰੇ ਪਹੁੰਚਾ, ਓਧਾ ਨਾਓ ਅਗਲਾ ਈ ਰਹੂਗਾ ਕੁਪਾ ਵਾਲਾ ਛਪੜ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਬੀ ਨਾਉ ਅਗਲਾ ਈ ਰਹੂਗਾ ਭੂਦੜ ਭੈਣੀ। ਹੁਣੇ ਨਹੀ ਖੂਹਿ ਦਾ ਉਦਮ ਕਰਨਾ। ਏਸ ਹਰਿਦਾਸ ਦੀ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂ ਹੋਰ ਬੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾ ਓਹ ਬੀ ਉਤਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਦੇ ਪਾਸ ਰਖ ਲੇਵੇ।

ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂ ਸੁਣਾਮੋ ਤਾ ਪੜਦੇ ਮੈ ਸੁਣਾਉਣੀ, ਪਰਗਟ ਨਹੀ ਸੁਣਾਉਣੀ। ਅਰ ਜੋ ਏਸ ਹਰਿਦਾਸ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਜੋ ਲਿਖੇ ਨੂ ਮੰਨੂਗਾ ਓਸ ਨੂ ਠੀਕ ਲਾਭ ਹੋਊਗਾ। ਮੰਨੇ ਬਿਨਾ ਸੁਖ ਕੁਛ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ ਭਾਵੇ ਏਸ ਤੇ ਸੌ ਗੁਣੀਆ ਲਿਖ ਭੇਜੀਏ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ[੬] ਏਤਨੀ ਦੂਰ ਆਇਆ ਅਰੁ ਓਥੇ ਜਾ ਕੇ ਮਨਮਤ ਕੀਤੀ ਨਾਲੇ ਦੁਖੀ ਹੋਆ, ਨਾਲੇ ਬਦਨਾਉ ਹੋਆ। ਮੇਰੀ ਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਏਹੁ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਰਖ ਲੈ ਮਨਮਤ ਤੇ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਜਾਏ। ਗੁਰੂ ਭਾਣੇ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਜਦ ਜਹਾਜ ਤੁਰੇ ਤਾ ਚੜ ਜਾਣਾ। ਦੇਸ ਜਾਕੇ ਸਾਨੇ ਦੇ ਪੜਾ ਨਹੀ ਉਤਰਨਾ।[੭] ਕਿਤੇ ਉਰੇ ਹੀ ਉਤਰ ਪੈਣਾ। ਓਹ ਤਲਾਸੀ ਲੈ ਲੈਦੇ ਹੈ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਦੀ। ਅਰ ਜੋ ਥੁਹਾਨੂ ਹਰਿਦਾਸ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਸੋ ਅਖਰ ਜੁੜਨ ਤੇ ਬਚਉਣੀ, ਜੁੜ ਨ ਜਾਣ ਅਖਰ, ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਛਡ ਕੇ ਲਿਖੀ ਹੈ ਬਡੀ ਮੇਹਨਤ ਨਾਲ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਬੁਰਜ ਰਾਇਕੇ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੨. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਦਲ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਗਾਦੜੀਵਾਲਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।
੩. 'ਵਾਰ ਭਗੌਤੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੋ ਸੰਗਤ ਤੁਰਕਨ ਸਾਲ।' - ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੌ ਸਾਖੀ-ਪੰਨਾ-੧੩੩.
੪. ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ, ਹਵਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੋਟੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਦੀਆਂ ਸਨ।

ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਪਤ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

੫. ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬੁਚੜਬੱਧ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਭਗੌੜਾ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਆਪਦਾ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਰੱਖ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਮਤ ੧੯੬੯ ਦੇ ਹੋਲੇ ਸਮੇ ਇਹਨਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਰੀਰ ਛੱਡਿਆ।

੬. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਭਾਟੜਾ ਸਿੰਘ ਸੀ।

੭. ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ।

੨੧

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੁਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਗੇ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਸੰਬ੍ਰਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਹਥ ਜੋੜ ਕਰ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ। ਹੋਰ ਮਾਈਆ ਬੀਬੀਆ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਣੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ।

ਹੋਰ ਜੀ ਅਸੀ ਹਰਿ ਤਰਾ ਸੇ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਸੰਗਤ ਨੂ ਗੁਰੂ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਰਖੇ, ਹਮੇਸਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋ ਏਹੁ ਮੰਗਦੇ ਹਾ। ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਦੁਖ ਸਾਨੂ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਹੈ। ਸੋ

ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਊਗਾ ਤਾ ਏਹੁ ਬੀ ਦੁਖ ਤੁਰਤ ਹੀ ਕਟਿਆ ਜਾਊਗਾ। ਸਭ ਕਿਛ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਿਵੇ ਹੋਵੈ, ਗੁਰੂ ਸਦਾ ਦਇਆਲੂ ਹੈ।

ਹੋਰ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਨਾਉ ਤੇ ਗਾਉ ਲਿਖਣੇ ਮੈ ਕਾਗਦ ਬਹੁਤ ਬਧ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਸੁਣ ਲੈਣੀ, ਜੋ ਇਸ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸਭਨੇ ਕਰਨਾ। ਇਕ ਤਾ ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਇਸਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ, ਭਜਨ ਕਰਨਾ, ਵੇਲ੍ਹੇ ਨੇ ਵੀ ਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲੇ ਨੇ ਬੀ, ਜਿਤਨਾ ਬਣਿ ਆਵੇ ਅਰ ਜਿਤਨਾ ਸਰੇ। ਥੋੜਾ ਜਾ ਬਹੁਤ ਪੁੰਨ ਬੀ ਕਰਨਾ ਰੋਜ ਜਥਾ ਸਕਤਿ।

ਅਰ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆ ਨੂ ਅਖਰ ਪੜਾਵਣੇ ਪਹਿਲਾ ਹੋਛ ਔਦੀ ਦੇ ਨਾਲ। ਜਿਸ ਦੇ ਕੰਠ ਨਾ ਹੋਵੇ ਬਾਣੀ ਓਸ ਨੇ ਕੰਠ ਕਰ ਲੈਣੀ ਜਰੂਰ ਜਿਤਨੀ ਹੋਇ ਸਕੇ। ਅਰ ਬਗਾਨੇ ਪਦਾਰਥ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਹਰਿ ਤਰਾ ਕਰਕੇ ਬਚਣਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸੂਰ ਗਾਇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਬਗਾਨੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂ. ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਈ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਏਹ ਜੋ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ ਹਮੇਸਾ ਨਾਮ, ਦਾਨ, ਇਸਨਾਨ, ਸਿਦਕ ਭਰੋਸਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਦਾਨ ਮੰਗਣਾ। ਹਮੇਸਾ ਏਹ ਭੀ ਮੰਗਣਾ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੇਸਿਦਕੀਓ, ਬੇਮੁਖੀਓ ਰਖ ਲਈ ਤੇਰੀ

ਸਰਨਿ ਹੈ। ਅਸੀ ਜੀ ਭੁਲਣਹਾਰ ਹਾ।
ਤੇਰਾ ਬਿਰਦ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਹੈ। ਅਗੇ
ਗੁਰੂ ਬਖਸਿੰਦ ਹੈ। ਜੋ ਸਰਨਿ ਪਏ ਤਿਸ
ਕੀ ਲਾਜ ਰਖਦਾ ਹੈ ਜੀ।

੨੨

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੁਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਲਹੌਰਾ ਸਿੰਘ[1] ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ। ਹੋਰ ਜੀ ਹਰਿ ਕੌਰ[2] ਨੂ ਰਾਮਸਤਿ ਬਾਚਣੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਤੁਮਾਰੀ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਰਖੇ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਲਹੌਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਏਹੁ ਬਚਨ ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ, ਜੇ ਮੰਨੇਗਾ ਤਾ ਤੁਸਾ ਨੂ ਸੁਖ ਹੋਊਗਾ ਠੀਕ। ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਇਸਨਾਨ ਕਰਨਾ ਝਲਾਗੇ ਉਠਕੇ ਦੋਹਾ

ਨੇ[3], ਅਰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਜਪੁ, ਜਾਪੁ, ਸੁਖਮਨੀ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ। ਚੌਅਖਰਾ ਭਜਨ ਬੀ ਕਰਨਾ ਹਰਿ ਬਖਤ, ਅਰ ਜਥਾ ਸਕਤ ਪੁੰਨ ਬੀ ਜਰੂਰ ਕਰਨਾ। ਭੁਖੇ ਕੇ ਮੁਹਿ ਅੰਨ ਪੌਣਾ, ਨੰਗੇ ਨੂ ਜੋੜਾ ਕਪੜਾ ਦੇਣਾ ਜਰੂਰ। ਅਰ ਥੁੜ ਕੇ ਬੀ ਜੇ ਏਹੁ ਕਰੋਗੇ ਤਾ ਥੁਆਨੂ ਅਛਾ ਸੁਖ ਹੋਊਗਾ, ਭਾਮੇ ਪ੍ਰਤਾ ਲੈਣਾ। ਰਿਜਕ ਦਾ ਬੀ ਬਾਧਾ ਹੋਊ ਨਾਲੇ ਮਨ ਤਨ ਕਰਕੇ ਬੀ ਸੁਖ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਜਿਥੋ ਤਾਈ ਬਣਿ ਆਵੈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨੂ ਲਗੇ ਰਹਿਣਾ ਰਾਤ ਦਿਨ, ਤਬ ਥੋੜਾ ਬੀ ਦੁਖ ਨਾ ਰਹੂਗਾ। ਪਰ ਜਥਾ ਸਕਤ ਪੁੰਨ ਜਰੂਰ ਕਰਨਾ। ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣਾ ਮੇਰਾ ਕਹਿਣਾ।

ਏਹ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਲਹੌਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂ। ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

---

੧. ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ। ਭਾਈ ਲਹੌਰਾ ਸਿੰਘ ਮਾਲਾ ਬਣਾ, ਵੇਚਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਬਰਕਤ ਹੋ ਗਈ।
੨. ਲਹੌਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ।
੩. ਸਵੇਰੇ ਸੁਵੱਖ਼ਤੇ ਉੱਠ ਕੇ।

२३

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਹੋਰੁ ਬੀਬੀ ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਲਿਖਾ ਥਾ ਤੇਰੇ ਪਾਸੋ ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਡਰ ਗਿਆ ਤਾ ਮੁਕਰ ਗਿਆ, ਭਾਈ ਅਸੀਲੀ ਰਖਣੀ। ਅਛਾ ਤੈਨੂ ਸੁਖ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਹੀ ਤੂ ਦੇਖ ਲੈ ਪਿਛੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਰੀਕੇ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ।

ਹੋਰ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਤੂ ਸੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂ ਬੀ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂ ਏਉ ਆਖਦੇ ਸਾਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮੁ ਆਇਆ ਹੈ ਜੋ ਪੈਲਾਦਸਰ ਤੇ ਪੋਥੀ ਨਿਕਲੀ ਹੈ ਓਸ ਪੋਥੀ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਹੁਣ ਮਹਾ ਮਲੇਛ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋਇ

ਜਾਣਾ, ਸੋ ਏਹੁ ਬਾਤ ਦੇਖਕੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂ ਬਿਆਹਾਂਗੇ, ਉਰੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂ ਕਿਤੇ ਨਹੀ ਬਿਆਹੁੰਦੇ। ਸੋ ਤੁਸਾ ਦੀ ਮਰਜੀ ਹੈ ਜੇ ਤੁਸੀ ਜਦ ਤਾਈ ਕੁੜੀ ਕੁਮਾਰੀ ਰਖਣੀ ਹੈ ਤਾ ਰਖੋ, ਨਹੀ ਤਾ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬੀ ਏਹੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਜੋ ਅਠਾਰਾ ਬਰਸਾ ਦੀ ਲੜਕੀ, ਬੀਸ ਬਰਸ ਦਾ ਲੜਕਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਬਿਆਹੁ ਕਰਨਾ, ਉਰੇ ਨਹੀ ਕਰਨਾ। ਓਹ ਹੁਕਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਸੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਸੋ ਜੇ ਅਸੀ ਨਹੀ ਮੰਨਾਗੇ ਤਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ਮੰਨੂਗਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮੁ? ਭਾਮੇ ਤੁਸੀ ਦੇਖ ਲੇਓ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਸਾਨੂ ਖਵਰ ਨਹੀ ਸੀ ਏਸ ਹੁਕਮ ਦੀ, ਤਾ ਥੋੜਿਆ ਮਹੀਨਿਆ

ਦੀਆ ਕੁੜੀਆ ਲੋਕ ਬਿਆਹ ਦਿੰਦੇ ਥੇ। ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਦੇਣੀ ਡੇਰੇ।

੨੪

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਗਤ ਕੋ ਹੁਕਮ ਦਿਓ ਜੋ ਸਭੋ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋਇਕੇ ਫੇਰ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਨਿਕਲੂਗਾ, ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ। ਅਰੁ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਤੇ ਸਿਦਕ ਦਾ ਦਾਨ ਮੰਗਣਾ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਮੰਗਣਾ। ਏਸ ਮੰਗ ਤੇ ਸਾਰੇ ਈ ਕਾਰਜ ਸੌਰ ਜਾਣਗੇ।

ਹੋਰੁ ਅਤਰੀਂ[1] ਦਾ ਕੁਛ ਨਹੀ ਲਿਖਾ, ਬਿਆਹੁ ਅਜੇ ਕਿਤੇ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਜਾ ਨਹੀ। ਉਤਮੀਂ[2] ਨੂ ਲੀੜਾ ਰੁਤ ਰੁਤ ਦਾ

ਦੇਣਾ, ਗਰੀਬਣੀ ਸਾਧਣੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਲਿਖਾ ਹੈ ਓਹੋ ਦੇਖ ਲੈਣਾ। ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਮੰਗ ਮੰਗਣੀ ਦੁਸਟਾ ਦਾ ਨਾਸ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਵਿਚ ਦਿਆ ਦਾ ਨਾਲੇ ਬਾਹਰ ਦਿਆ ਦਾ। ਸੰਤ ਦੋਖੀਆ ਦਾ ਨਾਸ ਮੰਗਣਾ, ਖੁੰਝਣਾ ਨਹੀ ਪਾਠ ਤੇ। ਅਰੁ ਖਬਰ ਨਹੀ ਲਿਖੀ ਤੁਸੀ ਜੋ ਮੈ ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਥਾ, ਨਾਲੇ ਡੇਰੇ ਪਾਠ ਹੋਣ ਦਾ। ਪਾਠ ਹੋ ਰਹੇ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ।

ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ[3] ਪੰਜਾਬ ਮੈ ਆਵੇ ਤਦ ਲਿਖਣਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਬਚਨ ਹੈ ਜਦ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਆਵੇ ਫੇਰ ਡੇਰ ਨਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਜਾਇ। ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ

ਪੜ੍ਹੋ ਕਰੋ, ਹਛਾ ਹੋਊਗਾ, ਅਰੁ ਸੰਗਤ ਕੋ ਬੀ ਹੁਕਮੁ ਸੁਣਾਇ ਦੇਵੋ ਸਭ ਲੋਕ ਭਜਨੁ ਕਰਿਆ ਕਰੋ।

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

---

੧. ਉਰਫ਼ ਮਤਾਬ ਕੌਰ, ਮਾਈਸਰ ਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਉਰਫ਼ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਕੀ।
—ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਦੀ ਕੂਕਾ ਸਿੱਖਜ਼, ਜ਼ਿਲਦ ੩, ਪੰਨਾ ੩੯੭।
—ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਅਤਰੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਕੂਕਾ ਮੂਵਮੈਂਟ-ਫਰੀਡਮ ਸਟ੍ਰਗਲ ਇਨ ਪੰਜਾਬ-ਪੰਨਾ ੫੭।

੨. ਪਿੰਡ ਚੱਕ ਦੇਸਰਾਜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇ ਡੇਰੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਮਾਈ ਘੁਲੀ' ਕਹਿਕੇ ਵੀ ਸੱਦਦੇ ਸੀ।

੩. ਰੂਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਨਾਮ।

੨੫

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਉਜਲ ਦੀਦਾਰ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ, ਧਰਮ ਕੇ ਰਛਕ, ਬਾਣੀ ਕਾ ਰੂਪ, ਸਤਿ ਸੰਤੋਖ ਕੀ ਮੂਰਤਿ, ਸਰਬ ਗੁਣਾ ਸੁਪੰਨ, ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਭਾਈ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ' ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬ੍ਰਹ ਸੰਗਤ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਆਪਕੀ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਾਸੋ ਹਮੇਸਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾ। ਹੋਰ ਜੀ ਮਤਲਬੁ

ਏਹੁ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਕੋ ਹੁਕਮੁ ਦੇਣਾ ਜੋ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਭੋਗ ਪੁਆਉਣ। ਜੇ ਮੇਹਰਮਾਨੀ ਕਰਨ ਸਾਡੇ ਨਮਿਤ ਪਾਉਣ, ਜਿਉ ਪਾਉਣ ਤਿਮੇ ਪਾਉਣ। ਸਾਰੇ ਈ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ, ਅਰ ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਕੁੜੀ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਲਾਕੇ ਕੁੜੀਆ ਮੁੰਡਿਆ ਨੂ ਅਖਰੁ ਪੜਾਇ ਦੇਣੇ ਅਰ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਛਡ ਨਾ ਦੇਣਾ ਕਿਤੇ। ਆਖਣ ਓ ਕਿਤੇ ਚਲੇ ਗਏ ਹੈ, ਹੁਣਿ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਭਜਨ, ਭਜਨੁ ਦਸਣਿ ਵਾਲੇ ਕਿਤੇ ਗਏ। ਭਾਈ ਦੇਹਾ ਦਾ ਤਾ ਮੇਲਾ ਐਸਾ ਈ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਮੈ ਕਿਸੇ ਗਾਉ ਇਸਥਿਰ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਦਾ ਈ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਔਖੀ ਵੇਲੇ ਨਾਮ ਹੀ ਇਸ

ਜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਅਗੇ ਵਰਗੀ ਹਰਿਦਾਸ ਨਾ ਲਿਖਿਓ। ਤੁਸੀ ਤਾ ਸਾਧ ਹੋ ਜੀ, ਮੈ ਤਾ ਤੁਸਾ ਨੂ ਸੰਤ ਜਾਣਦਾ ਹਾ। ਕਿਤੇ ਆਪ ਜਾਣਾ, ਕਿਸੇ ਨੂ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਕੇ ਏਹੁ ਸੁਣਾਉਣਾ। ਜੋ ਮੰਨੇਗਾ ਓਸ ਨੂ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਭਜਹੁ ਗੋਬਿੰਦ ਭੂਲਿ ਮਤ ਜਾਹੁ। ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਕਾ ਏਹੀ ਲਾਹੁ।

ਹੋਰ ਜੀ ਜਦ ਕੋਈ ਆਵੇ ਸਾਡੀ ਬਲ ਤਦ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਵਰ ਲਿਖਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਹੁਣ ਤਾ ਹਰਿਦਾਸਾ ਦਾ ਈ ਮੇਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੇਹਾ

ਦਾ ਤਾ ਗੁਰੂ ਕਰਾਊਗਾ ਤਾ ਹੋਊ। ਹੋਰ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਨੂ ਨਾਮ ਜਪਾਉਣਾ। ਏਸ ਦੇਸ ਮੈ ਤਾ ਤੁਸਾ ਦਾ ਈ ਸਰੀਰ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਸਭਦੇ ਕੰਠ ਕਰਨ ਨੂ ਬਹੁਤ ਆਖਣਾ ਅਰੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੇਲੇ ਸਨਾਨ ਨੂ। ਬਡਾ ਮਹਾਤਮ ਹੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੇਲੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ। ਅਰੁ ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਸੇਵਾ ਭੀ ਕਰਨੀ ਅੰਨ ਬਸਤ੍ਰ ਦੀ, ਦਾਨ ਦੀ। ਏ ਧਨ ਘਟਦਾ ਨਹੀ ਬਧਦਾ ਹੀ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਥੋੜਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣਨਾ। ਨਾਮ ਠਾਮ ਲਿਖੇ ਤੇ ਕਾਗਤੁ ਬਧ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਅਨੰਤ ਹੈ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂ ਤੇ ਜੁਆਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂ ਮੁਣਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂ ਸਿਰੀ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਹੋਰ ਜੀ ਤੁਸੀ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਹਥ ਦੀ ਅਰਦਾਸ, ਆਪਣੇ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਹਵਾਲ ਸਾਨੂ ਜਰੂਰ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜਣਾ। ਮਰਜੀ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦੀ ਹਜਾਰਾ ਕੋਹਾ ਦਾ ਪਾੜਾ ਪੈ ਗਿਆ ਜਿਉਦਿਆ ਦਾ। ਹੁਣ ਤਾ ਚਿਠੀ ਚਪਠੀ ਦਾ ਈ ਮੇਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਦੇਹਾ ਦਾ ਗੁਰੂ ਮਿਲਾਊਗਾ ਤਾ ਮਿਲਾਗੇ। ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

---

੧. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਮਢੌਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ। ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੂਬਿਆਂ 'ਚੋਂ ਸੀ। ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ ਆਏ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

੨੬

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਧੁਲੇਤੇ ਛੋਕਰੀ ਖਬਰ ਦੇਣੀ, ਫਤੇ ਗਜਾਇ ਦੇਣੀ ਨਾਲੇ ਏ ਹੁਕਮ ਭੀ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਣ ਦਾ ਸਭਨੂ ਆਖ ਦੇਣਾ, ਅਰ ਤੜਕੇ ਨਾਉਣ ਦਾ। ਦੇਖਣਾ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤੇ ਹਟ ਨਾ ਜਾਣਾ। ਅਰ ਜੋ ਕੁਛ ਪੁਜ ਔਣ ਸੋ ਭੋਗ ਸਾਡੇ ਨਮਿਤ ਭੀ ਪਾਵੋ ਜੋ ਸਾਨੂ ਸੰਗਤ ਦਾ ਦਰਸਨ ਗੁਰੂ ਕਰਾਵੇ। ਅਰ ਆਪਸ ਮੈ ਸਭ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿਣਾ। ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਠਡੀ ਦੇ ਜਾਣੀ ਨਾਲੇ ਸੰਗਤ ਦਾ ਦਰਸਨਿ ਭੀ ਕਰ ਜਾਣਾ। ਰਾਤ ਰਹਿ

ਕੇ ਫਗਵਾੜੇ ਭਾਵੇ ਰੇਲ ਚੜ ਜਾਈ।

---

੧. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਨਾਰਲੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ।

੨੭

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਬਚਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਿਕਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘਾਂ ਕੋ ਫਤੇ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਸਵਾ ਪਾਚ ਰੁਪਯੇ ਭੇਜੇ ਹੈ ਤੇਰੇ ਵਾਸਤੇ, ਬਸਤ੍ਰ ਬਣਾਇ ਲੈ। ਮੇਰੇ ਨੀਮਤ ਇਕ ਦੋ ਭੋਗ ਪਾਇ ਦੇਣੇ। ਜੀਊਣੀ, ਪ੍ਰਤਾਪੀ, ਬਿਛਨੀ ਏਨਾ ਨੂ ਮੇਰੀ ਰਾਮਸਤਿ ਬਾਚਣੀ।

ਮਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਖਵਰ ਹੈ? ਤਕੜਾ ਰਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ। ਫਰੰਗੀਆ, ਰਾਜਿਆ ਕੇ ਤੇ ਬੁਆੜੇ ਜਦ

ਦਿਨ ਪੂਰੇ ਹੋਏ ਜਾਨਗੇ ਤਾ ਆਵਾਗੇ। ਕਿਸੇ ਕਾ ਇਕ ਦਿਨ ਨਹੀ ਰਖ ਕੇ ਅਉਣਾ। ਔਰੰਗਜੇਬ ਕੇ ਚਾਲੀ ਬਰਸ ਕਰਣੇ ਸੇ ਦੋ ਸੈ ਬਰਸ ਹੋ ਗਏ ਹੈ ਧੂ ਘਸੀਟ ਹੁੰਦੀ ਨੂ। ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਕ ਦਿਨ ਨਹੀ ਰਖਕੇ ਔਣਾ ਹੈ। ਰੂਸਾ ਕੇ ਆਇ ਤੇ ਆਵਾਗੇ। ਆਗੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਜੋ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ, ਗੁਰੂ ਹਛੀ ਕਰੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪੋ ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ। ਸੂਬਤ ਖਾਲਸਾ ਮਿਲਕੇ ਰਹਿਣਾ।

---

੧. ਮੁੰਡੀਆਂ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਪਿਤਾ-ਪੁੱਤਰ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੧੦ ਵਿਚ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ।

੨੮

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਨਰਾਇਨਿ ਸਿੰਘ੍ਹ ਤੇ ਜੋਗੁ ਸੰਬੂਹਿ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਿਨੀ। ਸੰਬੂਹਿ ਮਾਈ ਬੀਬੀਆ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਣੀ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਏਥੇ ਹਮਾਰੇ ਹਰਿ ਤਰਾ ਸੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਸੰਬੂਹਿ ਸੰਗਤ ਕੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹਮੇਸਾ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਾਸੋ ਮੰਗਦੇ ਹਾ ਨਾਲੇ ਦਰਸਨੁ ਮੰਗਦੇ ਹਾ ਸੰਗਤ ਕਾ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋ ਭਾਵੇ।

ਹੋਰੁ ਨਰਾਇਣਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਜੋ ਆਖਦੇ ਹੋ ਰਹਿਤ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਦੇਓ, ਸੋ ਜੀ ਅਸੀ ਕੀ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਗੇ ਈ ਦੇ ਰਖਾ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੋ ਅਰੁ ਸਾਰੇ ਭੇਖਾ ਕੋ ਅਰੁ ਸਾਰੀਆ ਜਾਤਾ ਕੋ। ਦੋ ਈ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸੌ ਸਾਖੀ, ਪਰੇਮ ਸਮਾਰਗੁ ਹੋਰੁ ਬੀ ਬਹੁਤੁ। ਮੈ ਤੇ ਜੀਉ ਹਾ, ਸੂਬਾ ਪਊਣਾ ਕਰਕੇ ਪੂਰਾ ਹੋਆ। ਅਛਾ ਤੁਸੀ ਆਖਦੇ ਹੋ ਬਾਰੰਬਾਰ ਤਾ ਕੁਛੁ ਲਿਖਿ ਦਿੰਦਾ ਹਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਈ ਹੁਕਮੁ।

ਸੋ ਜੀ ਇਕੁ ਤੇ ਸਵਾ ਪਹਰੁ ਰਾਤ ਦੇ ਇਸਨਾਨ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਮਹਾਤਮੁ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਸਵਾ ਪਹਰੁ ਨਾ ਪੁਜੇ ਤਾ ਚਾਰਿ

ਘੜੀ ਤੇ, ਕੇ ਤਾ ਦੋ ਘੜੀ ਤੇ, ਨਹੀ ਤਾ ਪਹਿ ਪਾਟੀ ਤੇ ਨਾ ਡੇਰ ਕਰਨੀ ਸਨਾਨ ਕੀ। ਅਰ ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪੰਜ ਗਰੰਥ ਤਾਈ। ਪੰਜ ਗਰੰਥ ਨਾ ਪੁਜਣਿ ਤਾ ਜੁਪ ਜਾਪੁ ਰਹਿਰਾਸ, ਸੋਹਿਲਾ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ, ਸੁਖਮਨੀ, ਉਗਰਦੰਤੀ। ਬਹੁਤੁ ਨਾ ਪੁਜੇ ਤਾ ਜਪੁ, ਜਾਪ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ, ਉਗਰਦੰਤੀ ਏਹੁ ਤਾ ਜਰੂਰਿ ਪੜਨਾ।

ਫੇਰ ਭਜਨੁ ਕਰਨਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨੁ ਕੰਮ ਕਾਰ ਮੈ ਵੀ ਜਿਤਨਾ ਪੁਜਿ ਆਵੇ। ਜੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਤੇ ਵੇਲੁ ਲਗੇ, ਇਕੰਤ ਕੇਲੇ ਬੈਠਕੇ ਭਜਨੁ ਕਰਿਨਾ ਜਿਤਨਾ ਪੁਜਿ ਆਵੇ, ਪਹਰੁ ਚਾਰਿ ਘੜੀ ਦੋ ਘੜੀ ਤਾਈ। ਵੇਲ ਮੈ ਜਰੂਰਿ ਕਲੇ ਬੈਠਣਾ ਅਰੁ ਬਾਣੀ ਜਿਸਦੇ ਕੰਠ ਨਾ ਹੋਵੇ ਓਸਨੇ ਜਰੂਰਿ

ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਜਿਤਨੀ ਪੁਜਿ ਆਵੇ। ਅਰੁ ਲੜਿਕੇ ਲੜਿਕੀਆ ਕੋ, ਸਭ ਕੋ ਅਖਰ ਪੜਾ ਦੇਣੇ ਨਾਲੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਾਉਣੀ ਬਾਲਿਆ ਦੇ। ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਅੱਖਰ ਪੜੇ ਹੋਣਿ, ਆਪਦੇ ਬਾਲਿਆ ਤੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਿ ਲੈਣੀ ਪਟੀ ਉਤੇ ਲਿਖਾਕੇ ਬੀਬੀ ਮਾਈ ਨੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੇ। ਇਹ ਤੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦੀ ਬਾਤ ਹੋਈ।

ਹੋਰੁ ਬਗਾਨੀ ਅੰਸ ਕਿਸੇ ਤਰਾ ਬੀ ਨਾ ਲੈਣੀ, ਚੁਰਾ ਕੇ ਨਾ ਖੋਹ ਕੇ, ਨਾ ਠੱਗੀ ਕਰਕੇ। ਜੇ ਡਿਗੀ ਪਈ ਬੀ ਲਭੇ ਤਾ ਜਿਸਦੀ ਹੋਵੇ ਓਸਕੋ ਦੇ ਦੇਣੀ। ਅਰੁ ਕਰਿਜਾ ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਦੇਣਾ ਏਹੁ ਚੋਰੀ ਧਾੜੇ ਤੇ ਬੀ ਬਡਾ ਪਾਪੁ ਹੈ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਬਗਾਨੀ ਅੰਸ ਦਾ ਸਦਾ ਤਿਆਗੁ ਕਰਨਾ

ਏਹੁ ਬਡਾ ਧਰਮੁ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ। ਸੋ ਭਾਈ ਜਿਸ ਹਿੰਦੂ ਨੇ ਗਊ ਖਾਇ ਲਈ ਓਸਦਾ ਤਾ ਕੁਛੁ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਚਾਹੇ ਸਿਖੁ ਹੋਵੇ ਭਾਮੇ ਬਾਮਣ, ਖਤਰੀ ਹੋਵੇ ਭਾਮੇ ਮੁਸਲਮਾਨੁ ਹੋਵੇ, ਓਸਦਾ ਪਖੁ ਨਾ ਗੁਰੂ ਕਰੇ ਨਾ ਪੀਰੁ ਕਰੇਗਾ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਣਨੀ ਭਾਮੇ ਪੂਜਾ ਕਰੇ ਭਾਮੇ ਨਿਮਾਜ ਪੜੇ ਕੁਛੁ ਬੀ ਥਾਇ ਨਾ ਪਊਗਾ। ਨਾਏ ਨਾਏ ਬਾਣੀ ਬੀ ਭਾਮੇ ਪੜੇ ਸਭ ਨਿਫਲਿ।

ਹੋਰੁ ਆਗੇ ਜੋ ਲੜਕੀ ਮਾਰ ਦੇਣੇ ਦਾ ਅਰੁ ਲੜਕੀ ਬੇਚਣੇ ਦਾ, ਬਟਾ ਕਰਿਨੇ ਦਾ ਬਡਾ ਪਾਪੁ ਹੈ। ਜੋ ਮਾਰਨੇ ਦਾ ਏਹੁ ਪਾਪੁ ਹੈ ਜੋ ਲੜਕੀਆ ਮੈ ਬਹੁਤ

ਈ ਗੁਣ ਹੈਨ, ਅਨੇਕ ਤਰਾ ਦੇ ਸੁਖ ਦਿੰਦੀਆ ਹੈਨ ਇਸਤਰੀਆ। ਗਿਣੇ ਨਹੀ ਜਾਦੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਤੇ। ਕੁੜੀ ਦਾ ਮਾਰਨਾ ਗਊ ਤੇ ਬੀ ਬਡਾ ਪਾਪੁ ਹੈ ਅਰੁ ਬਰੁ ਬੱਟਾ ਕਰਨੇ ਤੇ, ਦੰਮ ਲੈਣੇ ਤੇ ਕੁੜੀ ਕੋ ਬਰੁ ਅਛਾ ਨਹੀ ਮਿਲਦਾ, ਕੇ ਬੁਢਾ ਕੇ ਕਿਸੋਹਣਾ ਲਭਦਾ ਹੈ। ਦੰਮ ਲੈਣੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਘਰ ਰਿਜਕੁ ਨਹੀ ਰਹਦਾ। ਕੁੜੀ ਬਹੁਤੁ ਦੂਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾਲੇ ਕੁੜੀ ਬਿਭਿਚਾਰਨੀ ਹੋਇ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਥਾਈ ਖਰਾਬੁ ਹੁੰਦੀ ਰਹਦੀ ਹੈ। ਏਹੁ ਸਾਰੋ ਪਾਪੁ ਮਾਪਿਆ ਕੋ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਮਾਪਿਆ ਦੇ ਬੀ ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਹੋਇ ਜਾਦੇ ਹੈ। ਮੈ ਆਪਣੀ ਅਖੀ ਦੇਖੀ ਹੈ ਇਹੁ ਬਾਤਿ, ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਨਣੀ ਖਾਲਸਾ ਜੀ

ਜੋ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਲੜਕੀ ਮਾਰੇ ਯਾ ਬੇਚੇ ਬਟਾ ਕਰੇ ਓਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਬਰਤਣਾ, ਨਾ ਓਸ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ, ਨਾ ਓਸ ਕੋ ਸੰਗਤ ਮੈ ਬੜਨ ਦੇਣਾ, ਨਾ ਓਸ ਦੇ ਹਥ ਦਾ ਜਲ ਪਾਨ ਕਰਨਾ। ਏਦੂ ਪਿਛੇ ਜੋ ਹੋਈ ਸੋ ਹੋਈ, ਹੁਣ ਅਗੇ ਸਮਝਕੇ ਬਰਤਣਾ।

ਅਗੇ ਮਾਸ ਖਾਣਿ ਦੀ ਬਾਤਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ ਮੱਕੇ ਦੀ ਗੋਸਟਿ ਬਿਚ, ਜੋ ਮਾਸ ਸੋ ਖਾਏ ਜਿਸ ਜੀ ਕੋ ਖਾਏ ਓਸਕੋ ਫੇਰ ਜਿਓਦਾ ਕਰਿ ਸਕੇ। ਗਰੰਥ ਜੀ ਮੈ ਏਹ ਬੀ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਬੀਰ ਜੀਅ ਜੁ ਮਾਰਹਿ ਜੋਰੁ ਕਰਿ ਕਹਤੇ ਹਹਿ ਜੁ ਹਲਾਲੁ। ਦਫਤਰੁ ਦਈ ਜਬ ਕਾਢਿਹੈ ਹੋਇਗਾ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ। ਹੋਰ ਬੀ ਲਿਖਾ

ਹੈ ਆਗ ਦੋਆ ਘਰ ਲਾਗੀ। ਜੀਉ ਬਧਿ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਨਾਲੇ ਤੁਰਕਾ ਕੇ ਜੇ ਘਰ ਨੂ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ ਤਾ ਰਿਹਾ ਕੀ ਪਿਛੇ ?

ਸਰਾਵ ਨੂ ਵੀ ਮਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਗਰੰਥ ਜੀ ਮੈ। ਆਪਣਾ ਪਰਾਇਆ ਨ ਪਛਾਣਈ ਖਸਮਹੁ ਧਕੇ ਖਾਇ। ਜਿਤੁ ਪੀਤੈ ਖਸਮੁ ਵਿਸਰੈ ਦਰਗਹ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ। ਝੂਠਾ ਮਦੁ ਮੂਲਿ ਨ ਪੀਚਈ ਜੇਕਾ ਪਾਰਿ ਵਸਾਇ। ਸੋ ਏ ਦੋਨੋ ਨਹੀ ਮਾਸ ਤੇ ਛਰਾਵ ਬਰਤਣੇ। ਏਹ ਤੇ ਮਲੇਛਾ ਦਾ ਖਾਣਾ ਹੈ। ਜੋ ਖਾਊ ਓਸਦੀ ਬੁਧਿ ਮਲੇਛੀ ਹੋਇ ਜਾਊਗੀ।

ਹੋਰੁ ਨੀਲਾ ਬੀ ਮਲੇਛਾ ਦਾ ਬਾਣਾ ਹੈ। ਨਿਹੰਗਾ ਦੀ ਵੀ ਬੁਧਿ ਨੀਲੇ ਨੇ ਮਾਰ

ਲਈ। ਜੇ ਆਖੇ ਕੋਈ ਕਿਸ ਦੀ, ਤਾ ਪਹਿਲੇ ਤਾ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਡੇ ਬਬੇਕੀ ਥੇ,[२] ਚੂਹਿੜੀ ਬਰ ਲਈ। ਫੇਰ ਕਕੜੀ ਖਰਬੂਜੇ ਲੁਟਣਿ ਲਗੇ ਨਾਲੇ ਰਾਈ ਕੋ ਮਾਰਾ ਨਾਲੇ ਆਪ ਮਰੇ ਚੌਦਾ। ਫੇਰ ਕਾਲੀ ਪੋਸ ਅੰਗਰੇਜਾ ਨਾਲ ਲੜਨ ਲਗੇ। ਅੰਬ੍ਰਸਰ ਜੀ ਸੀਖਾ ਉਤੇ ਚੜਿ ਗਏ। ਇਕੁ ਸੂਬੇਦਾਰੁ ਮਾਰਾ ਸਿਖੁ ਨਾਲੇ ਆਪ ਮਰਾ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘੁ।

ਫੇਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਲੜਨ ਆਏ ਅਨੰਦਪੁਰ। ਓਥੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜਾ ਨੇ ਕੈਦ ਕੀਤੇ। ਤਪੇ[३] ਨੇ ਬੀ ਆਖੀਦੀ ਚੂਹੜੀ ਬਰ ਲਈ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਮੇਰੇ ਮਾਰਨੇ ਕੋ ਬੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਥੀ। ਮੈਨੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਖਿ ਲਿਆ ਦੁਸਟ ਤੇ। ਆਧਾ ਓਥੇ ਮਾਰੂ

ਜਿਥੇ ਕਲਾ ਬੈਠਕੇ ਕਲਾਮ ਪੜਦਾ ਹੈ। ਹੁਣਿ ਨਿਹੰਗ ਕਾਲੀਪੋਸ ਐਮੇ ਭੂਹੇ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹੈ ਵੇਕਾਰਨ। ਸੋ ਭਾਈ ਨੀਲਾ ਨਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪਹਿਰਣਾ। ਜੋ ਪੈਨੂ ਓਸਦੀ ਮਤ ਮਾਰੀ ਜਾਊਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾ ਫੂਕਿ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਨੀਲਾ ਨਾ ਸੀ ਸੁਰਮਈ ਥੀ।

ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤੁਸੀ ਹਰਿ ਬੇਲੇ ਸਿਮ੍ਰਨੁ ਕਰਨਾ, ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ, ਭੁਖੇ ਕੋ ਅੰਨੁ ਦੇਣਾ ਜਿਨਾ ਸਰੇ। ਨੰਗੇ ਕੋ ਕਪੜਾ ਜੋੜਾ ਦੇਣਾ ਜਿਤਨਾ ਸਰੇ ਜਰੂਰਿ। ਅਰੁ ਹਰਿ ਬਖਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇਰੀ ਸ੍ਰਨ ਹੈ, ਵੇਮੁਖੀ ਤੇ ਵੇਸਿਦਕੀ ਤੇ ਮਨਮੁਖੀ ਤੇ ਰਖ ਲਈ। ਜਿਥੇ ਜੀਉ ਰਹੇ ਸਾਰੇ ਈ ਰਖ ਲਈ

ਤੇਰੀ ਸੂਨ ਹੈ। ਬੋਲਕੇ ਬੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ, ਅੰਤ੍ਰਗਤੀ ਬੀ ਕਰਨੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਰੇ ਈ ਸੁਣਿਦਾ ਹੈ ਅੰਤ੍ਰਜਾਮੀ।

ਅਰੁ ਬਸਿ ਕਰਦੇ ਕਿਸੇ ਕੋ ਫਿਕਾ ਬੀ ਨਹੀ ਬੋਲਣਾ। ਬਹੁਤੁ ਬੁਰਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮੈ, ਦੇਖ ਲੈਣਾ ਏਹੁ ਸਭ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਈ ਹੁਕਮੁ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਮੈ ਗੁਰੂ ਨਹੀ, ਮੈ ਤਾ ਗੁਰਾ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਰਪਟੀਆ ਹਾ। ਮੈ ਬੀ ਅਠੇ ਪਹਰਿ ਏਹੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾ ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇਰੀ ਸੂਨ ਹੈ। ਵੇਮੁਖੀ, ਵੇਸਿਦਕੀ, ਮਨਮੁਖੀ ਤੇ ਰਖ ਲਈ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੋ ਭਾਵੇ। ਮਨਮੁਖੀ, ਵੇਸਿਦਕੀ ਏਸ ਦਾ ਨਾਉ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਨਾ ਕਹਾ ਹੈ ਸੋ ਨਾ

ਕਰਿਨਾ, ਜੋ ਨਹੀ ਕਰਨਾ ਕਹਾ ਸੋ ਕਰਿ ਲੈਣਾ। ਫੇਰਿ ਸਾਰੇ ਦੂਖ ਵੇਮੁਖਾ ਤੇ ਵੇਸਿਦਕਾ ਕੋ ਈ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਲਿਖਣਾ ਕੀ ਹੈ ਬਹੁਤਾ। ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਏਹੁ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਤੈਨੂ ਤੇ ਭਾਈ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂ ਤੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੋ ਹੈ। ਜੋ ਸੁਣਕੇ ਮੰਨੇਗਾ ਓਸਨੂ ਬਹਤੁ ਲਾਭੁ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ।

---

੧. ਫ਼ਲੌਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।

੨. ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਮਿਸਲ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਿਹੰਗ ਜਿਸਨੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਦੁਮਾਲੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ।

੩. ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੋਲੇ ਸਮੇ ਤਪਾ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸੋਚੀ ਸੀ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ।

੨੯

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗੁ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘਾਂ ਜੀ ਤੇ ਬਿਹਾਰੀ ਸਿੰਘ, ਭਗਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਲਖਾ ਸਿੰਘ, ਉਮਰਾਉ ਸਿੰਘ, ਤਖਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰੁ ਸੰਬ੍ਰਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਹਥਿ ਜੋੜਕੇ ਸ੍ਰਵਤ ਨੋ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਏਥੇ ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਆਪਕੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਰਖੇ। ਹੋਰੁ ਜੀ ਸੁਖੁ ਨਿਧਾਨ ਪਹੁਚਾ ਤੁਮਾਰਾ ਡੇਡ ਪਾਉ ਪਕਾ। ਹੋਰੁ ਜੀ ਹਮਾਰੇ ਕੋ ਕੁਛੁ ਲੋੜ ਨਹੀ, ਨਾ ਕਪੜੇ

ਕੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਛਕਣ ਦੀ ਚੀਜ ਕੀ ਨਾ ਟਕੇ ਪੈਸੇ ਕੀ। ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਸਭ ਕੁਛੁ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੇ ਰਖਾ ਹੈ ਬਥੇਰਾ। ਇਕੁ ਸੁਖ ਨਿਧਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਥੀ, ਸੋ ਏਹੁ ਬੀ ਆਪ ਕੀ ਕਿਰਪਾ ਸੇ ਬਹੁਤੁ ਆਇ ਪਹੁਚਾ ਹੈ।

ਲੋੜਿ ਏਹੁ ਬਡੀ ਹੈ ਜੋ ਏਕੁ ਤੁਮਾਰੇ ਦਰਸਨ ਦੀ ਅਰੁ ਭਜਨੁ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਕਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬੀ ਤੇ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਬੀ। ਸੋ ਜੀ ਤੁਸੀ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ। ਬਹੁਤੁ ਸੁਖੁ ਹੋਵੇਗਾ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਤੇ। ਹੋਰੁ ਜੀ ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਸਵਾ ਪਹਰਿ ਰਹੀ ਤੇ ਇਸਨਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਡਾ ਮਹਾਤਮ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਨਾਨ ਬੀ ਜਰੂਰ ਕਰਨਾ ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਜਰੂਰਿ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤੇ ਰਾਮ[੨] ਦੀ ਸੇਵਾ ਜਰੂਰਿ ਕਰਨੀ ਜਿਤਨੀ ਬਣਿ ਆਵੇ। ਸੂਬ ਸਿਖਾ ਕੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਸਬਦੂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਦੇਣੀ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋ ਪਹੁਚਿਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਬਦਿ ਦੀ ਭੇਟਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕੋਈ। ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ਏਸ ਬਚਨ ਦੀ। ਅਰੁ ਏਹੁ ਬੀ ਕਹਾਬਤ ਹੈ ਜੋ ਦਸਾ ਮਾਨੁਖਾ ਕੀਆ ਲਾਠੀਆ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦਾ ਭਾਰੁ ਹੋਇ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਜੀ ਜੇ ਬਹੁਤੇ ਸਰੀਰ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਬੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਿ ਤਾ ਇਕ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅਛਾ ਗੁਜਾਰਾ ਹੋਇ ਜਾਦਾ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਗੁਰਦਿਤਾ ਰਾਮ ਜੀ ਹਮਾਰੀ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਿਨੀ ਆਪ ਨੇ। ਜੇ ਮੇਰੇ ਕੋ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਜਾਬ ਮੈ ਲੈ ਜਾਉ ਤਾ ਤੁਮਕੋ ਬੀ ਅਛਾ ਹੋਊਗਾ। ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ ਰਾਤ ਦਿਨ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ। ਸਬਦੁ ਬੀ ਪੜਨਾ ਵੇਲੇ ਸਬਦ ਦੇ। ਫੇਰਿ ਭਜਨੁ ਕਰਨਾ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ, ਫੇਰ ਕੋਈ ਥੁੜ ਨਾ ਕੋਈ ਦੁਖੁ ਰਹੂਗਾ। ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ਏਸ ਬਚਨ ਦੀ ਸਭਨੇ। ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਦੇਣੀ ਕਲਕਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘੀ ਜੀ ਕੋ ਬਡੀ ਸੰਗਤ ਮੈ।

---

੧. ਕਲਕੱਤੇ ਵਿਖੇ ਵੱਡੀ ਸੰਗਤ (ਗੁਰਦੁਆਰੇ) ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।
੨. ਰਬਾਬੀ।

੩੦

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ[੧] ਤੇ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ[੨], ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਰਾਮੇਸਰ ਸਿੰਘ, ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਦੂਆ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਝਾੜਮੜੀ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਅਰ ਮਢੌਰ ਈਸਰ ਸਿੰਘ, ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸੂਬਤਿ ਸੰਗਤਿ ਸੌਢੇ ਕੀ ਨੋ, ਹੋਰ ਸੰਬ੍ਰਹਿ ਸੰਗਤਿ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ। ਮਾਈਆ ਬੀਬੀਆ ਨੂ ਰਾਮਸਤਿ ਬਾਚਣੀ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸੂਬਤ ਨੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ। ਦੇਖਣਾ ਢਿਲੇ ਨਾ ਪੈ ਜਾਣਾ। ਸਾਨੂ ਬੀ ਜੇ ਗੁਰੂ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਾਊ ਤਾ ਹੋਇ ਜਾਊ, ਨਹੀ ਤਾ ਦੇਹਾ ਦਾ ਮੇਲਾ ਤਾ ਅਨਿਤ ਹੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਕੌਣਸੀ ਦੇਹ ਨੇ ਇਸਥਿਰ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਇਸਥਿਤ ਤਾ ਸਦਾ ਨਾਮ ਈ ਹੈ। ਹੋਰ ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਲਿਖੀਏ, ਦੂਈਆ ਹਰਿਦਾਸਾ ਦੇਖ ਲੈਣੀਆ ਏ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਬਾਸਤੇ ਹੈਨ। ਜੋ ਇਨਾ ਮੈ ਲਿਖਾ ਸੋ ਸਭ ਕੋ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਹੋਰ ਜੋ ਕੋਈ ਸਾਡੀ ਚਿਠੀ ਆਵੇ ਤਾ ਤੁਸੀ ਲੈਣੀ। ਲੈਕੇ ਜਿਥੇ ਦੀ ਹੋਵੇ ਓਥੇ ਪੁਚਾ ਦੇਣੀ। ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਦੇਣੀ ਊ ਵਾਲੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂ।

१. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਖੀਵਾ ਸਿੰਘ, ਅੰਬਾਲਾ।
२. ਅੰਬਾਲੇ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।

੩੧

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੇਲੇ ਉਤੇ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੀਰਥਾ ਉਤੇ, ਮੁਕਤਸਰ, ਅਨੰਦਪੁਰ, ਦਮਦਮੇ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਬਾਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਸਤੀ ਰਖਣੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਨੇ। ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਕੇ ਜਮੀਨ ਬੇਚਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਨੂ ਛਕਾਇ ਦਿਤੀ। ਪਟਿਆਲੇ ਬਾਲਿਆ ਨੇ ਨਾਮਾ ਕਟ ਦਿਤਾ, ਕੋਈ ਰੁਜਗਾਰ ਰਹਿਆ ਨਹੀ। ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕੋ ਕੇ ਤਾ ਸੰਗਤ ਦਾ

ਆਸਰਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਅਰ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ।

ਏਹੁ ਬਾਤ ਥੋੜੀ ਲਿਖੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਸਮਝਣੀ। ਸਮਾ ਹੈ ਲੰਘ ਜਾਊ। ਦਸਾ ਜਣਿਆ ਦੀਆ ਲਾਠੀਆ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦਾ ਬੋਝ ਹੋਇ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹਾਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਤਿ ਕਰਿਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਕਿਉਕਿ ਮੰਗਣ ਬਾਲਾ ਤਾ ਮੰਗ ਲੈਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਥਾਉ ਤੇ ਨਾ ਮਿਲਾ ਦੂਜੇ ਥਾ ਤੇ ਮੰਗ ਲੈਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਨੇ ਨਾ ਮੰਗਣਾ ਨਾ ਪਲੇ ਕੁਛ ਹੋਵੇ ਓਸਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਏਹੁ ਬਾਤ ਸਭ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ।

ਹੋਰ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਖਾਨੇ੭
ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਅਤਰੀ ਦੇ ਮਾ ਬਾਪ ਨੂ
ਆਖਣਾ ਏਹੁ ਤਾ ਇਆਣੀ ਹੈ, ਤੁਸੀ ਬੀ
ਇਆਣੇ ਹੋ ? ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਦੇ ਲੜਕੇ ਨਾਲ
ਅਨੰਦ ਪੜਾਇ ਦੇਵੋ ਅਤਰੀ ਦਾ।
ਮੇਰੇ ਤਾ ਅਉਣ ਦੀ ਗਲ ਗੁਰੂ ਗੋਚਰੀ
ਹੈ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ ਤਾ ਮੈਨੂ ਛਡਦੇ ਨਹੀ, ਗੁਰੂ
ਛਡਾਇ ਲਏ ਤਾ ਭਾਵਾ ਛੁਡਾਇ
ਲੇਵੇ। ਫੇਰ ਮੇਰੀ ਚਿਟੀ ਦਾਹੜੀ ਆਇ
ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਏਹੁ ਬਾਤ ਦਾ ਹੁਣ ਸਮਾ
ਨਹੀ ਰਹਾ। ਅਗੇ ਜੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ
ਕਟਣੀ ਹੈ ਤਾ ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਬੈਠੀ
ਰਹੇ, ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਬੈਠੀ ਕਰੇ ਤਾ ਬੀ
ਚੰਗੀ ਹੈ। ਮਨੁਖ ਜਨਮ ਸਵਾਰ ਲਏ।
ਜੇ ਵਿਚ ਡੁਲ ਗਈ ਤਾ ਦੁਹਾ ਸਿਰਿਆ

ਤੇ ਜਾਊ। ਸਮਾ ਬਡਾ ਕਰੂਰ ਹੈ।

ਤੁਸੀ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਖਾਨੇ ਜਾਣਾ ਤੇ ਹੋਰ ਭਲੇ ਮਾਣਸ ਲੈ ਜਾਣੇ ਨਾਲ। ਦੋਹਾ ਬਾਤਾ ਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰ ਲਏ, ਕੇ ਤਾ ਅਨੰਦ ਪੜਾ ਲਏ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਦੇ ਲੜਕੇ ਸਾਥ ਨਹੀ ਤਾ ਸਤਿ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਬੈਠੀ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪੇ। ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘਾਟਾ ਕੋਈ ਨਹੀ ਰਹੂਗਾ। ਦੇਵੀ ਸਰੂਪ ਹੋਇ ਜਾਊ ਜੇ ਪਰ ਅਛੀ ਤਰਾ ਰਹੂਗੀ। ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਅਛੀ ਤਰਾ ਸਮਝਾਇਓ ਅਤਰੀ ਨੂ ਨਾਲੇ ਅਤਰੀ ਦੇ ਮਾ ਬਾਪ ਨੂ। ਏਹ ਬਾਤ ਥੋੜੀ ਲਿਖੀ ਤੁਸੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਸਮਝਣੀ।

ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਤੈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ

ਸੰਗਤ ਪਾਸੋ ਬਹੁਤ ਕਰਾਉਣੀ। ਤੁਸਾ ਦਾ ਬੀ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਚਿਠੀ ਦੇਣੀ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਕੋ।

---

੧. ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਸਾਧਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।
੨. ਮਾਈਸਰਖ਼ਾਨਾ, ਮਾਈ ਅਤਰੀ ਦਾ ਪਿੰਡ।

੩੨

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ[1] ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ[2] ਕੋ, ਹੋਰੁ ਛੋਟੇ ਭਾਈ[3] ਕੋ, ਹੋਰੁ ਸੰਗਤ ਕੋ ਫਲੌਰ, ਮੁਠੱਡੀ, ਲਹੌਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰਿ ਹੋਰੁ ਸਾਰੇ ਜਿਥੇ ਸਤਿਸੰਗੀ ਹੋਵਣਿ ਸੂਵਤ ਕੋ ਮੇਰੀ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਵਣੀ ਹਥ ਜੋੜਕੇ।

ਹੋਰੁ ਤੂ ਆਪਣੀ ਮਾਈ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲੌਣੀ ਬਹੁਤ ਕਰਿਕੇ। ਅਰ ਸਭ ਕੋ ਹੁਕਮੁ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ ਜੋ ਤੈਨੂ ਮਿਲੇ ਚੰਡੀ

ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਤੇ ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਸਭ ਕੋ। ਮਿਰਜਾਦਾ ਮੈ ਅਗੇ ਕਈ ਬਾਰੀ ਲਿਖ ਭੇਜੀ ਹੈ। ਜੋ ਏਹੁ ਪਾਠੁ ਕਰੇਗਾ ਉਸਕੋ ਬਹੁਤੁ ਲਾਭ ਹੋਬੇਗਾ, ਸਭ ਕੋ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ ਦੇਸ ਜਾਕੇ। ਅਰ ਇਕੁ ਹੋਰੁ ਬਾਰਤਾ ਕਰੀ ਜਰੂਰਿ, ਜੋ ਏਥੋ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤਖਾਣ ਗਿਆ ਹੈ ਓਹੁ ਅੰਬ੍ਰਸਰ ਦਾ ਹੈ।[੪] ਓਹੁ ਆਖ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਦਾ ਹੋਆ ਜੋ ਮੈ ਜਲਦੀ ਆਇ ਜਾਮਾਗਾ ਰੰਗੂਨ ਕੋ। ਤਾ ਤੂ ਓਸਦੇ ਪਾਸ ਸਾਰਾ ਹੁਵਾਲ ਦੇਈ ਲਿਖਕੇ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ[੫] ਦਾ ਤੇ ਬਿਲਾ ਸਿੰਘ[੬] ਦਾ ਜਰੂਰ। ਜੇ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਆਖੇ ਮੈ ਨਹੀ ਜਾਦਾ ਤਾ ਓਹੁ ਜਾਣੇ ਨਾ ਸਹੀ।

ਹੋਰੁ ਬੀ ਕਿਸੇ ਤਰਾ ਪਹੁੰਚੇ ਕਲਕੱਤੇ

ਤਾਹ ਬੀ ਪਹੁੰਚਾਈ ਦੋ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਤਾਈ ਓਨਾਕਾ ਹੁਵਾਲੁ। ਕਲਕੱਤੇ ਤੇ ਵੀ ਜੇ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚਾਊਗਾ ਤਾ ਪੌਚ ਜਾਊ ਸਾਡੇ ਪਾਸ। ਓਨਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਬਹੁਤੁ ਲਾਭੁ ਹੋਣਾ ਹੈ।[੭] ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ, ਤੈਨੂ ਤਾ ਹੀ ਬਹੁਤੁ ਕਹਾ ਹੈ।

---

੧. ਫ਼ਲੌਰ ਦਾ ਨਿਵਾਸੀ।
੨. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ।
੩. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਨੰਦ ਸਿੰਘ।
੪. ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਖ਼ਰਾਸੀਏ ਦਾ ਭਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ।
੫. ਰੂਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਨਾਂ।
੬. ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਨਾਂ।
੭. ਰੂਸ ਦੇ ਆਉਣ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਹੈ।

੩੩

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਮੈ ਤਾ ਬਹੁਤ ਉਪਾਉ ਕਰਿਕੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾ ਪਰ ਮੈਨੂ ਤਾ ਕਿਤੋ ਬੀ ਨਹੀ ਸੁਖੁ ਹੋਇਆ। ਨਾ ਤਨ ਕਰਕੇ ਨਾ ਮਨਿ ਕਰਕੇ ਨਾ ਧਨਿ ਕਰਕੇ ਹੀ। ਪਰ ਜਦਿ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਦਾ ਦਾਨੁ ਦਿਤਾ, ਸਾਰੇ ਈ ਸੁਖ ਹੋਇ ਗਏ, ਤਨ ਦੇ ਬੀ ਤੇ ਮਨ ਦੇ ਬੀ, ਧਨ ਦੇ ਬੀ।

ਐਥੇ ਦੇਖੋ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਕੈਦ ਕਾਲਾ ਪਾਣੀ। ਪਰੁ ਨਾਮ ਦਾ ਐਸਾ ਪਰੁਤਾਪੁ ਹੈ, ਏਥੇ ਬੀ ਅਸੀ ਬਡੇ ਰਾਜੀ ਹਾ। ਅੰਬੀਰੀ ਬੀ ਤੇ ਫਕੀਰੀ ਬੀ ਦੋਮੈ

ਬ੍ਰਾਬਰ ਬਣੀਆ ਹੋਈਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬਾਤ ਦੀ ਥੁੜਿ ਨਹੀ ਇਕੁ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਸਨ ਤੇ ਬਿਨਾ। ਧਨ ਬੀ ਕਈ ਸੈ ਰੁਪਏ ਆਏ ਜਾਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨੁ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸਗਲੀ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਸਬਦ ਕੇ ਪਾਛੇ। ਸੋ ਜੀ ਮੇਰਾ ਤਾ ਏਹੋ ਕਹਣਾ ਹੈ ਬਾਰੰਬਾਰ ਦਾ ਜੋ ਬਾਣੀ ਪੜੋ ਨਾਲੇ ਭਜਨੁ ਕਰੋ, ਦੋਮੇ ਕਰਨੇ। ਭਜਨ ਬਿਨਾ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪਰੀਤੀ ਨਹੀ ਲਗਦੀ ਤੇ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾ ਭਜਨ ਨਾਲ ਪਰੀਤੀ ਨਹੀ ਲਗਦੀ। ਭਜਨੁ ਬਿਨਾ ਬਾਣੀ ਭਾਮੇ ਪੜੇ ਈ ਪਰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਮਤ ਨੂ ਨਹੀ ਸਮਝਾ ਜਾਦਾ।

ਤੁਸੀ ਦੇਖ ਲੇਓ ਆਪਦੀ ਨੇਤ੍ਰੀ ਜੋ ਕਿਤਨੀ ਬਾਣੀ ਏਸ ਭਜਨ ਨੇ ਪੜਾਈ

ਹੈ ਅਰੁ ਜੋ ਏਹੁ ਭਜਨੁ ਨਹੀ ਕਰਦੇ, ਸੋ ਦੇਖ ਲੇਓ ਜੋ ਕਿਥੇ ਕੋਈ ਬਾਣੀ ਪੜਦਾ ਹੈ? ਏਮੇ ਗਪਾ ਮਾਰਦੇ ਹੈ ਕੂਕੇ ਏਊ ਹੈ। ਮੈਨੂ ਆਖੇ ਹੈ ਠੋਕਾਂ ਏਊ ਹੈ। ਠੋਕਾ ਈ ਸਦਦੇ ਹੈ ਮੈਨੂ ਬਹੁਤੁ ਲੋਕ। ਮੂੰਹਿ ਆਇਆ ਹੋਰ ਬਥੇਰਾ ਭੌਂਕਦੇ ਹੈ ਮੇਰੇ ਤੇ। ਅਨੰਦ ਈ ਹੈ, ਕੋਈ ਭਾਮੇ ਠੋਕਾ ਕਹੋ ਭਾਮੇ ਕੁਛ ਹੋਰ ਕਹੋ। ਸੋ ਜੀ ਸਾਰਾ ਮਤਲਬ ਏਹੁ ਹੈ ਬਾਣੀ ਬੀ ਪੜਨੀ ਤੇ ਭਜਨੁ ਬੀ ਕਰਨਾ, ਅਰ ਮੰਗਣਾ ਬੀ ਏਹੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਨਾਮੁ ਤੇ ਸਿਦਕੁ। ਸਿਦਕੁ ਏਸ ਦਾ ਨਾਉ ਹੈ ਜੋ ਕਦੇ ਨਾ ਫਿਰੀਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਤੇ। ਏਹੁ ਬਚਨ ਤਾ ਇਕ ਦੇ ਬਾਸਤੇ ਨਹੀ ਸਭ ਦੇ ਬਾਸਤੇ ਹੈਨ।

ਜੋ ਏਨਾ ਬਚਨਾ ਨੂ ਮੰਨੇਗਾ ਤਿਸਨੂ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋਊਗਾ। ਸੋ ਭਾਈ ਨਾਮ ਤੇ ਤਾ ਸਾਰੇ ਈ ਕੰਮ ਸਰਿ ਜਾਦੇ ਹੈ ਅਰ ਸਾਰੇ ਈ ਦੁਖ ਮਿਟ ਜਾਦੇ ਹੈ, ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ ਜਾਣਨੀ। ਅਰੁ ਸਾਰੀਆ ਬਖਸਾ ਬੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਈ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਨਾਮ ਹੋਊ ਓਥੇ ਸਾਰੇ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਆਇ ਕਠੇ ਹੋਣਗੇ ਅਰੁ ਸਾਰੇ ਈ ਦੁਕ੍ਰਿਤ ਭਜਿ ਜਾਣਗੇ। ਸੋ ਜੀ ਮੈ ਤਾ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੋ ਈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਮੈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਨਹੀ ਕੁਛ ਲਿਖਦਾ। ਮੈ ਗੁਰੂ ਨਹੀ, ਰਪਟੀਏ ਦੀ ਮਾਫਕ ਹਾ ਮੈ ਤਾ। ਪਰ ਏਹੁ ਹੁਕਮੁ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੈ ਬੀ ਏਹੁ ਨਾਮ ਦੀ ਬਡਿਆਈ ਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹਾ ਜਾ ਮੈ

ਆਪਣੀ ਅਖੀ ਦੇਖੀ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਧਾਰਨਾ ਏਹੁ ਹੈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦੀ ਜੇ ਕੰਮਕਾਰ ਤੇ ਬੇਲ ਹੋਵੇ ਤਾ ਏਕੰਤ ਹੋਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ। ਹੋਰ ਨਹੀ ਕੁਛ ਮੰਗਣਾ, ਇਕੁ ਨਾਮੁ ਈ ਮੰਗਣਾ। ਜੇ ਨਾਮੁ ਹੋਊ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਤਾ ਜਿਥੇ ਨਾਮ ਹੋਊ ਓਥੇ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਆਇ ਜਾਣਗੇ। ਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਈ ਤੇ ਸਿਖੀ ਦਾ ਦਾਨੁ ਹੀ ਮੰਗਣਾ। ਮੈ ਆਪ ਤੇ ਦੇਣ ਨੂ ਕੁਛੁ ਸਮਰਥੁ ਨਹੀ, ਪਰ ਏਸ ਉਪਾਇ ਤੇ ਸਭੋ ਕੁਛ ਹਥਿ ਆਇ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਈ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਸਗਲ ਉਦਮ ਮਹਿ ਉਦਮੁ ਭਲਾ।

ਹੋਰੁ ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਬਾਤ ਏਹੁ ਹੈ ਬਾਰੰਬਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ

ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮੁ ਮਨਾਈ ਜੋ ਤੈ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਏਹੁ ਤਾ ਅਰਦਾਸ ਸਭ ਦੀ ਸਾਝੀ ਹੈ।

ਅਗੇ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ[2] ਤੈਨੂ ਥੋੜੀ ਬਿਹਾਰ ਦੀ ਬਾਤ ਲਿਖਦੇ ਹਾ। ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ[3] ਤੂ ਭਾਈ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ[4] ਨੂ ਸਾਡੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਹਥਿ ਜੋੜਕੇ, ਨਾਲੇ ਜੋ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਹਰਿਦਾਸਾ ਹੋਣਿ, ਸੋ ਭਾਈ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂ ਸੁਣਾ ਦੇਈ।

---

੧. ਕਾਰੀਗਰ (ਰਾਮਗੜੀਆ)।

੨. ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।

੩. ਪਿੰਡ ਫੱਤੇਵਾਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਹਰਿਦਿੱਤ ਸਿੰਘ।

੪. ਪਿੰਡ ਗਿਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ, ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ।

੩੪

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ[੧] ਅਤ੍ਰ ਸਿੰਘ[੨] ਤੇ ਮਾਘਾ ਸਿੰਘ ਮਹੰਤ[੩] ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਲਲਾ ਦੀ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ।

ਹੋਰੁ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਤੁਮਾਰੀ ਸੁਖ ਸਾਦ ਦੀ ਖਵਰ ਪਾਈ। ਹੋਰ ਤਾ ਸਾਨੂ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀ, ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੇਟਣ ਦਾ ਹੈ। ਜਬ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ

ਚਾਹੇਗਾ ਤਾ ਤੁਰਤ ਹੀ ਮੇਟ ਦੇਊਗਾ। ਹੋਰੁ ਤੁਸੀ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਬਿਜਲੀ ਪੁਰੀਏ[੪] ਨੂ ਸਭੇ ਸਿੰਘ ਮਿਲਕੇ ਲਲੀ ਲੈ ਆਵੋ, ਜਾਗਾ ਬਨਾ ਦਿਓ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਜੋ ਬਨਿ ਆਵੈ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰਨੀ। ਅਰੁ ਲਟਕੇ ਲਟਕੀਆ ਨੂ ਅਖਰ ਪੜਾ ਦੇਓ। ਸਭੇ ਸਿੰਘ ਰਾਤ ਨੂ ਇਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕੀਤਾ ਕਰੋ ਹਮੇਸਾ। ਮਾਈ ਬੀਬੀ ਸਭਨੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਜਰੂਰ ਕਰਨੀ।

ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਖਜਾਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂਸਰੀਏ[੫] ਨੂ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੁਬੀ[੬] ਸਭਨਾ ਸਿੰਘਾ ਕੋ ਮੇਰੀ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ। ਮਾਘਾ ਸਿੰਘ ਤੈ ਬੀ ਬਾਣੀ ਕੰਠ

ਕਰਨੀ ਕਰਾਉਣੀ। ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਨੂ ਸਭ ਕੋ ਤਾਕੀਦ ਕਰਨੀ। ਤੇਰਾ ਬੀ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ ਏਹੁ ਬਾਤ। ਸਭਨਾ ਸਿੰਘਾ ਨੇ ਹਛੀ ਤਰਾ ਮਿਲਕੇ ਰਹਿਣਾ। ਬਖੇਪਤਾ ਕੋਈ ਦਿਨ ਹੈ। ਹਮੇਸਾ ਬਖੇਪਤਾ ਨਹੀ ਰਹਿਣੀ।

ਜੋ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਗੇ ਤਿਨਾ ਕੋ ਸੁਖ ਬਹੁਤ ਹੋਊਗਾ ਹਰਿ ਤਰਾ ਸੇ। ਅਰੁ ਭੋਗ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਉਣੇ ਸਭਨਾ ਸਿੰਘਾ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਸੋ ਸਾਨੂ ਭੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗਤ ਕਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਾਵੇ। ਦੇਖੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ, ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਰੰਗ ਦਿਖਾਲਦਾ ਹੈ। ਸਦਾ ਲੈ ਲੈ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਨੂ ਨਹੀ ਰਹਿਣੀ। ਸਾਡੇ ਮਗਰ ਤਾ ਬਥੇਰੀ ਭੰਡੀ ਲਾਈ ਹੈ ਸਭਨਾ

ਨੇ, ਸਿਖਾ ਸਾਧਾ ਨੇ, ਰਾਜਿਆ ਪੁਜਾਰੀਆ ਨੇ। ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੈ ਦੇਖੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ, ਕੀ ਰੰਗ ਖੁਲਦਾ ਹੈ। ਸਮਾ ਤਾ ਆਇ ਪਹੁੰਚਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ।

ਅਸੀ ਬੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਨਕੇ ਆਖਦੇ ਹੈ ਸਭਨੇ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕਰਨਾ, ਢਿਲੇ ਨਹੀ ਪੈ ਜਾਣਾ। ਮੇਰਾ ਕਹਿਣਾ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਇਉ ਨਹੀ ਜਾਨਣਾ ਆਪ ਬੈਠਾ ਲੀਕਾ ਕਾਲੇ ਪਾਨੀ ਦੀਆ ਕਢੀ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਉਠਕੇ ਜਰੂਰ ਨਾਉਣਾ।

ਹੋਰੁ ਮਿਸਰ ਗਣਪਤ' ਨੂ ਮੇਰੀ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨੀ। ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਾਰ ਭੀ

ਕਰ਼ਨਾ, ਪਰਮੇਸਰ ਕਾ ਭਜਨੁ ਬੀ ਕਰਨਾ। ਰਿਜਕਾ ਕਾ ਦਾਤਾ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਹੈ। ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣੀ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਲੱਲਾਂ (ਗੁਰੂਸਰ) ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ।
੨. ਓਹੀ
੩. ਓਹੀ
੪. ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ।
੫. ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂਸਰ (ਲੱਲਾਂ) ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਮਹੰਤ ਸੀ।
੬. ਲੱਲਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ।
੭. ਪਿੰਡ ਲੱਲਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।

੩੫

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।

ਲਿਖਤੋਂ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਦਿਆ ਸਿੰਘ[1], ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ[2] ਸਰਬਤ ਨੂ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ। ਹੋਰ ਏਥੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਥੁਆਡੀ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਾਸੋ ਮੰਗਦੇ ਹਾ।

ਹੋਰੁ ਅਸੀ ਹਰ ਤਰਾ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਸੁਖੀ ਹਾ, ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਚਾਹੂਗਾ ਤਾ ਏਹੁ ਬੀ ਮਿਟਾ ਦੇਊਗਾ। ਗੁਰੂ ਸਭਨਾ ਗਲਾ ਨੂ

ਸਮਰਥ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਤਾ ਅਰਜ ਬੇਨਤੀ ਈ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂ ਭਾਵੇ। ਹੋਰ ਮਾਈ ਨੂ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਮਥਾ ਟੇਕਿਆ ਬਾਚਣਾ, ਬੀਬੀਆ ਨੂ ਰਾਮਸਤਿ ਬਾਚਣੀ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਬੀਬੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪੜਾ ਦਿਓ ਜਿਥੇ ਮੰਗੀ ਹੈ। ਮੈ ਤਾ ਅਗੇ ਬੀ ਲਿਖਾ ਥਾ ਬੀਬੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪੜਾ ਦਿਓ ਜਿਥੇ ਮੰਗੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕਰੋਗੇ ਤਾ ਰਿਜਕ ਬੀ ਬਥੇਰਾ ਹੋਊਗਾ। ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸਭ ਕਾ ਮੁਹਤਾਜ। ਸੋ ਤੁਸੀ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਤੇ ਢਿਲੇ ਨਾ ਹੋਣਾ। ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ ਅਰ ਜਿਤਨਾ ਬਣਿ ਆਵੇ

ਉਤਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਤੇ ਇਸਨਾਨ ਜਰੂਰ ਕਰਨਾ ਸਾਰੇ ਟਬਰ ਨੇ ਅਰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਸਭਨੇ ਕਰਨੀ।

ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਤੂ ਆਖਦਾ ਮੇਤੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ, ਸੋ ਕਿਉ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ? ਜੇ ਦੋ ਤੁਕਾ ਨਿਤ ਕਰੇ ਤਾ ਬੀ ਬਹੁਤ ਕੰਠ ਹੋਇ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਤੇ ਅਰ ਪੜਨ ਤੇ ਆਲਸ ਨ ਕਰ, ਜੁਵਾ ਬਸਤਾ ਹੈ ਹੁਣ ਤਾ ਤੇਰੀ। ਅਰੁ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਬੀ ਸਭ ਦੀ ਕਰਨੀ ਜੋ ਬਣਿ ਆਵੇ ਜਥਾ ਸਕਤ ਰੋਟੀ ਕਪੜੇ ਦੀ। ਹੋਰ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਤੂ ਅਖਰ ਪੜ ਲੈ, ਅਛਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਬਾਲਾ ਹੋਇ ਜਾਇ।

ਹੋਰ ਸਾਡੇ ਨਿਮਿਤ ਭੋਗ ਬੀ ਪਾਉਣੇ

ਜਿਤਨੇ ਤੁਮਤੇ ਪੁਜਿ ਆਉਣ। ਅਰ ਜੇ ਥੋੜਾ ਕੰਮ ਤੇ ਵੇਲੂ ਹੋਵੇ ਤਾ ਓਸ ਵੇਲੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਗਿ ਜਾਇਆ ਕਰੋ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ। ਹੁਣਿ ਕੋਈ ਫੇਰਿ ਸਾਡੀ ਵਲਿ ਆਵੇ, ਸਭਨੇ ਇਹੁ ਲਿਖਣਾ ਜੋ ਐਨ੍ਹੇ ਐਤਨੀ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਏਨੇ ਏਨੀ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸਭਨੇ ਲਿਖਣੀ ਨਿਆਰੀ ਨਿਆਰੀ।

ਹੋਰ ਜੇ ਕਿਤੋ ਮਿਲਣਿ ਤਾ ਦੋ ਗਾਈਆ ਚੰਗੀਆ ਸਾਲਾ ਮੂਲ ਲੈ ਲੈਣੀਆ। ਹਛੀਆ ਹੋਵਣ, ਦੂਧ ਬੀ ਅਛਾ ਦੇਖ ਲੈਣਾ, ਅਰ ਬਛੇ ਦੇਣ ਬਾਲੀਆ ਹੋਮਣਿ। ੧੦੦) ਸੌ ਰੁਪਇਆ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਥੁਆਡੇ ਬਾਸਤੇ। ਹੋਰੁ ਜਿਥੇ

ਥੁਆਡੀ ਮਰਜੀ ਹੋਵੈ ਓਥੇ ਲਾ ਦਿਓ। ਹੋਰ ਮਾਈ ਤੂ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂ ਖੰਗ ਹੋਇ ਗਈ ਹੈ, ਸੋ ਤੂ ਮਾਈ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਭਜਨ ਤੇ ਬਿਨਾ ਰੋਗ ਸੋਗ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈ।

ਹੋਰ ਜਿਮੀ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਪਈ ਦਾ ਨਾ ਦੇਣਾ। ਇਆ ਤਾ ਸਾਝੀ ਰਲਾ ਲੈਣੇ, ਨਾ ਰਲਣ ਤਾ ਮਾਮਲੇ ਖਰਚ ਉਤੇ ਦੇ ਦੇਣੀ ਜਮੀਨ ਕੁਛ ਬਾਧਾ ਮਿਲੇ। ਨਾ ਬਾਧਾ ਮਿਲੇ ਤਾ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਮਲੇ ਉਤੇ ਦੇ ਦੇਣੀ। ਜੇ ਬਟਾਈ ਮੈ ਨਫਾ ਹੋਵਹਿ ਤਾ ਬਟਾਈ ਉਤੇ ਜਮੀਨ ਦੇਣੀ ਅਛੇ ਭਲੇ ਮਾਣਸ ਨੂ ਜੇੜੇ ਬੇਈਮਾਨੀ ਨ ਕਰਨ। ਦੇਖਣਾ ਪਈ ਜਮੀਨ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਨਾ ਦੇਣਾ।

ਜੇ ਸੀਰੀ ਰਲੇ ਤਾ ਅਛਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਬਲੋ ਜਰਾ ਸੀਰੀ ਨਾਲ ਨਰਮਾਈ ਰਖਣੀ, ਥੋੜੇ ਕਖ ਪਠੇ ਬਲੋ ਗਲ ਨਹੀ ਪੈਣਾ। ਜੇ ਆਪ ਨਰਮਾਈ ਰਖੋਗੇ, ਸੀਰੀ ਕੰਮ ਬੀ ਅਛਾ ਕਰਨਗੇ। ਦੋਹਾ ਭਾਈਆ ਮੈ ਤੇ ਜਹਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਜੋੜ ਮੇਲ ਹੋਵੈ ਉਹਾ ਵੀ ਜਾਣਾ ਜਰੂਰ। ਦੋਹਾ ਤੇ ਨਾ ਜਾਇ ਹੋਵੇ ਤਾ ਇਕ ਜਾਣਾ ਈ ਜਾਵੇ। ਹੋਰ ਕਿਆ ਲਿਖੀਏ, ਬਹੁਤ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਮੰਨਣ ਬਾਲੇ ਜਾਣੋ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਖੇਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਬੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕਰਨਾ ਅਰ ਦੋਹਾ ਭਾਈਆ ਨੇ ਆਪਸ ਮੈ ਅਛੀ ਤਰਾ ਮਿਲਕੇ ਰਹਿਣਾ ਕਠੇ। ਕਿਤੇ ਜੁਦੇ ਜੁਦੇ ਨਾ ਹੋਇ ਜਾਣਾ ਤੀਮੀ ਤਲੀਆ ਦੇ ਆਖੇ।

ਅਰੁ ਦਿਆ ਸਿੰਘ ਜੇ ਕੰਮ ਕਾਰਿ ਤੇ ਵੇਲ ਲਗੇ ਤਾ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ, ਲੋਕਾ ਨਾਲ ਮਗਜ ਨਹੀ ਮਾਰਨਾ। ਅਰ ਨਮੇ ਗਰਾਇ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਝਗੜੇ ਦੀ ਵੀ ਖਬਰ ਲਿਖਣੀ ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਆਵੇ ਸਾਡੀ ਬਲਿ, ਕਿਸ ਤਰਾ ਮੁਕਦਮਾ ਨਿਬੜਾ।

---

੧. ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਕਾ ਭਰਾ, ਪਿੰਡ ਰੁੜਕੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ।
੨. ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਭਰਾ।

੩੬

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਤਨੀ ਬਾਰ ਹੁਣ ਸਿੰਘ ਆਏ ਹੈਨ ਓਤਨੀ ਬਾਰ ਮੈ ਮਨੇ ਕਰ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਤੈਨੂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਤਾ ਛੇਤੀ ਨਾ ਆਵੈ ਕੋਈ, ਦਸ ਅਠ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਆਵੈ। ਅਰ ਜੇ ਆਵੇ ਈ ਤਾ ਇਕ ਸਰੀਰ ਆਵੇ, ਦੋ ਨਾ ਆਵਣ। ਅਰ ਜੇ ਗੋਰਿਆ ਨੂ ਖਬਰ ਹੋਇ ਗਈ ਤਾ ਸਾਨੂ ਬੀ ਦੁਖ ਦੇਣਗੇ ਅਰ ਏਨਾ ਅਉਣ ਵਾਲਿਆ ਕੋ ਦੁਖ ਦੇਣਗੇ, ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ। ਜੇ ਅਜੇ ਕੁਛ ਦੁਖ ਦੀ ਕਸਰ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ ਤਾ

ਅਉਣ ਦੇਵੋ ਜੋ ਅਉਦਾ ਹੈ।

ਤੁਸੀ ਮੇਰਾ ਲਿਖਾ ਦੇਖਾ ਨਹੀ ਕੇ ਲਿਖੇ ਕਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀ ਕੀਤਾ। ਜੇ ਮਿਲਣ ਦੇਣ ਏਥੇ ਅਛੀ ਤਰਾ, ਭਾਮੇ ਸੌ ਸੌ ਕਠਾ ਆਵੇ ਕੁਛ ਡਰ ਨਹੀ। ਦਿਨ ਨੂ ਕਾਲਿਆ ਕਾ ਪਹਿਰਾ ਹੈ, ਰਾਤ ਨੂ ਗੋਰਿਆ ਕਾ ਪਹਿਰਾ ਹੈ ਸਾਡੇ ਉਤੇ। ਅਜ ਤਾਈ ਗੁਰੂ ਈ ਪੜਦੇ ਕਜੀ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਅਰੁ ਇਕ ਕੋਈ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਖਰਚ ਬੀ ਥੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਔਦੇ ਹੈ। ਏਥੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਮੈ ਤਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਾਥ ਸਿਆਣ ਭੀ ਨਹੀ ਲੈਣ ਦੇਣ ਦੀ। ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਘਰਾ ਨੂ ਮੰਗਕੇ ਹਮੀਰ ਸਿੰਘਾ ਅਇਆ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਸਾਨੂ ਆਕੇ ਮਿਲਾ ਤਾ ਬੋਲਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸ

ਅਜ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਨੂ ਭੀ ਨਹੀ ਹੈ, ਤਾ ਅਸੀ ਓਨੂ ਛੇ ਰੁਪਈਯੇ ਦਿਤੇ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਥੇ। ਫੇਰ ਓਹ ਮੋਰਮਈ ਤੇ ਖਰਚ ਮੰਗਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਰੁਪਈਯੇ ਪ੧)। ਜੇ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਚ ਤਾ ਕੀ ਠਕਾਣਾ ਥਾ ਓਧਾ। ਤੁਸੀ ਕਿਓ ਨਹੀ ਮਨਹਿ ਕਰਦੇ, ਉਠਕੇ ਘਰ ਘਰ ਨੂ ਕਿਉ ਮੰਗਣ ਲਗਾ ਸੀ ?

ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਭੈਣੀ ਮੈ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਦੁਰਗਾਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਸੈਣੀ ਸਿੱਖ।

੩੭

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਰਾਮਸਤਿ ਵਾਚਨੀ। ਹੋਰ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਹਾ, ਥੁਹਾਨੂ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਰਾਜੀ ਰਖੇ।

ਹੋਰੁ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈਂ ਤੈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ ਰਾਤ ਦਿਨੇ। ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਬੀ ਕੀਤਾ ਕਰ ਹਮੇਸਾ, ਮਾਲਾ ਬੀ ਫੇਰਿਆ ਕਰ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤੀ। ਏਹੁ ਲਾਭ ਹੈ ਮਨੁਖਾ ਸਰੀਰ ਕੇ ਜਨਮ ਦਾ। ਦੇਹਾ ਦਾ ਤਾ ਮੇਲਾ ਕੋਈ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ। ਧਨ ਨੂ, ਪੁਤਾ ਧੀਆ ਨੂ, ਦੌਲਤ ਨੂ ਛਡਿ

ਛਡਿ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚਲੀ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਏਹੋ ਏਸ ਪ੍ਰਾਨੀ ਦੇ ਪਲੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਛ ਪੁਨ ਦਾਨ ਅਰੁ ਭਜਨੁ ਬੰਦਗੀ ਹੋਇ ਆਵੇ ਤਾ ਹਛੀ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੁਛ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਨਹ ਬਾਰਿਕ ਨਹ ਜੋਬਨੈ ਨਹ ਬਿਰਧੀ ਕਛੁ ਬੰਧੁ। ਸਰੀਰ ਤਾ ਛਿਨ ਭੰਗਰ ਹੈਨ। ਦੇਹਾ ਦਾ ਮੇਲਾ ਭੀ ਐਸਾ ਹੀ ਬਣਾ ਹੈ, ਮਿਲਨਾ ਵਿਛੜ ਜਾਣਾ। ਹਥ ਮੈ ਤਾ ਇਕ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ ਨਾਮ, ਕੁਛ ਪੁਨ ਦਾਨ ਹੋਇ ਆਵੇ, ਏਹੁ ਬਾਤ ਜੀਅ ਦੇ ਸਾਥ ਰੈਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਧੀਆ ਪੁਤ ਸਭ ਬੇੜੀ ਦਾ ਈ ਪੂਰ ਹੈ। ਸੋ ਮਨੁਖਾ ਦੇਹ ਨੂ ਐਸੇ ਚਾਹੀਏ ਜੋ ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਨੂ ਚਿਤ ਰਖਣਾ।

ਹੋਰੁ ਦਇਆ ਕੌਰ ਨੂ ਬੀ ਮੇਰੀ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਇ ਦੇਣੀ। ਜੋ ਬਣ ਆਵੇ ਤਾ ਭੋਗ ਬੀ ਪਾਇ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਬਾਸਤੇ। ਇਹੁ ਚਿਠੀ ਦੇਣੀ ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ[੨] ਜੁਆਲੀ ਨੂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਫਤੇਵਾਲ, ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਵਸਨੀਕ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

੨. ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨਾਰਲੀ ਰਾਹੀ ਆਇਆ ਸੀ।

੩੮

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗੁ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀਂ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਣੀ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੋ ਅਸੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਏਸ ਕਾਗਤੂ ਉਤੇ ਸੋ ਤੂ ਸਾਨੂ ਏਸ ਲਿਖੇ ਦਾ ਉਤਰ ਲਿਖਕੇ ਦੇਹੁ। ਹੋਰੁ ਜੋ ਤੈਨੂ ਖਬਰ ਹੈ ਸੋ ਬੀ ਤੂ ਲਿਖ ਦੇਹਿ। ਮੂੰਹ ਜਵਾਨੀ ਤਾ ਬਾਤਾ ਥੋੜੀਆ ਹੁੰਦੀਆ ਹੈਨ, ਲਿਖਕੇ ਬਾਤਾ ਅਛੀਆ ਹੁੰਦੀਆ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਸਾਨੂ ਦਸ ਤੂ ਭੈਣੀ ਮਿਲਕੇ

ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ ? ਭੈਣੀ ਤੇ ਕੋਈ ਚਿਠੀ ਲਿਆਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ ? ਹੋਰੁ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾ ਦੀ ਖਬਰ ਦਸ। ਉਬੋਕੇ, ਬਰਾਹਾਂ ਕੇ, ਠਰੂਕੇ, ਸਭਰਾਮਾ ਕੇ, ਸਰਹਾਲੀ ਦੇ, ਜੌਹਲਾ ਦੇ, ਠਟੇ ਦੇ, ਲੋਪੋਕੇ, ਚੇਲੇਕੇ, ਕਕੜਾ ਦੇ, ਨਾਰਲੀ ਦੇ, ਪੜ੍ਹਾਣੇ ਦੇ, ਮੁਰ੍ਹਾਣੇ ਦੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਕੇ, ਲਾਹੌਰ ਕੇ ਫਤੇ ਬੁਲਾਕੇ ਏਨਾ ਸਭਨਾ ਦੀ ਸੁਖ ਸਾਦ ਦੀ ਖਬਰ ਲਿਖਕੇ ਦੇਹੁ। ਹੋਰੁ ਜੋ ਤੈਨੂ ਖਬਰ ਹੋਵੇ ਸੋ ਤੂ ਬੀ ਲਿਖਦੇ।

ਹੋਰੁ ਸਮਾ ਕੈਸਾ ਹੈ? ਕੀ ਭਾਉ ਅਨਾਜ ਬਿਕਦਾ ਹੈ ? ਹੋਰੁ ਕੁਛ ਰੂਸ ਦੀ ਖਬਰ ਹੋਵੇ ਕੇ ਬੁਖਾਰੇ ਈ ਹੈ ਕੇ ਕਾਬਲ ਕੀ ਤਰਫ ਚਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾਹੀ। ਹੋਰੁ

ਸਿੰਘ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਦੇ ਹੈਨ ਕੇ ਨਾਹੀ। ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੋਗ ਪੈਦੇ ਹੈਨ? ਕੁਛੁ ਮੈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂ ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਨੂ ਆਖਿਆ ਥੀ, ਕੁਛੁ ਤੁਰੇ ਹੈਨ ਕੇ ਨਹੀ? ਹੋਰੁ ਕੁਛ ਸੂਕਾਰ ਫਰੰਗੀ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਅਕਾਉਦੇ ਤੇ ਨਹੀ ਕੇ ਅਕਾਉਦੇ ਹੈਨ? ਹੋਰੁ ਹੁਕਮੀ ਬਿਰਾਹਾ ਬਾਲੀ ਸਾਹੁਰੇ ਘਰਿ ਗਈ ਹੈ ਕੇ ਐਮੇ ਵੇਹਲੀ ਖੁਲੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ?

ਹੋਰੁ ਠਟੇ ਬਾਲਾ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਕਿਥੇ ਹੈਨ?[੨] ਹੋਰ ਗੁਲਾਬੂ ਚਮਾਰੁ ਮੁਰ੍ਹਾਣੇ ਬਾਲਾ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚਿ ਆਉਦਾ ਹੈ ਕੇ ਨਹੀ ਬੜਨ ਦਿੰਦੇ ਸਿੰਘ[੩]। ਹੋਰੁ ਖਰਚਾ ਤੈਨੂ ਹੋਰੁ ਬੀ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕੇ ਤੈ ਆਪਣੇ ਪਲਿਉ ਹੀ ਖਰਚਾ ਲਾਇਆ

ਹੈ। ਜੇ ਤੂ ਭੈਣੀ ਮਿਲਕੇ ਆਇਆ, ਜੇ ਚਿਠੀ ਆਦੀ ਹੈ ਤਾ ਚਿਠੀ ਦੇਹ ਨਹੀ ਤਾ ਮੂਹੁ ਜਬਾਨੀ ਆਪ ਲਿਖਕੇ ਭੈਣੀ ਦੀ ਕੁਛੁ ਖਵਰ ਦੇਹ। ਹੋਰੁ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਮਾਝੇ ਦਾ ਸਿੰਘ ਵਿਮਾਰ ਹੋ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਇ ਪਹੁਚਾ ਹੈ, ਕੁਛੁ ਮਾਲੂਮ ਹੋਵੇ। ਹੋਰੁ ਕੁਛੁ ਦਫ਼ਪਿ ਦੀ ਖਬਰ ਹੋਵੇ, ਸੰਗਤਿ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕੁਛ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕੇ ਨਾਹੀ। ਸਾਰੇ ਹਵਾਲੁ ਸਾਨੂ ਲਿਖਕੇ ਦੇਹਿ ਇਕ ਬਾਰੀ।

ਹੋਰੁ ਕਲਾ ਈ ਆਇਆ ਹੈ ਕੇ ਕੋਈ ਹੋਰੁ ਹੈ ਤੇਰੇ ਨਾਲ। ਡੇਰਾ ਕਿਥੇ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਹੋਰੁ ਤੂ ਦਿਨ ਬਿਚ ਕਈ ਬਾਰ ਫਿਰਦਾ ਤੁਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਰੁ। ਜੇ ਕੋਈ ਸੰਤਰੀ ਸਾਡਾ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਸੀ ਬਾਤ

ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾ। ਜੇ ਬਾਕਬੁ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾ ਨਹੀ ਕਰਦੇ। ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਭੇਤੁ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂ ਦਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਤਾ ਆਖੀ ਮੈ ਨੌਕਰੀ ਬਾਸਤੇ ਆਇਆ ਹਾ। ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਖਰਚਾ ਤਾ ਅਜੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕੁਛ ਹੈ, ਤੈ ਖਰਚੇ ਦੀ ਖੇਚਲ ਕਿਉ ਕੀਤੀ ਏਤਨੀ। ਏਥੇ ਤੇ ਸਾਨੂ ਦਰਸਨ ਹੀ ਬਡੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਭਾਈ ਤੇਰਾ ਧੰਨ ਜਨਮ ਹੈ ਜੋ ਤੈ ਦਰਸਨ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਖਬਰ ਹੋਵੇ, ਪਟਿਆਲੇ ਬਾਲਾ ਰਾਜਾ ਆਖੀਦਾ ਮੁਸਲੇ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿਤਾ।[੪] ਉਹ ਝਗੜਾ ਕਿਸ ਤਰਾ ਨਿਵੜਿਆ ਹੈ? ਮੁਸਲਾ ਆਖੀਦਾ ਮੰਨਦਾ ਨਹੀ। ਕਿਵੇ ਹੋਈ ਕੁਛ ਮਲੂਮ ਹੋਵੇ। ਏਥੇ ਲਿਖਕੇ ਬਾਤ ਅਛੀ

ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੂੰਹ ਜੁਵਾਨੀ ਥੋੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

---

੧. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਨਾਰਲੀ।

੨. ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬੁਚੜ ਬੱਧ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਪਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀ ਆਏ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਗੌੜਾ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਅਗਸਤ ੧੮੭੩ ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਪਕੜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫ਼ਾਂਸੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਬਦਲ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਰੱਖਕੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ।

੩. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਵਲ਼ਦ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੱਟ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਰਾਏ ਕੋਟ ਬੁੱਚੜਬਧ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਵਾਦਾ ਮੁਆਫ਼ ਗਵਾਹ ਬਣ ਨਿੰਦਕ ਬਣਿਆ।

੪. ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਮਹੇਂਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ੧੪ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੭੬ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ੨੫ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਖ਼ਬਰ ਸੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

੩੯

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘਾ ਤੂ ਵੀ ਕਦੇ ਜਾਇਆ ਕਰੁ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਮੈ। ਦੇਖਿਆ ਕਰੋ ਕੀ ਬਾਤਾ ਬੋਲਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੈ, ਪਰੁ ਕੌੜਾ ਫਿਕਾ ਨਾ ਬੋਲਣਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ। ਫਿਕਾ ਕਾਸਨੂ ਬੋਲਣਾ ਹੈ ? ਕੀ ਥੁੜਾ ਹੈ ਫਿਕਾ ਬੋਲਣਿ ਬਿਨਾ ?

ਜੇਹੜਾ ਤੈਨੂ ਸਤਿਸੰਗੀ ਮਿਲੇ ਓਸਨੂ ਏਹੋ ਬਾਤ ਆਖ ਦੇਣੀ। ਜੇਹੜਾ ਤੈਨੂ ਆਖੇ ਕਿ ਤੂ ਤੇ ਤਨਖਾਹੀ ਹੈ ਤਾ ਓਹ ਸਿੰਘੁ ਓਸ ਨੂ ਏਹੋ ਆਖ ਦੇਵੇ ਜਦਿ ਤੁਸੀ ਦੋ ਬਾਤਾ ਮੈ ਤੇ ਇਕੁ ਬਾਤ ਕਰਿ

ਲੇਮੋਗੇ ਤਾ ਅਸੀ ਆਪ ਈ ਖੜੋ ਹੋਇ ਜਾਮਾਗੇ ਤੁਮਾਰੇ ਅਗੇ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ। ਜੋ ਮਰਜੀ ਹੋਵੇ ਸੋ ਤਨਖਾਹਿ ਲਾਇ ਲੈਣੀ। ਕੇ ਤਾ ਕੂਕੇ ਪੰਥ ਮੈ ਮਿਲੋ, ਕੇ ਤਾ ਕੂਕੇ ਪੰਥ ਕੋ ਹਟਾਓ। ਜੇ ਦੋ ਬਾਤਾ ਮੈ ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀ ਤੁਸੀ ਕਰਦੇ ਤਾ ਪਏ ਝਖ ਮਾਰੋ। ਅਸੀ ਨਹੀ ਤੁਮਾਰਾ ਕਹਾ ਸੁਣਾਗੇ, ਭਾਮੇ ਕਿਤਨਾ ਈ ਭੌਕਦੇ ਰਹੋ।

ਜੋ ਕੋਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆ ਦਾ ਮਾਨੁ ਕਰੇ ਤਾ ਸਭ ਤੇ ਬਡਾ ਗੁਰਿਦੁਆਰਾ ਗਰੰਥ ਸਾਹਬ ਜੀ ਹੈਨ, ਜੋ ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਬੀ ਹੈਨ। ਤੁਸੀ ਰਖੋ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆ ਕੋ। ਛਿੜਕ ਛਿੜਕ ਕੇ ਏਹੁ ਬਾਤ ਬੋਲ ਦੇਣੀ। ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਆਖੇ ਤਨਖਾਹਿ ਲਵਾਓ ਕੂਕਿਓ, ਏਹੁ ਬੀ ਬਾਤ ਲਿਖਕੇ

ਸਿਟ ਦੇਣੀ। ਪੁਜਾਰੀਆ ਦੀਆ ਹਰਿਦਾਸਾ ਅਛੀਆ ਹੈ। ਮੈ ਤਾ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਹਰਿਦਾਸ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਖਾਈਆ ਹੈ ਤਿਮੇ ਈ ਮੈ ਲਿਖੀਆ ਹੈ ਸਭੇ ਹਰਿਦਾਸਾ।

---

੧. ਫ਼ਲੌਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।

੪੦

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਤਲਬ ਏਹੁ ਹੈ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਦਮੀ ਕੋਈ ਨਾ ਆਵੇ। ਜੇ ਤਾ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਉਹ ਹੈ ਜੇਹੜਾ ਪਹਿਲਾਦਸਰ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਬਾਢੀ ਸੁਤ ਕਹੀਏ ਗੁਰ ਜੋਈ, ਮਮਕਲਾ ਤੇ ਅਵਤਾਰ ਹੋਈ, ਤਾ ਤੇ ਮੈ ਆਪੇ ਹੀ ਆਇ ਜਾਊਗਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਮੈ। ਜੇ ਓਹ ਨਹੀ ਤਾ ਮੇਰਾ ਦਰਸਨ ਕਰਕੇ ਕਿਨੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਤਾ ਅਨੇਕ ਤਖਾਣ ਮੇਰੇ ਜੈਸੇ, ਮੇਤੇ ਚੰਗੇ ਦੇਸ ਮੈ ਹੈਨ। ਅਰ ਜੋ ਕਹੇ ਮੈ ਜਾਣਿਆ

ਹੈ ਜੋ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਓਹੋ ਹੈ ਬਾਰਮੀ ਜਾਗਾ ਉਤੇ ਤਾ ਓਹੋ ਮੇਰਾ ਬਚਨ ਮੰਨੇ ਜੋ ਮੈ ਹੁਕਮ ਦੇਵਾ। ਅਰ ਜੇ ਜਾਣਾ ਬਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਹੈ ਅਰ ਗੁਰੂ ਜਾਣਕੇ ਹੁਕਮੁ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਤਾ ਨਾ ਮੈ ਓਸਦਾ ਨਾ ਓਹ ਮੇਰਾ, ਨਾ ਓਸਨੂ ਕੁਛ ਈ ਹੋਵੈ ਹੁਕਮੁ ਮੰਨੇ ਬਿਨਾ। ਅਰ ਜੇ ਜਾਣਿਆ ਉਹ ਨਹੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੋ ਬਾਢੀ ਸੁਤ ਕਹਾ ਹੈ ਤਾ ਫੇਰ ਕਾਸਨੂ ਆਉਣਾ ਏਥੇ ਨਾਲੇ ਕੂਕਾ ਨਾਉ ਧਰਾਉਣਾ ਹੈ, ਬਦਨਾਮੀ ਝਲਣੀ ਹੈ ਸਾਰੇ ਮੁਲਖ ਦੀ।

ਹੁਕਮ ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਤਾ ਹੁਕਮ ਏਹੁ ਮੰਨੇ ਮੇਰਾ ਜੋ ਮੈ ਹਰਿਦਾਸਾ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਓਹ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਭਾਮੇ ਏਥੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕਈ ਬੇਰੀ ਆਵੇ ਓਸਨੂ ਕੁਛ ਲਾਭ ਨਹੀ

ਹੋਣਾ। ਟੋਟਾ ਈ ਹੈ ਖਰਚ ਦਾ ਖੇਚਲ ਦਾ। ਭਲਾ ਦੇਖੋ ਜੇ ਆਵੇ ਈ ਕੋਈ ਤਾ ਇਕੁ ਆਦਮੀ ਆਵੇ ਬਰਸ ਨੂ। ਛੇਤੀ ਈ ਆਵੇ ਤਾ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਨੂ ਆਵੇ। ਅਰ ਆਦਮੀ ਕੈਸਾ ਹੋਵੈ ? ਅਛਾ ਲਿਖਣ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ। ਏਦੂ ਪਿਛੇ ਜੋ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਚਿਠੀਆ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਗੁਰੂ ਭਲਾ ਕਰੇ।

ਅਰੁ ਹੋਰ ਬਾਤ ਮੇਰੀ ਉਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਰਖਣੀ। ਜੋ ਮੈ ਹੁਕਮੁ ਦੇਊਗਾ ਸੋ ਮੈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬੁਰੇ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀ ਦੇਦਾ। ਮੈ ਤਾ ਹਮੇਸਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋ ਮੰਗਦਾ ਹਾ ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਨੂ ਸਾਰੇ ਈ ਸੁਖ ਦੇਈ। ਸਚੇ ਪਾਤਸਾਹਿ ਤੇਰੇ ਜੰਤ ਹਾ, ਤੇਰੇ ਲੜ ਆਇ ਲਗੇ ਹਾ।

ਜਿਉ ਜਾਣੈ ਤਿਉ ਬਖਸੁ । ਅਗੇ ਬਖਸਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਮੈ ਤੇ ਕੁਛ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮੈ ਤਾ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਨਫੇ ਦੀ ਬਾਤਿ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਦਿੰਦਾ ਹਾ। ਅਪਣੇ ਜਾਣ ਕੁਨਫੇ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਨਹੀ ਦਿੰਦਾ। ਭਜਨ ਕਰੋ, ਬਾਣੀ ਪੜੋ। ਜੋ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਈ ਬਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਸਉਹੇ ਜੇ ਏਥੇ ਆਉਣ ਨੂ ਆਖਾ ਤਾ ਆਇ ਜਾਓ, ਜੇ ਆਖਾ ਛੇਤੀ ਨਾ ਆਵੋ ਤਾ ਛੇਤੀ ਨਾ ਆਉਣਾ।

ਹੋਰੁ ਕਈ ਬਾਤਾ ਜੋ ਲਿਖਦਾ ਹਾ ਹਮੇਸਾ ਹਰਿਦਾਸਾ ਮੈ ਕਈ ਬਾਰ, ਤਾ ਜੇ ਹਰਿਦਾਸਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਜੋ ਨਾ ਮੰਨੂ ਭਾਈ ਓਸਨੂ ਸੁਖ ਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਭਾਮੇ ਕਿਧਰੇ ਬੀ ਆਵੇ ਜਾਵੇ। ਮਾਲਾ ਕਛ ਬੀ

ਭਾਮੇ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸੁਖ ਨਹੀ ਹੋਊਗਾ। ਅਗੇ ਜੇਹੜੀ ਕਿਸੇ ਨੂ ਹਛੀ ਲਗੇ ਸੋ ਕਰਣੀ। ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣਾ ਮੈ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਕੁਨਫੇ ਦੀ ਬਾਤ ਕਰਦਾ ਨਹੀ ਕਦੇ ਬੀ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ ਹੋਣੀ ਸੋ ਹੈ।

੪੧

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ[੧], ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ, ਅਰੂੜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ।[੨]

ਭਾਈ ਧੰਨ ਤੁਮਾਰਾ ਜਨਮ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀ ਇਤਨੀ ਦੂਰੋ ਚਲਕੇ ਦਰਸਨ ਦਿਤਾ ਹੈ ਸਾਨੂ ਗਰੀਬਾ ਨੂ। ਭਾਈ ਤੁਸੀ ਤਾ ਸਿਖੀ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ, ਸਮੁੰਦ੍ਰੋ ਪਾਰ ਆਏ ਹਜਾਰਾ ਕੋਹਾ। ਮੇਰੇ ਮੈ ਤਾ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਕੰਮ ਬਾਲ ਸਮਾਨ ਬੀ ਨਹੀ ਹੈ।

ਸੂਨ ਪੜੇ ਹੋਇ ਹਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਚਰਨਾ ਬਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾ ਰਾਤ ਦਿਨ ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੂ ਗਊ ਗਰੀਬ ਨੂ ਬਖਸ ਲੈ। ਗਰੀਬ ਏ ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਹੈ, ਆਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂ ਭਾਵੈ।

ਬਚਨ ਤਾ ਅਗੇ ਬੀ, ਹੁਣ ਬੀ ਬਹੁਤ ਸੁਣੇ ਹੈ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ, ਪਰ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਜੇ ਅਖੀ ਦਿਖਾਵੈਗਾ ਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਊਗੀ ਚਿਤ ਕੋ। ਹੁਣ ਦੇਖੋ ਜੋ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦਿਖਲਾਵਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਕਿਛ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾ ਹੁਣ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹੋਇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਬਚਨਾ ਦਾ ਸਮਾ ਨਹੀ, ਹੁਣ ਅਖੀ ਦੇਖਣ ਦਾ ਸਮਾ ਹੈ। ਐਸਾ ਢੋਇ ਜੇ ਕਿਛ ਹੋਆ ਤਾ ਹੋਆ, ਨਹੀ ਤਾ ਬਚਨਾ ਨੂ ਫੇਰ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਿਛੇ ਹੋਣਗੇ ਓਹ ਪਏ

ਦੇਖਣ ਭਾਮੇ ਨਾ ਦੇਖਣ। ਹੁਣ ਅਮੇਦ ਤਾ ਹੋਇ ਜਾਣ ਦੀ ਹੈ। ਆਗੇ ਭਾਈ 'ਅਵਤਾਰ ਨ ਜਾਨਹਿ ਅੰਤੁ। ਪਰਮੇਸਰੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਬੇਅੰਤੁ।'

ਬਚਨ ਸੁਨਣੇ ਦੀ ਕੁਛ ਕਸਰ ਨਹੀ ਰਹੀ। ਲਿਖਾ ਹੈ ਜਬ ਲਗ ਨਾ ਦੇਖੋ ਅਪਨੀ ਨੈਣੀ, ਤੁਬ ਲਗ ਨਾ ਪਤੀਜੋ ਗੁਰ ਕੀ ਬੈਣੀ। ਸੋ ਜੀ ਮੇਰੀ ਬੁਧ ਮੈ ਇਉ ਅਉਦੀ ਹੈ ਅਬ ਹਮਾਰੇ ਤੁਮਾਰੇ ਦੇਖਦੇ ਹੋਆ ਚੰਗਾ, ਨਹੀ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਿਛੇ ਹੋਇਗੇ ਸੋ ਬਚਨ ਬੈਠਕੇ ਉਡੀਕਣਗੇ। ਹੁਣ ਤੇ ਸਾਰੇ ਬਚਨਾ ਦਾ ਢੋਇ ਆਣ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਆਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂ ਭਾਵੇ।

ਬਚਨ ਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਈ ਕਰ ਗਏ ਹੈ ਸਾਖੀਆ ਮੈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ

ਸਬੈ ਨੀਤ ਕਰਤੇ ਸਤ ਸਾਤ, ਚੌਦਾ। ਫੇਰ ਬਰਸ ਬੀਤ ਜਾਵਹਿ ਦਸ-ਸਾਤ, ਸਤਾਰਾ। ਦੋਇ ਸਾਲ ਫੇਰ ਤਾਮੇ ਮਿਲ ਇਹੁ ਬਰਸ ਹੋਹਿ ਤੇਤੀਸ ੩੩। ਏਸ ਤੇ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਰੌਲੀ ਪਵੈ ਦੇਸ ਸਭ ਰੁਲੈ। ਸੋਈ ਚੌਤੀਏ ਮੈ ਰੌਲੀ ਤੇ ਹੋਇ ਗਈ ਹੈ ਹੁਣ ਏਸ ਦੇ ਅਗੇ ਸਭ ਕੁਛ ਹੋਣਾ ਚਾਈਏ ਜਰੂਰ।[੩] ਈਸਰਾ ਦੇ ਬਚਨ ਅਨਥਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ। ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂ ਬੀ ਜਾਣੀ ਅਗ ਲਗੀ ਰਹੀ ਤੀਨ ਬਰਸ, ਹੁਣ ਨਹੀ ਹੈ। ਜਹਾ ਰਹੇ ਸੋ ਮੈ ਲਿਖ ਦੀਆ ਹੈ। ਜੇ ਹਾਲ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਤਾ ਹਾਲ ਐਸਾ ਬਰਤਦਾ ਹੈ ਜਿਓ ਪਿਛੇ ਦੇਵਤਿਆ ਨਾਲ ਬਰਤਿਆ ਸੀ ਹਾਲ ਬਿਹਾਲ, ਮਹਾ ਬਿਕਰਾਲ

ਸੰਭਾਲ ਨਹੀ ਜਮੁ ਕਾਲ ਗ੍ਰਸੇ ਹੈ।

ਹੋਰ ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਲਿਖੀਏ, ਤੁਸੀ ਥੋੜਾ ਲਿਖਾ ਬਹੁਤ ਜਾਣ ਲੈਣਾ। ਬਾਰ ਹੀ ਬਾਰ ਪੁਕਾਰਦੇ ਹਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾ ਮੈ। ਤੀਨ ਬਰਸ ਸੋਏ ਬੀ ਨਹੀ। ਕਿਤੇ ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ ਬਰਾਜਣਾ। ਪਰ ਹੁਣ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਜੋ ਮੈ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਛਿਆ ਵਾਸਤੇ ਪਛਮ ਦਿਸਾ ਤੇ ਲੈ ਆਵਾਗਾ, ਸੋ ਭਾਈ ਜੇ ਤਾ ਓਹੀ ਆਇਆ ਹੈ ਰਛਾ ਬਾਲਾ, ਤਾ ਇਕ ਬਾਰਤਾ ਕੀ ਅਨੇਕ ਬਾਰਤਾ ਚੰਗੀਆ ਹੋਇ ਜਾਣਗੀਆ ਸੰਗਤ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਨੂ। ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਨਣੀ।

ਇਹੁ ਜਾਗਾ ਗੋਤਮ ਰਿਖੀ ਕੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਗੋਤਮ ਰਿਖੀ ਕੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਰੰਗੂਨ ਮੈ।[੪] ਹੁਣ ਦੇਖੋ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦਿਖਾਲਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪੋ ਰਾਤ ਦਿਨੇ, ਗੁਰੂ ਅਛੀ ਕਰੂਗਾ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੇ ਜਹਾਜ ਜਾਵੇ ਤਾ ਤੁਸੀ ਸਭਨਾ ਸਿੰਘਾ ਨੇ ਚੜ ਜਾਣਾ। ਏਤਨਾ ਈ ਦਰਸਨ ਮੇਲਾ ਬਥੇਰਾ ਹੈ। ਜੀ ਤਾ ਜਾਣ ਨੂ ਨਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਦਾ ਫਲ ਤੁਸਾ ਨੂ ਮਿਲੇਗਾ।

ਜੇ ਗੁਰੂ ਮੇਲਾ ਕਰਾਊ ਤਾ ਸਾਨੂ ਸੰਗਤਿ ਤੇ ਕੌਣ ਪਿਆਰਾ ਹੈ? ਸੰਗਤ ਤਾ ਸਾਡੀ ਦੇਹ ਪ੍ਰਾਣ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਏਹ ਜਾਣ ਲੈਣ ਤਾ ਮੈਨੂ ਭੀ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂ ਭੀ ਦੁਖ ਦੇਣਗੇ ਮਹਾ ਮਲੇਛ ਏਹੁ ਫਰੰਗੀ।

ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਤੁਰ ਨਹੀ ਜਾਦੇ ਸਿੰਘ ਸੁਖ ਸਾਤ ਨਾਲ, ਓਤਨਾ ਚਿਰ ਸਾਨੂ ਬੜੀ

ਚਿੰਤਾ ਰੈਦੀ ਹੈ। ਏਹੁ ਬਿਲੇ ਮਹਾ ਮਲੇਛ ਹੈ। ਏਨਾ ਦਾ ਕੁਛ ਨਹੀ ਬਿਗੜਦਾ ਹੈ। ਮਲੇਛੀ ਸੁਭਾਉ ਬਰਤਦੇ ਹੈ। ਜੇ ਅੰਦਰ ਔਣ ਦੇਣ ਤਾ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰੀਏ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਚੰਗੇ ਛਕਾਈਏ ਸੰਗਤ ਕੋ। ਪਦਾਰਥ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਖੰਡ ਘੇਓ ਸਭੋ ਕੁਛ ਬਥੇਰਾ ਹੈ ਪਰ ਸੰਗਤ ਕਾ ਦਰਸਨ ਕਰਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ ਚਿਤ ਕੋ। ਦਰਸਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾ ਚਮਤਕਾਰੇ ਮਾਤ੍ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

---

੧. ਦਿੱਤੂ ਰਬਾਬੀ।
੨. ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਆਏ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਨ।
੩. ੧੯੩੪ ਬਿਕਰਮੀ, ਰੂਸ ਟਰਕੀ ਜੰਗ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਹੈ।
੪. ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ।

੪੨

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਜੋਗ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ, ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਅਰੂੜ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਾਨੂ ਰਸਤ ਖਾਣ ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪੈਸਾ ਤਾ ਇਕ ਨਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕੁਛ ਰੁਪਈਯੇ ਘਰੋ ਆਏ ਥੇ ਤੇ ਕੁਛ ਸਿੰਘ ਲੈ ਆਏ ਥੇ ਜੋ ਏਥੇ ਆਏ ਥੇ। ਸੋ ਰੁਪਈਯੇ ਪਹਿਲਾ ਸੂਹਾਲੀ ਵਾਲੇ ਜੀਊਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਵੇਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਥ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਸੀ। ਫੇਰ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਹੁਰੀ ਜੋ ਸਾਨੂ ਦਿਤਾ ਸੋ ਬੀ ਅਸੀ ਓਨਾ ਦੇ ਹਥੀ ਈ ਮੋੜ

ਦਿਤਾ। ਲੰਗਰ ਪਾਇ ਦੇਣ ਨੂ ਆਖ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਆਏ ਮਲਵਈ ਸਿੰਘ ਤਿਨ। ਓਹ ਸਾਨੂ ਆਧੇ ਥੇ ਕੁਛ ਲੈ ਲਵੋ। ਅਸੀ ਓਨਾ ਦੇ ਪਾਸੋ ਇਕ ਪੈਸਾ ਨਹੀ ਲਿਆ। ਓਨਾ ਨੂ ਵੀ ਅਸੀ ਆਖ ਦਿਤਾ ਜੋ ਸਾਨੂ ਦੇਣਾ ਸੋ ਤੁਸੀ ਭੀ ਲੰਗਰ ਜਾਇ ਪਾਓ।

ਇਕ ਸਾਨੂ ਚਾਦੀ ਦਾ ਕੌਲ ਦੇ ਗਿਆ ਸੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ। ਸੋ ਬੀ ਅਸੀ ਭੰਨਕੇ ਓਨਾ ਮਲਵਈਆ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ। ਹੁਣ ਤਾ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਦੇਣ ਨੂ ਕੁਛ ਨਹੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋ ਤੂ ਨੌ ਰੁਪਈਯੇ ੯) ਆਧਾ ਸੀ ਦੇਣ ਨੂ ਸੋ ਤੂ ਏਹੋ ਨੌ ਰੁਪਈਯੇ ਏਨਾ ਸਿੰਘ ਨੂ ਦੇ ਦੇਣੇ। ਤੇਰੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਲੰਗਰ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਇਹ ਗੋਰੇ ਜਾਣ ਲੈਣ ਕੇ ਏਨਾ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹੈਨ ਤਾ ਏ ਸਾਨੂ ਬਡਾ ਦੁਖ ਦੇਣਗੇ। ਕਿਆ ਜਾਣੇ ਕੌਣ ਸੇ ਟਾਪੂ ਲੈ ਜਾਣਗੇ ਅਰ ਕਿਸ ਤਰਾ ਰਖਣਗੇ ਅਰ ਧੁਆਨੂ ਭੀ ਦੁਖ ਦੇਣਗੇ। ਅਰ ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮਨਹਿ ਕਰਦੇ ਹੈ ਅਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਨਾ ਕੋਈ ਆਵੇ, ਸਮਾ ਐਸਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਤਾ ਸੰਗਤ ਦੇ ਫੇੜ ਤੇ ਏਨਾ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਅਰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂ ਹਰਿਦਾਸ ਨਹੀ ਭੇਜਣੀ। ਓਨੇ ਤਾ ਗਾਇ ਖਾਇ ਲਈ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਓਸਨੇ। ਅਰ ਅਰਜੀ ਗੁਰੂ ਅਗੇ ਪਾਓ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਆਗੇ ਕੀ ਪਾਉਣੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਜਦ

ਜਹਾਜ ਜਾਵੇ ਤਾ ਪੰਜੇ ਸਿੰਘ ਚੜ ਜਾਓ।
ਜਿਸਦੇ ਪਾਸ ਖਰਚਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ਓਸਨੂ ਦੂਸਰਾ ਦੇ ਦੇਵੇ ਕਲਕਤੇ ਤਾਈ।

ਸੋ ਭਾਈ ਜਿਸਦੇ ਪਾਸ ਖਰਚਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸੋ ਦੇਸੋ ਨਾ ਆਵੇ। ਓਸਨੇ ਏਥੇ ਕਿਉ ਅਉਣਾ ਹੈ ਪ੍ਰਦੇਸ ਮੈ। ਘਰ ਬੈਠਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੇ ਤਾ ਭਲਾ ਹੈ। ਅਰ ਜੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕਲਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਮੈ ਆਪ ਕੈਦ ਕਿਉ ਹੋਇ ਜਾਦਾ। ਕਲਾ ਨਾਮ ਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਹੈ, ਸੋ ਜਪੋ। ਦੇਸ ਮੈ ਕਈ ਘਰ ਮੰਗਣੇ ਅਰ ਫੇਰ ਬੀ ਖਰਚਾ ਥੁੜ ਜਾਣਾ, ਅਰ ਏਥੇ ਮਿਲਣ ਨਹੀ ਦਿੰਦੇ। ਫੇਰ ਕਿਉ ਅਉਣਾ ਹੈ ਏਨੀ ਦੂਰ? ਨਾ ਮੇਲੇ ਦਾ ਸੁਖ ਹੋਇਆ। ਸੋ

ਆਓ ਤੇ ਕੋਈ ਨਾਹੀ। ਹੋਰ ਨਾ ਖਰਚਾ ਈ ਕੋਲ ਹੋਇਆ, ਨਾਲੇ ਦੂਰ ਦਾ ਪੰਧ ਹੈ, ਵਡੀ ਵੇਅਕਲੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੋ।

੪੩

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।

ਲਿਖਤੁਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ[1] ਤੇ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ[2] ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹਿ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ ਸੁਖਤ ਨੂ ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਖੁਸੀ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਨੂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਰਖੇ, ਰਾਜੀ ਰਖੇ, ਸਿਖੀ ਦਾਨ ਦੇਵੈ, ਇਹੁ ਮੰਗਦੇ ਹਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਹਮੇਸਾ। ਨਾਲੇ ਟੂਟੀ ਮੇਲੇ ਜੇੜਾ ਖਾਲਸਾ ਐਮੇ ਭਉਕਦਾ ਹੈ, ਨਿੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ

ਦੀ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ, ਹੋਣੀ ਸੋਈ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਜੇੜੇ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹੈਨ ਇਹੁ ਲੋਕ ਪਿਛੇ ਦੇ ਹੀ ਧਕੇ ਹੋਇ ਹੈਨ। ਜੈਸਾ ਇਹੁ ਹੁਣ ਇਹੁ ਸੁਭਾਉ ਵਰਤਦੇ ਹੈ, ਫਲ ਏਨਾ ਲੋਕਾ ਨੂ ਐਸੇ ਹੀ ਸੁਭਾਉ ਦਾ ਹੁਣ ਆ ਕੇ ਲਗਾ ਹੈ। ਜੇ ਹੁਣ ਮਿਲਣ ਤਾ ਅਛਾ ਹੈ ਨਹੀ ਤਾ ਇਹੁ ਸਮਾ ਫੇਰ ਖਬਰ ਨਹੀ ਕਦੇ ਮਿਲੇ ਜਾ ਨਹੀ। ਅਰੁ ਮੈਨੂ ਤਾ ਨਿੰਦਿਆ ਦਾ ਕੁਛ ਦੁਖ ਨਹੀ, ਏਨਾ ਨਿੰਦਕਾ ਦਾ ਈ ਬਡਾ ਅਮਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤਾ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਨਾਲੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਬੰਨੀ ਫਿਰਦੇ ਹੈਨ ਬੇਅਰਥਾ।

ਭਾਈ ਨਿੰਦਕ ਹਾਰ ਜਾਣਗੇ ਠੀਕ, ਕਿਉ ਜੋ ਝੂਠ ਮੈ ਫੁਰਤੀ ਚਲਾਕੀ ਤਾ

ਬਹੁਤ ਹੈ ਪਰ ਝੂਠ ਦਾ ਦਮ ਥੋੜਾ ਹੈ। ਸਚ ਬਰਾਬਰ ਦਮ ਨਹੀ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਕੁਛ ਖਬਰ ਨਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂ ਕੌਣ ਅਛਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹਮੇਸਾ ਭੰਡੀ ਸਾਡੇ ਈ ਮਗਰ ਨਹੀ ਰਹਿਣੀ। ਹੁਣ ਦੇਖ ਲੈਣਾ ਕੀ ਰੰਗ ਖੁਲਦਾ ਹੈ। ਸਮਾ ਤੇ ਆਇ ਪੁਜਾ ਹੈ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।

---

੧. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਸਰਹਾਲੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

੨. ਪਿੰਡ ਨਾਰਲੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ੍ਰ. ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।

੪੪

ਕੋਈ ਬੇਲਾ ਨਾ ਰਹੇ ਡੇਰੇ ਮੈ। ਕੰਮ ਕਰੇ, ਨਹੀ ਪਾਠੁ ਕਰੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ। ਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸਾਹਿ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸਤਾਨਵੇ ਸਾਲ ਮੈ ਮਦ੍ਰ ਦੇਸ ਮੈ ਉਨਕਾ ਆਉਣਾ ਬੀ ਲਿਖਾ ਹੈ,[1] ਮੇਰਾ ਆਉਣਾ ਬੀ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਤਾਨਵੇ ਸਾਲ ਕਾ ਤੀਆ ਮਹੀਨਾ ਚਲਿਆ ਹੈ,[2] ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂ ਭਾਵੇ।

ਹੋਰ ਕੀ ਲਿਖੀਏ, ਬਥੇਰਾ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋ ਏਹੁ ਮੰਗਦੇ ਹਾ 'ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦਰਸਨ ਕਰਾਓ ਸੰਗਤ ਦਾ

ਸਾਨੂ। ਸਾਡੇ ਔਗਣ ਬਖਸ। ਤੂੰ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਹੈ। ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਅਸੀ ਤਾ ਸਦਾ ਈ ਭੁਲਦਹਾਰ ਹਾ, ਤੂੰ ਬਖਸਿੰਦੂ ਹੈ।' ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂ ਭਾਵੇ। ਮਦ੍ਰ ਦੇਸ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣੋ। ਜਗਤ ਨੇ ਅਤਿ ਚਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਗਤ ਉਤੇ ਬੀ ਬਡੀ ਅਫਾਤ ਉਠੀ ਹੈ ਬਡਿਆ ਛੋਟਿਆ ਤੇ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂ ਭਾਵੇ। ਏਹ ਭੀ ਹਰਿਦਾਸ ਡੇਰੇ ਦੇਣੀ।

ਹੋਰੁ ਜਿਸ ਦਿਨ ਪਾਠ ਟੂਟੇ ਹੈ ਅਖੰਡ, ਓਸ ਦਿਨ ਮੈਨੂ ਵਡਾ ਖੇਦ ਹੋਆ। ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਤਕ ਵਡਾ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਯਾ ਥਾ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਖ ਲੀਆ। ਪਾਣੀ ਅੰਨ ਲੰਘੇ ਨਾਹੀ ਅੰਦਰ, ਗਲਾ ਬੰਦ ਹੋਆ ਸੀ।

ਹੋਰੁ ਹੁਣ ਇਉ ਕਰੋ ਅਠਾਰਾ ਬਰਸ

ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪੜੌਣਾ, ਘਟ ਨਹੀ ਪੜੌਣਾ, ਛੋਟੀ ਹੈ। ਜੋ ਕੋਈ ਬਟਾ ਕਰੂਗਾ, ਬਿਆਜ ਲਊਗਾ, ਕੰਨਿਆ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲਊਗਾ, ਕੰਨਿਆ ਮਾਰੂਗਾ ਉਸਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀ ਵਰਤਣਾ। ਅਸੀ ਆਧੇ ਹੈ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾ ਤੇ ਸਾਨੂ ਚਕ ਲੈ ਜਾ ਏਨਾ ਦੁਸਟਾ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਬਾਹ ਨਹੀ ਚਲਦੀ।

ਏਨਾ ਨੂ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਕਾਲ ਕੀ ਸਮਾਨ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਆਧੇ ਹੈ ਏਨੇ ਮੁਲਖ ਬਿਗਾੜ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮੈ ਤਾ ਕੁਛ ਨਹੀ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਕਰ ਈ ਸਕਦਾ ਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖੇਲ ਰਚਿਆ ਹੋਆ ਹੈ ਕੁਛ। ਗੁਰੂ ਹੀ ਜਾਣੇ ਆਪਣੇ ਖੇਲ ਨੂ। ਓਥੇ ਗੁਰੂ ਲੈ ਆਊਗਾ ਤਾ ਬਥੇਰੇ ਬਚਨ

ਬਿਲਾਸ ਕਰਾਗੇ ਨਾਲੇ ਸੁਣਾਗੇ। ਹੁਣ ਸਮਾ ਐਸਾ ਹੀ ਹੈ, ਭਾਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਗਿਆਨੀ ਗੁਣੀ ਸਭ ਬਰਲ ਗਏ, ਸਭ ਨੇ ਪਰਮੇਸਰ ਨਾਲ ਦਾਈਆ ਬੰਨ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਗੇ ਦੇਖੋ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਦਿਖਾਲਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਤੁਮਾਰੀ ਹੈ।

---

੧. ਰੂਸ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਕੂਕਾ ਮੂਵਮੈਂਟ, ਫ੍ਰੀਡਮ ਸਟ੍ਰਗਲ ਇਨ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਨਾ-੨੯੦

੨. ੧੨੯੭ ਹਿਜ਼ਰੀ (੧੮੭੯-੮੦ ਈ.) ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਮਹੀਨਾ ੧੨ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੮੮੦ ਈ. ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਪੈਲਾਦਸਰ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ਵਿੱਚ ੧੨੯੭ ਹਿਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਰੂਸ ਦੇ 'ਮਦਰ ਦੇਸ' (ਲਾਹੌਰ) ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਭਵਿਖ਼ਤ ਵਾਕ ਹਨ।

੪੫

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀਂ ਜੋ ਤੂ ਨਜਲੇ ਦੀ ਬਾਤ ਆਖੀ ਹੈ ਸੋ ਇਕੁ ਰਤੀ ਭਰਿ ਫੀਮ ਅਰੁ ਥੋੜਾ ਸੁਖਾ ਛਕਿਆ ਕਰੋ ਹਮੇਸਾ ਦਿਨ ਚੜੇ ਅਰੁ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਿਆ ਕਰੁ ਤਕੜਾ ਹੋ ਕੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਧੁ ਨਾਮੁ। ਸੋ ਨਾਮੁ ਜਪਣਾ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ। ਰਤੀ ਫੀਮ ਛਕਣੀ ਨਾਲੇ ਸੁਖਾ ਛਕਣਾ ਜਿਤਨਾ ਮਾਫਕ ਹੋਵੇ। ਫੇਰਿ ਅਛਾ ਹੋਊ, ਸਭਿ ਤਰਾ ਸੇ ਰਾਮੁ ਹੋਊਗਾ।

ਮੈ ਤੇ ਬਥੇਰੇ ਉਪਾ ਕਰਿ ਦੇਖੇ ਸੁਖ

ਦੇ ਬਾਸਤੇ, ਸੁਖ ਨਾ ਹੋਆ। ਜਾ ਸੁਖੁ ਹੋਆ ਤਾ ਨਾਮ ਤੇ ਈ ਹੋਆ ਭਾਈ। ਤਾ ਹੀ ਮੈ ਸਭਿ ਕਿਸੇ ਨੂ ਆਖਦਾ ਹਾ ਭਾਈ ਨਾਮ ਜਪੋ, ਨਾਮ ਜਪੋ, ਅਖੀ ਦੇਖਕੇ ਨਾਮ ਦੀ ਬਡਿਆਈ ਕੋ। ਹੁਣਿ ਏਥੇ ਬੰਦ ਮੈ ਹੈ, ਬੰਦ ਬੁਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੇ ਆਸਰੇ ਏਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਬੰਦ ਦਾ। ਅਬੀਰੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਨਹੀ ਤਾ ਹਮਾਰੇ ਤੇ ਅਛੇ ਪਥਰ ਕੁਟਦੇ ਹੈਨ। ਹਰਿ ਤਰਾ ਸੇ ਬੁਰਾ ਹਾਲੁ ਹੈ ਬੰਦ ਬਾਲੇ ਲੋਕਾ ਦਾ।

ਸਾਨੂ ਕਿਸੇ ਈ ਬਾਤ ਦੀ ਕਮਤੀ ਨਹੀ ਘੇ, ਖੰਡੂ, ਚਾਵਲੁ, ਦੁਧੁ, ਕਪੜੇ ਦੀ। ਇਕੁ ਹੀ ਦੁਖੁ ਹੈ, ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਸਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੋ ਏਹ ਬੀ ਹੋਇ

ਜਾਊਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨੁ ਤੇ ਹੈ ਪਰੁ ਤਦਿ ਹੋਣਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਦਿ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘੁ,[२] ਮਾਝੇ ਦੇਸ ਮੈ ਆਵੇਗਾ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਪੈਲਾਦਸਰਿ ਮੈ ਪੋਥੀ ਬੀ ਨਿਕਲੀ ਹੈ ਓਸ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ।

ਮੁਠੱਡੀ ਬੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਉਣੀ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਜਾਕੇ। ਆਖਣਾ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਨਾਲੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਦੇਖਾ ਦੇਣਾ ਪੜਦੇ ਮੈ। ਅਛੀ ਤਰਾ ਧੀਰੁ ਦਲਾਸਾ ਦੇਣਾ। ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਦਰਜੀ ਨੂ ਫਤੇ ਗਜਾ ਦੇਣੀ। ਮੈ ਜੇ ਦੇਸ ਮੈ ਆ ਜਾਊ ਤਾ ਤੈਨੂ ਬੀ ਬਹੁਤੁ ਸੁਖੁ ਹੋਊਗਾ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਅਰੁ ਹਰਿਦਾਸਾ ਦੇ ਅਖਰ ਨਾ ਜੁੜਿ

ਜਾਣਿ। ਅਛੀ ਤਰਾ ਸਮਾਲਕੇ ਲੈ ਜਾਣੀਆ। ਬਡੀ ਮਿਣਤਿ ਨਾਲ ਲਿਖੀਆ ਹੈ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਛੱਡਕੇ। ਏਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਤਾ ਏਹੀ ਨਫਾ ਹੈ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਿਨਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਰਾਉਣਾ।

ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਰੁ ਜੋ ਹੁਕਮੁਨਾਮਾ ਲਿਖਾਇਆ ਹੈ ਸੋ ਓਸਦੀ ਬਾਤ ਮੰਨਣੀ। ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਇਆਣੇ ਨਹੀ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਮੇਰੇ ਤੇ ਤਾ। ਜੇ ਮੈ ਬੁਧਿਮਾਨੁ ਹੁੰਦਾ ਤਾ ਕੈਦ ਕਿਉ ਹੋਇ ਜਾਣਾ ਥੀ? ਬੁਧਿਮਾਨੁ ਕੈਦ ਹੋਆ ਹੈ ਕਦੇ? ਵੇਅਕਲ ਈ ਹੁੰਦੇ ਹੈ ਕੈਦਿ।

ਹੋਰੁ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਤੈ ਸਮਝੀ ਨਹੀ ਏਹੁ ਬਾਤ ਜੋ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਬਣਾਈ ਹੈ, ਸੋ ਏਨਾ ਤੇ ਰੀਸ ਕੀਤੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕੰਮ

ਦੀ। ਏਧਰਿ ਕੰਮੁ ਤੇ ਨਿਕਲ ਪਿਆ ਗੁਰੂ ਦਾ, ਏਧਰ ਏ ਮਿਲਣਿ ਜੋਗੇ ਹੈਨ ਨਹੀ। ਕੀ ਮੂਹੁ ਲੈਕੇ ਮਿਲਣਿ? ਬਹੁਤੁ ਬਕੇ ਹੈ ਮੂੰਹਿ ਆਉਦਾ। ਹੁਣਿ ਏਹੁ ਸਲਾਹਿ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਹੀ ਬਾਤ ਬਣਾ ਲੇਓ। ਕੂਕਿਆ ਨੇ ਤੋਰਿ ਲਿਆ ਹੈ ਸਭੁ ਕੰਮੁ ਕੰਗਾਲਾ ਨੇ। ਸਾਡੇ ਬਿਚ ਤਾ ਬਡੇ ਬਡੇ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤੁ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਪਾਸੋ ਕਿਉ ਨਹੀ ਤੁਰੂਗਾ।

ਏਹੁ ਤੇ ਕੰਮੁ ਨਾ ਬਡੇ ਤੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਛੋਟੇ ਤੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾ ਕੰਮ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕਰਿਨ ਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਤਾ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਦੇ ਪੰਥ ਨੂ ਮਿਟਾ ਦੇਣਾ ਤਾ ਤੇ ਏ ਆਪਦਾ ਬੀ ਕੰਮੁ ਤੋਰਿ ਲੈਣਗੇ, ਜੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਾ ਮਿਟੇ

ਤਾ ਏਨਾ ਤੇ ਕੁਛ ਬੀ ਨਹੀ ਹੋਣਾ। ਏਹੁ ਤਾ ਭੂਤਾ ਦੀ ਅਗਿ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਮੈਨੂ ਤਾ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।

ਅਰੁ ਲਹੌਰ ਕਦੇ ਜਾਮੇ ਤਾ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਸਾਡੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਉਣੀ, ਖਬਰ ਦੇਣੀ ਸਾਡੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ। ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਦਿਦਾਰੁ ਕਰਾਉਣਾ। ਮੇਰੇ ਤਾ ਕੁਛੁ ਬਸਿ ਨਹੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਲਿਖਵਾਇਆ ਸੋ ਮੈ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂ ਨਾ ਬੋਲਣ ਦਿੰਦੇ ਹੈ, ਨਾ ਖੜਾ ਹੋਣਿ ਦਿੰਦੇ ਹੈ। ਇਨਾ ਨੂ ਏਨਾ ਦੇ ਕਰਮ ਨੇ ਬਹੁਤੁ ਭੈ ਦੇ ਰਖਾ ਹੈ। ਆਖੇ ਹੈ ਜੇ ਏਧੀ ਬਾਤ ਪੰਜਾਬ ਮੈ ਜਾ ਰਹੀ ਤਾ ਕੂਕੇ ਸੁੜ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਵਿਲਿਆ ਦਾ। ਕਾਲ ਜੈਸਾ ਭੈ

ਹੈ ਏਨਾ ਕੋ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਦਾ। ਰਜਾਇ
ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦੀ ਐਸੀ ਈ ਹੈ ਕੁਛ।

ਸੁਧਿ ਸਿੰਘ[3] ਕੋ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਜਾਣਾ,
ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਈ ਹੈ। ਥੋੜਾ ਈ ਲਾਭ
ਹੈ ਰਸਤੇ ਤੇ। ਅਰੁ ਤੁਸੀ ਸਹਰ ਮੈ
ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ। ਰੰਨ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਬਚਕੇ ਰਹਣਾ
ਅਛੀ ਤਰਾ ਸੇ। ਰੰਨ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਬੁਰਾ ਹਾਲੁ
ਕਰਿ ਦਿਤਾ ਅੰਬ੍ਰਸਰ ਜੀ ਮੈ ਲੋਕਾ ਦਾ।
ਹੀਰੇ ਦਾ ਤਾ ਤੈਨੂ ਮਲੂਮ ਈ ਹੈ ਸਭੋ
ਬਾਤਿ। ਹੋਰੁ ਬੀ ਐਸਾ ਬਿਹਾਰੁ ਬਹੁਤੁ
ਹੈ ਓਥੇ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਫ਼ਲੌਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।
੨. ਰੂਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਨਾਂ।
੩. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਮਢੌਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ।

੪੯

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ[1] ਤੇ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ[2] ਜੀ ਤੁਸੀ ਪਟਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਣਾ, ਮਥਾ ਟੇਕਣਾ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ। ਜੇ ਅਗੇ ਤੇ ਹੁਜਤ ਕਰਣ, ਕਹਿਣ ਅਸੀ ਹਰਿਦਾਸ ਨਹੀ ਕਰਦੇ ਤਾ ਓਨਾ ਨੂ ਪੁਛਣਾ ਕਿਉ ਨਹੀ ਮਥਾ ਟੇਕਨ ਦਿੰਦੇ ਨਾਲੇ ਹਰਿਦਾਸ ਨਹੀ ਕਰਦੇ ? ਤਾ ਓਨਾ ਨੂ ਪੁਛਣਾ ਜੋ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾ ਹਰਿਦਾਸ ਕਰੋਗੇ ਅਰ ਮਥਾ ਟੇਕਣ ਦੇਓਗੇ ? ਕੀ ਤਨਖਾਹ ਲਾਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਾਜੀਨਾਮਾ ਕਰੋਗੇ ?

ਅਰ ਸਾਡੇ ਬਿਚ ਕੀ ਬਾਤ ਤੁਸੀ ਸਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਨਖਾਹਿ ਦੀ। ਜੋ ਓਹ ਬੋਲਣ ਸੁ ਤੁਸੀ ਲਿਖ ਲੈਣਾ। ਨਾ ਓਨਾ ਦੀ ਮਿਨਤ ਹੀ ਕਰਨੀ ਨਾ ਲੜਨਾ ਈ। ਜੇਹੜੇ ਓਥੇ ਹੁਜਤ ਕਰਨ ਬਾਲੇ ਹੋਣ ਸਭਨਾ ਦੇ ਨਾ ਲਿਖ ਲੈਣੇ। ਫੇਰ ਹੋਊ ਤੈਸਾ ਡਿਠਾ ਜਾਊਗਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦਿਖਾਊਗਾ।

ਕੋਈ ਬੀ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਵੇ, ਓਦੀ ਬਾਤ ਲਿਖ ਲੈ ਆਉਣੀ ਜੈਸਾ ਓਹ ਬੋਲਣ। ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਸਭ ਨੂ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਡੇਰੇ ਆਵੇ। ਉਹੁ ਆਪਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਨੂ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣ। ਏਕ ਕਾਗਤ ਉਤਾਰ ਕਰਨ ਨੂ ਲਿਖਾ ਥਾ, ਫੇਰ ਨਹੀ ਕੀਤਾ। ਏਹੁ ਬੀ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਤੁਮਾਰੇ ਬੰਨੇ। ਚਿਠੀ

ਏਹੁ ਬੀ ਤੁਮਾਰੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਦੂਹਾ ਕੀ।

ਸੁਚੇਤੇ ਜਾਕੇ ਨੌਣਾ, ਕਪਾਹੇ ਲੀੜੇ ਧੋਇ ਲੈਣੇ। ਏਹੁ ਤਾ ਬਹੁਤ ਅਛੀ ਬਾਤ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਬਹੁਤ ਨਾ ਪੁਜੇ ਤਾ ਪਾਨੀ ਦਾ ਗੜਵਾ ਤਾ ਸਭਨੇ, ਮਰਦਾਨੇ ਜਨਾਨੇ ਨੇ ਬੀ, ਬਿਨਾ ਪਾਣੀ ਨਹੀ ਜਾਣਾ ਝਾੜੇ ਜੰਗਲ ਕਿਨੇ ਬੀ, ਅਰ ਚੌਕਾ ਦੇ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕਰਨਾ ਸਭਨੇ। ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧੋਇਕੇ ਵੜਨਾ। ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਚੌਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਨਹੀ ਛਕਣਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਪਕੌਣ ਵਾਲੀ ਨੇ।

ਜੋ ਇਹੁ ਬਾਤ ਮੰਨੇਗਾ ਤਾ ਉਸਨੂ ਅਛਾ ਫੈਦਾ ਹੋਊਗਾ। ਜੋ ਨਾ ਮੰਨੂਗਾ ਓਹ ਭੂਤ ਹੈ ਮਨੁਖ ਨਹੀ। ਸਭ ਨੂ ਸਣਾਇ ਦੇਣੀ ਜੋ ਜੋ ਬਾਤ ਲਿਖੀ ਹੈ ਅਰਦਾਸ ਮੈ।

---

੧. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ, ਸਰਹਾਲੀ, ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੨. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਨਾਰਲੀ, ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ।

੪੭

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੁਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਉਜਲ ਦੀਦਾਰ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ[1] ਤੇ ਕਾਨ ਸਿੰਘ[2], ਜੀਵਣ ਸਿੰਘ[3] ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਮਾਈਆ ਬੀਬੀਆ ਕੌ ਰਾਮਸਤਿ ਬਾਚਣੀ। ਹੋਰ ਜੀ ਅਸੀ ਏਥੇ ਅਨੰਦ ਹਾ, ਆਪ ਕੀ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਪਾਸੋ ਹਮੇਸਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਏਹੁ ਬਚਨ ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਜੋ ਸਭ ਨੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ

ਨੇ, ਮਾਈ ਬੀਬੀ ਨੇ ਅਰ ਝਲਾਗੇ ਉਠਕੇ ਇਸਨਾਨ ਕਰਨਾ। ਏਸ ਰੀਤੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ। ਅਖਰ ਬੀ ਲਟਕੇ ਬੀਬੀਆ ਨੂ ਜਰੂਰ ਪੜਾਉਨੇ। ਜਿਤਨੇ ਬਨਿ ਅਉਣ ਉਤਨੇ ਭੋਗ ਬੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਉਣੇ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਦਾਨ ਮੰਗਣਾ।

ਅਰ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣਾ ਏਹੁ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਈ ਮੁਢ ਹੈ। ਏਹ ਨਿਉ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਰਖੀ ਹੈ, ਮਨੁਖ ਦੀ ਹਟਾਈ ਹਟਦੀ ਨਹੀ। ਹਟਉਣ ਨੂ ਝਖ ਬਹੁਤਿਆ ਨੇ ਮਾਰ ਲਈ ਹੈ। ਅਜੇ ਬਹੁਤੇ ਝਖ ਮਾਰੀ ਜਾਦੇ ਹੈਨ। ਪਰ ਮਨੁਖ

ਦੀ ਤਾ ਮਨੁਖ ਹਟਾਇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਈਸਰ ਕ੍ਰਿਤ ਮਨੁਖ ਤੇ ਨਹੀ ਹਟਦੀ। ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਬਹੁਤੇ ਸਿਖਾ ਸਾਧਾ ਨੇ ਬੀ ਕਰਾ ਲਿਆ ਹੈ ਹਟਊਣ ਨੂ, ਅਰ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਕੇ ਨਾਲੇ ਰਾਜਿਆ ਪਰਜਿਆ ਨੇ ਬੀ ਝਖ ਮਾਰ ਲਈ। ਪਰ ਇਹੁ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਮੇਰੀ ਸੰਗਤ ਸਿਖ ਦੁਖੁ ਪਾਵੈ, ਅਰ ਬਹੁ ਦੁਖ ਪਾਵੈ ਖਾਲਸਾ। ਸੋ ਸਿਖਾ ਨੇ ਬੀ ਦੁਖੀ ਹੋਣਾ ਥੀ ਨਾ। ਇਹ ਦੁਖ ਤਾ ਹੋਇਆ। ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਛਿਆ ਬੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਸੋ ਅਬ ਰਛਿਆ ਦੀ ਉਮੈਦ ਅਸੀ ਬੀ ਰਖਦੇ ਹਾ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂ ਭਾਵੇ।

ਉਹ ਜੋ ਅਰਦਾਸ ਤੁਸਾ ਨੂ ਦਿਖਾਈ ਥੀ ਮਾਲਵੇ, ਓਸ ਕੰਮ ਦੀ ਬੀ ਤਿਆਰੀ

ਹੋਈ ਸੁਣਦੇ ਹਾ ਅਛੇ ਅਛੇ ਲੋਕਾ ਦੀ ਜਵਾਨੀਂਓ। ਅਰੁ ਹੋਰ ਬੀ ਅਸੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆ ਸਾਖੀਆ ਦਾ ਬੀ ਕੁਛ ਬਚਨ ਬਿਚਾਰਾ ਹੈ ਅਛੀ ਤਰਾ। ਕੁਛਕੁ ਇਹੁ ਕੰਮ ਚੌਤੀ ਸਾਲ ਲਗੇ ਤੇ ਸੁਰੂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।

ਅਰੁ ਜੋ ਸਾਖੀਆ ਹੈਨ ਸੋ ਸਤਿ ਹੈਨ, ਪਰ ਦ੍ਰਿਸਟਿਕੁੰਟਾ ਹੈਨ ਵਿਚਾਰਨ ਮੈ ਫਰਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਬਚਨ ਸਤਿ ਹੈਨ। ਪਚੀ ਸਾਲ ਮੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਥਾ ਕਿ ਸਿਖ ਹੋਮੇਗੇ। ਸੋ ਤੁਸੀ ਏਹ ਤਾ ਆਪਣੀ ਅਖੀ ਦੇਖੀ ਹੈ। ਸਿਖ ਏਈ ਹੋਏ ਹੈ। ਅਗੇ ਜੇ ਸਿਖ ਹੁੰਦੇ ਤਾ ਇਉ ਕਿਉ ਆਖਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਮੈ ਵੀ ਸਿਖਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਡਿਠਾ ਹੈ ਲਾਹੌਰ ਮੈ।

ਮੁਸਲੀ ਲਟਕਾ ਮਾਸ ਦਾਰੂ ਆਮ, ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਿਤੇ ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ ਬੀ ਨਾ ਸੀ।

ਤੁਸਾ ਦੀ ਏਤਨੀ ਉਮਰ ਹੋਈ ਹੈ ਐਤਨੇ ਭੋਗ ਕਿਥੇ ਪੈਦੇ ਥੇ ਅਰ ਜਦ ਤਾ ਕੋਈ ਹਟਉਦਾ ਬੀ ਨਹੀ ਸੀ ਭੋਗਾ ਨੂ। ਹੁਣ ਹੀ ਦੇਖੋ ਹੋਰ ਸਿਖਾ ਮੈ ਕਿਤਨੇ ਕ ਭੋਗ ਪਾਉਦੇ ਹੈਨ ਬਿਨਾ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਤੇ। ਔਰ ਬਡੇ ਬਡੇ ਸਿਖ ਬਣੇ ਬੈਠੇ ਹੈਨ ਪੁਜਾਰੀ, ਮਹੰਤ, ਗ੍ਰੰਥੀ, ਗਿਆਨੀ। ਅਰ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾ ਨੂ ਆਖੇ ਹੈਨ ਤਨਖਾਹੀ। ਸੋ ਦੇਖੋ ਤਨਖਾਈਆ ਮੈ ਤਾ ਕਈ ਹਜਾਰਾ ਭੋਗ ਪੈਦੇ ਹੈਨ ਅਰੁ ਬਡੇ ਬਡੇ ਸਿਖਾ ਮੈ ਤੁਸੀ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਕਿਤਨੇ ਭੋਗ ਪੈਦੇ ਹੈਨ? ਦੇਖੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ, ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਦਿਖਾਲਦਾ ਹੈ।

ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਅਛੀ ਕਰੂਗਾ। ਸੂਬਤ ਖਾਲਸਾ ਮਿਲਕੇ ਰਹਿਣਾ। ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਨੂ ਸਿਰਹਾਲੀ।

---

੧. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਸਰਹਾਲੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੨. ਪਿੰਡ ਬੁਰਜ ਰਾਏਕੇ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮਿਤਸਰ।
੩. ਸ੍ਰ. ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸਰਹਾਲੀ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।
੪. ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਹ ਉਭਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ।

੪੮

ਹੋਰ ਜੀ ਸੰਬੂਹ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਹਥਿ ਜੋੜਕੇ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਣੀ। ਭਾਈ ਜੀ ਤੁਸੀ ਤੇ ਸਿਖੀ ਬਾਲਾ ਪੂਰਾ ਕੰਮੁ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਏਨੀ ਦੂਰਿ ਸਮੁੰਦ੍ਰੋ ਪਾਰ ਆਏ ਅਰੁ ਬਹੁਤ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਰੁ ਬੜੀ ਬਖੇਪਤਾ ਝਲੀ ਹੈ। ਧੰਨ ਹੋ ਜੀ ਤੁਸੀ ਤਾ। ਮੇਰੇ ਮੈ ਤਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲਛਣਿ ਬਾਲ ਸਮਾਨ ਬੀ ਨਹੀ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਅਸੀ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਹਾ ਜੋ ਏਥੇ ਨਾ ਆਵੋ ਕੋਈ, ਜੋ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂ ਖੜਾ ਨਹੀ ਹੋਣਿ ਦਿੰਦੇ, ਬੋਲਣਿ ਬੀ ਨਹੀ ਦਿੰਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂ,

ਅਰੁ ਉੜਦੀ ਏਹੋ ਦਿੰਦੇ ਹੈ ਕਿਨੇ ਏਨਾ ਕੇ ਸਾਥ ਬੋਲਣਾ ਨਹੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਚੀਜ ਬਾਹਰ ਤੇ ਲੈਣ ਦੇਣੀ ਨਾ ਬਾਹਰ ਸਿਟਣ ਦੇਣੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਈ ਪੜਦੇ ਕਜੀ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਅਜ ਤਾਈ ਤੇ ਸੁਖਸਾਦ ਹੈ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਸਾਨੂ ਤਾ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਿੰਘਾ ਦੇ ਦਰਸਨ ਦੀ ਐਸੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੈਸੀ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਕੋ ਸਆਤੀ ਬੂੰਦ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂ ਤੇ ਤੁਸਾ ਦਾ ਦਰਸਨ ਦੁਰਲੰਭ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਜੈਸੇ ਤੇ ਦੇਸ ਮੈ ਹਜਾਰਾ ਹੈਨ। ਹੋਰੁ ਜੀ ਲਿਖਕੇ ਤਾ ਭਾਮੇ ਸੌ ਬਾਤ ਪੁਛੋ ਅਰ ਦਸੋ, ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਬਾਤ ਬੜੀ ਅਉਖੀ ਹੈ ਕਰਨੀ। ਏਨਾ ਨੂ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਾਲ ਜੈਸਾ ਭੈ ਹੈ। ਆਧੇ ਹੈ ਏਸਨੇ ਮੁਲਖ

ਬਿਗਾੜ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਏਸਦੇ ਪਾਸ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂ ਜਾਣ ਦੇਓ, ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਨੂ ਬਿਗਾੜੂਗਾ।

ਹੋਰੁ ਅਗੇ ਦੇਸ ਦਾ ਹਵਾਲੁ ਸਾਨੂ ਲਿਖਕੇ ਦੇਓ, ਦੇਸ ਦਾ ਕੈਸਾ ਹਾਲ ਹੈ? ਕੀ ਭਾਉ ਅਨਾਜੁ ਹੈ ਅਰੁ ਪਛੌਰ ਬਲ ਕੀ ਹਾਲੁ ਹੈ? ਰੂਸ ਆਇ ਪਹੁਚਾ ਹੈ ਕਾਬਲ ਦੇਸ ਮੈ ਕਿ ਅਜੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਈ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਹੈ ਤੈਸਾ ਹਵਾਲੁ ਲਿਖੋ। ਹੋਰ ਬੀ ਹਰਿ ਤਰਾ ਦੀ ਖਬਰ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇਓ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕੈਸਾ ਕੁ ਹੋਇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਗਤ ਮੈ ਭੋਗ ਪਾਠ ਕੈਸੇ ਕੁ ਹੁੰਦੇ ਹੈ। ਹੋਰੁ ਖਬਰਿ ਸਾਨੂ ਪੁਛਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾ ਲਿਖਕੇ ਪੁਛ ਲੈਣੀ। ਅਸੀ ਤੇ ਸਿੰਘਾ ਦਾ ਦੁਖੁ ਦੇਖ ਨਹੀ ਸਕਦੇ ਜੋ ਏਨੀ ਦੂਰ

ਆਉਦੇ ਹੈਨ ਅਰੁ ਏਥੇ ਮਿਲਣ ਨਹੀ ਦਿੰਦੇ ਦੁਸਟ। ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਹਾ।

ਹੋਰੁ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾ ਚਾਹਿ ਸਾਨੂ ਤੁਸਾ ਤੇ ਬੀ ਬਹੁਤੁ ਹੈ। ਸਾਨੂ ਤੇ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦ੍ਰਸਨ ਦੁਲੰਭੁ ਹੈ, ਥੁਆਨੂ ਤੇ ਅਨੇਕ ਸਿੰਘਾ ਦੇ ਦ੍ਰਸਨ ਹੋਇ ਜਾਦੇ ਹੈ ਦੇਸ ਮੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਛੁ ਅਚਰਜ ਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਸਾਨੂ ਤਾ ਏਥੇ ਇਕ ਪੈਸੇ ਦੀ ਬੀ ਲੋੜ ਨਹੀ। ਸਾਨੂ ਸਭੁ ਕੁਛੁ ਮਿਲ ਜਾਦਾ ਹੈ ਸ੍ਰਕਾਰੋ। ਖਾਣ ਪੈਨਣ ਦਾ ਕੋਈ ਬੀ ਘਾਟਾ ਨਹੀ। ਜਿਨਾ ਕੁਛੁ ਸਰੇ ਓਤਨਾ ਲੰਗਰ ਪਾਇ ਦੇਣਾ ਡੇਰੇ। ਓਥੋ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਰੋਟੀ ਖਾਦੇ ਹੈ। ਜੇ ਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਬਲਿ ਦੇਖੀਏ

ਤਾ ਤੇ ਹੁਣਿ ਦੁਸਟਾ ਦਾ ਸਮਾ ਆਇ ਗਿਆ ਹੈ ਨਾਸ ਹੋਣ ਦਾ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।

ਜੋ ਬਾਤ ਦਿਓ ਲਿਖਕੇ ਸੁਧਿ ਲਿਖਕੇ ਦੇਣੀ। ਕੋਈ ਐਸੇ ਲਿਖਦੇ ਹੈ ਕੁਛੁ ਸਮਝ ਨਹੀ ਪੈਦੀ। ਏਸ ਕਾਗਤ ਦਾ ਤਾਤੁਪਰਜੁ ਸਮਝ ਕੇ ਫੇਰੁ ਏਹੁ ਕਾਗਤ ਪਾਣੀ ਮੈ ਗਲਾ ਦੇਣਾ। ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਲਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭੇਜੀ ਥੀ ਮੋਰਮਈ ਤੇ। ਲਖਾ ਸਿੰਘ ਬਾਲੀ ਬੀ ਪੜਕੇ ਪਾਣੀ ਮੈ ਗਲਾ ਦੇਣੀ।

੪੯

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਭਾਈ ਮੀਹਾ ਸਿੰਘਾਂ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਅਸੀ ਹਰਿ ਤਰਾ ਕਰਕੇ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਇਕ ਦੁਖ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਏਹੁ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੇਟ ਦੇਊਗਾ, ਅਮੇਦ ਰਖਦੇ ਹਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾ ਵਿਚੋ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂ ਭਾਵੇ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਜਦ ਤੂ ਮੁਲਖ ਮੈ ਜਾਮੇ ਤਾ ਸ੍ਯਾਲੀ, ਬੁਰਜ ਮਰ੍ਹਾਣੇ, ਬਰਿਆਹੀ,

ਜੌਹਲੀ, ਉਬੋਕੀ, ਠਰੂ, ਨਾਰਲੀ, ਬਰਮਾਲੀਪੁਰ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਸਾਡੀ ਹਥਿ ਜੋੜਕੇ ਫਤੇ ਬੁਲਾਉਣੀ। ਮਾਈਆ ਬੀਬੀਆ ਨੂ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਉਣੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਸੂਬਤ ਨੂ। ਅਰੁ ਆਖਣਾ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ, ਅਰੁ ਸਤਿਸੰਗੀ ਨ ਕੋਈ ਏਨਾ ਦਾ ਨੌਕਰ ਹੋਵੇ। ਜੋ ਨੌਕਰ ਹੋਊਗਾ ਸੋ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਮੈ ਏਹੁ ਬਾਤ ਝੂਠ ਨਹੀ ਲਿਖੀ। ਹੁਣ ਅਗੇ ਬਾਲੀ ਬਾਤਿ ਨਹੀ। ਹੁਣ ਤੇ ਇਨਾ ਦੇ ਨਾਸ ਕਾ ਸਮਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਅਵ ਸਮਾ ਆਇ ਪੁੰਨਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ, ਗੁਰੂ ਬਿਅੰਤ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਮੀਹਾ ਸਿੰਘ ਤੈ ਇਹੁ ਬਾਤ

ਹਛੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਰੰਡੀ ਦਾ ਸੰਗ ਕੀਤਾ। ਤੂ ਘਰ ਰਹਿੰਦਾ ਤੈਨੂ ਕੀ ਘਾਟਾ ਥੀ। ਰੰਡੀ ਦੇ ਸੰਗਿ ਤੇ ਇਕ ਤਾ ਸਰੀਰ ਨੂ ਦੁਖ ਲਗ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਪੈਸਾ ਬਰਬਾਦ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਤੀਆ ਧਰਮ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਚੌਥਾ ਲੋਕਾ ਮੈ ਬਹੁਤ ਭੰਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਰੁ ਬੇਸਵਾ ਲੋਕ ਜੋ ਹੈਨ ਇਨਕੇ ਪਾਸ ਭੰਗੀ ਮੁਸਲਾ ਸਭ ਆਉਦੇ ਹੈਨ। ਜੋ ਮਨੁਖ ਇਨਕਾ ਸੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸੋ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਹੋਰ ਕਿਮੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ, ਸੰਗ ਕਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਇ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਭਾਈ ਗੋਰੇ, ਕੁਰੰਗੀ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਭੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹੈਨ।

ਅਰੁ ਜੇ ਤੂ ਘਰ ਗਿਆ, ਘਰ ਮੇ ਘਰ

ਦੀ ਸਿਖਣੀ ਸਾਥ ਸਪਰਸ ਹੋਆ ਤਾ ਓਸਨੂ ਬੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਇ ਜਾਊ. ਜੇ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾ ਬੀ ਦੋਸ ਹੈ। ਜੇ ਕੀਤਾ ਤਾ ਉਸਨੂ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਇ ਗਈ ਤਾ ਬੀ ਬਡਾ ਗਜਬ ਹੈ। ਤੈ ਬਡੀ ਗਾਫਲੀ ਕੀਤੀ, ਏਸ ਬਾਤਿ ਦੀ ਹਰਿ ਤਰਾ ਸੇ ਲਚਾਰੀ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਤੂ ਮੋਰਮਈ ਨੂ ਨਾ ਜਾਹਿ। ਮੋਰਮਈ ਸੁਖਸਾਦ ਹੈ, ਬਡੇ ਅਨੰਦ ਹੈ। ਏਥੋ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਹੁਣੇ ਗਏ ਹੈ ਮੋਰਮਈ ਤੇ ਆ ਕੇ, ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੀ ਸਤਾਈ ਤਰੀਕ ਨੂ ਏਥੋ ਗਏ ਹੈਨ। ਅਰ ਹੁਣ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਬਡੀ ਤਕੜਾਈ ਰਖਦੇ ਹੈਨ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾ ਦੀ, ਕਿ ਜਾਣੇ ਏਨਾ ਨੂ ਕੀ ਦਿਸ ਪਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਤੂ ਮੋਰਮਈ ਨਾ ਜਾਹਿ,

ਤੂ ਦੇਸ ਨੂ ਜਾਹਿ। ਮੋਗਮਈ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ।

ਏਨਾ ਲੋਕਾ ਨੂ ਏਹੁ ਬਡਾ ਭਰਮੁ ਹੈ ਜੋ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾ ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਭੇਜ ਕੇ ਹਮਾਰੇ ਲੋਕਾ ਨੂ ਮਰਬਾਇ ਦੇਊਗਾ। ਏਸਦੇ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਹੈਨ ਪਿਛੇ ਅਰੁ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਤੇ ਡਰਦੇ ਬੀ ਨਹੀ। ਤੈਨੂ ਖਬਰ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀ, ਪਿਛੇ ਕੁਛ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਦੰਗਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈ ਤਾ ਕੁਛ ਨਹੀ ਕਰਦਾ ਪਰ ਏਨਾ ਨੂ ਏਨਾ ਦੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਦਾ ਭੈ ਬਹੁਤ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤੁਸਾਡੇ ਬਲੋ। ਏ ਸਾਡੀ ਬਹੁਤ ਤਕੜਾਈ ਰਖਦੇ ਹੈਨ ਅੰਦਰੋ ਤੇ ਉਪਰੋ ਖਾਤਰਦਾਰੀ ਬੀ ਬਡੀ ਰਖਦੇ ਹੈ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਮੀਹਾ ਸਿੰਘ ਜੇ ਤੂ ਨੌਕਰੀ ਛਡ ਦੇਮੇ ਤਾ ਅਛਾ ਹੈ।[੨] ਹੁਣ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਸਮਾ ਨਹੀ, ਬਡਾ ਉਧਮੂਲ ਦਾ ਸਮਾ ਹੈ ਹੁਣ ਤੇ। ਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਮੈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਨਹੀ ਆਖਦਾ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ, ਗੁਰੂ ਵੇਅੰਤ ਹੈ। ਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਅਛੀ ਤਰਾ ਬੇਮਾਰੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਤਾ ਘਰ ਮੈ ਸਪਰਸ ਕਰਨਾ ਜੋ ਘਰ ਮੈ ਨਾ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਇ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਘਰ ਮੈ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਇ ਗਈ ਤਾ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਅਗੇ ਤੂ ਸਿਆਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰਾ ਤੈਨੂ ਅਛੀ ਲਗੇ ਸੋ ਕਰੀ।

ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਬੀ ਲਿਖਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋ ਮੀਹਾ ਸਿੰਘ ਜੋਰਾਬਰੀ

ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਓਨਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਕਿਉ ਨਾ ਮੰਨਿਆ? ਨੌਕਰੀ ਮੈ ਬਡਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਤੈਨੂ ਤੇ ਘਰ ਮੈ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀ ਥਾ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਨੂ ਹੋਰ ਸੂਬਤ ਨੂ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਫਤੇ ਬੁਲਾਉਣੀ। ਭਾਈ ਮੀਹਾ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਅਰੁ ਭਜਨ ਕਰਨਾ। ਰੰਡੀ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਬਚਣਾ। ਏਹੁ ਤਾ ਨਿਰਾ ਘਾਟੇ ਦਾ ਈ ਥਾਉ ਹੈ, ਨਫਾ ਕੋਈ ਬੀ ਨਹੀ। ਭਲਾ ਭੂਲਾ ਸੋ ਭੂਲਾ, ਅਗੇ ਤਕੜਾ ਰਹਿਣਾ ਅਰੁ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ ਬਖਸਾਉਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਤੇ।

ਜੇ ਤੂ ਦੇਸ ਨੂ ਜਾਮੇ ਤਾ ਭਾਈ ਭੈਣੀ

ਬੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਦੇਦੇ ਜਾਣਾ ਅਰ ਭੈਣੀ ਸੂਬਤ ਨੂ ਸਾਡੀ ਫਤੇ ਗਜਾ ਦੇਣੀ। ਆਖਣਾ ਜੋ ਲਾਲ ਸਿੰਘ[3] ਹੋਰਾ ਨੂ ਹਰਿਦਾਸ ਤਾ ਨਹੀ ਦਿਤੀ, ਓਸ ਦਿਨ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣ ਦੀ ਬਡੀ ਲਚਾਰੀ ਸੀ, ਦੇ ਨਹੀ ਥੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾ ਨਹੀ ਦਿਤੀ। ਅਰੁ ਹੋਰ ਭਾਈ ਤੈ ਦਮੜੇ ਕਾਸਨੂ ਦੇਣੇ ਥੇ। ਸਾਨੂ ਖਾਣ ਨੂ ਰਸਤ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤੂ ਬਰਤ ਲੈਦਾ ਮੀਹਾ ਸਿੰਘ।

---

੧. ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸਰਹਾਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਲੜਕਾ।

੨. ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਪੁਲਿਸ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਘਰ ਆ ਗਿਆ ਸੀ।

੩. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਲਤਾਲਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ।

੫੦

ਹੋਰੁ ਮੀਹਾ ਸਿੰਘ ਏਥੇ ਸਾਨੂ ਤੇ ਦਮੜਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀ। ਰਸਤ੍ਰ ਪਾਣੀ ਸਭੋ ਕੁਛ ਮਿਲ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਖਰਚ ਲੈ, ਜੇ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਖਰਚਾ ਹੈ ਤਾ ਤੂ ਭੈਣੀ ਜਾ ਕੇ ਨਾਲੇ ਹਮਾਰੀ ਸੁਖ ਦੀ ਖਵਰ ਦੇਣੀ ਨਾਲੇ ਏਹ ਦਮੜੇ ਲੰਗਰ ਪਾਇ ਦੇਈ। ਓਥੇ ਗਰੀਬ ਬਹੁਤ ਖਾਦੇ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਓਥੇ ਸੁਫਲੇ ਹੋਇ ਜਾਣਗੇ, ਨਾਲੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਸਾਡੀ ਫਤੇ ਗਜਾਈ। ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਨੂ ਹੋਰ ਸ੍ਰਬਤਿ ਨੂ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਈ।

ਹੋਰੁ ਆਖਣ ਹਰਿਦਾਸ ਨਹੀ ਲਿਆਦੀ ਤਾ ਆਖੀ ਆਧੇ ਥੇ ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਭੇਜੀਆ

ਹੈ ਹਰਿਦਾਸਾ। ਅਗੇ ਜੀਵਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਵੇਗ ਸਿੰਘ ਆਏ ਥੇ, ਓ ਵੀ ਕੁਛ ਲੈ ਗਏ ਥੇ। ਅਰ ਭਾਈ ਤੂ ਵਿਮਾਰੀ ਦਾ ਲਾਜੁ ਕਰਾਉਣਾ, ਘਰ ਨਾ ਵਿਮਾਰੀ ਹੋਇ ਜਾਵੇ। ਹੁਣਿ ਤੇ ਇਕੁ ਦੂਖ ਹੈ ਫੇਰ ਦੋ ਦੂਖ ਨਾ ਖੜੇ ਹੋਇ ਜਾਣ। ਕੋਈ ਆਵਾਗਉਣ ਆਦਮੀ ਹੂੰਦਾ ਹੈ ਤਾ ਓਧੀ ਹੋਰੁ ਬਾਤਿ ਹੈ। ਤੂ ਤੇ ਭਲੇ ਸਿਖ ਦਾ ਬੇਟਾ ਹੈ, ਤਾ ਤੈਨੂ ਨਮੋਸੀ ਹੈ ਬਹੁਤ ਏਸ ਬਾਤ ਦੀ। ਭਲਾ ਅਗੇ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ, ਗੁਰੂ ਬਖਸਿੰਦ ਹੈ। ਇਕ ਰੁਪਈਆ ਭੇਟਾ ਤੁਮਾਰੀ ਸਾਨੂ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਹੋਰ ਤੁਸੀ ਬਰਤ ਲੇਓ। ਅਸੀ ਤੁਮਾਰੇ ਦਰਸਨ ਨਾਲ ਹੀ ਅਨੰਦ ਹੈ।

੫੧

ਭਾਈ ਏਹੁ ਸੰਚੀ ਭੇਜੀ ਹੈ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸ। ਤੁਸੀ ਪੜਕੇ ਫੇਰ ਸਾਨੂ ਦੇ ਦੇਣੀ। ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਏਸ ਸੰਚੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਨਿਤ ਦੇਖਦਾ ਪੜਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀ ਰਖਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾ ਤੁਸੀ ਉਤਾਰ ਕਰ ਲੈਣੀ, ਨਹੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਈ ਆਈ ਹੈ, ਤੁਸੀ ਓਥੇ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖ ਲੈਣੀ ਉਤਾਰ ਲੈਣੀ।

ਏਹੁ ਸੰਚੀ ਪ੍ਰਿਹਲਾਦ ਸਰ ਬਾਲੀ ਪੋਥੀ ਤੇ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਸਾਨੂ ਦੇ ਗਿਆ ਹੈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ।[੧] ਏਦੂ ਪਿਛੇ ਜੋ ਸੰਚੀ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੋ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਅਰੁ ਭਾਈ ਹੁਣ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਏਸ ਸੰਚੀ ਮੈ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ,

ਸੌ ਸਾਖੀ ਮੈ ਜੋ ਬਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਆਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਨਾਲੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਮਾਰਗ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਦੇਖ ਲੈਣਾ। ਆਗੇ ਹੋਰੁ ਏਸ ਸੰਚੀ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਿਆ ਕਰਨਾ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਹੈਨ। ਏਹੁ ਸੈਚੀ ਪੜਕੇ ਸਾਨੂ ਦੇ ਦੇਣੀ ਕਲ ਬਾਰਾ ਵਜੇ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਤੁਸੀ ਪੁਜਾਰੀਆ ਦੀ ਜੋ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸੋ ਮੈ ਸਮਝੀ ਹੈ। ਇਹੁ ਲੋਕ ਆਗੇ ਕੇ ਈ ਧਕੇ ਹੋਏ ਹੈਨ ਕਿਸੇ ਬਖਤ ਕੇ। ਇਓ ਤਾ ਗੁਰੂ ਦੋਖੀ ਹੈ। ਮੈ ਤਾ ਕੁਛ ਨਹੀ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਕਰ ਹੀ ਸਕਦਾ ਹਾ। ਏਹੁ ਖੇਲ ਸਾਰਾ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦ਼ਾ ਹੈ। ਏਹੁ ਨਾਮ ਕਲਪ ਬਿਰਛ ਹੈ, ਜੋ ਏਸ ਨਾਮ ਨੂ ਜਪੈਗਾ ਓਸਨੂ ਸ੍ਰਬ ਫਲ ਦੇਊਗਾ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਨਣੀ ਅਤੇ ਤੁਸੀ

ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣਾ। ਮੈ ਆਪਣੀ ਅਖੀ ਦੇਖੀ ਹੈ ਨਾਲੇ ਸੁਣਾ ਭੀ ਹੈ। ਦੇਖ ਕੇ ਅਛੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਭੀ ਲਿਖਾ ਹੈ ਪਾਰਜਾਤੁ ਏਹੁ ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮ।

ਸੋ ਜੀ ਜੇ ਤਾ ਏਹੁ ਲੋਕ ਹੁਣ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾ ਫੇਰ ਗੈ ਜਾਣੋ ਚੁਰਾਸੀ ਨੂ। ਏਨਾ ਤਾ ਖਸਮ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਏਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਠਕਾਣਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਨਾ ਪਿਛੇ ਜਾਣ ਜੋਗੇ ਰਹੇ ਨਾ ਹਟਣ ਜੋਗੇ ਰਹੇ। ਨਾ ਮਿਲਣ ਜੋਗੇ ਹੈ, ਕਿਉਕਿ ਏਨਾ ਨੇ ਦਾਵਾ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਨਾਲ ਬੰਨਿਆ ਹੈ।

---

੧. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਰੋਡੇ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।

੫੨

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤਿ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ। ਹੋਰ ਮਾਈਆ ਬੀਬੀਆ ਕੋ ਸਰਵਤ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਵਾਚਨੀ ਜੀ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਖੁਸੀ ਹੈ, ਤੁਸਾ ਨੂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅਨੰਦ ਖੁਸੀ ਰਖੇ। ਹੋਰੁ ਤਾ ਅਸੀ ਬਹੁਤ ਰਾਜੀ ਹੈ ਇਕ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਦਰਸਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚਾਹ ਹੈ। ਸੋ ਏਹੁ ਭੀ ਗੁਰੂ ਪੂਰੀ ਕਰੇਗਾ ਤਾ ਹੋਇ

ਜਾਊਗੀ, ਹੋਰ ਤੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਨਹੀ। ਸਮਾ ਤਾ ਆਇ ਪੁਜਾ ਹੈ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਗੁਰੂ ਬਿਅੰਤ ਹੈ।

ਏਉ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ "ਵਿਕ੍ਰਮਹਾਇਨ ਆਠ ਦਸੁ, ਸਤਿ ਬੀਤੇ ਜਬ ਸਿੱਖ", "ਮਹਾ ਦੁਰਭਿਖ ਹੁਇ ਨਾਸ ਨ੍ਰਿਪ ਭੂਲੇ ਫਿਰੰਗੀ ਦੂਰ।"[੧] ਸੋ ਹੁਣ ਹੋਰ ਤੇ ਸਭ ਕਿਛੁ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰੀ ਮੈ ਸਿਖ ਬੀ ਹੋਏ ਅਰ ਦੁਰਭਿਖ ਬੀ ਹੈ, ਅਰ ਹੁਣ ਏਹ ਬਾਤ ਹੀ ਹੈ ਨਿਰਪ ਨਾਸ ਤੇ ਫਰੰਗੀ ਦੂਰ ਹੋਣੇ। ਸਮਾ ਤੋ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।

ਹੋਰੁ ਜੋ ਪਾਠੁ ਲਿਖਾ ਹੈ ਆਪ ਬੀ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸੰਗਤ ਤੇ ਬੀ ਕਰਾਉਣਾ, ਨਾਲੇ ਹੋਰ ਬੀ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਸੰਗਤ

ਤੇ ਬੀ ਕਰਾਉਣੀ। ਸਿਖੀ ਤਾ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਦੀ ਹੈ। ਕਛ ਮਾਲਾ ਇਕੁ ਸੰਨੁ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ। ਮੇਰਾ ਲਿਖਿਆ ਆਵਾਗਉਣ ਨਹੀ ਜਾਨਣਾ। ਜੋ ਹੁਕਮ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮੈ ਤਾ ਸੋ ਲਿਖਦਾ ਹਾ। ਮੈ ਤਾ ਗੁਰੂ ਨਹੀ। ਮੈ ਤਾ ਰਪਟੀਏ ਕੀ ਮਾਫਕ ਹਾ, ਜੋ ਮੰਨੇਗਾ ਸੋ ਸੁਖੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੋਰ ਤਾ ਸੁਖ ਦਾ ਕੋਈ ਥਾਉ ਦਿਸ ਨਹੀ ਆਉਦਾ ਭਾਵੇ ਕੋਈ ਬੀ ਜਤਨ ਕਰੇ ਪਰਾਨੀ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਘੋੜੇ ਬਹੁਤ ਰਖੇ ਹੈ ਬੇਅਰਥ ਖਰਚ। ਚਾਰ ਪੰਜ ਛੈ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਦੁਧ ਥੋੜਾ ਹੈ ਡੇਰੇ। ਬੈਲ ਕੰਮ ਤੇ ਬਾਧੂ ਨਾ ਰਖਣੇ ਬਹੁਤ। ਇਹੁ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਸਭਨੇ ਕਰਨਾ ਤਕੜੇ

ਹੋਕੇ ਅਰੁ ਹਟੀ ਵਾਲਿਆ ਨੂ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣਾ ਗੋਦੇ[1] ਵਾਗੂ ਨਾ ਕੋਈ ਕਰੇ। ਜੋ ਕੋਈ ਗੋਦੇ ਵਾਗੂ ਕਰੇਗਾ ਉਸਦਾ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦਾ ਸੁਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਊਗਾ।[2] ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ। ਮੈਨੂ ਜੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੋ ਮੈ ਲਿਖ ਦਿੰਦਾ ਹਾ।

ਸਭ ਸੰਗਤ ਨੂ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ ਜੋ ਕੋਈ ਬੀ ਚੀਜ ਨਾ ਲਵੇ ਕਿਸੇ ਦੀ। ਨਾ ਖੋਹ ਕੇ ਨਾ ਚੁਰਾਇ ਕੇ। ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਦੇਣਾ ਏਹੁ ਮਹਾਪਾਪ ਹੈ। ਸੋ ਜੀ, ਏਹ ਬਾਤ ਸਭਨੂ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ ਜੋ ਬਗਾਨੀ ਚੀਜ ਕਾ ਸਭ ਕੋਈ ਤਿਆਗੁ ਕਰੋ।

ਇਕ ਹੋਰੁ ਬੀ ਬਾਤ ਸਭਨਾ ਨੂ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ ਜੋ ਨਾ ਕੋਈ ਕੁੜੀ ਮਾਰੇ, ਨਾ

ਬੇਚੇ, ਨਾ ਬਟਾ ਕਰੇ। ਜੋ ਏਹੁ ਬਾਤ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤਾ ਓਸ ਨੂ ਸੰਗਤ ਮੈ ਨਾ ਬੜਨ ਦੇਣਾ। ਜੇ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤਾ ਆਖਣਾ ਫੇਰ ਨਾ ਆਈ। ਨਾ ਹਟੇ, ਜੁਤੀਆ ਮਾਰਕੇ ਕਢ ਦੇਣਾ, ਕੁਛ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ। ਸਗਮਾ ਤੁਸੀ ਬੀ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ[3] ਜੋ ਏਥੇ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਸੋ ਸਭ ਨੂ ਆਪਦੇ ਦੇਸ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ। ਜੇ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤੁਸੀ ਬੀ ਏਮੇ ਕਰਨਾ। ਸਿਖ ਤਾ ਪਟੇ ਗਏ ਕੁੜੀਆ ਦੇ ਮਾਰਨੇ ਤੇ ਅਰੁ ਮਲੇਛਾ ਦਾ ਨਾਸ ਗਊਆ ਪਿਛੇ ਹੋਊ ਹੁਣ। ਪਿਛੇ ਬੀ ਹੋਆ ਹੈ।

ਜੇ ਤਾ ਸੰਗਤ ਮੰਨੂ ਤਾ ਤੇ ਹਰਿਦਾਸਾ ਬਹੁਤ ਲਿਖਕੇ ਦਿਤੀਆ ਹੈ, ਜੇ ਨਾ ਮੰਨੀਆ ਤਾ ਭਾਵੇ ਏਸ ਤੇ ਦਸ ਗੁਣੀਆ

ਭੇਜੀਏ ਕੁਛ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀ ਲਿਖਣ ਦਾ। ਅਰੁ ਮੈ ਤਾ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਸੁਖ ਦੀ ਲਿਖਦਾ ਹਾ ਜਿਸ ਤੇ ਸੁਖ ਹੋਵੇ ਅਰ ਦੁਖ ਕਟਿਆ ਜਾਵੇ। ਅਗੇ ਸੰਗਤ ਜਾਣੇ। ਇਕ ਨੂ ਨਹੀ ਏਹ ਹਰਿਦਾਸ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂ ਹੈ। ਅਰੁ ਹੁਣ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੈਨ, ਏਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਉ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਸਦਿਆ ਕਰੋ। ਹੋਰ ਲੋਕਾ ਨੂ ਨਹੀ ਆਖਣਾ, ਸੰਗਤ ਆਖੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰਾ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਹੁਣ ਤੁਸੀ ਏਥੇ ਆਉਣ ਤੇ ਬੰਦ ਕਰੋ। ਸਿੰਘਾ ਦੇ ਏਥੇ ਆਉਣ ਤੇ ਖਰਚ ਖੇਚਲ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰ ਮੇਲਾ ਕੁਛ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਜੇਕਰ ਏਹ ਲੋਕ ਮਲੂਮ ਕਰ ਲੈਣ ਤਾ ਏਹ ਖਬਰ ਨਹੀ ਕੀ ਦੁਖ ਦੇਣ ਸਾਨੂ ਬੀ ਤੇ ਆਉਣ

ਬਾਲਿਆ ਨੂ ਬੀ। ਏਨਾ ਦੇ ਮਨ ਮੈ ਰਹਿਮ ਨਹੀ ਮਲੇਛਾ ਦੇ। ਜੋ ਮਨੇ ਹੋਵੇ ਓਥੇ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਮਨੇ ਕਰਨਾ। ਜੇ ਸਾਨੂ ਕੋਈ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਤਾ ਬੀ ਬੁਰਾ ਹੈ, ਜੇ ਆਉਣ ਬਾਲਿਆ ਨੂ ਦੁਖ ਕਿਸੇ ਤਰਾ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾ ਸਾਨੂ ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਤੇ ਬਢਾ ਦੁਖ ਹੈ।

ਏਹੁ ਬਾਤ ਹੀ ਮੁਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੇ ਤੇ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਓਹ ਹੈ ਜੇੜਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਬਾਢੀ ਸੁਤ, ਤਾ ਤੇ ਮੈ ਆਪੇ ਆ ਜਾਊ ਕੋਈ ਦਿਨ ਤਾਈ ਡੇਰੇ, ਅਰੁ ਜੇ ਮੈ ਓਹ ਸਰੀਰ ਨਹੀ ਤਾ ਮੇਰਾ ਦਰਸਨ ਕਰਕੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਤੁਸੀ ਦੇਖ ਲਵੋ ਵਿਚਾਰ ਕੇ।

ਏਹੁ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਡੇਰੇ ਨਾਲੇ ਤੁਸੀ

ਏਸ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਸਮਝ ਲੈਣਾ। ਅਰ ਭਾਈ ਏਸ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਅਖਰ ਜੁੜ ਨਾ ਜਾਣ, ਬਡੀ ਮੇਹਨਤ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਹੈ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਛਡਕੇ। ਹਰਿਦਾਸ ਲਿਖੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੨ ਸਾਲ ੧੯੩੭[੪]।

---

੧. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੌ ਸਾਖੀ, ਪੰਨਾ ੧੨੨.

੨. ਇਹ ਹੱਟੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਚੁਰਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।

੩. ਸ੍ਰ. ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਫੱਤੇਵਾਲੀਏ (ਜ਼ਿ. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦਾ ਲੜਕਾ।

੪. ੧੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੮੦ ਈ., ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ।

੫੩

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਇਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਰਾਮਸਤਿ ਵਾਚਣੀ।

ਹੋਰ ਮੇਰਾ ਕਹਿਣਾ ਏਹੁ ਹੈ ਜੋ ਤੂੰ ਇਕੰਤ ਹਮੇਸ ਚੌਬੀ ਹਜਾਰ ਮਾਲਾ ਫੇਰਿਆ ਕਰਿ ਅਰੁ ਹਮੇਸਾ ਦਾਤਣਿ ਕਰਿਆ ਕਰਿ। ਅਰੁ ਅਧੀ ਰਾਤ ਦੇ ਪਿਛੋ ਦੋ ਵਜੇ ਉਠਕੇ ਇਸਨਾਨ ਕਰਿਆ ਕਰੁ ਸਣੇ ਕੇਸੀ। ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ ਜਪੁ, ਜਾਪੁ, ਸੁਖਮਨੀ, ਆਸਾ ਦੀ ਬਾਰ। ਫਿਰ ਦਿਨ ਮੈ ਰਾਤ ਤਾਈ ਮਾਲਾ ਕਰਕੇ ਆਰਤੀ

ਸੋਹਿਲਾ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸੋਇ ਜਾਣਾ। ਅਰ ਕੰਮ ਕੁਛ ਨ ਕਰਿਆ ਕਰੁ ਕਤਣਿ ਤੁੰਬਣਿ ਦਾ। ਇਕ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਕਾ ਲੇਆ ਕਰੁ। ਭਜਨੁ ਕਰਿਆ ਕਰੁ। ਭਜਨੁ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਭਾਮੈ ਥੋੜਾ ਈ ਪਦਾਰਥ ਹੋਵੇ, ਤਾ ਵੀ ਮੁਕਦਾ ਨਹੀ। ਏਹੁ ਬਾਤ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਜਾਣਨੀ।

ਅਰੁ ਜਿਤਨਾ ਕੁ ਸਰੇ ਓਤਨਾ ਕੁਛ ਪੁੰਨ ਕਰਿ ਦੇਣਾ। ਜਥਾ ਸਕਤ ਭੂਖੇ ਨੂ ਰੋਟੀ, ਜੇ ਸਰੇ ਤਾ ਨੰਗੇ ਨੂ ਕਪੜਾ ਜੋੜਾ ਜਿਨਾ ਸਰੇ। ਅਰ ਦੂਜਾ ਇਸਨਾਨ ਦਿਨ ਚੜੇ ਕਰਨਾ। ਮਦਾਨੇ ਜਦੋ ਜਾਣਾ ਤਦ ਹੀ ਅਸਨਾਨ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਅਰ ਹਰਿ ਵਖਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਹੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਸੀ ਅਪਰਾਧੀ

ਪਾਪੀ ਜੀਉ ਹਾ। ਤੇਰਾ ਪਤਤ ਪਾਵਨ ਬਿਰਦ ਸੁਣਕੇ ਤੇਰੇ ਬੂਹੇ ਆਇ ਡਿਗੇ ਹਾ। ਸਾਨੂ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਖੈਰ ਪਾਉ ਅਰ ਮਨੁਖਾ ਦਾ ਮੇਲ ਜਿਥੇ ਹੋਵੈ ਤਾ ਗੁਰਮੁਖਾ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੋਵੈ। ਅਰ ਮਨਮੁਖਾ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਤੇ ਰਖ ਲਈ। ਅਰ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੋ ਤੈ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਹੁਕਮੁ ਦਿਤਾ ਹੈ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੈ, ਸੋ ਤੂ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮੁ ਮੈਨੂ ਸਦਾ ਈ ਮਨਾਈ। ਜਿਥੇ ਮੇਰਾ ਜੀਉ ਜਾਵੇ, ਸਦਾ ਈ ਮੈਨੂ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਉਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇਈ।

ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ, ਮੈਨੂ ਦੂਜੇ ਭਾਇ ਤੇ ਸਦਾ ਈ ਰਖਿ ਲਈ। ਤੇਰਿਆ ਚਰਨਾ ਤੇ ਬਿਨਾ ਮੇਰੀ ਦੂਜੇ ਥਾ ਕਦੇ ਬੀ ਨਾ ਪ੍ਰਤੀਤ

ਹੋਵੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਨੂ ਸਦਾ ਈ ਬੇਮੁਖੀ
ਤੇ ਰਖਿ ਲਈ। ਵੇਮੁਖੀ ਏਸ ਦਾ ਨਾਉ
ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਫਿਰ ਜਾਣਾ।
ਬਡਾ ਦੁਖ ਹੈ ਬੇਮੁਖੀ ਦਾ। ਏਹੁ ਮੰਗੁ
ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹਰਿ ਬਖਤ, ਕਦੇ ਬੋਲਕੇ
ਕਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਮੰਗਣੀ। ਅੰਤ੍ਰਜਾਮੀ
ਸਾਰੇ ਈ ਸੁਣਦਾ ਹੈ।

ਹਰਿ ਬਖਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਏਹੁ ਮੰਗਣਾ
ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਸ ਸਾਸ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਚਿਤਿ
ਆਵੇ। ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾ ਕਦੇ ਦੁਖ ਵਿਚਿ
ਵਿਸਰੀ ਨਾ ਸੁਖ ਵਿਚ ਵਿਸਰੀ। ਸਦਾ
ਈ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਬਸੀ। ਮੈਨੂ ਕੋਈ ਹੋਰ
ਭੁਖ ਨ ਰਹੇ। ਸਦਾ ਈ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦੀ
ਭੁਖ ਲਗੀ ਰਹੇ। ਸਾਰਿਆ ਪਦਾਰਥਾ ਤੇ
ਆਪਦੀ ਦ੍ਰਗਾਹੋ ਆਪਣੇ ਦਿਤੇ ਉਤੇ

ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇਈ ਹਮੇਸਾ।

ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਤੂ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖੀ, ਅਰ ਜੋ ਮੈ ਆਖੀ ਹੈ ਸੋ ਮੰਗੁ ਹਮੇਸਾ ਈ ਮੰਗਣੀ ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਤੇ। ਅਰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੈ ਕੋਈ ਸਰੀਰ ਤਾ ਉਸਕੋ ਬੀ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ। ਏਸ ਮੰਗ ਮੰਗਣ ਤੇ ਸਾਰੇ ਈ ਕਾਰਜ ਸਰਿ ਜਾਣਗੇ ਅਰ ਕਦੇ ਬੀ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨ ਹੋਊਗਾ। ਏਸ ਚਾਲ ਚਲਣਿ ਤੇ, ਮੈ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੈ ਏਹੋ ਬਾਤ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਜੀ ਦਾ ਮੰਗਣ ਦਾ ਕੰਮੁ ਹੈ, ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਜੀਆ ਨੂ ਮੰਗ ਮੰਗਣ ਦਾ ਈ ਦੁਖ ਹੋਇ ਰਹਾ ਹੈ, ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਣਨੀ।

ਅਰ ਉਤਮੀ ਨੂ ਏਹ ਅਰਦਾਸੁ ਉਤਾਰ ਦੇਣੀ।[੨] ਓਹ ਬੀ ਤੇਰੀ ਸਹੇਲੀ ਹੈ।

ਉਤਮੀ ਏਸ ਅਰਦਾਸ ਨੂ ਆਪਨੇ ਪਾਸ ਰਖੇ ਹਰਿ ਬਖਤ। ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਨਾ ਹਰਿ ਬਖਤ। ਆਖਣਾ ਹੇ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਤੇਰੀ ਸਰਣ ਹੈ। ਮਨਮੁਖੀਓ ਰਖਿ ਲਈ, ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਦਾਨੁ ਦੇਈ ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਗਾਹੋ। ਗੁਰੂ ਦਇਆਲ ਹੈ। ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ, ਇਹੁ ਬਿਰਦੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਤਨੇ ਸੁਖ ਹੈਨ ਲੋਕ ਦੇ ਪਰਲੋਕ ਦੇ, ਸੋ ਸਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਮੈ ਹੈਨ। ਜਿਤਨੇ ਦੁਖ ਹੈਨ ਸੁ ਮਨਮਤ ਮੈ ਹੈਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਜਿਤਨੇ ਨਰਕ ਸੇ ਮਨਮੁਖਿ ਭੋਗੈ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਲੇਪੁ ਨ ਮਾਸਾ ਹੇ।

ਮੈ ਤਾ ਜੋ ਬਾਤ ਆਖਦਾ ਹਾ ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਈ ਹੁਕਮੁ ਸੁਣਾਉਦਾ ਹਾ। ਮੈ

ਤਾ ਬੁਰਬਾਲੇ ਦੀ ਮਾਫਕ ਹਾ। ਰਪਟੀਆ ਕੋਈ ਬਡਾ ਆਦਮੀ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਨੂ।

ਹਰਿਦਾਸ ਲਿਖੀ ਚੇਤਰ ਸੁਦੀ ਤੀਜ, ਸਾਲ ੧੯੩੭।

ਹੋਰੁ ਬਾਤ ਕਰਨੀ ਜੋ ਸੂਰਜ ਚੜੇ ਤੇ ਅਗੇ ਪਲ, ਸਾਇਤ ਪਹਿਲਾ, ਚੰਡੀ ਕੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਹਮੇਸਾ। ਹੋਰ ਪਾਠ ਭਾਵੇ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਹੋਵੈ ਤਾ ਪਰਵਾਹਿ ਨਹੀ, ਪਰ ਚੰਡੀ ਕਾ ਪਾਠ ਜਰੂਰ ਕਰਨਾ ਸਵੇਰੇ। ਉਚੀ ਨਹੀ ਕਰਨਾ। ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਵੈਗਾ।

---

੧. ਸੁਆਸ-ਸੁਆਸ ਭਜਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ।
੨. ਪਿੰਡ ਚੱਕ ਦੇਸਰਾਜ ਦੀ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਸੀ।

੫੪

ਅੰਬ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਜਾ ਕੇ ਮੇਰੀ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਜੁਆਲਾ ਦੇਵੀ ਨੋ। ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਹਮਾਰੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਦੇਣੀ। ਆਖਣਾ ਜੋ ਤੈਨੂ ਧਾਰਨਾ ਬਤਾਈ ਹੈ ਲਿਖਕੇ ਓਹ ਧਾਰਨਾ ਖੂਬ ਤਕੜੀ ਹੋਕੇ ਧਾਰਨੀ। ਮੰਗ ਬੀ ਓਹੋ ਮੰਗਣੀ ਜੋ ਮੰਗਣੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਹਮੇਸਾ ਈ ਮੰਗਣੀ, ਫੇਰ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋਊ। ਮਾਲਾ ਜਰੂਰ ਫੇਰਨੀ ਹਮੇਸਾ ੨੪000[੧]। ਫੇਰ ਕਦੇ ਕੋਈ ਆਵੈ ਸਾਡੀ ਤਰਫ ਤਾ ਤੈ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਹਰਿਦਾਸ ਭੇਜਣੀ ਆਪਣੀ ਹਮਾਰੀ ਤਰਫ। ਹੋਰ ਸਾਨੂ ਹਰਿਦਾਸ ਲਿਖਿਆ

ਕਰੋ ਤਾ ਅੱਖਰ ਸੁਧ ਲਿਖਿਆ ਕਰੋ।

ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਤੈ ਆਸਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਕਾਸਨੂ ਕਰਨੀ ਸੀ? ਤੇਰੀ ਅਗੇ ਚਾਦਰ ਆਈ ਹੈ। ਮੈ ਹਮੇਸਾ ਈ ਪਹਿਰ ਲੈਦਾ ਹਾ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤ ਚਿਰ। ਹੋਰ ਤਾ ਸਾਨੂ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀ ਹੈ ਬਿਨਾ ਦਰਸਨ ਸੰਗਤ ਦੇ। ਹੁਣ ਹਰਿਦਾਸਾ ਬਹੁਤ ਲਿਖੀਆ ਹੈਨ। ਏਨਾ ਨੂ ਵਿਚਾਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਅਰ ਮੰਨਣਾ ਜੋ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਮੰਨੇ ਗਿਣਤੀਆ ਨੇ ਕੀ ਕੰਮ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਪਿਛੇਦਿਆ ਦਾ ਭੀ ਏਈ ਹੁਕਮ ਹੈ ਅਰਥ ਜੋ ਗਿਆਰਾ ਗੁਰੂ ਹੋਏ ਹੈ ਮੈ ਭੀ ਓਨਾ ਦਾ ਈ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਉਦਾ ਹਾ।

ਮੈ ਤਾ ਗੁਰੂ ਨਹੀ, ਗੁਰਾ ਕੀ

ਵਡਿਆਈ ਕਰੋ। ਨਾਮ ਤੋ ਮੰਗੋ ਜੋ ਮੰਗਣਾ ਹੈ, ਅਰ ਨਾਮ ਹੀ ਸਭਿ ਕਿਛੁ ਦੇਣ ਨੂ ਸਮਰਥ ਹੈ। ਨਾਮ ਹੀ ਬਖਸਣਿ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਮੈ ਬੀ ਨਾਮ ਦਾ ਮੰਗਤਾ ਹਾ। ਮੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਕਿਛੁ ਨ ਕਰੋ। ਜਿਨ ਏਹੁ ਰਚਨ ਰਚਿਆ ਹੈ ਓਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰੋ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕਰਨੇ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ, ਕੰਮ ਕਾਰ ਮੈ ਬੀ ਭਜਨ ਕਰੋ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ। ਭਜੇ ਫਿਰਨ ਮੈ ਬੀ ਫੈਦਾ ਕਿਛ ਨਹੀ।

ਮਨੁਖ ਦੇ ਏਥੇ ਆਉਣ ਤੇ ਸਾਡੀ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਛੁਟਿ ਜਾਦੀ ਹੈ, ਸਾਨੂ ਚਿੰਤਾ ਖੜੀ ਹੋ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਰਾਤਿ ਦਿਨੇ ਆਧੇ ਹੈ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਕਿਮੇ ਏਨਾ ਸਿੰਘਾ ਨੂ ਸੁਖ ਸਾਤ ਨਾਲ ਏਥੋ ਤੋਰੀ। ਇਕ ਜਾਦੇ ਹੈ

ਇਕ ਓਨਾ ਦੇ ਪਿਛੇ ਆਇ ਜਾਦੇ ਹੈ।
ਦੋ ਡੂਢ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੇ ਚਿੰਤਾ ਬਣੀ ਰੈਦੀ
ਹੈ ਸਾਨੂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਛੁ ਐਸੀ ਹੀ
ਰਜਾਇ ਹੈ। ਜੇ ਅਛੀ ਤਰਾ ਸੇ ਮਿਲਣ
ਦੇਣ ਤਾ ਭਾਮੇ ਸੌ ਸੌ ਹਰਿ ਮਹੀਨੇ ਆਵੇ
ਤਾ ਵੀ ਅਸੀ ਬਡੇ ਅਨੰਦ ਹੈ। ਦੂਰੋ
ਅਉਣਾ ਬਡੇ ਕਸਟ ਨਾਲ, ਏਥੇ ਮਲੇਛ
ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂ ਖੜਾ ਬੀ ਨਹੀ ਹੋਣ
ਦੇਦੇ ਹੈ।

ਹੋਰ ਸਾਨੂ ਬੀ ਕਿਸੇ ਕੇ ਮਿਲਣ ਕੀ
ਲੋੜ ਨਹੀ ਹੈ। ਬੈਠੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਦੇ
ਹੈ ਨਹੀ ਤਾ ਮੁਲਖ ਪਿਆ ਮਗਜ
ਖਾਵੇ। ਏਤਨੀ ਦੂਰ ਆਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘ
ਬਿਨਾ ਮਿਲੇ ਚਲੇ ਜਾਦੇ ਹੈ ਤਾ ਸਾਨੂ ਬਡਾ
ਅਮਸੋਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਏਸ ਬਾਤ ਦਾ। ਗੁਰੂ

ਮਲਾਊ ਤਾ ਸਾਨੂ ਸੰਗਤ ਥੀ ਕੌਣ ਪਿਆਰਾ ਹੈ? ਪਰ ਹੁਣ ਸਮਾ ਐਸਾ ਈ ਹੈ। ਪਰ ਜੈਸਾ ਸਮਾ ਦੇਖਣਾ ਤੈਸਾ ਸਮਾ ਬਰਤਨਾ ਅਛਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪੋ, ਮਹਾਰਾਜ ਹਛੀ ਕਰੂਗਾ। ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

---

੧. ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਸ-ਸੁਆਸ ਨਾਮ ਜਪਣਾ/ਢਾਈ ਮਾਲਾ ਪੱਕੀਆਂ ਰੋਜ਼ ਫੇਰਨੀਆਂ।

੫੫

ਹੋਰੁ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈਂ ਤੇਰੇ ਕਿਤਨੇ ਰੁਪਈਯੇ ਆਸਣ ਤੇ ਲਗੇ ਹੈ ? ਆਸਣ ਅਛਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਬਾਲ ਰਹਿਆ ਚੁਭਣ ਵਾਲਾ।

ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਦਾ ਤਾ ਏਹੁ ਉਤਰ ਹੈ, ਤੂ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਜਾਣਨਾ ਝੂਠ ਨਹੀ ਲਿਖਦਾ ਮੈ, ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਤੇ ਸੋਈ ਹੈ ਜੋ ਸਰੀਰੁ ਭਜਨੁ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ ਅਰੁ ਗੁਰਮਤਿ ਬਿਚ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਤੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਧਾਰਨਾ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਸੋ ਏਹੁ ਧਾਰਨਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਡੀ ਮਿਹਰਿ ਜਾਣ ਤੂ। ਤੇਰੇ ਉਤੇ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਡੀ ਮਿਹਰ ਹੈ, ਇਕ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਦੀ ਤਾ ਥੋੜੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸਿਫਤੀ ਗੰਢੁ ਪਵੈ ਦਰਬਾਰਿ।

ਜਿਸਦੀ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਨਾਲ ਗੰਢ ਪੈ ਜਾਇ ਓਸਦੀ ਤਾ ਸਾਰੇ ਈ ਗੰਢ ਪੈ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਤੇ ਸਰੀਰ ਕਰਿਕੇ ਭਾਮੇ ਕਿਤਨੀ ਦੂਰਿ ਰਹੇ ਪਰੁ ਜੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੇ ਤਕੜਾ ਹੋਕੇ ਓਹ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ, ਮੈ ਓਸਦੇ ਪਾਸ ਹਾ ਸਦਾ ਈ। ਕਿਸ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੂ ਜਿਸ ਵਾਤ ਦੀ ਲੋੜਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਹੋ ਬਸਤੁ ਲੈਕੇ ਓਹੁ ਰਾਜੀ ਹੂੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਮੈਨੂ ਤਾ ਏਹੁ ਲੋੜ ਹੈ ਭਜਨੁ ਕਰਨ ਦੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਰਾਉਣ ਦੀ। ਸੋ ਓਹੁ ਜੋ ਸਰੂਪੁ ਦਾ ਜੋ ਤੈਨੁ ਦਰਸਨ ਹੋਆ ਥਾ ਸੋ

ਓਸਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸਤਿ ਹੈ। ਤੂ ਸਦਾ ਈ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਈ ਹੈ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ ਜਾਣਨੀ।

ਓਸ ਰੂਪ ਦਾ ਆਖਣਾ ਝੂਠਾ ਨਹੀ। ਬਿਨਾ ਭਜਨੁ ਬੰਦਗੀ ਜੋ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬੀ ਭਾਮਾ ਰਹੇ ਰਾਤ ਦਿਨ, ਓਹੁ ਤਾ ਮੇਰੇ ਤੇ ਬਹੁਤੁ ਦੂਰਿ ਜਾਣਨਾ ਨਾਲੇ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਤੇ ਵੀ ਦੂਰਿ ਜਾਣਨਾ। ਬਿਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਜੋ ਮੂਹਿ ਨਾਲਿ ਚਾਹੇ ਬਾਣੀ ਬੀ ਪੜੇ ਤਾ ਬੀ ਕੁਛੁ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਮਨਮਤਿ ਏਸ ਦਾ ਨਾਉ ਹੈ ਜੋ ਬਾਣੀ ਪੜੀ ਪਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਖਿਆ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ ਬਾਣੀ ਬੀ ਛੁਟਿ ਜਾਦੀ ਹੈ। ਰੋੜੇ ਤਾ ਬਡੇ ਉਪਾਧੀ ਹੈਨ ਗੁਰਿ ਦੋਖੀ ਹੈ। ਜੋ ਸੰਗਤ ਦਾ ਦੋਖੀ ਹੈ ਓਸਨੂ ਗੁਰਿ ਦੋਖੀ ਜਾਣ ਲੈਣਾ।

ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ[2] ਤੁਸੀ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ ਅਰੁ ਨਾਲੇ ਜਰਾ ਖਿਮਾ ਧੀਰਜੁ ਬੀ ਰਖੋ। ਜੇ ਰੋੜੇ ਨਹਕਿ ਬਾਧਾ ਕਰਨਗੇ ਤਾ ਓ ਆਪੇ ਈ ਹਾਰਿ ਜਾਣਗੇ, ਧੀਰਜ ਬਡੀ ਚੀਜ ਹੈ। ਜੈਸੀ ਤੈ ਓਨਾ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਣਾਈ ਹੈ ਤਾ ਓਨਾ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਈ ਓਨਾ ਨੂ ਖਰਾਬੁ ਕਰਿ ਦੇਊਗਾ। ਰੋੜੇ ਕਿਸਦੇ ਬਿਚਾਰੇ ਹੈ? ਬਾਧਾ ਕਰਨੇ ਤੇ ਤਾ ਰਾਜਸੀਆ ਤੇ ਪਾਤਿਸਾਹੀਆ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋਇ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰੁ ਤੁਸੀ ਬੀ ਜਰਾ ਧੀਰਜੁ ਰਖੋ। ਜੇ ਧੀਰਜੁ ਰਖੋਗੇ ਤਾ ਕੇ ਤਾ ਮੁੜ ਪੈਣਗੇ ਜੇ ਤੁਸਾ ਨੂ ਦੁਖਾਉਣ ਤੇ ਨਹੀ ਮੁੜਨਗੇ ਤਾ ਆਪ ਈ ਖਰਾਬ ਹੋਇ ਜਾਣਗੇ, ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਹੋਇ ਜਾਣਗੇ ਜੇ ਨਾ ਮੁੜੇ। ਪਰ

ਤੁਸੀ ਧੀਰਜੁ ਰਖੋ ਜਰਾ।

ਅਗੇ ਤਾ ਓਨਾ ਲਿਖਾ ਥਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨਾਲਿ ਆਲੂਬਾਲੀਏ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਬਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹੈ ਪਰ ਮੈ ਜਾਣਾ ਹੈ ਝੂਠ ਹੈ। ਤੁਸੀ ਭਜਨੁ ਕਰੋ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਮੰਗ ਓਹੋ ਮੰਗੋ ਜੋ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਨੂ ਹਰਿਦਾਸ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਜੋ ਓਸਦੇ ਉਪਰਿ ਲਿਖਾ ਹੈ ਮੰਗਣਾ, ਤਾ ਸਭੋ ਈ ਕੰਮੁ ਸਰਿ ਜਾਣਗੇ। ਮੇਰਾ ਬੀ ਏਹੁ ਕਹਿਣਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬੀ ਏਹੁ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਜੋ ਥੁਆਨੂ ਹਰਿਦਾਸ ਮੈ ਲਿਖੀ ਹੈ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਫੱਤੇਵਾਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

੨. ਸ੍ਰ. ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਫੱਤੇਵਾਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਪ੬

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਬਹੀਰ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮੁ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ ਜੋ ਪੰਦਰਾ ਸੋਲਾ ਬਰਸ ਤੇ ਘਟਿ ਕੋਈ ਨਾ ਕੁੜੀ ਬਿਆਹੇ। ਏਹੁ ਸਮਾ ਦੇਖੇ ਬਿਨਾ ਕਿਤੇ ਨਾ ਮੁੰਡੇ ਨੂ ਬਿਆਉਣਾ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਸਮਾ ਦੇਖਣਾ ਹੈ ਤਾ ਤੁਸੀ ਬੀ ਦੇਖ ਲੇਵੋ, ਨਹੀ ਦੇਖਣਾ ਤਾ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ।

ਜੇਹੜਾ ਬੁਆਨੂ ਆਖੇ ਸਾਕ ਲੇਓ ਮੇਰੀ ਲੜਿਕੀ ਦਾ, ਓਸਨੂ ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਦਖਾਇ ਦੇਣੀ। ਅਰ ਬਾਬੇ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ[1] ਦੀ ਬਾਬੇ ਜਸਾ ਸਿੰਘ[2] ਜੈਸੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ਅਰੁ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੁਸੀ

ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ ਕਰਨਾ, ਕੋਈ ਦਿਨ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੈ, ਸੇਵਾ ਦਾ ਈ ਲਾਹ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੁਸੀ ਸਿਆਣੇ ਹੋ, ਸਭਨੂ ਬੁਧ ਦੀ ਬਾਤ ਦਸਣੀ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਤੁਸੀ ਜੋ ਗੁਸੇ ਦੀ ਬਾਤ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸੋ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਤਾ ਕਦੇ ਬੀ ਨਹੀ ਰਾਜੀ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੀ। ਆਪ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂ ਗੁਸੇ ਕਰਨਾ, ਆਪੇ ਗੁਸੇ ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਵੈ ਤਾ ਓਹੁ ਜਾਣੈ। ਤੁਸੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪੋ ਰਾਤ ਦਿਨ। ਮੇਰੀ ਵਲੇ ਦੇਖ ਲੇਓ, ਕੋਈ ਤਾ ਆਧੇ ਹੈਨ ਤੂ ਤਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਕੋਈ ਆਧੇ ਹੈਨ ਸੁਹਰੇ ਤਖਾਣ ਨੇ ਮੁਲਖ ਭਰਿਸਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਆਧੇ ਹੈਨ ਸਾਨੂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਏਹੋ ਜੇਹੀ ਚਲੀ ਆਈ

ਹੈ ਪਿਛੇ ਤੇ ਲਾਕੇ। ਅਗਲੀਆ ਹੀ ਹਰਿਦਾਸਾ ਬਹੁਤ ਭੇਜੀਆ ਹੈ ਜੇ ਮੰਨਣਿਗੇ। ਸੁਣਕੇ ਜੇ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਤਾ ਭਾਮੈ ਸੌ ਹੋਰ ਲਿਖੀਏ, ਓਨਾ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ[3] ਹੁਣ ਪਿਛੇ ਬਾਲਾ ਕਰੜਾ ਸੁਭਾਉ ਨਹੀ ਰਖਣਾ, ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ਰਾਤ ਦਿਨ। ਭਾਈ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂ ਬੀ ਰਾਜੀ ਰਖਣਾ। ਹੋਰ ਹੀਰੇ ਮਿਸਰ[੪] ਦੀ ਬੀ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰਨੀ ਜਿਤਨੀ ਕੁ ਵਣਿ ਆਵੇ।

ਹੋਰ ਤੁਸੀ ਨਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਭਾਉ ਰਖਣਾ। ਜੋ ਕੋਈ ਤੁਸਾ ਦੇ ਨਾਲ ਰਖੇ ਤਾ ਪਿਆ ਝਖ ਮਾਰੇ। ਆਪੇ ਈ ਹਾਰ

ਜਾਊਗਾ ਖੇਹ ਖਾਕੇ। ਕਿਸੇ ਭੇਖ ਦਾ ਆਵੇ ਕੋਈ ਸਭ ਦੀ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰਨੀ ਆਦਰੁ ਨਾਲ, ਭਾਮੇ ਨਿੰਦਾ ਬੀ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ।

ਹੋਰ ਹਰਿਦਾਸਾ ਤਾ ਅਖਰ ਅਛੇ ਲਿਖਦੇ ਹੈ ਮੁੰਡੇ, ਅਜੇ ਹਰਿਦਾਸ ਦੀ ਤਰਾ ਨਹੀ ਲਿਖਣੀ ਆਈ। ਖਵਰ ਸਾਰ ਬਹੁਤ ਲਿਖਿਆ ਕਰੋ। ਜਦ ਸਿੰਘ ਏਨੀ ਦੂਰ, ਏਨਾ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਆਉਦੇ ਹੈਨ ਅਰੁ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਢੁਕਣੇ ਨਹੀ ਮਿਲਦੇ ਤਾ ਜੇਹੜਾ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਏਨਾ ਦੇ ਸਰੀਰਾ ਨੂ ਦੇਖਕੇ ਸੋ ਮੈ ਆਖ ਨਹੀ ਸਕਦਾ। ਅਸੀ ਫੇਰੁ ਏਹੁ ਅਰਜ ਕਰਦੇ ਹਾ ਹੇ ਗੁਰੂ ਦੋ ਮੈ ਤੇ ਏਕ ਕਰੋ। ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਤਾ ਸਾਨੂ ਮਾਰਦੇ, ਕੇ

ਤਾ ਏਨਾ ਮਲੇਛਾ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰੁ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂ ਭਾਵੇ, ਗੁਰੂ ਭਾਣੇ ਦਾ ਮਾਲਕੁ ਹੈ।

ਹਰਿਦਾਸ ਲਿਖੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੧ ਸੰਮਤ ੧੯੩੭[5]। ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਦੇਣੀ ਡੇਰੇ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਮੌੜ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।
੨. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ।
੩. ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਤਾਏ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।
੪. ਪਿੰਡ ਰਾਮਪੁਰ, ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੋਰਾਹਾ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ।
੫. ਬੁੱਧਵਾਰ ੨੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੮੦ ਈ.।

੫੭

ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ[੧] ਤੇ ਜੀਵਣ ਸਿੰਘ[੨], ਮੀਹਾ ਸਿੰਘ[੨], ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ[੩], ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ[੪], ਨਥਾ ਸਿੰਘ[੫] ਹੋਰ ਸੰਬ੍ਰਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਸ੍ਰਬਤ ਨੋ ਮਾਈਆ ਬੀਬੀਆ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਬਾਚਣੀ।

ਹੋਰੁ ਏਥੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਸੰਬ੍ਰਹ ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਮੰਗਦੇ ਹਾ ਹਮੇਸਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਤੇ। ਹੋਰ ਮੀਹਾ

ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਈ ਕੋ ਅਰ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਕੋ ਦੁਆਈ ਦਸੀ ਸੀ, ਸੋ ਕੁਛ ਫਾਇਦਾ ਹੋਆ ਤਾ ਲਿਖ ਭੇਜਣਾ ਜੋ ਕੋਈ ਕਦੇ ਆਵੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਸਿਤਾਬੀ ਇਆ ਚਿਰੀ।

ਹੋਰ ਮੀਹਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਦੁਆਈ ਕਰਨੀ। ਮਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪਤੇ ਲੈਕੇ ਰਾਤ ਕੋ ਭਿਉ ਦੇਣੇ ਕੋਰੇ ਭਾਡੇ ਮੈ। ਪਾਣੀ ਓਨਾ ਪੌਣ ਜਿਨਾ ਪੀਆ ਜਾਵੇ ਦੋ ਤਿਨ ਪੈਸੇ ਭਰ। ਹੋਰ ਦਿਨ ਚੜੇ ਦੂਏ ਆਦਮੀ ਨੇ ਮਹਿਦੀ ਮਲ ਲੈਣੀ ਪੋਸਤ ਮਾਗੂ। ਮਲਕੇ ਪਾਣੀ ਸਾਫ ਕਰਕੇ ਮਿਸਰੀ ਪਾਕੇ ਪੀਣਾ। ਜੇ ਜਖਮ ਹੋਵੇ ਤਾ ਮਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪਤਿਆ ਵਿਚ ਥੋੜੀ ਕਥ ਪਾ ਕੇ ਰਗੜ ਜਖਮ ਉਤੇ ਲੌਣੀ। ਜੇ ਇਸ ਤੇ ਨਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਨਿਰਗੰਧ ਬਾਵਰੀ ਲੈਕੇ ਭਿਉ

ਦੇਣੀ ਰਾਤ ਕੋ ਟਕਾ ਭਰ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਰਗੜ ਕੇ ਪੁਣਕੇ ਮਿਸਰੀ ਪਾ ਕੇ ਪੀਣੀ, ਘਿਉ ਖਾਣਾ।

ਜੇ ਫਾਇਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਟਕਾ ਭਰ ਭੰਗਰਾ ਰਾਤ ਨੂ ਭਿਉ ਦੇਣਾ ਕੋਰੇ ਭਾਡੇ ਮੈ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਰਗੜ ਕੇ ਮਿਸਰੀ ਪਾਕੇ ਪੀ ਲੈਣਾ ਪਰ ਕਿਸੇ ਕੋ ਦਸਣਾ ਨਾ, ਦਿਖਾਉ ਬੀ ਨਾ। ਦਸੇ ਦਿਖਾਏ ਤੇ ਫੈਦਾ ਥੋੜਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੁਆਈਆ ਤੇ ਅਛੀਆ ਹੈਨ ਤਿੰਨੇ ਪਰ ਫਾਇਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਘਿਉ ਖਾਣਾ, ਖਟਾ ਮਿਠਾ ਨਾ ਖਾਣਾ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ ਰਾਤ ਦਿਨ। ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਪਹੁੰਚੇ ਸਰਿਆਲੀ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸ। ਦਸਣੀ ਕੋਈ ਬੀ ਦੁਆ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੁਖੀ ਬਿਨਾ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੁਜਾਰੀਆ ਨੂ ਤਾ ਭੌਂਕਦਿਆ ਨੂ ੧੯ ਬਰਸ ਹੋਇ ਗਏ ਹੈ, ਹੁਣ ਕੀ ਮੂਹ ਲੈਕੇ ਮਿਲਣ। ਏਹ ਤਾ ਗੁਰੂ ਦੋਖੀ ਹੋਏ ਗਏ। ਏਨਾ ਦਾ ਬੈਰ ਗੁਰੂ ਸਾਥ ਪੈ ਗਿਆ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਰਚਾ ਹੈ। ਏਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਠਕਾਣਾ ਨਹੀ। ਏ ਤਾ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਰਾਫੇ ਹੋਏ ਹੈਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ। ਮੈਨੂ ਤਾ ਨਾ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਨਾ ਬਰਮਾ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮੈਨੂ ਤਾ ਗੁਰੂ ਸਿਖੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਏ ਤਾ ਐਮੇ ਭੌਂਕਦੇ ਹੈ, ਬਰਲ ਗਏ ਏਹ ਤਾ।

ਇਕ ਬਾਤ ਏਨਾ ਨੂ ਕਦੇ ਆਖ ਦੇਣੀ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਵਾਲਿਆ ਕੋ। ਜੋ

ਤਾ ਏਹ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੈ ਤਾ ਤੇ ਮਿਲੋ, ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਤਨਖਾਹਿ ਬਖਸਾਓ, ਨਹੀ ਤਾ ਇਸ ਰਚਨਾ ਕੋ ਹਟਾਓ ਕਿਸੇ ਤਰਾ ਸੇ। ਦੋ ਬਾਤਾ ਮੈ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾ ਤੁਮਾਰੇ ਪੇਸ ਆਵੇਗੀ, ਤੁਸੀ ਦੇਖ ਲੈਣੀ। ਜੇ ਕਹਿਣ ਕਦ ਪੇਸ ਆਊ ਤਾ ਕਹਿਣਾ ਹੁਣ ਕੋਹ ਤਾ ਮੁਕ ਗਏ ਹੈਨ, ਕਦਮ ਰਹਿ ਗਏ ਹੈਨ।

ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਹੋਰ ਬੀ ਜੇਹੜਾ ਆਖੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋ ਤਨਖਾਹਿ ਬਖਸਾਓ, ਸਭ ਕੋ ਏਹੁ ਬਾਤ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣੀ, ਅਰ ਪਾਠ ਕਰੌਣੇ ਸੰਗਤਿ ਕੋ ਕਹਿ ਸੁਣਕੇ। ਦੇਖੋ ਫੇਰ ਕੈਸਾ ਕੁ ਫਾਇਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਹੁ ਬੀ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਜੋ ਤੁਸੀ ਦੋਹਾ ਮੈ

ਤੇ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾ ਤੁਸੀ ਜੇਹੜੇ ਮੁਹਿ ਨਾਲ ਕਲਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਫੇਰੀ ਹੈ ਓਸ ਮੂਹ ਉਤੇ ਚਾਰੋ ਤਰਫ ਤੇ ਮਿਟੀ ਪਊਗੀ। ਦੋ ਮੈ ਤੇ ਇਕ ਬਾਤ ਕਰੋ। ਯਾ ਮਿਲੋ ਯਾ ਇਸ ਰਚਨਾ ਕੋ ਹਟਾਓ। ਜਰੂਰ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ ਏਹੁ ਬਾਤ। ਸੰਗਣਾ ਨਹੀ ਕਿਸੇ ਬਾਤ ਤੇ।

II

ਹੋਰ ਭਾਈ ਦਿਆ ਕੌਰ ਕੋ ਮੇਰੀ ਰਾਮਸਤਿ ਵਾਚਣੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੋ ਤੈ ਸਿਰ ਦੂਖਣ ਦੀ ਊਲਾ ਦੀ ਦੁਆਈ ਪੁਛੀ ਥੀ ਸੋ ਏਹੁ ਦਵਾਈ ਹੈ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਬੈਦਕ ਦੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ, ਸੋ ਤੈ ਦੁਵਾਈ ਕਰ ਲੈਣੀ। ਅਗੇ ਫਾਇਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਸਿ ਹੈ ਕਰਨਾ।

ਪਹਿਲੇ ਸਰਨਾਇ ਲੈ ਲੈਣੀ। ਅਛੀ ਚੰਗੀ ਕੁਟ ਕੇ ਕਪੜਛਾਣ ਕਰਿ ਲੈਣੀ ਨਾਲੇ ਧਣੀਆ ਲੈ ਕੇ ਜੁਦਾ ਕੁਟਕੇ ਕਪੜਿ ਛਾਣ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਲਿਖਾ ਤਾ ਹੈ ਨਉ ਮਾਸੇ ਸਰਨਾਇ, ਨਉ ਮਾਸੇ ਧਣੀਆ ਰਲਾ ਕੇ ਫਕੀ ਲੈਣੀ ਸਵੇਰੇ ਨ੍ਹਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਘੁਟ ਨਾਲ ਲੰਘਾ ਲੈਣੀ। ਜਾ ਛੇ ਛੇ ਮਾਸੇ ਲੈਣੀ, ਜੇ ਨਉ ਨਉ ਮਾਸੇ ਨਾ ਸਰੀਰ ਝਲੇ, ਸਤਿ ਸਤਿ ਮਾਸੇ ਤਾਈ, ਪਰੁ ਲਿਖਾ ਹੈ ਨਉ ਮਾਸੇ ਸਰਨਾਇ। ਫੇਰ ਜਿਤਨੀ ਮਾਫਕੁ ਹੋਵੇ ਓਤਨੀ ਲੈ ਲੈਣੀ, ਇਕੀ ਦਿਨ ਲੈਣੀ। ਫੇਰ ਇਕੀ ਦਿਨ ਛਡਕੇ ਧਣੀਆ ਨਾਲ ਲੈਣੀ, ਫੇਰ ਮਖਣੀ ਨਾਲ ਖਾਣੀ। ਜੇ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਇਕੀ ਦਿਨ ਛਡਕੇ ਫੇਰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕੀ ਦਿਨ ਲੈਣੀ

ਅਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕੁਛ ਕਰਨਾ ਜੋਰ ਦਾ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ, ਖਾਣਾ ਦਾਲ ਫੁਲਕਾ ਅਰੁ ਰਾਤ ਨੂ ਸੇਰ ਦੁਧ ਪੀਣਾ। ਲਸੀ ਨਹੀ ਪੀਣੀ, ਦਹੀ ਬੀ ਨਹੀ ਖਾਣਾ, ਖਟਿਆਈ ਨਹੀ ਖਾਣੀ, ਕਚਾ ਮਿਠਾ ਨਹੀ ਖਾਣਾ। ਛੋਲਿਆ ਦੀ ਦਾਲ ਨਹੀ ਖਾਣੀ, ਜੁਆਰ ਮਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨਹੀ ਖਾਣੀ। ਘਿਉ ਖਾਣਾ ਰੋਟੀ ਦਾਲ ਨਾਲ। ਇਹ ਦੁਆਈ ਉਲਾ ਦੀ, ਸਿਰ ਦੁਖਣ ਦੀ, ਨਜਰ ਦੀ ਵੀ ਹੈ ਤਾ ਅਛੀ, ਅਗੇ ਫਾਇਦਾ ਤਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਅਰ ਮਾਈ ਬੀਬੀ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਜੋ ਸਰਬ ਰੋਗ ਪਰਮੇਸਰ ਦੇ ਭਜਨ ਤੇ ਦੂਰ ਹੋਇ ਜਾਦੇ ਹੈਨ। ਇਹੁ

ਦੂਆਈ ਕੁੜੀ ਨੰਦਾ ਨੂ ਬੀ ਲਿਖਾਇ ਦੇਣੀ। ਨੰਦਾ ਬੀ ਆਧੀ ਥੀ ਮੇਰੇ ਉਲ ਉਠਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਛੀ ਦੂਆਈ ਹੋਈ, ਫਾਇਦਾ ਕੀਤਾ ਤਾ ਹੋਰ ਬੀ ਕਿਸੇ ਨੂ ਦਸ ਦੇਣੀ। ਪਰਮੇਸਰ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਨਾ, ਪਰਮੇਸਰ ਅਛੀ ਕਰੇਗਾ। ਭਜਨੁ ਬਿਨਾ ਦੂਆਈ ਬੀ ਨਹੀ ਫਾਇਦਾ ਕਰਦੀ। ਨਾਲੇ ਸਿਖਾ ਨੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਾਉਣ ਤੇ ਨਾਲੇ ਭਜਨ ਕਰਨ ਤੇ ਦੂਆਈ ਅਛਾ ਗੁਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਕਲੀ ਦੂਆਈ ਨਹੀ ਅਛਾ ਗੁਣ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਨੂ। ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਹਾਈ ਹੋਹੁ ਜੀ ਸਰਬ ਜੀਆ ਕੋ ਜੀ। ਜੀ ਤੇਰੀ ਸਰਨਿ ਹੈ ਜੀ। ਇਹੁ ਬੀ ਹਰਿਦਾਸ ਤੈ ਦੇ ਜਾਣੀ ਭਾਈ

ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਨੂ।

ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਥਾ ਸਿੰਘ ਜਾਦੇ ਹੋਏ ਆਧੇ ਸੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬੀ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਭੇਜਣਾ। ਸੋ ਜੀ ਜੇਹੜੀ ਓਸਨੂ ਹਰਿਦਾਸ ਦਿਤੀ ਹੈ ਅਰ ਤੁਸਾ ਨੂ ਦਿਤੀ ਹੈ ਏਹੁ ਸਾਰੋ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਈ ਜਾਣਨਾ। ਏਨਾ ਹਰਿਦਾਸਾ ਨੂ ਮੰਨਣਾ ਪੜਿਕੇ, ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮੈਲ ਝੜਿ ਜਾਦੀ ਹੈ ਏਸ ਦਵਾਈ ਤੇ। ਸਾਰੋ ਬਿਗਾੜ ਮੈਲ ਤੇ ਈ ਹੂੰਦਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਰੇ। ਅਰ ਹਰ ਬਖਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈ ਪਾਪੀ ਅਪਰਾਧੀ ਜੀਉ ਹਾ, ਤੇਰਾ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਬਿਰਦ ਸੁਣਕੇ

ਤੇਰੀ ਸਰਨਿ ਆ ਪਿਆ ਹਾ। ਹੁਣ ਮੈਨੂ ਬਖਸ ਲੈ। ਤੂ ਕਦੇ ਨਾ ਮੈਨੂ ਬਿਸਾਰੀ, ਨਾ ਦੁਖ ਵਿਚ ਨਾ ਸੁਖ ਵਿਚ। ਸਦਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਬਸਿਆ ਰਹੀ ਜਿਥੇ ਮੇਰਾ ਜੀਉ ਜਾਵੇ, ਅਰ ਸਦਾ ਈ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮਨਾਈ। ਜੋ ਤੈ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਧਾਰਿਕੈ ਹੁਕਮੁ ਦਿਤਾ ਹੈ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੈ, ਓਹ ਹੁਕਮ ਤੂ ਮੈਨੂ ਸਦਾ ਈ ਮਨਾਈ। ਏਹੁ ਦਾਨ ਭੀ ਦੇਈ ਆਪਣੀ ਦਰਗਾਹੋ ਮਨਮੁਖਾ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਤੇ ਰਖਿ ਲਈ, ਅਰ ਮਨਮੁਖੀ ਚਾਲੇ ਤੇ ਰਖ ਲਈ। ਚਾਰੇ ਲਾਵਾ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਦੀਆ ਲਿਖ ਭੇਜਣੀਆ।

ਅਰਦਾਸ ਲਿਖੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੧, ਸੰਮਤ ੧੯੩੭੬।

---

੧. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਸਰਹਾਲੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ।

੨. ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ।

੩. ਪਿੰਡ ਨਾਰਲੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ।

੪. ਬੁਰਜ ਰਾਇਕੇ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।

੫. ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਧੁਲ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਗੜ੍ਹਦੀਵਾਲਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।

੬. ੨੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੮੦ ਈ., ਦਿਨ ਬੁੱਧਵਾਰ।

੫੮

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੂਲਾ ਸਿੰਘਾਂ ਹੋਰ ਸੂਬਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਹੋਰ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਨੂ ਰਾਮਸਤਿ ਬਾਚਣੀ।

ਹੋਰੁ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਤੇਰੀ ਵਿਮਾਰੀ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਣਕੇ ਬਡਾ ਚਿਤ ਨੂ ਮੇਰੇ ਨੂ ਹਮਸੋਸ ਹੋਆ, ਪਰ ਰਛਿਆ ਕਰਨ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੈ। ਜੀਆ ਦੇ ਤਾ ਕੋਈ ਬਸ ਨਹੀ, ਪਰ ਜੋ ਤੈ ਲਿਖਾ ਸੀ ਚਰਨ ਧੂੜ ਮਿਲੇ, ਸੋ ਤਾ ਮਿਟੀ ਦਾ ਤਾ ਕੁਛ ਘਾਟਾ

ਨਹੀ। ਇਕ ਬਾਰ ਹਟਿ ਗਈ ਵਿਮਾਰੀ ਮਿਟੀ ਤੇ ਕਿ ਜਾਣੇ ਨਾ ਵੀ ਹਟੇ। ਫੇਰ ਕਦੇ ਵਿਮਾਰੀ ਹੋਈ, ਮਿਟੀ ਨ ਹੋਈ ਪਾਸ, ਫੇਰ ਬੀ ਤਾ ਉਤਨਾ ਈ ਕਜੀਆ ਰਿਹਾ। ਤਾ ਤੇ ਮਿਟੀ ਦੀ ਬਾਤ ਕੁਛ ਨਹੀ।

ਜੋ ਤੈਨੂ ਮੈ ਹਰਿਦਾਸ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿਤੀ ਹੈ ਸੋ ਤੂ ਏਸ ਹਰਿਦਾਸ ਮੈ ਜੋ ਬਿਧੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸੋ ਤੂ ਓਹੁ ਬਿਧੀ ਕਰੁ, ਤਾ ਤੇਰੇ ਸ੍ਰਬ ਹੀ ਦੁਖ ਦੂਰ ਹੋਇ ਜਾਣਗੇ। ਏਹੁ ਦੁਆਈ ਸਰਬ ਦੁਖਾ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਬਾਲੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੀ ਲਿਖਾ ਹੈ ਜੋ ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਧੁ ਨਾਮੁ। ਸਮਾ ਤਾ ਆਇਆ ਮਿਟਦਾ ਨਹੀ ਕਿਸੇ ਤੇ, ਪਰ ਨਾਮ ਜੈਸੀ ਦਾਰੂ ਹੋਰ ਕੋਈ

ਨਹੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੀਆ ਈ ਮੈ ਸਾਖਾ ਦੇਦਾ ਹਾ। ਵੇਦ ਤੇ ਸਾਸਤ੍ਰਾ ਦਾ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਇਸ ਜੀ ਨੂ ਕੈਸਾ ਬੀ ਦੂਖ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਨਾਮ ਸਰਬ ਦੂਖਾ ਨੂ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ਏਸ ਬਾਤ ਦੀ। ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਇਹੁ ਬਡੀ ਔਖਦ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਬਚਨਾ ਉਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ।

ਹੋਰੁ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ[2] ਨੂ ਆਖਣਾ ਜੋ ਪਾਠ ਤੇ ਕਰੇ ਪਰ ਇਉ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਆਖੀ ਕਿ ਮੈ ਐਸ ਕਾਰਜ ਬਾਸਤੇ ਕਰਨ ਲਗਾ ਹਾ। ਗੁਪਤ ਪਾਠ ਕਰਨਾ। ਅਰੁ ਮੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਜੋ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਸਾਥੋ ਪਾਠ ਦੀ ਜੁਗਤ, ਸੋ ਜੁਗਤ ਨੂ ਤਾ ਗੁਰੂ

ਜੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਾ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖਾਇਆ ਹੈ ਸੋ ਮੈ ਲਿਖ ਦੀਆ ਹੈ, ਆਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।

ਇਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਸਵੇਰੇ ਅਕੰਤ ਬੈਠਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ ਅਰੁ ਚੀਤੇ ਜਾਦੇ ਪਾਣੀ ਲੈ ਜਾਣਾ ਅਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਗੇ ਹਰਿ ਵਖਤ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ, ਕਦੇ ਮਨ ਬਿਚ ਕਦੇ ਬੋਲ ਕੇ ਕਰਨੀ। ਲੋਕਾ ਨੂ ਨਹੀ ਸੁਣਾਉਣੀ। ਹੋਰੁ ਜਿਤਨਾ ਭਜਨ ਕਰੇਗਾ ਤਾ ਓਤਨੀਆ ਈ ਜੁਗਤਾ ਤੈਨੂ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰੋ ਈ ਦਸੂਗਾ। ਤੂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰ ਤਕੜਾ ਹੋਕੇ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦੇ ਈ ਵਿਚ ਹੈਨ ਅਨੇਕ ਜੁਗਤਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ।

ਏਹੁ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਨੂ। ਕਲਕਤੇ ਹੋਵੇ ਤਾ ਓਥੇ ਦੇਣੀ, ਜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੋਵੇ ਤਾ ਓਥੇ ਦੇਣੀ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਫੱਤੇਵਾਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੋਵੇਂ ਸਕੇ ਭਰਾ। ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ।
੨. ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਫੱਤੇਵਾਲੀਏ ਦਾ ਭਣਵੱਈਆ, ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

੫੯

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਸੁਧ ਸਿੰਘ[1] ਤੇ ਅਤਰ ਸਿੰਘ[2], ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ, ਹੋਰ ਸ੍ਰਬਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਮਾਈਆ ਬੀਬੀਆ ਸ੍ਰਬ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਵਾਚਣੀ। ਹੋਰ ਅਸੀ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਆਪ ਕੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਰਖੇ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਏਹੁ ਅਰਦਾਸ ਮੈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ

ਪਾਸ ਹੈ। ਸੋ ਤੁਸੀ ਇਸ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਉਤਾਰ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਉਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੋ ਤੁਮਾਰੇ ਪਬੇਹੇ ਕੀ ਸੰਗਤ ਹੈ ਸੋ ਸਭਕੋ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ। ਜੇੜਾ ਇਸ ਅਰਦਾਸ ਨੂ ਸੁਣਕੇ ਮੰਨੇਗਾ ਓਸਨੂ ਬਹੁਤੁ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣੀ।

ਅਰੁ ਤੂ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧੀ ਨੂ ਅਛੀ ਤਰਾ ਅਖਰ ਭੜਾਇ ਦੇਈ। ਹਛਾ ਹੋਆ ਵਿਆਹੁ ਕਰ ਲਿਆ। ਭੋਗ ਬਾਸਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਤਾ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਥੀ, ਨਾਲੇ ਨਾਗਾ ਕੋਟ ਬਾਲਾ ਆਧਾ ਹੂੰਦਾ ਸੀ ਅਖੇ ਛੜਾ ਤਾ ਪ੍ਰੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਬੀਲਦਾਰ ਚਤ੍ਰਭੁਜ ਹੋਇ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੀ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦਾ ਫਿਕਰੁ ਬਹੁਤ ਹੋਇ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਹਛਾ ਅਗੇ ਤੂ ਕਲਾ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਦਾ ਸੀ,

ਜੇ ਲੜਕੇ ਬਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਦੋ ਚਾਰ ਸਾਧ ਦੇ, ਬਹੁਤ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਨਗੇ। ਬਖਸਣੇ ਤਾ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੈ, ਛੜੇ ਤੇ ਕਬੀਲਦਾਰ ਬੀ। ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪੋ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ।

ਏਹ ਹਰਿਦਾਸ ਦੇਣੀ ਭਾਈ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂ ਕੋਟ ਕਛੂਏ। ਚਿਠੀ ਲਿਖੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੧, ਸਾਲ ੧੯੩੭।

---

੧. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਮਢੌਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ।
੨. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਕੋਟ ਕਛੂਆ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ।

੯੦

ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਸੁਬਤਿ ਕੂਕਿਆ ਦੀ ਜੋਗ ਪੁਜਾਰੀਆ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਦਿਆ ਕੋ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹਿ ਪੁਜਾਰੀਆ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਿਨੀ। ਹੋਰੁ ਸਿੰਘ ਨਹੰਗਾ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਿਨੀ।

ਹੋਰੁ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਤਲਬ ਏਹੁ ਹੈ ਥੋੜੇ ਮੈ ਹੀ ਸਮਝ ਲੈਣਾ, ਜਿਨਾ ਨੂ ਤੁਸੀ ਕੂਕੇ ਆਖੇ ਹੋ ਜੇ ਤਾ ਏਹੁ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇ ਪਾਤਸਾਹਿ ਨੇ ਰਚੀ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਕੂਕੇ ਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂ ਬੀ ਜੋ ਅਸੀ ਆਖੇ

ਹਾ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਜੇ ਤਾ ਏਹੁ ਕਾਰਨ ਸਾਰਾ ਤੁਸਾ ਨੂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਈ ਮਲੂਮ ਪੈਦਾ ਹੈ ਤਾ ਤੇ ਤੁਸੀ ਹਥਿ ਜੋੜਕੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸਾ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਤਨਖਾਹਿ ਬਖਸਾਓ, ਗੁਰੂ ਬਖਸ ਦੇਵੇਗਾ। ਗਲ ਮੈ ਪਲਾ ਪਾਕੇ ਆਖੋ ਅਸੀ ਭੁਲਿ ਗਏ ਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਗ ਨੂ ਨਹੀ ਜਾਣਿ ਸਕੇ। ਅਰੁ ਏਹੋ ਹੁਕਮ ਕਬੂਲ ਕਰੋ ਜੋ ਕੂਕੇ ਕਰਦੇ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਬਖਸ ਲੇਵੇਗਾ।

ਤੁਸੀ ਵਡੀ ਮਨਮਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਸਭ ਨੇ ਰਲਕੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਦਾਵਾ ਬੰਨਿਆ ਹੈ। ਅਰੁ ਜੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕੇ ਏਹੁ ਹੁਕਮੁ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਹੀ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੀ ਡੂੰਡਾ ਖੜਾ ਕਰਿ ਲਿਆ ਹੈ ਕਲਾਮ ਪੜਕੇ ਤਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘੁ ਤੇ ਕੂਕੇ

ਤੁਸਾ ਦੇ ਅਗੇ ਕਿਆ ਚੀਜ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀ ਆਪ ਬੀ ਬਡੇ ਹੋ ਥਾਨਾ ਤਖਤਾ ਬਾਲੇ, ਤੁਮਾਰੇ ਪਖੀ ਬੀ ਬਹੁਤ ਬਡੇ ਹੈਨ ਰਾਜੇ ਬਲਧਾਰੀ। ਸਾਰੇ ਰਲਕੇ ਏਸ ਬਾਤ ਕੋ ਦੂਰਿ ਕਰੋ ਕੂਕਿਆ ਦੇ ਡੂਡੇ ਕੋ। ਦੋ ਮੈ ਤੇ ਇਕੁ ਬਾਤ ਕਰੋ ਜੋ ਥੁਆਨੂ ਅਛੀ ਲਗੇ। ਜੋ ਦੋ ਮੈ ਤੇ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨਾ ਕਰੋਗੇ ਤਾ ਤੁਮਾਰੇ ਪੇਸ ਆਵੇਗੀ ਏਹੁ ਬਾਤ, ਜੋ ਸੁਭਾਉ ਤੁਸੀ ਬਰਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀ ਕਹੋ ਕਦ ਪੇਸ ਆਉ, ਤਾ ਹੁਣ ਤਾ ਕੋਹ ਤਾ ਮੁਕ ਗਏ ਕਦਮ ਰਹੇ ਹੈਨ। ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਇਕੁ ਬਾਤ ਕਰੋ। ਜੇ ਚੁਪ ਹੁਣਿ ਕਰਿ ਰਹੇ ਤਾ ਤੁਮਾਰਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਬਿਗੜ ਜਾਵੇਗਾ ਸਭਨਾ ਦਾ। ਜੋ ਅਛੀ ਹੈ ਸੋ ਕਰੇ। ਏਹ ਬਾਤ ਝੂਠੀ ਨਾ

ਜਾਣਨੀ। ਹਮਾਰਾ ਤਾ ਜੋ ਵਿਗੜਨਾ ਥਾ ਸੋ ਵਿਗੜ ਹਟਾ, ਅਬ ਤੁਮਾਰੀ ਬਾਰੀ ਹੈ ਨਾਲੇ ਤੁਮਾਰੇ ਪਖੀਆ ਕੀ।

ਏਹੁ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ ਏਸਕੋ ਆਵਾਗੌਣ ਨਾ ਜਾਣਨਾ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਝੂਠਾ ਹੈ ਤਾ ਏਹੁ ਬੀ ਝੂਠਾ ਹੋਇ ਜਾਊ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਤਾ ਸਦਾ ਹੀ ਸਚਾ ਹੈ, ਤਾ ਏਹੁ ਬੀ ਸਚਾ ਹੈ। ਹੁਣਿ ਦੇਰ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਦੋ ਬਾਤਾ ਮੈ ਤੇ ਏਕੁ ਕਰਿ ਲੈਣੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੁਸੀ ਕੂਕਿਆ ਦੇ ਪੰਥ ਕੋ ਮਿਟਾ ਦੇਮੋਗੇ ਫੇਰਿ ਅਸੀ ਸਾਰੇ ਕੂਕੇ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸ ਤੇ ਤਨਖਾਹਿ ਬਖਸਾਇ ਲੇਵਾਗੇ, ਉਰੇ ਨਹੀ ਵਖਸਾਉਦੇ ਭਾਮੇ ਤੁਸੀ ਕਿਤਨਾ ਬਕੋ ਸਾਰੇ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਪੁਜਾਰੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਾਲੀ ਪੋਸ ਨਹੰਗ

ਸਿੰਘ। ਥੋੜਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਬਹੁਤ ਕਰਿਕੇ ਸਮਝ ਲੈਣਾ।

ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਅਗੇ ਕਲਾਮ ਫੇਰੀ ਹੈ ਲਿਖਕੇ ਓਥੇ ਓਥੇ ਹੁਣਿ ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਦਾ ਬੀ ਹੁਕਮੁ ਭੇਜ ਦੇਣਾ ਲਿਖਕੇ, ਉਕਣਾ ਨਹੀ ਹੁਣਿ ਏਸ ਬਾਤ ਤੇ। ਸਾਰੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਤੇ ਈ ਫੈਲੀ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾਮ ਕੂਕੇ ਪੜਦੇ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰਾ ਝਖ ਮਾਰੀ ਹੈ ਹੁਣਿ ਏਹੁ ਖਬਰ ਕਰਿ ਦੇਣੀ ਭਈ ਕੂਕੇ ਏਉ ਆਧੇ ਹੈ, ਸਭਨੀ ਥਾਈ ਤਕੜੇ ਕਰਿ ਦੇਉ ਅਗੇ ਮਾਗੂ। ਸਿਖੀ ਨੂ ਬੰਨ ਪਾਇਆ ਤੁਸੀ ਧੰਨ ਹੋ। ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਤੁਸੀ ਦੋ ਮੈ ਤੇ ਇਕ ਨਹੀ ਕਰ ਲੈਦੇ ਓਤਨਾ ਚਿਰ ਅਸੀ ਤੁਮਾਰੇ ਅਗੇ ਤਨਖਾਹ ਬਖਸਾਵਨ ਨੂ ਨਹੀ ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ।

ਭਾਮੇ ਤੁਸੀ ਕਿਤਨਾ ਕਹੋ ਓਤਨਾ ਚਿਰ ਸਾਨੂ ਤੁਸਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਐਸੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਭੂਤ ਦੀ ਇਟ ਹੋਦੀ ਹੈ। ਭਾਮੇ ਕਿਤਨੀ ਬਾਰ ਕਹੋ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਤੁਸੀ ਜੋ ਬਾਤਾ ਦੋ ਜੋ ਆਖੀਆ ਹੈ ਖੁਆਨੂ, ਦੋ ਮੈ ਤੇ ਜਦ ਇਕ ਕਰ ਲਓਗੇ ਤਾ ਅਸੀ ਆਪ ਹੀ ਤੁਮਾਰੇ ਅਗੇ ਹਥ ਜੋੜ ਖੜੇ ਹੋਇ ਜਾਵਾਗੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੂਕੇ। ਜੋ ਮਰਜੀ ਹੋਵੇ ਸੋ ਤਨਖਾਹਿ ਲਾਉਣੀ। ਹੁਣ ਤੁਸੀ ਸਾਨੂ ਤਨਖਾਹ ਲਾਉਣ ਨੂ ਆਖਣਾ ਨਾ। ਦੋਹਾ ਬਾਤਾ ਮੈ ਤੇ ਇਕ ਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਾਓ ਕਰੋ ਜਿਸ ਤਰਾ ਬਣਿ ਆਵੇ ਤੁਸਾ ਤੇ।

ਜੇ ਹੁਣ ਨਹੀ ਉਦਮ ਕਰਨਾ ਤਾ ਤੁਸੀ ਅਗੇ ਹੀ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹਿਣਾ ਸੀ। ਤੁਸਾ

ਦਾ ਕੀ ਨੁਕਸਾਨ ਥਾ। ਹੁਣ ਤਾ ਤੁਸਾ ਦੀ ਪਤਿ ਤਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜੇ ਮਿਟਾ ਦੇਓ ਕੂਕੇ ਪੰਥ ਕੋ। ਨਹੀ ਤਾ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਲਾਮ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜੀ ਹੈ ਕਿ ਕਹੀ ਹੈ, ਓਥੋ ਓਥੋ ਤੁਮਾਰੇ ਮੁਹਿ ਤੇ ਮਿਟੀ ਪਊਗੀ। ਤੁਸੀ ਸਾਰੇ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਭਾਵੇ ਮਿਟਾਓ ਭਾਵੇ ਥੋੜੇ ਥੋੜੇ ਮਿਟਾਓ, ਕਿ ਤਾ ਮਿਲੋ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਤਨਖਾਹ ਬਖਸਾਓ। ਜੇ ਮਿਲਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਖੋਗੇ ਸਾਨੂ ਤਨਖਾਹ ਬਖਸੋਣ ਨੂ ਤਾ ਭੀ ਅਸੀ ਤੁਸਾ ਦੇ ਅਗੇ ਖੜੇ ਹੋਇ ਜਾਮਾਗੇ ਹਥ ਜੋੜਕੇ। ਜੋ ਮਰਜੀ ਹੋਵੇ ਤਨਖਾਹਿ ਲਾਇ ਲੈਣੀ। ਅਸੀ ਤੁਸਾ ਨੂ ਆਪਣਾ ਲਾਜ ਆਪ ਹੀ ਦਸਦੇ ਹਾ। ਜੋ ਤੁਸਾ ਨੂ ਅਛੀ ਲਗੇ ਸੋ ਕਰੋ ਸਾਰੇ ਮਿਲਕੇ। ਅਗੇ ਹੋਰੁ

ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਹੈ। ਦੋ ਮੈ ਤੇ ਇਕ ਬੀ ਨਾ ਹੋਈ ਤੁਸਾ ਤੇ ਤਾ ਤੁਸਾ ਨੂ ਅਛੀ ਨਾ ਹੋਊ ਝਬ ਚਿਰੀ। ਏਸ ਬਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਨਣੀ। ਅਸੀ ਝੂਠ ਨਹੀ ਬੋਲੇ ਇਸ ਬਾਤ ਬਿਚ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਰਬ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਬਸ ਸੁਆਮੀ।

ਹੋਰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤੁਸਾ ਨੂ ਕਈ ਬਰਸ ਹੋਇ ਹੈ ਕਹਿੰਦਿਆ ਨੂ ਕਿ ਕੂਕਿਓ ਤੁਸੀ ਤਨਖਾਹਿ ਬਖਸਾਓ। ਅਸੀ ਏਸ ਤੇ ਨਹੀ ਬਖਸਾਈ, ਤੁਸਾ ਨੂ ਅਸੀ ਜਾਨਿਆ ਜੋ ਆਗੂ ਤੋ ਹੈਨ ਪਰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੈ। ਮੋਤੀਆ ਫਿਰਾ ਹੈ ਏਨਾ ਦੇ ਬੁਧ ਰੂਪੀ ਨੇਤ੍ਰਾ ਉਤੇ। ਮੋਤੀਆ ਫਿਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਓਧੇ ਨੇਤ੍ਰ ਦੇਖਣ ਨੂ ਅਛੇ ਹੁੰਦੇ ਹੈ ਪਰ ਨਜਰ ਨਹੀ ਆਉਦਾ। ਸੋ ਜੀ ਦਿਸਦੇ

ਤਾ ਥੇ ਸਿੰਘ, ਜਦ ਤੁਸੀ ਆਖ ਉਠੇ ਕੂਕੇ ਕਲਾਮ ਪੜਦੇ ਹੈ ਸਿਖ ਨਹੀ ਤਾ ਅਸੀ ਮੋਤੀਆ ਜਾਣ ਲਿਆ, ਨਹੀ ਤਾ ਬਖਸਾਇ ਈ ਲੈਦੇ। ਤੁਸੀ ਕੋਈ ਸਾਡਾ ਘਰ ਬਾਰ ਤਾ ਨਹੀ ਸੀ ਜਪਤ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਪਰ ਅਸੀ ਆਖਿਆ ਭਾਈ ਅੰਨ੍ਹੇ ਆਗੂਆ ਮਗਰ ਨਾ ਲਗੋ। ਏ ਤਾ ਸਾਰੇ ਸਾਥ ਮੋਹਾਵਣ ਵਾਲੇ ਹੈ।

ਫੇਰ ਅਸੀ ਕਹਿਆ ਭਾਈ ਦੇਖੋ ਤਾ ਸਹੀ ਲੰਬੀ ਤਕਣੀ ਅਛੀ ਹੈ। ਹੁਣੇ ਨਾ ਮੋਤੀਆ ਦਸੋ, ਨਾ ਤਨਖਾਹ ਹੀ ਬਖਸਾਓ ਜੋ ਕੁਛ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤਾ ਦਿਸ ਬੀ ਆਉਦਾ ਹੋਵੇ। ਛੇਤੀ ਦਾ ਕੰਮੁ ਭੂਤਾ ਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀ ਜਾਣਿਆ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸਾ ਨੂ ਅਜੇ ਤਾਈ ਕੁਛ ਨਹੀ ਦਿਸਣ ਲਗਾ, ਕਿਉਕਿ

ਹੁਣ ਤਾਈ ਆਹਦੇ ਹੋ ਕੂਕਿਓ ਤੁਸੀ ਤਨਖਾਹੀਏ ਹੋ। ਸੋ ਜੀ ਜੇ ਤਾ ਅਸੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਹੋਰੁ ਕੁਛ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾ ਤੇ ਤੁਸਾ ਨੂ ਜਾਣਦੇ ਖਰੇ ਵਡੇ, ਕਿ ਸਾਡਾ ਪਖੰਡ ਏਨਾ ਨੇ ਜਾਹਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਸੀ ਦੋਹਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬਾ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਭਾਈ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਨਹੀ ਪੜਦੇ। ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਨਹੀ ਪੜਦੇ।

ਏ ਕੀ ਆਧੇ ਹੈ ਫਿਰ ਅਸੀ ਪਕ ਜਾਣ ਲਿਆ। ਸਰਾਫਾ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੋ ਠੀਕ ਬੈਠੇ ਹੈਨ ਪਰ ਅਖੀ ਤੇ ਅੰਨੇ ਹੈਨ, ਗੁਰ ਸਬਦ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ ਨਾਨਕ ਅੰਧਾਂ ਹੋਇ ਕੈ ਰਤਨਾ ਪਰਖਨ ਜਾਇ। ਰਤਨਾ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਈ

ਆਵੈ ਆਪੁ ਲਖਾਇ।

ਜਦ ਬੋਲ ਉਠੇ ਸਚੀ ਮਣੀ ਕੋ ਝੂਠੀ, ਝੂਠੀ ਕੋ ਸਚੀ ਤਾ ਸਭ ਲੋਕ ਜਾਣ ਲੈਦੇ ਹੈਨ ਸਰਾਫ ਤਾ ਹੈਨ ਪਰ ਅੰਨੇ ਹੈਨ। ਏਨਾ ਤੋ ਕੀ ਪਰਖਾਉਣਾ ਹੈ।

ਫੇਰ ਅਸੀ ਏਸੇ ਤਰਾ ਕਹਾ ਦੇਖੋ ਛੇਤੀ ਨਾ ਅੰਨੇ ਕਹੋ, ਨਾ ਤਨਖਾਹ ਹੀ ਬਖਸਾਓ। ਜੋ ਕੁਛ ਧੁਪ ਛਾਉ ਦਿਸਣ ਬੀ ਲਗ ਜਾਦੀ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਅਜੇ ਤਾਈ ਨਹੀ ਲਗੀ ਧੁਪ ਛਾਉ ਦਿਸਣ। ਕਿਉ ਜੋ ਤੁਸੀ ਹੁਣ ਤਾਈ ਆਧੇ ਹੋ ਤਨਖਾਹ ਬਖਸਾਓ। ਸਚੀ ਮਣੀ ਨੂ ਝੂਠੀ ਦਸੀ ਜਦੇ ਹੋ। ਤੁਸੀ ਪਕੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਸਰਾਫ ਹੋ, ਏਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ ਛੇਤੀ ਕਰਨੀ

ਮਨੁਖਾ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀ ਭੂਤਾ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਸੋ ਜੀ ਅਸੀ ਭੂਤਾ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀ ਕੀਤਾ, ਤੁਸੀ ਭੂਤਾ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੁਛ ਨਹੀ ਦੇਖਾ, ਧੀਰਜ ਨਹੀ ਕੀਤੀ, ਸਾਰੇ ਈ ਮਿਲਕੇ ਸਚੀ ਮਣੀ ਨੂ ਝੂਠੀ ਆਖਣ ਲਗ ਗਏ। ਤੁਮਾਰਾ ਸੁਭਾਓ ਭੂਤਾ ਦਾ ਜਾਣਕੇ ਨਹੀ ਤੁਮਾਰੇ ਅਗੇ ਤਨਖਾਹ ਲਵਾਈ, ਪਰ ਫੇਰ ਬੀ ਤਨਖਾਹ ਲਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣ ਬੀ ਖੜੇ ਹੋਇ ਜਾਦੇ ਹਾ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਜੇ ਦੋ ਬਾਤਾ ਮੈ ਤੇ ਤੁਸੀ ਇਕ ਕਰ ਲਓ ਰਲਕੇ। ਕੇ ਤਾ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਮਿਟਾਓ ਜੇ ਝੂਠੀ ਮਣੀ ਹੈ ਤਾ ਇਸ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰੋ।

ਜੇ ਕੂਕੇ ਝੂਠੀ ਮਣੀ ਪਲੇ ਬੰਨੀ ਫਿਰਦੇ ਹੈ ਤਾ ਇਸਕੋ ਮਿਟਾਓ। ਜੇ ਕੁਛ ਨਹੀ

ਕਰਦੇ ਹੁਣ ਤਾ ਪਹਿਲੇ ਕੰਗ ਕਿਉ ਉਠਾਈ ਥੀ ? ਚੌਹੀ ਕੁੰਟੀ ਰੌਲੀ ਪਾਈ। ਅਛਾ ਦੇਖ ਲਓ ਜੋ ਬਣਦੀ ਹੈ ਸੋ ਬਣਾਓ। ਪਰ ਸਾਨੂ ਤਾ ਝੂਠੀ ਮਣੀ ਤੁਸਾ ਦੇ ਪਾਸ ਦਿਸਦੀ ਹੈ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਅਸੀ ਕੂਕੇ ਤੁਸਾ ਦੇ ਪਛਾੜੀ ਹਾ। ਤੁਸੀ ਕੁਛ ਕਰੋ ਮੁਹਿਰਾ ਤੁਸਾ ਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਤੁਸਾ ਨੂ ਅਛੀ ਲਗੇ ਸੋ ਕਰੋ।

ਝੂਠਾ ਤਾ ਭਾਵੇ ਬਡਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇ ਝੂਠਾ ਛੋਟਾ ਹੋਵੇ, ਦੋਹਾ ਨੂ ਖੁਆਰੀ ਹੈ। ਅਜੇ ਬੀ ਦੇਖ ਲਓ ਝੂਠੀ ਮਣੀ ਕੂਕਿਆ ਪਾਸ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਹੈ ਦੇਸ ਦੇਸ ਮੈ। ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਹੁਣ ਲਿਖਣਾ ਹੈ, ਥੋੜੇ ਲਿਖੇ ਕੋ ਈ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਸਮਝ ਲੈਣਾ।

ਹੋਰੁ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਾਡੀ ਇਹ ਅਰਜ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀ ਸਾਲ ੧੯੧੯ ਕਤਕ ਬਦੀ ਦੀਪਮਾਲਾ ਤੇ ਆਖਣ ਲਗੇ ਹੋ ਕੂਕਿਓ ਤੁਸੀ ਤਨਖਾਹੀਏ ਹੋ। ਤਨਖਾਹ ਲਵਾਏ ਬਿਨਾ ਨਾ ਥੁਆਨੂ ਤਖਤੀ ਮਥਾ ਟੇਕਣ ਦੇਣਾ ਹੈ ਨਾ ਤੁਸਾ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਬੀ ਮਾਰ ਕੁਟ ਗਾਲ ਗਲੋਜ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਬਿਨਾ ਭਲਿਆਈ। ਸੋ ਅਜ ਤਾਈ ਥੁਆਨੂ ਅਸੀ ਕੋਈ ਉਤਰ ਨਹੀ ਦਿਤਾ ਮੋੜਕੇ। ਸੋ ਅਸੀ ਹੁਣ ਇਸ ਬਾਤ ਦਾ ਉਤਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾ।

ਏਸ ਹਰਿਦਾਸ ਦੇ ਆਦ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਤਨਖਾਹਿ ਲਵਾਓ। ਸੋ ਅਸੀ ਤੁਸਾ ਨੂ ਦੋਵੇ ਬਾਤਾ ਛਡੀਆ। ਅਸੀ ਹੀ ਤੁਸਾ ਦੇ ਅਗੇ ਹਥ

ਜੋੜਕੇ ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾ, ਜੋ ਤੁਮਾਰੀ ਮਰਜੀ ਹੈ ਤਨਖਾਹ ਲਾਓ, ਸਾਨੂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ। ਅਸੀ ਹਾਰੇ ਤੁਸੀ ਜਿਤੇ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਓ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਣਕੇ ਥੁਆਨੂ ਸਭ ਮਾਫ। ਜਿਤਨਾ ਤੁਸੀ ਬਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਾ ਨਹੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਇਤਨੀ ਬਾਤ ਤੁਸੀ ਆਖ ਦੇਓ ਜੋ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਈ ਕੀਤਾ ਹੋਆ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਅਗੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਆਓ ਸਾਰੇ ਮਿਲੋ ਛੇਤੀ।

ਜੇ ਥੁਆਨੂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਹੀ ਮਲੂਮ ਹੂੰਦਾ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੀ ਝੂਠੀ ਬਾਤ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ ਕਲਾਮ ਪੜਕੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀ ਕੂਕਾ ਪੰਥ, ਤਾ ਤੁਸੀ

ਕੂਕੇ ਪੰਥ ਨੂ ਮਿਟਾ ਦਿਓ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਜਿਤਨਿਆ ਤੇ ਮਿਟਦਾ ਹੈ, ਬਡੇ ਛੋਟੇ ਸਾਰੇ ਈ ਲਗਕੇ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੁਸੀ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਮਿਟਾਇ ਦਿਤਾ ਅਸੀ ਫੇਰ ਸਾਰੇ ਕੂਕੇ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਖੜੇ ਹੋਇ ਜਾਮਾਗੇ, ਜੋ ਮਰਜੀ ਹੋਵੇ ਸੋ ਤਨਖਾਹ ਲਾਉਣੀ, ਸਾਨੂ ਪ੍ਵਾਨ ਹੈ। ਅਰ ਨਾਲੇ ਤੁਹਾਡਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਮੰਨਾਗੇ, ਜੋ ਤੁਸੀ ਆਖੋਗੇ ਸੋ ਕਰਾਗੇ। ਕਿਉ ਮੰਨਾਗੇ, ਜੋ ਤੁਸੀ ਸਾਨੂ ਕੁਰਾਹੇ ਕਢਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾਓਗੇ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪੰਥ ਨਹੀ ਹੋਊ ਤਾ ਹੀ ਮਿਟੂਗਾ ਨਾ। ਮਨੁਖ ਦੀ ਬਣਾਈ ਤਾ ਮਨੁਖ ਹਟਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਣਾਈ ਮਨੁਖ ਤੇ ਨਹੀ ਹਟਦੀ। ਦੋਹਾ ਬਾਤਾ ਮੈ ਤੇ ਜੋ ਤੁਸੀ ਕਰੋ ਸਾਨੂ ਪ੍ਮਾਨ ਹੈ।

ਜੇ ਤੁਸੀ ਕਹੋ ਮਿਟਾ ਤਾ ਦਿੰਦੇ ਸਾਡੀ ਫੌਜਦਾਰੀ ਨਹੀ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ ਰਾਜੇ ਹੈਨ, ਤਾ ਏਹ ਬਾਤ ਝੂਠ ਹੈ। ਫੌਜਦਾਰੀ ਨਾਲ ਖੜਾ ਬੀ ਤਾ ਨਹੀ ਹੋਆ ਕੂਕਾ ਪੰਥ। ਮੰਤ੍ਰ ਸਕਤ ਨਾਲ ਹੋਆ ਹੈ। ਤੁਸੀ ਬੀ ਮੰਤ੍ਰ ਸਕਤ ਨਾਲ ਮਿਟਾ ਦਿਓ। ਤੁਸੀ ਹੀ ਆਧੇ ਹੋ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕੂਕਾ ਪੰਥ। ਸੋ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੱਲੇ ਦਾ ਕੀਤਾ ਤੁਸੀ ਸਾਰੇ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਹਟਾ ਦਿਓ। ਜੇ ਇਕ ਦਾ ਕੀਤਾ ਤੁਮਾਰੇ ਬਹੁਤਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹਟਿਆ ਤਾ ਤੁਸੀ ਤਨਖਾਹ ਕੀ ਲਾਓਗੇ ਤੇ ਬਖਸੋਗੇ ਕੀ ? ਤਾ ਤੁਸਾ ਨੂ ਨਮੋਸੀ ਹੋਊ ਸਾਰਿਆ ਕੋ ਜਿਨਾ ਨੇ ਤਨਖਾਹ ਲਾਈ ਹੈ ਅਰ ਲਉਣ ਨੂ ਆਧੇ ਹੋ ਝਬਚਿਰੀ। ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ, ਜਿਸ

ਪਾਸੇ ਕੂੜ ਹੋਊ ਓਸੇ ਪਾਸੇ ਮੁਕ ਜਾਊ।

ਕੂੜ ਮੈ ਫੁਰਤੀ ਚਲਾਕੀ ਤਾ ਬਡੀ ਹੈ ਪਰ ਦਮ ਨਹੀ ਸਚ ਬਰਾਬਰ। ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂ ਤੁਸੀ ਲਗੋ ਨਾਲੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵਾਲਿਆ ਕੋ ਬੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲੈਣੀ, ਕੁਛ ਬਾਕੀ ਨਾ ਛਡ ਲੈਣੀ ਫੇਰ ਦੀ। ਨਾਲੇ ਓਨਾ ਕੋ ਬੀ ਤੁਸੀ ਆਪਨੇ ਨਾਲ ਸਾਮਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ਜਿਸ ਕੰਮ ਕੋ ਤੁਸੀ ਲਗੋ। ਜਿਸ ਜਿਸ ਨੇ ਮੁਕਤਸਰ ਜੀ ਕਲਾਮ ਲਿਖਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸਹੀ ਪਾਕੇ ਫੇਰੀ ਹੈ ਸਾਰਿਆ ਅਸਥਾਨੀ ਗੁਰਦੁਆਰੀ ਰਾਜਿਆ ਸਿੰਘਾ ਵਿਚ, ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਸਿੰਘ ਕੂਕਿਆ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਣ ਲਾਏ ਦਿਤੇ ਹੈਨ।

ਜਿਥੇ ਕੂਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਜਾਣਕੇ ਮਥਾ ਟੇਕਣ ਜਾਦੇ ਹੈਨ ਤਾ

ਅਗਿਓ ਓਹ ਪੁਜਾਰੀ ਸਿੰਘ ਕੂਕਿਆ ਨੂ ਦੂਰੋ ਦੂਰੋ ਕਰਿਕੇ ਪੈਂਦੇ ਹੈਨ ਸਾਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰੀ। ਜੇ ਓਨਾ ਨੂ ਕੂਕੇ ਪੁਛਦੇ ਹੈ ਭਾਈ ਜੀ ਕਿਉ ਨਹੀ ਮਥਾ ਟੇਕਣ ਦਿੰਦੇ ਤਾ ਓਹ ਅਗੇ ਤੇ ਆਧੇ ਨੇ ਤੁਸਾ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਸਤਾ ਹੈ ਮੁਸਲਿਆ ਦਾ? ਫੇਰ ਕੂਕੇ ਆਧੇ ਹੈਨ ਤੁਸੀ ਸਾਨੂ ਮੁਸਲੇ ਕਿਸ ਤਰਾ ਆਧੇ ਹੋ ਤਾ ਓ ਆਧੇ ਹੈ ਸਾਨੂ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਤੋ ਲਿਖਾ ਆਇਆ ਹੈ ਨਾਲੇ ਮੁਕਤਸਰੋ ਲਿਖਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਬਡੇ ਬਡੇ ਮਹੰਤਾ ਦੀ ਸਹੀ ਨਾਲ। ਐਡੇ ਬਡੇ ਮਹੰਤਾ ਨੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਆ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਵਾਲਿਆ ਨੇ ਝੂਠ ਨਹੀ ਬੋਲਾ, ਜਾਓ ਪਰੇ। ਦੂਰੋ ਦੂਰੋ ਕਰਕੇ ਤਾਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹੈ।

ਕੂਕੇ ਫੇਰ ਮੁੜ ਪੈਂਦੇ ਹੈਨ। ਆਧੇ ਹੈ ਅਛਾ ਗੁਰੂ ਤੇਰਾ ਭਾਣਾ।

ਸੋ ਜੀ ਏਹੁ ਅਰਦਾਸ ਤਾ ਤੁਸਾ ਦੇ ਪਾਸ ਭੇਜੀ ਹੈ ਕੂਕਿਆ ਨੇ। ਤੁਸੀ ਮੁਖ ਹੋ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਮੈ ਅਕਾਲ ਬੂੰਗੇ ਵਾਲੇ, ਨਾਲੇ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਭੀ ਬਡੇ ਹੋ ਤੇ ਤੁਮਾਰੇ ਪਖੀ ਭੀ ਬਡੇ ਹੈਨ ਰਾਜੇ ਬਲਧਾਰੀ। ਇਹ ਕਿਸਾ ਮੁਕਾਓ ਜਿਸ ਤਰਾ ਸੇ ਮੁਕਦਾ ਹੈ। ਪਾਇਆ ਬੀ ਤੁਸਾ ਦਾ ਈ ਪਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਸਿਖੀ ਦਾ ਬਾਣਾ ਰਖੇ ਅਰ ਪੜੇ ਕਲਾਮ ਓਹੁ ਵਡਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ਹੈ, ਅਰ ਜੋ ਬਾਣਾ ਬੀ ਸਿਖੀ ਦਾ ਹੋਵੇ ਅਰ ਬਾਣੀ ਭੀ ਦੂਹਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬਾ ਦੀ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਨਾ ਪੜੇ, ਮੰਤ੍ਰ ਬੀ ਸੋਈ ਪੜੇ ਜੋ ਦਸਾ ਗੁਰਾ

ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਓਸ ਕੋ ਦੂਰੋ ਦੂਰੋ ਕਰਨੀ ਨਾਲੇ ਮੁਸਲਾ ਕਹਿਣਾ, ਏਹੁ ਤੁਸੀ ਬਚਾਰ ਲੇਓ ਓਹੁ ਤਨਖਾਹੀਆ ਹੈ ਜਾ ਨਹੀ, ਮਾਰਨਾ ਹਟਾਉਣਾ ਨਾਲੇ ਗੁਰ ਸਬਦ ਤੇ।

ਅਸੀ ਤਾ ਬਾਣੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬਾ ਦੀ ਪੜਨੀ ਹੈ ਦੋਹਾ ਦੀ ਅਰ ਮੰਤ੍ਰ ਸੋ ਪੜਣਾ ਹੈ ਜੋ ਦਸਾ ਗੁਰਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਨ ਹੋਵੇ, ਨਿਹੰਗਾ ਨਾਗਿਆ ਮੈ ਬੀ, ਸਿਖਾ ਸਾਧਾ ਮੈ ਬੀ ਪ੍ਰਮਾਨ ਹੋਵੇ।[੧] ਪਗ ਦਾ ਸਾਨੂ ਕੁਛ ਡਰ ਨਹੀ, ਚਾਹੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਲਹੇ ਚਾਹੇ ਨਾ ਲਹੇ। ਜੇ ਡਰ ਹੋਊ ਤਾ ਜਿਨਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਏਹੁ ਮੰਤ੍ਰ ਅਰ ਬਾਣੀ ਪੜਨ ਦਾ ਓ ਜਾਨਣ ਦਸੇ ਗੁਰੂ।

ਜੇ ਤੁਸੀ ਕਹੋ ਅਠਾਰਾ ੧੮ ਬਰਸਾ

ਪਿਛੋ ਕਿਓ ਇਹੁ ਬਾਤ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਅਸੀ ਤੁਸਾਡੀ ਵਲ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਅਜ ਮੁੜਦੇ ਹੈ ਕਲ ਕੋ ਮੁੜੇਗੇ। ਜਦ ਤੁਸੀ ਨਹੀ ਮੁੜੇ ਅਠਾਰਾ ੧੮ ਬਰਸ ਤਾਈ ਤਾ ਲਿਖੀ ਹੈ ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਤੁਸਾ ਵੰਨੇ ਜੋ ਹੁਣ ਕੁਛ ਕਰੋ ਜੋ ਪਿਛੇ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਨਹੀ ਤਾ ਅਸੀ ਸਾਰੀ ਚੀਜ ਥੁਆਨੂ ਮੋੜ ਦੇਵਾਗੇ, ਕੁਛ ਹੋਰ ਬੀ ਬਿਆਜ ਬਜੋ ਦੇਵਾਗੇ ਜੇੜਾ ਸੁਭਾਓ ਤੁਸੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬਰਤੇ ਸਾਰੇ ਈ। ਜੇ ਆਖੋ ਕਦ? ਗੁਰੂ ਜਦ ਮੁੜਾਊਗਾ, ਫੇਰ ਨਹੀ ਡੇਰ ਕਰਨੀ।

ਜੇ ਅਸੀ ਮੋੜਨ ਜੋਗੇ ਹੁੰਦੇ, ਹੁਣ ਤਾਈ ਡੇਰ ਕਿਉ ਕਰਦੇ। ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਜੀ ਕਿਉ ਰਖਦੇ ਸਿਰ ਤੇ। ਨਾਲੇ ਹੋਰ ਭੀ ਬਾਤ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਿਨਾ ਬਚਾਰੇ

ਅਛੀ ਤਰਾ ਦੇਖੇ ਛੇਤੀ ਕਰਨੀ ਧੀਰਜ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਏਹ ਕੰਮ ਮਨੁਖਾ ਦਾ ਨਹੀ ਏਹੁ ਕੰਮ ਭੂਤਨਿਆ ਦਾ ਹੈ, ਹਕਾਇਤਾ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ।

ਜੋ ਤੁਸੀ ਕੰਮ ਭੂਤਨਿਆ ਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਸੀ ਨਹੀ ਕੀਤਾ ਭੂਤਾ ਦਾ ਪਰ ਥੁਆਨੂ ਤਾ ਮਲੂਮ ਹੋਊ ਜਦ ਤੁਮਾਰੇ ਨੇਤ੍ਰਾ ਉਤੋ ਛਾਈ ਲਹੂਗੀ ਗਾਫਲੀ ਦੀ। ਅਜੇ ਤੁਮਾਰੀ ਮਤ ਪੂਜਾ ਨੇ ਛਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਮੰਸਦਾ ਕੀ ਤਰਾ। ਦੁਹਾ ਬਾਤਾ ਮੈ ਇਕ ਕਰੇ ਬਿਨਾ ਹਮ ਤੁਮਾਰਾ ਪਿਛਾ ਨਹੀ ਛੋਡੇਗੇ, ਕੇ ਮਿਲੋ ਕੇ ਮਿਟਾਓ। ਜੋ ਤੁਸਾ ਨੂ ਅਛੀ ਲਗੇ ਸੋ ਕਰੋ।

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ

ਕਰਨੀ ਜੀ ਸਾਰੇ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਕੋ ਸਾਰੇ ਕੂਕਿਆ ਦੀ। ਥੋੜਾ ਲਿਖਾ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਸਮਝ ਲੈਣਾ। ਜੇੜਾ ਸਿੰਘ ਤੁਸਾ ਨੂ ਹਰਿਦਾਸ ਦੇਵੇ ਉਸਨੂ ਤੁਸੀ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ ਜੋ ਤੁਸੀ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਮਹੀਨੇ ਦੋ ਚਾਰ ਤਾਈ। ਤੁਮਾਰਾ ਹੁਕਮ ਏਹੁ ਕੂਕਿਆ ਕੋ ਸੁਣਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਏਹ ਹਰਿਦਾਸ ਪਹੁੰਚੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ।

---

੧. ਦਸਾਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਤੇ ਮੰਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਏਥੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਕੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

੬੧

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘਾ ਜੀ ਤੁਸੀ ਏਹੁ ਕਰਨਾ ਜੋ ਪੁਜਾਰੀਆ ਵਾਲੀਆ ਹਰਿਦਾਸਾ ਹੈਨ ਸੋ ਤਾ ਤੁਸੀ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖਣੀਆ। ਇਨਾ ਦਾ ਉਤਾਰ ਕਰਕੇ ਸੰਚੀ ਬਣਾ ਲੈਣੀ। ਕਿਸੇ ਅਛੇ ਲਿਖਾਰੀ ਤੇ ਲਿਖਾ ਕੇ ਸੁਧੁ ਲਿਖਾਉਣੀ। ਜੋ ਇਸ ਮੈ ਅਖੑ ਲਿਖੇ ਹੈ ਸੋਈ ਲਿਖਣੇ, ਬਧਿ ਘਟਿ ਨਾ ਲਿਖਣੇ। ਮੇਰੀ ਲਿਖਤ ਤੂ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਹੀ ਰਖੀ। ਜਿਸਨੂ ਤੇਰੀ ਮਰਜੀ ਹੋਵੇ ਓਸਨੂ ਦਿਖਾ ਦੇਈ। ਤੂ ਸਿਆਣਾ ਈ ਹੈ ਨਾ, ਤੈਨੂ ਕੀ ਸਮਝਾਉਣਾ ਹੈ ਬਹੁਤਾ।

ਜਿਉ ਜਿਉ ਤੈਨੂ ਦਿਤੀਆ ਹੈ ਪੁਜਾਰੀਆ ਬਾਲੀਆ ਹਰਿਦਾਸਾ, ਤਿਉ ਤਿਉ ਹੀ ਸੰਚੀ ਉਤੇ ਲਿਖਾਈ। ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਨਾ ਲਿਖਾਈ। ਤੂ ਆਪ ਨਾ ਲਿਖੀ, ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋ ਲਿਖਾਈ ਸੋਹਣੇ ਅਖ੍ਰੀ। ਤੇਰੀ ਲਿਖਤ ਜਰਾ ਰਲੀ ਮਿਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਰੁ ਪਤਾ ਦੇਈ ਨਾ ਦੂਸਟਾ ਕੋ। ਕਹੀ ਕਿਤੇ ਮੇਲੇ ਉਤੇ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਕਿਨ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਜੇ ਬਹੁਤੁ ਪੁਛਣਿ ਤਾ ਆਖੀ ਕਿਤੋ ਪਤਾ ਲਊਗਾ ਕਿਥੇ ਕਿਨ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਆਖੀ ਸਿਰਨਾਮਾ ਦੇਖਿ ਲਿਓ, ਆਪੇ ਤੁਸਾ ਕੋ ਮਾਲੂਮ ਹੋਇ ਜਾਊ, ਮੈਨੂ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ। ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੋ ਤੁਸੀ ਕਰੋ, ਭਾਮੇ ਕਿਨੇ ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ ਮੈ ਨਹੀ ਲਿਖੀ। ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਜਿਨ ਲਿਖੀ

ਹੈ। ਇਹੁ ਆਖਕੇ ਪਿਛਾ ਛੁਡਾ ਲਈ ਦੁਸਟਾ ਤੇ।

ਅਰੁ ਪਟਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜਾਕੇ ਮਥਾ ਟੇਕੀ। ਆਖੀ ਜੀ ਅਸੀ ਕੂਕੇ ਹਾ, ਹਰਿਦਾਸ ਤੇ ਤੁਸੀ ਨਹੀ ਕਰਦੇ ਆਖੀਦੇ ਕੂਕਿਆ ਦੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਭੇਟਾ ਨਾ ਦੇਈ ਕੁਛੁ। ਇਹੁ ਆਖੀ ਜੀ ਮੇਰੀ ਏਹੁ ਅਰਜ ਹੈ ਤੁਮਾਰੇ ਅਗੇ ਜੋ ਕੂਕੇ ਤਨਖਾਹੀ ਤੁਸੀ ਆਪ ਹੀ ਦੇਖ ਲਏ ਹੈਨ ਕੇ ਕਿਤੋ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸ ਲਿਖਾ ਆਇਆਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੇ। ਸੋ ਤੁਸੀ ਏਹੁ ਸੁਣਾ ਦਿਓ ਸਾਨੂ। ਜੋ ਬੋਲਣ ਸੋ ਲਿਖਕੇ ਪਾਸ ਰਖੀ ਅਰੁ ਹਰਿਦਾਸ ਕੋਈ ਨਾ ਦਿਖਾਈ ਪਟਣੇ। ਏ ਚੋਰਿ ਕੁਛ ਸੁਣਾਉਣੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀ, ਏਨਾ ਦੇ ਬਣੋਈ ਏਨਾ ਨੂ ਆਪੇ

ਓਈ ਸੁਣਾ ਦੇਣਗੇ ਹਰਿਦਾਸਾ ਦਾ ਤਾਤਪ੍ਰਜ, ਜਿਨਾ ਨੇ ਅਗੇ ਏਨਾ ਕੋ ਕਹਾ ਹੈ ਕੂਕੇ ਤਨਖਾਹੀ ਹੈਨ।

ਏਹੁ ਬਾਤਿ ਤੈ ਅਛਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਵਿਆਹਿ ਆਪਣੇ ਦੀ ਬਾਤਿ ਸੁਣਾ ਦਿਤੀ, ਮੈ ਪੁਛਣੀ ਸੀ ਤੈਨੂ। ਭਾਈ ਜੀ ਇਕ ਸੁਖ ਦੀ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗਰੰਥ ਜੀ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੁਖਾ ਕੀ ਮਿਤਿ ਕਿਆ ਗਣੀ ਜਾ ਸਿਮਰੀ ਗੋਵਿੰਦੁ।

ਹੋਰੁ ਕਲਪ ਵਿਰਛੁ ਨਹੀ, ਨਾਮ ਹੀ ਕਾਮਧੇਨ ਕਲਪ ਬਿਰਛ ਹੈ। ਜੋ ਸੁਰਗ ਮੈ ਲੋਕ ਬੋਲਤੇ ਹੈ ਵਿਰਛ ਗਊ ਓ ਨਾਮ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹੈਨ, ਸਤਿ ਬਾਤ ਹੈ ਏਹੁ। ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਤੂ ਜੋ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੀ ਬਾਤ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਸੋ ਜੀ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦੁ

ਤਾ ਮੇਰਾ ਬਚਨੁ ਹੈ। ਜੋ ਬਚਨੁ ਮੰਨੇਗਾ ਓਸਕੋ ਅਨੇਕ ਸੁਖ ਹੋਣਗੇ। ਜੂਠੇ ਟੁਕੜੇ ਤੇ ਕੁਛੁ ਨਹੀ ਲਾਭੁ ਹੁੰਦਾ। ਹੁਣਿ ਜੂਠੀ ਰੋਟੀ ਬਰਤਾਉਣੀ ਮਾਕੂਫ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਕੁਛੁ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀ ਕਰਦੀ ਤਾ ਮਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਭ ਕੋ ਹੁਕਮੁ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ ਨਾ ਕੋਈ ਜੂਠਾ ਦੇਵੇ ਕਿਸੇ ਕੋ, ਨਾ ਕੋਈ ਜੂਠਾ ਖਾਵੇ ਕਿਸੇ ਦਾ।

ਭਾਈ ਮੈ ਤੇਰੇ ਜਿਤਨੀਆ ਹਰਿਦਾਸਾ ਨਹੀ ਅਗੇ ਦਿਤੀਆ ਕਿਸੇ ਨੂ। ਅੰਬ੍ਰਸਰ ਜੀ ਜਾ ਕੇ ਸੂਬਤ ਕੋ ਮੇਰੀ ਰਾਮਸਤਿ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ। ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਕੋ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਮੇਰੀ ਰਾਮਸਤਿ ਬੁਲਾਉਣੀ। ਹਮਾਰੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਦੇਣੀ। ਆਖਣਾ ਜੋ ਤੈਨੂ ਧਾਰਨਾ ਬਤਾਈ ਹੈ ਲਿਖਕੇ, ਓਹੁ

ਧਾਰਨਾ ਖੂਬੁ ਤਕੜੀ ਹੋ ਕੇ ਧਾਰਨ ਕਰਿਨੀ। ਮੰਗ ਵੀ ਓਹੋ ਮੰਗਣੀ ਜੋ ਮੰਗਣੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਹਮੇਸਾ ਈ ਮੰਗਣੀ, ਫੇਰ ਬਹੁਤੁ ਲਾਭ ਹੋਊ। ਮਾਲਾ ਜਰੂਰ ਫੇਰਨੀ ਹਮੇਸ ੨੪000।

ਫੇਰ ਕਦੇ ਕੋਈ ਆਵੇ ਹਮਾਰੀ ਤਰਫ ਤਾ ਤੈ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਹਰਿਦਾਸ ਬੀ ਭੇਜਣੀ ਆਪਣੀ ਤੇ ਹਮਾਰੀ ਤਰਫ ਜੋ ਏਥੋ ਹੋ ਕੇ ਗਏ ਹੈ ਓਸਕੋ ਸੁਣਾਈ ਏਹੁ ਬਾਤਿ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਰੋਡੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।

੬੨

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲਿ ਸਿੰਘ, ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਸਾਉਨਿ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ[੧], ਦੂਆ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ[੨], ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ[੩], ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ[੪], ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ[੫] ਹੋਰੁ ਸਬ੍ਹਿ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਮਾਈ ਬੀਬੀ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਵਾਚਣੀ।

ਹੋਰੁ ਅਸੀ ਆਨੰਦ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸੁਖੀ ਆਨੰਦ ਰਖੇ ਇਹੁ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਤੇ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂ ਭਾਵੇ। ਹੋਰੁ ਜੀ

ਜਿਸ ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਕੇ ਮੈਨੂ ਏਹੁ ਦੁਖੁ ਹੈ, ਇਹੁ ਦੁਖੁ ਹੈ ਸੋ ਸਭੋ ਹੀ ਦੁਖੁ ਕਟਿ ਜਾਊਗਾ। ਢੂਹੀ ਦੁਖੁ, ਸੁੰਨਪਾਤੁ, ਮਿਰਗੀ ਬੀ, ਭੂਤੁ ਭੀ, ਹੋਰੁ ਬੀ ਜੋ ਮਾਨੁਖਾ ਕੋ ਮਾਨੁਖ ਦੁਖੁ ਦੇ ਰਹੈ, ਹੋਰੁ ਬੀ ਜੋ ਨੰਗ ਭੁਖ ਕਾ ਦੁਖੁ ਹੈ, ਸੋ ਸਾਰਾ ਈ ਦੁਖੁ ਪ੍ਮੇਸਰ ਦੇ ਭਜਨ ਤੇ ਕਟਿ ਜਾਊਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਧੁ ਨਾਮੁ। ਸੋ ਜੀ ਨਾਮ ਦਾ ਤੇ ਬਾਣੀ ਪੜਨ ਦਾ ਏਹੁ ਬਡਾ ਮਹਾਤਮੁ ਹੈ ਜੋ ਸਵਾ ਪਹਿਰੁ ਰਾਤ ਤੇ ਪਹਰ ਤੇ ਉਠਕੇ ਹਮੇਸਾ ਸਨਾਨੁ ਕਰਨਾ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਫੇਰ ਭਜਨੁ ਕਰਨਾ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕੰਮ ਕਾਰ ਮੈ ਜਿੰਨਾ ਹੋਇ ਆਵੇ। ਅਰੁ

ਜਥਾ ਸਕਤ ਦਾਨੁ ਕਰਨਾ ਅਰੁ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਬੀ ਚੀਜ ਚਕਣੀ ਚੁਰਾਉ ਨਾ, ਪਰੁ ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਨਾਉਣਾ ਜਰੂਰ, ਤਾ ਸਾਰੇ ਈ, ਸਭਿ ਦੇ ਦੂਖ ਕਟਿ ਜਾਣਗੇ। ਏਹੁ ਸਭ ਕੋ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਸਾਉਣ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਤੈ ਲਿਖਾ ਥਾ ਦੋ ਨਸਾਨ ਟੂਟਿ ਗਏ, ਸੋ ਸਾਨੂ ਖਬ੍ਰ ਨਹੀ ਸੀ ਅਗੇ ਜੋ ਕੀਧੇ ਟੂਟੇ ਹੈ, ਤਾਂ ਨਹੀ ਤੈਨੂ ਜਬਾਬੁ ਲਿਖਾ। ਹੁਣਿ ਖਬ੍ਰ ਲਗੀ ਹੈ ਸਾਨੂ। ਥੋੜੇ ਦਿਨਿ ਹੋਏ ਹੈਨ। ਦੋ ਈ ਨਸਾਨ ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ ਦੇ ਟੂਟੇ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੂਰਿ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾ ਹੈ ਹੁਣਿ ਆਇਆ। ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਵੇਅੰਤੁ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਨੂ ਆਪੇ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਏਹੁ ਹੁਕਮੁ ਗੁਰੂ ਜੀ

ਦਾ ਈ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਤਾ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਮੈ ਕੀ ਲਿਖਣੇ ਹੈ। ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਈ ਲਿਖੇ ਦੇਖ ਲੈਣੇ ਜਿਨ ਦੇਖਣੇ ਹੋਣਿ, ਮੰਨਣੇ ਹੋਣਿ। ਮੰਨੇ ਬਿਨਾ ਦੇਖੇ ਦਾ ਕੁਛੁ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਦੋ ਈ ਤਾਂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ[੬], ਸੌ ਸਾਖੀ, ਪਰੇਮ ਸਮਾਰਗੁ ਏਹੁ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੋ ਅਰੁ ਸਾਰੇ ਭੇਖਾ ਕੋ, ਜਾਤਾ ਕੋ। ਅਰੁ ਮੈ ਵੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਾਸਤੇ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਹੈ। ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਪਏ ਹੈ, ਜਿਨ ਦੇਖਣੇ ਹੋਣਿ ਸੋ ਦੇਖ ਲੇਵੇ। ਦੇਖਣੇ ਈ ਹੈਨ ਭਾਮੇ ਕਿਤਨੇ ਦੇਖ ਲੈਣ, ਚਟਣੇ ਤਾਂ ਨਹੀ। ਇਕੁ ਚਟਿ ਲਊ ਇਕੁ ਐਮੇ ਰਹੂਗਾ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਨਾਮ ਗਾਮ ਸਭਦੇ ਲਿਖਣੇ ਅਉਖੇ ਹੈ, ਸਭਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾ ਦੇਣੀ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਾ ਹੁਕਮੁ ਸਭ ਕੋ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ, ਅਰੁ ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਨਾਇਕੇ ਜੋ ਭਜਨੁ ਕਰੂਗਾ, ਓਸਦਾ ਸਾਰਾ ਦੁਖੁ ਕਟਿ ਜਾਊਗਾ। ਏਥੇ ਸਾਨੂ ਭੀ ਬਡਾ ਦੁਖੁ ਹੋਆ ਥਾ, ਸਰੀਰੁ ਤੜਫਦਾ ਸੀ ਰਾਤ ਦਿਨ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੇ ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਨ੍ਹਾ ਕੇ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਓਸੇ ਦਿਨ ਤੇ ਠੰਢ ਬ੍ਰਤ ਗਈ ਸਾਨੂ। ਅਰੁ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬੀ ਹੁਕਮੁ ਹੈ, ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਦੇ ਨਾਮਣ ਦਾ ਬਡਾ ਈ ਮਹਾਤਮੁ ਲਿਖਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤਾਂ ਹੁਕਮੁ ਮੰਨੇਗਾ ਓਸਨੂ ਬਹੁਤੁ ਸੁਖੁ ਹੋਊਗਾ।

ਬਿਨਾ ਹੁਕਮੁ ਮੰਨੇ ਦੇਖ ਲੇਓ ਗੁਰੂ ਜੀ੧ ਦੇ ਪੁਤ ਪਾਸ ਈ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਗੁਰਿਆਈ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੂ ਮਿਲੀ, ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੇ ਖਤ੍ਰੀ ਨੂ। ਅਗੇ ਦਾਤੂ, ਦਾਸੂ, ਮੋਹਰੀ, ਮੋਹਣੁ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਰਾਮਦਾਸ ਕੋ ਗਾਦੀ ਮਿਲੀ, ਕਿਸੇ ਥਾ ਦੇ ਖਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂ, ਨਾਲੇ ਲੜਕੀ। ਸੋ ਜੀ ਬਿਨਾ ਹੁਕਮੁ ਮੰਨੇ ਭਾਮੇ ਸੌ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਹੋਵੇ ਪਾਸ, ਤਾ ਵੀ ਕੁਛ ਸੁਖੁ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਹੁਣਿ ਏਥੇ ਦਾ ਹਵਾਲੁ ਲੇਵੋ ਜਿਸ ਕਰਿਕੇ ਅਸੀ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਏਥੇ ਆਉਣ ਤੇ ਸਿੰਘਾ ਨੂ। ਸੰਗਤ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਦੇਹ ਪਰਾਨ ਹੈਨ। ਏਹੁ ਬਾਤ ਮੈ ਸਚੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਝੂਠੀ ਨਾ ਜਾਣਨੀ। ਏਵਾਈ ਬੰਦੂਕਾ (ਲਈ) ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਖੜੇ

ਹੈਨ। ਏਨਾ ਨੂ ਏਹੁ ਹੁਕਮੁ ਦਿੰਦੇ ਹੈਨ ਏਨਾ ਦੇ ਓਹੁਦੇ ਦਾਰ, ਜੋ ਕੋਈ ਬਾਤ ਕਰੇ ਇਨ ਕੇ ਨਾਲ ਉਨਕੋ ਫਕੜੋ ਅਰੁ ਕੋਈ ਚੀਜ ਬਾਹਰ ਤੇ ਸਿਟੇ ਤਾਂ ਓਸਕੋ ਫਕੜੋ। ਜੇ ਕੋਈ ਅੰਦ੍ਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਕੋ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਓਸਕੋ ਫਕੜੋ। ਦਿਨੁ ਰਾਤ ਏਹੋ ਹੁਕਮੁ ਸੁਣਾਈਦਾ ਹੈ ਪਹਰੇ ਬਾਲਿਆ ਕੋ।

ਜੇ ਚਾਰ ਉਗਲਿ ਕਾਗਤੁ ਦਿੰਦੇ ਲੈਦੇ ਕੋ ਦੇਖ ਲੈਣ ਜੋ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਹਰੇ ਪੁਰਿ ਹੈਨ, ਤਾਂ ਨਾਲੇ ਏਨਾ ਸੰਤਰੀ ਨੂ ਕੈਦ ਕਰਿ ਦੇਣ ਨਾਲੇ ਬੈਤਾ ਮਾਰਨ ਪਹਰੇ ਬਾਲਿਆ ਦੇ, ਨਾਲੇ ਨਾਮੇ ਕਟਿ ਦੇਣ ਏਨਾ ਦੇ, ਅਰੁ ਨਾਲੇ ਥੁਆਨੂ ਕੈਦ ਕਰਿ ਦੇਣਿ, ਅਰੁ ਸਾਨੂ ਬੀ ਖਬ੍ਰ ਨਹੀ ਕਿਥੇ

ਲੈ ਜਾਨਿ ਦੁਖ ਦੇ ਥਾਂ ਅਰੁ ਬਹੁਤੁ ਦੁਖੁ ਦੇਣ। ਏ ਮਹਾ ਮਲੇਛ ਹੈਨ, ਇਨ ਮੈ ਦਿਆ ਰਤੀ ਭਰਿ ਨਹੀ। ਏਸ ਬਾਸਤੇ ਅਸੀ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਰੁ ਦੂਸਨੁ ਮੇਲਾ ਕੁਛੁ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ ਅਰੁ ਖਰਚੁ ਖੇਚਲ ਬਹੁਤੁ ਹੈ ਆਉਣ ਮੈ। ਜੇ ਏ ਮਿਲਣ ਦੇਣ ਤਾਂ ਭਾਮੇ ਸੌ ਸੌ ਕਠਾ ਆਇ ਜਾਬੇ ਤਾਂ ਭੀ ਅਛਾ ਹੈ।

ਅਰੁ ਮੈ ਕਈ ਬਾਰਿ ਲਿਖਾ ਜੋ ਏਥੇ ਨਾ ਆਓ। ਜੇ ਆਓ ਤਾ ਇਕੁ ਕੇ ਤਾ ਦੋ ਆਦਮੀ ਬਰਸ ਦਿਨ ਪਿਛੇ ਆਉਣ ਤਾਂ ਅਛਾ ਹੈ। ਬਡੀਆ ਬਾਤਾ ਕੀ ਲਿਖੀਏ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਪੜਦੇ ਕੱਜੀ ਜਾਦਾ ਹੈ ਨਹੀ ਤਾਂ ਹੋਰੁ ਠਕਾਣਾ ਨਹੀ। ਸੁਖ ਤਾਂ ਬਚਨੁ ਮੰਨਣਿ ਬਿਚ ਹੈ। ਬਚਨੁ ਨਾ

ਮਨਿਆਂ ਤਾਂ ਕੁਛੁ ਬੀ ਸੁਖੁ ਨਹੀ ਹਥਿ ਆਉਂਦਾ। ਜਿਤਨਾ ਪੈਸਾ ਖ੍ਰਚੁ ਕਰਕੇ ਏਥੇ ਆਉਦੇ ਹੈ, ਜੇ ਓਨਾ ਪੈਸਾ ਲਾ ਕੇ ਭੋਗੁ ਪਾਠੁ ਕਰੋ ਤਾਂ ਅਛਾ ਹੈ, ਵੇਅਰਥ ਏਨਾ ਪੈਸਾ ਖ੍ਰਚੁ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ। ਅਗੇ ਏਥੇ ਆਏ ਹਾਂ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਭੇਜੇ, ਹੁਣਿ ਜੇ ਕਿਤੇ ਹੋਰੁ ਅਗੇ ਭੇਜਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ। ਜੇ ਅਛੀ ਕਰੇ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂ ਏਥੇ ਆਉਣ ਦੀ ਬਾਤ ਤਾਂ ਨਾ ਕਰੋ। ਭਜਨੁ, ਪਾਠੁ, ਭੋਗੁ ਪਾਓ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ, ਤਾਂ ਸਭੇ ਕੰਮ ਸੌਰ ਜਾਣਗੇ।

ਹੋਰੁ ਬਾਤ ਹੈ, ਜੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰੁ ਓਹੋ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮ ਸਮਾਰਗ ਮੈ, ਸਾਖੀਆਂ ਮੈ, ਰਾਮ ਮਿਰਗਿੰਦ ਅਰੁ ਪੈਲਾਦ ਸਾਗਰ

ਮੈ ਤੇ ਜੋ ਪੋਥੀ ਨਿਕਲੀ ਹੈ ਓਸ ਮੈ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ ਬਾਰਮਾ ਬ੍ਰਤਾਗਾ, ਤਾ ਤੇ ਮੈ ਆਪੇ ਹੀ ਦੇਸ ਮੈ ਆਇ ਜਾਊਗਾ, ਅਰੁ ਮੀਰਾ ਦਾ ਤੇ ਪੀਰਾ ਦਾ ਨਾਸੁ ਏਹੋ ਅਭਾਉ ਹੋਇ ਜਾਊਗਾ ਸਭਦਾ। ਜੇ ਓਹੁ ਨਹੀ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰੁ, ਤੁਸੀ ਕਾਸਨੂ ਏਥੇ ਆਊਣਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਜੇਹੇ ਸੈਕੜੇ ਤਖਾਣ ਫਿਰਦੇ ਹੈ ਦੇਸ ਮੈ, ਏਥੇ ਕਾਨੂ ਆਊਣਾ ਹੈ। ਅਛੀ ਬਾਤ ਏਹੋ ਹੈ ਹੁਣਿ ਏਥੇ ਆਉਣ ਦੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਭਜਨੁ, ਪਾਠ, ਭੋਗ ਕਰੋ ਜਿਤਨੇ ਬਣਿ ਆਉਣ। ਐਮੇ ਬਾਟ ਦੀ, ਖ੍ਰਚ ਦੀ ਖੇਚਲ ਹੈ, ਹੋਰੁ ਕੁਛੁ ਕੰਮ ਨਹੀ ਸਰਦਾ। ਅਗੇ ਜਾਣੋ ਸੋ ਕਰੋ ਜੋ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਅਛੀ ਲਗੇ। ਮੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਆਖ ਸੁਣਾਈ ਹੈ, ਮੰਨੋ ਭਾਮੇ ਨਾ ਮੰਨੋ।

ਅਰੁ ਇਹੁ ਮੈਨੂ ਕੁਛ ਖਬ੍ਰ ਨਹੀ ਜੋ ਮੈ ਕਦਿ ਜਾਣਾ ਹੈ ਦੇਸ ਮੈ। ਨਾ ਮਹੀਨਾ ਮਾਲੂਮ ਹੈ ਮੈਨੂ ਨਾ ਦਿਨੁ, ਨਾ ਥਾਉ ਈ ਮਾਲੂਮ ਹੈ, ਕਿਥੇ ਜਾਣਾ ਹੈ ਕਦਿ। ਪੈਲਾਦਸ੍ਰ ਮੈ ਤੇ ਜੋ ਪੋਥੀ ਨਿਕਲੀ ਹੈ ਓਸ ਮੈ ਤੇ ਲਿਖਾ ਦੇ ਗਿਆ ਹੈ ਨਾਰਾਇਣ ਸਿੰਘੁ[੯], ਓਸ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਜਦ ਮਾਝੇ ਦੇਸ ਮੈ ਜੁਧੁ ਹੋਊ ਤਾ ਮੇਰਾ ਜਾਣਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਦੇਸ ਮੈ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।

ਅਰੁ ਜੇ ਰੌਲਾ ਪੈ ਜਾਏ ਤਾਂ ਪਚੀ ਆਦਮੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਹਰਿਦਾਸ ਕਰਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ 'ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਜਿਥੇ ਸਾਨੂ ਅਛਾ ਹੋਵੇ, ਸਾਨੂ ਪਰੇਰ ਕੇ ਓਥੇ ਲੈ ਜਾਹਿਂ, ਫੇਰਿ ਆਪੇ ਗੁਰੂ ਲੈ ਜਾਊ

ਜਿਥੇ ਅਛਾ ਹੋਣਾ ਹੋਊ। ਮੈ ਕੀ ਦਸਣਾ ਹੈ, ਜੇ ਮੈ ਸਿਆਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੈਦ ਕਿਉ ਹੋਇ ਜਾਦਾ। ਏਹੁ ਬਾਤ ਬਿਚਾਰੋ ਤੁਸੀ ਸਾਰੇ ਜਣੇ।

ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸੂਬ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸਹਾਇ ਹੋਹੁ ਜੀ, ਗੁਰਿਮਤਿ ਦਾਨੁ ਦੇਹ ਜੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇਰੀ ਸ੍ਰਨ ਹੈ ਜੀ। ਏਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਛੈਆ ਈ ਸਿੰਘਾ ਬਾਸਤੇ ਹੈ।

---

੧. ਪਿੰਡ ਨਥਾਣੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ।
੨. ਮੰਡੀ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।
੩. ਖੁਰਦ ਪੁਰੀਆ।
੪. ਪਿੰਡ ਗੁਮਟੀ ਦੇ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।
੫. ਭਦੌੜ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।
੬. ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗਰੰਥ ਅਤੇ ਦਸਮ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ।
੭. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ।
੮. ਪਿੰਡ ਰੋਡਿਆ ਦਾ ਵਸਨੀਕ।

੬੩

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਜੋਗ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਹੋਰੁ ਸੰਬੂਹਿ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਿਨੀ। ਹੋਰੁ ਅਸੀ ਸੁਖੀ ਆਨੰਦ ਹੈ, ਸੰਬੂਹਿ ਸੰਗਤ ਕੋ ਗੁਰੂ ਆਨੰਦ ਰਖੇ। ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਕੋ ਹੋਰੁ ਸੰਬੂਹਿ ਕੋ ਰਾਮਸਤਿ ਬਾਚਣੀ।

ਹੋਰੁ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘਾਂ, ਕੁੜੀ ਨੰਦਾ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਮੁੰਡੇ ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਨਹੀ ਲਗਦੇ। ਨਾ ਪੋਥੀ ਪੜਦੇ ਹੈ ਨਾ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬੁ ਪੜਦੇ ਹੈਨ। ਸੋ ਭਾਈ ਕੇ ਤਾ ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਸਵਾ ਪਹਰੁ ਰਹੀ ਤੇ

ਹਮੇਸ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕੀਤਾ, ਮਾਲਾ ਫੇਰੀ, ਦਿਨ ਰਾਤ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਿਆ ਕਰੋ। ਜੇ ਨਹੀ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਹੋਇ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਰੋਟੀਆ ਪਕਾਇਆ ਕਰੋ, ਘਾਹੁ ਖੋਤਿਆ ਕਰੋ। ਜੇ ਦੋ ਮੈ ਤੇ ਕੁਛੁ ਨਹੀ ਕਰਿਨਾ ਤਾਂ ਡੇਰੇ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਸਿਮਰੁ ਪਾਸ। ਜੋ ਥੁਆਨੂ ਤਿਨਾ ਬਾਤਾਂ ਮੈ ਤੇ ਅਛੀ ਲਗੇ ਸੋ ਕਰਿ ਲੈਣੀ। ਹੋਰੁ ਭੀ ਭਜਨੁ ਵਾਣੀ ਨਾ ਕਰੇ, ਓਸਕੋ ਬੀ ਡੇਰੇ ਤੇ ਨਿਕਾਲ ਦੇਣਾ। ਜੋ ਡੇਰੇ ਰਹਿ ਕੇ ਚੋਰੀ ਜਾਰੀ ਕਰੇ, ਸਭ ਕੋ ਡੇਰੇ ਤੇ ਕਢਿ ਦੇਣਾ, ਜਨਾਨਾ ਹੋਵੇ ਭਾਮੇ ਮ੍ਰਦਾਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਰੁ ਵੈਲ^੨ ਕੀਮ ਤੇ ਬਧੀਕ ਨਾ ਰਖਣੇ।

ਹੋਰੁ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਭੇਜੇ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਬਾਸਤੇ, ਸੋ ਤੂ ਸਭ ਕੋ ਸੁਣਾ

ਦਿਆ ਕਰੁ। ਜੋ ਏਧਰ ਆਉਣ ਬਾਲੇ ਹੈ ਉਨਕੋ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸੁਣਾ ਦਿਆ ਕਰੋ। ਜੋ ਆਖੇ ਮੈਨੂ ਈ ਦੇ ਦੇਓ ਹੁਕਮਨਾਮਾ, ਤਾਂ ਓਸੇ ਕੋ ਦਿਤਾ ਕਰੋ ਉਤਾਰੁ ਕਰਕੇ। ਮੇਰੇ ਪਾਸੋ ਨਹੀ ਲਿਖੇ ਜਾਵੇ, ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਨਿਤਨੇਮ ਦਾ ਜਾਪੁ ਪਾਠੁ ਹੀ ਮਸਾਂ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਜੇ ਏ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਉਣ ਤਾ ਬ੍ਰਸ ਪਿਛੇ ਆਮਣ, ਨਹੀ ਤਾਂ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੇ ਇਕੁ ਆਵੇ ਕੇ ਤਾ ਦੋ ਆਵਣ, ਬਧ ਨਾ ਆਉਣ। ਅਰੁ ਜੇ ਤੀਮੀ ਕੋਈ ਆਈ ਤਾਂ ਮੈ ਬਹੁਤੁ ਗੁਸੇ ਹੋਊਗਾ।

ਵੇਅਰਥ ਸੈਕੜੇ ਰੁਪਏ ਖਰਾਬੁ ਕਰਿ ਦਿਤੇ ਲੋਕਾ ਨੇ। ਏਥੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸਿ ਕਿਸੇ ਨੂ ਖੜਾ ਬੀ ਨਹੀ ਹੋਣਿ ਦਿੰਦੇ, ਬਾਤ ਨਹੀ ਕਰਿਨ ਦਿੰਦੇ। ਮੈ ਝੂਠ ਤਾਂ

ਨਹੀ ਬੋਲਦਾ ਹਰਿ ਬਾਰੀ। ਅਰੁ ਜੇ ਮੈ ਝੁਠ ਹੀ ਬੋਲਦਾ ਹਾਂ ਤਾ ਫੇਰਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋ ਕਿਨੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਹੀ ਪੜਦਾ ਕਜੀ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਬਾਲੇ ਲੋਕਾ ਦੀ ਬਹੁਤੁ ਖੋਟੀ ਨੀਤ ਹੋਈ ਓਈ ਹੈ। ਅਜੁਕਲ ਦੇ ਸਮੇ ਮੈ ਭੋਗ ਪਾਠ ਕਰੋ ਜਿਤਨਾ ਕਿਸੇ ਤੇ ਹੋਇ ਆਵੇ। ਵੇਅਰਥ ਧਨੁ ਖ੍ਰਚ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤੁ ਬੁਰੀ ਬਾਤੁ ਹੈ।

ਏਥੇ ਜੋ ਆਉਦੇ ਹੈਨ, ਏਥੇ ਆਕੇ ਏ ਵੀ ਬਹੁਤ ਡਰਦੇ ਹੈ ਪਰੁ ਹਟਦੇ ਨਹੀ। ਏਹੁ ਬਾਤ ਨਹੀ ਕੇ ਸਾਨੂ ਸਿੰਘਾ ਦਾ ਪਿਆਰੁ ਨਹੀ, ਸਿੰਘ ਤਾ ਸਾਡੀ ਦੇਹਿ ਪਰਾਨ ਹੈਨ, ਪਰੁ ਕੋਈ ਦੁਖੁ ਨਾ ਹੋਇ ਜਾਵੇ। ਏ ਤਾ ਮਲੇਛ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈਨ। ਐਮੇ ਹੀ ਪਕੜ ਕੇ ਜੇਲਖਾਨੇ ਮੈ ਦੇ ਦਿੰਦੇ

ਹੈ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੇਲਾ ਕਰਾਊਗਾ ਤਾਂ ਹੋਇ ਜਾਊਗਾ। ਸਾਨੂ ਸਿਖਾ ਤੇ ਹੋਰੁ ਕੌਣੁ ਚੰਗਾ? ਅਸੀ ਤਾਂ ਰਾਤ ਦਿਨ ਏਹੋ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋ-ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਸਿਖਾ ਦੇ ਵਿਚ ਰਖੀ ਰਖੀ ਮਰੇ ਜੀਉਦਿਆ ਕੋ ਜੇਹੜੇ ਕਹਿਆ ਮੰਨਣ ਗੁਰਿ ਸਬਦ ਦਾ। ਸਿਖੀ ਤਾ ਭਾਈ ਗੁਰ ਸਬਦ ਦੇ ਮੰਨਣ ਦੀ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਗੁਰਿ ਸਬਦ ਮੰਨੇ ਸਿਖੁ ਨਹੀ ਬਣਦਾ, ਨਹੀ ਸਾਧੁ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਭਾਮੇ ਕਿਤਨੇ ਬਾਣੇ ਬਣਾਵੇ ਕੋਈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਬਦ ਮੰਨੇ ਬਿਨਾ ਕੁਛ ਵੀ ਨਹੀ ਹਥਿ ਆਉਦਾ, ਏਹੁ ਸ੍ਰਬ ਸਾਸਤ੍ਰਾ ਕਾ ਮਤੁ ਹੈ।

ਜਿਸ ਜਿਸ ਨੇ ਕੂਕਿਆ ਕੇ ਸਾਥ ਵਿਰੋਧੁ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਦੇਖ ਲੇਣਾ ਏਨਾ ਕੇ ਕੈਸਾ ਠਿਠੁ ਪਊਗਾ ਕਿਉ ਜੋ ਕੂਕੇ ਗੁਰੂ

ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੋਏ ਹੈ। ਏਨਾ ਲੋਕਾ ਦਾ ਤਾ ਦਾਵਾ ਗੁਰੂ ਸਾਥ ਪੈ ਗਿਆ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋ ਭਾਵੇ।

ਹੋਰੁ ਹੀਰੇ ਮਿਸ੍ਰ ਕੋ ਹਮਾਰੀ ਨਿਮਸਕਾਰਿ ਬਾਚਣੀ। ਹੋਰੁ ਸੁਣਾ ਹੈ ਜੋ ਮਿਸ੍ਰ ਹੀਰਾ ਸਿਰੁ ਮੂੰਹੁ ਮੁੰਨ ਕੇ ਰਖਦਾ ਹੈ।[੩] ਪ੍ਰੇਮੇਸ੍ਰ ਦੇ ਭਜਨ ਬਿਨਾ ਤਾ ਕੁਛੁ ਕੰਮੁ ਨਹੀ ਸਰਦਾ, ਨਾ ਮੁੰਨੇ ਤੇ ਨਾ ਕੇਸਾ ਤੇ। ਹੋਰੁ ਭਾਈ ੧੫੧) ਰੋਕੁ ਭੇਜੇ ਹੈਨ ਸੋ ਲੰਗਰ ਪਾ ਦੇਣ। ਅਰੁ ਸਭ ਕੋ ਹੁਕਮੁ ਦੇਣਾ ਜੋ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਜੋ ਆਪਣਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਭ ਕੋਈ, ਨਹੀ ਤਾਂ ਸਮਾ ਬਡਾ ਕ੍ਰੜਿਆ ਕਰੜਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਖਿਆ ਮੈ। ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਮੇਸ੍ਰ ਕੇ ਸਿਮਰਨ

ਬਹੁਤੁ ਅਉਖਾ ਹੋਊਗਾ। ਅਰੁ ਏਧਰ ਆਉਣ ਤੇ ਸਭ ਕੋ ਮਨੇ ਕਰਿਨਾ। ਛੇਤੀ ਨਾ ਆਵੇ ਕੋਈ, ਅਰੁ ਇਕੁ ਆਵੇ, ਦੋ ਚਾਰਿ ਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਨਾ ਆਉਣਾ।

ਅਰੁ ਬੀਬੀ ਤੂ ਕਰੀ ਜਾਹਿ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਤਕੜੀ ਹੋ ਕੇ। ਜੋ ਤੇਰੇ ਆਖੇ ਲਗੇ ਓਸ ਤੇ ਬੀ ਕਰਾਉ, ਨਾ ਮੰਨੇ ਤੇਰਾ ਕਹਾ ਤਾਂ ਓਹੁ ਜਾਣੇ।

ਜਹਾਜੁ ਜਾਵੇ ਤਾ ਚੜਿ ਜਾਣਾ। ਮੋਰਮਈ ਕਿਨੇ ਨਾ ਜਾਣਾ, ਓਥੇ ਵੀ ਅਜੁਕਲ ਮਿਲਣ ਨਹੀ ਦਿੰਦੇ।

---

੧. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੋਹਤਾ, ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।
੨. ਬੈਲ।
੩. ਪਿੰਡ ਰਾਮਪੁਰ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ।

੬੪

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿਘ ਅਗੇ ਜੋਗ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘਾਂ ਸੰਬੂਹ ਖਾਲਸੇ ਕੋ, ਜੋ ਆਏ ਏਥੇ, ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ।

ਹੋਰੁ ਜੀ ਮਤਲਬ ਏਹੁ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀ ਸਾਨੂ ਕੁਛ ਹੋਰ ਨਹੀ ਦੇਣਾ। ਇਕ ਜਰਾਬਾ ਪਾਸ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣੀਆ, ਜੇ ਸੁਖਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਲੈ ਆਉਣਾ। ਜੇ ਲਿਆ ਜਾਊ ਤਾ ਲੈ ਲੇਵਾਗੇ ਨਹੀ ਤਾ ਟਸਰੀ, ਟਕਾ ਪੈਸਾ, ਮੁੰਦੀ ਓਦਰੇ ਲੈ ਜਾਓ ਅਰ ਏਥੇ

ਕੋਈ ਨਾ ਆਓ। ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਵਾਲਾ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੇਟਾ ਏਥੇ ਫੜਕੇ ਲੈ ਗਏ ਹੈਨ[2], ਨਾਲੇ ਓਧੇ ਪਾਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਥੇ[3]। ਸੋ ਹੁਣ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਬੀ ਇਕ ਅਖਰ ਨਹੀ ਦਿੰਦੇ ਲਿਖਕੇ।

ਸਾਖੀਆ ਜੋ ਸੰਚੀ ਦਿਤੀ ਸੋ ਮੈ ਓਧਾ ਅਰਥ ਸਮਝਾ ਹੈ ਸਾਰਾ। ਹੋਰੁ ਨਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂ ਮਲੂਮ। ਹੁਣ ਦਸਣੇ ਦਾ ਸਮਾ ਨਹੀ। ਜਦ ਮੈ ਦੇਸ ਨੂ ਆਊ ਤਾ ਬਹੁਤ ਅਰਥ ਦਸ ਦੇਊਗਾ ਖਾਲਸੇ ਕੋ। ਹੋਰੁ ਸਾਖੀਆ ਕੇ ਬੀ ਅਰਥ ਮੈਨੂ ਏਥੇ ਆਕੇ ਬਹੁਤ ਫੁਰੇ ਹੈ। ਸੋ ਬੀ ਅਰਥ ਦਸੂਗਾ। ਹੁਣ ਤੁਸੀ ਏਥੇ ਨਾ ਆਓ। ਜਾ ਕੇ ਜਿਤਨਾ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਬਣ ਸਕੇ ਓਤਨਾ ਪਾਠ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਸਹੇਵੇ ਸਾਹਿਬ

ਜਾਕੇ। ਫੇਰ ਮੈ ਬੀ ਤੁਮਾਰੇ ਬਿਚ ਆਇ ਜਾਵਾਗਾ ਨਾਲੇ ਹੋਰ ਬੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਅਨੇਕ ਦੁਖ ਕਟੇ ਜਾਣਗੇ। ਨਾ ਜੇ ਕੀਤਾ ਪਾਠ ਬਾਣੀ ਤਾ ਤੁਮਾਰਾ ਦੁਖ ਨਹੀ ਮਿਟਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਈ ਹੁਕਮ ਹੈ ਇਹ, ਬਿਨਾ ਬਚਨ ਮੰਨੇ ਦੁਖ ਨਹੀ ਮਿਟਣਾ। ਏਥੇ ਨਾ ਆਓ, ਬਰਨੀ ਪਾਠਾ ਕੋ ਜੋਰ ਦੇਓ ਏਥੋ ਜਾਕੇ ਸਹੇਬੇ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਠੇ ਹੋਕੇ, ਫੇਰ ਸਭ ਦੁਖ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ।

ਸਹੇਵੇ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਜਾਵੇ ਪਾਠ ਕਰਨਿ, ਸੋ ਇਕ ਪਾਠ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਸਭਨੇ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਪੈਹਲਾਦਸਰ ਮੈ ਤੇ ਜੋ ਪੋਥੀ ਨਿਕਲੀ ਹੈਂ ਓਸ ਮੈ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਲਿਖਾ, ਸੋ ਕਰਨਾ। ਅਰੁ ਸੰਚੀ ਦਾ ਅਰਥ ਜੇ

ਮੈਨੂ ਗੁਰੂ ਲੈ ਆਊ ਤਾ ਮੈ ਬਤਾ ਦੇਵਾਗਾ ਸੰਗਤਿ ਕੋ। ਚਾਰੇ ਬੇਟੇ ਬੀ, ਘਰੁ ਬੀ, ਅਜਿਤ ਨਗਰੀ ਬੀ।

ਅਰ ਏਹੁ ਕਾਗਤ ਦੇਖਕੇ ਸਮਝਕੇ ਤੁਰਤ ਪਾਣੀ ਮੈ ਗਲਾ ਦੇਣੇ, ਪਾਸ ਨਾ ਰਖਣੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਦੇਖੇਗਾ ਤਾ ਦੁਖ ਦੇਊ ਸਾਨੂ ਤੇ ਥੁਆਨੂ। ਨਾਲੇ ਭਜਨ ਪਾਠ ਜਰੂਰ ਕਰੋ ਸਹੇਵੇ ਸਾਹਿਬ ਜਾਕੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ, ਫੇਰ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨਾ ਉਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਸਿਖਾ ਨੂ।

ਮੈਨੂ ਕੀ ਪੁਛਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭੋ ਹੀ ਕੁਛ ਅਗੇ ਈ ਲਿਖ ਕੇ ਧਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਸਿਖਾ ਵਾਸਤੇ। ਸੋਈ ਕਰੋਗੇ ਤਾ ਮੈ ਵੀ ਤੁਮਾਰੇ ਮੈ ਆਊਗਾ ਨਾਲੇ ਹੋਰ ਬੀ

ਸੰਗਤਿ ਕੇ ਅਨੇਕ ਦੂਖ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ। ਜੋ ਪੋਥੀ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਰਨਾ ਸੋ ਕਰੋ ਜਿਉ ਤਿਉ ਕਰਕੇ ਜੋ ਬਡ ਤੀਰਥ ਮੈ ਤੇ ਨਿਕਲੀ ਹੈ।[੫] ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ਈਸਰਾ ਦੇ ਬਚਨ ਅਨਥਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ। ਹਰਿਦਾਸਾ ਬਧੇਰੀਆ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਲਿਖਕੇ ਪਰੁ ਜੇ ਏ ਦੇਖ ਲੈਣਗੇ ਤਾ ਸਾਨੂ ਸਭਨਾ ਨੂ ਬਡਾ ਦੁਖ ਦੇਣਗੇ। ਇਨਕੇ ਰਹਿਮ ਨਹੀ।

---

੧. ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਸਢੌਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ। ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਕੂਕਾ ਪਲਟਨ ਖੜੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ੧੮੮੦ ਈ. ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੰਮੂ ਵਿਖੇ 30 ਰੁਪੈ ਮਹੀਨਾ ਤੇ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕੁਛ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ। ਜੁਲਾਈ ੧੮੮੦ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਪੁੱਜਾ ਸੀ।

੨. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਪਕੜੇ ਜਾਣ ਤੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਨਥਾਣਾ ਸਿੰਘ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਲਈ ਵੇਖੋ "ਕੂਕਾ ਮੂਵਮੈਂਟ, ਫਰੀਡਮ ਸਟ੍ਰਗਲ ਇਨ ਪੰਜਾਬ" ਪੰਨਾ ੧-੧੩।

੩. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਪਕੜੇ ਗਏ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ੬੨ ਅਤੇ ੬੩ ਨੰਬਰ ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਆਰਕਾਈਵਜ਼, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭੇ ਪਾਏ ਹਨ।

੪.੫.ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਸਰ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ਅਤੇ ਥਡ ਤੀਰਥ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੋਥੀ ੧੯੭੬ ਈ. ਵਿਚ ਹਰੀ ਪੁਰ, ਸਿਰਸਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਆਈ ਸੀ।

੬੫

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਗੇ ਜੋਗ ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ। ਸਰਬ ਦੇਸਾ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਕੋ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ।

ਹੋਰੁ ਭਾਈ ਮੈ ਬਹੁਤ ਅਨੰਦ ਖੁਸੀ ਹਾ ਤੇ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤ ਕੀ ਖੁਸੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਾਸੋ ਮੰਗਦੇ ਹਾ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਮੈ ਹਰ ਤਰਾ ਖੁਸੀ ਅਨੰਦ ਹਾ ਤੇ ਇਕ ਸੰਗਤ ਕੇ ਵਿਛੋੜੇ ਕਾ ਬਡਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਭਾਵੈ ਸੋ ਕਟ ਦੇਊਗਾ। ਹੋਰੁ ਹੁਨ ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਆਵੇ ਤਾ ਰੁੜਕੀ ਬਿਨਾ ਨਾ

ਆਵਨਾ। ਹੋਰ ਜੇਕਰ ਘੋੜਿਆ ਕਾ ਨਫਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਰਖੋ, ਤੇ ਅਸਵਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਕਾਸਨੂ ਰਖਣੇ ਹੈ ? ਤੁਸਾਨੇ ਕਿਥੇ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਾ ਬੀ ਬਖੇਰਾ ਹੈ। ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਨਾ ਰਖਣੇ, ਕੰਮਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਰਖ ਲੇਵਣੇ।

ਹੋਰੁ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ[1] ਜੇਕਰ ਜਮੀਨ ਮੰਗੇ ਤਾ ਦੇ ਦੇਵਣੀ। ਭਾਈ ਐਸਾ ਸਮਾ ਜਾ ਆਵਦਾ ਹੈ ਤਾ ਮਿਤ੍ਰ ਵੀ ਵੈਰੀ ਹੋ ਜਾਦੇ ਹੈਨ। ਹੋਰ ਕੇ ਅਤਰੀ[2] ਕੋ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਆਖਣਾ ਕੇ ਵਿਵਾਹੁ ਕਰਾਇ ਲੇਵੇ, ਕੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲੰਘਣੀ ਔਖੀ ਹੈ। ਸੂਬਤ ਕੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਕੇ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਸਾਸ ਸਾਸ ਕਰਨਾ। ਦੇਹਾ ਕਾ ਮੇਲਾ ਤਾ ਕੋਈ ਦਿਨ ਕਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਹਟੀ ਕਾ

ਵਿਹਾਰ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ ਕਰਨਾ। ਕੋਈ ਸਾਧ ਆਵੇ ਤਾ ਓਸਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਅੰਨ ਬਸਤ੍ਰ ਕੀ ਜਥਾ ਸਕਤ। ਹੋਰ ਖਾਨੇ ਵਾਲੀ ਅਤਰੀ ਕੋ ਆਖਨਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਵਿਵਾਹੁ ਕਰਾ ਲੇਵੇ, ਭਰੀ ਉਮਰ ਲੰਘਣੀ ਔਖੀ ਹੈ, ਤੇ ਜੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀ ਕਰਾਵਦੀ ਤਾ ਖੜੀ ਤਕੜੀ ਰਹੇ ਜਤ ਸਤ ਵਿਚ ਤਾ ਭੀ ਹਛੀ ਹੈ।

ਹੋਰੁ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ[3] ਉਤਮੀਂ[4] ਕਾ ਆਦਰ ਰਖਣਾ, ਲੀੜਾ ਕਪੜਾ ਬੀ ਕੁਸ ਦੇਵਨਾ। ਉਤਮੀ ਬੀ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕੀ ਮੂਰਤ ਹੈ। ਉਤਮੀ ਤੈ ਵੀ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਰਾਤ ਦਿਨ, ਕਿਤੇ ਆਵਾਗਵਨ ਫਿਰਨਾ ਨਹੀ।

ਜਦ ਕੇ ਤੁਸੀ ਭੋਗ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਗੋ

ਹੋ ਤਬ ਕਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋ ਭਜਨੁ ਬਾਣੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰੁ ਸਾਨੂ ਹੁਣ ਤੁਸਾ ਖ੍ਰਚਾ ਕਦੇ ਕੁਸ ਨਹੀ ਘਲਣਾ। ਤੁਸੀ ਏਥੇ ਮੇਰੇ ਨਾਉ ਤੇ ਭਜਨ ਪਾਠ ਪੁਨ ਦਾਨ ਕਰੋ ਜਿਤਨਾ ਬਣ ਆਵੈ, ਤੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਏਥੇ ਨਾ ਆਇਓ ਕਿਉਕੇ ਖਰਚਾ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਕੋ ਮੇਰਾ ਹੀ ਸਰੂਪ ਜਾਨਣਾ ਤੇ ਮੇਰਾ ਹੀ ਸਰੀਰ ਜਾਨਣਾ। ਹੋਰੁ ਸਾਨੂ ਪੋਥੀ ਕੋਈ ਨਹੀ ਪਹੁੰਚੀ ਅਤੇ ਸੌ ਰੁਪਯਾ ੧੦੦) ਅਸਾ ਲੈ ਲੀਤਾ ਹੈ। ਤੇ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਤੇ ਉਤਮੀ ਕੋ ਕਹਿਣਾ ਕੇ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜਿਆ ਕਰਨ ਹਮੇਸਾ, ਨਾਲੇ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਕੋ ਅਖਰ ਪੜਾ ਦੇਵਣੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਵਾ ਦੇਵਨੀ।

ਜਿਤਨੇ ਸਰੀਰ ਘਰ ਵਿਚ ਹੈਨ ਸਬਨੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਤੇ ਭਜਨ ਕਰਨਾ, ਨਾਲੇ ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ। ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਤੇ ਉਠ ਕਰ ਸਭ ਇਸਨਾਨ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ਤੇ ਰਾਤ ਕੋ ਜੋਟੀਆ ਕੇ ਸਬਦ ਪੜ ਲੈਣੇ ਥੋਹੜੇ, ਰੌਲਾ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਜਪੁ ਜਾਪੁ ਬਾਰ ਆਸਾ ਕੀ, ਸੁਖਮਨੀ ਹੋਰ ਜਿਤਨੀ ਤਫੀਕ ਹੋਵੇ ਓਤਨੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਨਾਲੇ ਪੜਨੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਚਾਰ ਅਖਰ ਕਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ ਸਭ ਨੇ। ਤੇ ਹੁਣ ਅਸਾ ਖਰਚਾ ਮੀਗਿਆ ਤੇ ਨਾ ਥਾ, ਪਰ ਤੁਸਾਨੇ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਹਛਾ ਹੁਣ ਤੁਸਾ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਕਦੇ ਕੁਸ ਨਹੀ ਭੇਜਨਾ। ਅਸੀ ਏਨਾ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਬਰਤਿਆ ਸੀ, ਗਊ ਪੁੰਨ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਬ੍ਰਿਹਮਣ ਜਿਮਾਏ ਥੇ।[੬]

ਹੋਰ ਤੁਸਾ ਰੁੜਕੀ ਜਾਇਕੇ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਕੋ ਆਖਣਾ ਕੇ ਪੋਥੀ ਗਰੰਥ ਕਿਸੇ ਕੋ ਮੰਗਵਾ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸੁਖ ਸਾਤ ਕੀ ਖਵਰ ਦੇਵਨੀ। ਏਹੁ ਕਾਗਤ ਲੈ ਜਾਣਾ, ਤੇ ਕੁਸ ਰੁਪਯੇ ਸਾਨੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਦਿਤੇ ਹੈਨ। ਦੋ ਸੈ ਇਕ ਵਾਰ ੨੦੦) ਤੇ ਸਠ ਇਕ ਵਾਰ ੬੦) ਤੇ ਪੰਜੀ ਇਕ ਵਾਰ ੨੫) ਦਿਤੇ ਹੈ। ਸਾਨੇ ਤੇ ਇਹੁ ਰੁਪਯੇ ਤੁਹਾਡੇ ਮਿਲੇ ਜਾਨ ਤੇ ਇਹੁ ਹਰਿਦਾਸ ਲੈ ਜਾਣੀ। ਹੁਕਮ ਸੂਬਤ ਕੋ ਸੂਬ ਕੋ ਸਾਡੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਵਣੀ ਹਥ ਜੋੜਕੇ।

ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਹੁਕਮ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਕਾ ਹੋਨਾ ਥਾ ਸੋ ਹੋਇਆ। ਡਰੀਏ ਮਹਾਰਾਜ

ਤੇ, ਨਦੀਆ ਦੇ ਟਿਬੇ ਕਰੇ ਤੇ ਥਲੋ ਅਸਗਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਰਤੇ ਪੁਰਖ ਕੇ ਹਥ ਹੈ ਸਭ ਕੁਸ। ਓਸੇ ਕੀ ਸਰਨ ਹਾ, ਹੋਰੁ ਤਾ ਕੋਈ ਓਟ ਨਹੀ।

ਜਦ ਸਾਨੂ ਚਿਠੀ ਭੇਜੋ ਤਾ ਸਰਬ ਹਾਲ ਲਿਖਨਾ। ਹਛਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਏਤਨਾ ਹੀ ਮੇਲ ਲਿਖਾ ਥਾ, ਸੋ ਦ੍ਰਗਾਹ ਕੀ ਲਿਖੀ ਨੂ ਕਵਨ ਮੋੜੇ। ਦੇਖੋ ਕਿਸ ਤਰਾ ਭਾਣਾ ਬਰਤਿਆ ਹੈ ਪਰਮੇਸਰ ਕਾ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੂ ਭੀ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਆਦ ਨਾਲੇ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ ਹਮੇਸਾ ਪੜਿਆ ਕਰ। ਤੇ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਤੂ ਬੀ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਪਾਠ ਜਪੁਜੀ ਹਮੇਸਾ ਪੜਿਆ ਕਰ। ਹੋਰ ਸ੍ਰਬਤ ਕੋ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋਕੇ। ਹਰਦਾਸ ਲਿਖੀ ਸੰਮਤ ੧੯੩੯।[੭]

---

੧. ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ, ਰੁਲਦੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।

੨. ਮਾਈਸਰਖਾਨੇ ਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ।

੩. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਵਲਦ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ।

੪. ਪਿੰਡ ਚੱਕ ਦੇਸ ਰਾਜ ਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਘੁੱਲੀਂ' ਕਹਿਕੇ ਵੀ ਸੱਦਦੇ ਸਨ।

੫. ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦੋਹਤਾ।

੬. ੧੮੭੩ ਈ. ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੌ ਰੁਪਏ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸੋਂ ਲਏ ਸਨ ਉਧਾਰੇ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਰਕਮ ਵਿਚੋਂ ਕੱਟ ਲਏ ਸਨ ਜੋ ਡੇਰੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਸਮੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜਾਨੇ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜਮਾ ਸਨ।

੭. ੧੯੩੯ ਬਿਕਰਮੀ ਅਰਥਾਤ ੧੮੮੨ ਈ., ਇਹ ਸੰਮਤ ਠੀਕ ਨਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਆਏ ਕੁਛ ਸੰਦਰਭ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹਨ ਪਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮੇ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਫ਼ਰਕ ਆ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।